

รายงานการวิจัย

เรื่อง

การศึกษาเชิงสำรวจลักษณะและอิทธิพลความเชื่อประเพณีศิลปกรรม
ปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี

A Critical Survey of Types of Arts, Believes, and Culture on the
Khom palaces in Ubonratchani Province

โดย

นายทองแดง พุทธเกตต์

นายมนูญ พันนา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยอุบลราชธานี

พ.ศ. 2557

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610757024

รายงานการวิจัย

เรื่อง

การศึกษาเชิงสำรวจลักษณะและอิทธิพลความเชื่อประเพณีศิลปกรรม
ปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี

A Critical Survey of Types of Arts, Believes, and Culture on the
Khom palaces in Ubonratchani Province

โดย

นายทองแดง พุทธเกตุ

นายมนูญ พันนา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยเขตอุบลราชธานี

พ.ศ. 2557

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610757024

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

A Critical Survey of Types of Arts, Believes, and Culture on the Khom palaces in Ubonratchani Province

By

Mr. Thongdaeng Phutthaket

Mr. Manoon Panna

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Ubonratchahani

B.E. 2557

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 610757024

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานวิจัย:	การศึกษาเชิงสำรวจลักษณะแล อิทธิพลความเชื่อประเพณีศิลปกรรม ปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี
ผู้วิจัย:	นายทองแดง พุทธเกตุ นายมนูญ พันนา
ส่วนงาน:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี
ปีงบประมาณ:	๒๕๕๗
ทุนอุดหนุนการวิจัย:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัย เรื่อง การศึกษาเชิงสำรวจลักษณะและอิทธิพล ความเชื่อ ประเพณี ศิลปกรรมปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี ทั้ง ๗ แห่งซึ่งมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาประวัติและความเป็นมาของปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานีกลุ่มตัวอย่างที่เลือกมาสัมภาษณ์ในครั้งนี้ คือ พระสงฆ์/ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๓ รูป/คน และผู้ที่ให้ข้อมูลสัมภาษณ์ ผู้นำท้องถิ่น ประชาชนชาวบ้าน และนักวิชาการ จำนวน ๑๕ รูป/คน รวมทั้งสิ้น ๑๘ รูป/คน เครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูล คือ แบบบันทึก (Recodes) และแบบสัมภาษณ์ (Interviews) เพื่อใช้เป็นเครื่องเก็บรวบรวมและนำมาจัดระบบ เรียบเรียง สังเคราะห์ และวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา จากการศึกษาเชิงสำรวจ ผลที่ได้จากการวิจัยพบว่า

ความเชื่อและอิทธิพลศิลปกรรมปราสาทขอม ว่ามีการสร้างฐานของปราสาทขอม มักทำเพิ่มมุมที่มีความกว้างโดยเฉพาะด้านประกอบมุมตรงกลางเท่านั้น ซึ่งมีลักษณะและอิทธิพลเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมภาพเขียน ภาพแกะสลัก และประติมากรรม นูนต่ำ – นูนสูง ประกอบด้วยมีตัวปราสาทศิลปะแบบขอมก่อด้วยอิฐผืนเรียบแนบกันแต่ละก้อนตั้งอยู่บนฐานศิลาเดียวกันในแนวทิศเหนือและทิศใต้ หันหน้าไปทางทิศตะวันออก และมีทางเข้าทิศตะวันออกด้านเดียวปูด้วยศิลาแลง มีผนังเรือนธาตุและรูปเทพนพเคราะห์ ๙ องค์ นิยมประทับไว้บนซุ้มประตูปราสาทขอมเท่านั้น ด้านลักษณะและอิทธิพลความเชื่อเรื่องจักรวาลเป็นความเชื่อของพวกชาวอินดูว่าโลกจักรวาลประกอบไปด้วยทวีปทั้ง ๗ ทวีป แต่ละทวีปแผ่ขยายออกเหมือนดอกบัวแต่ละทวีปมี ๙ ภูมิภาค แต่ละภูมิภาคประกอบด้วย ๑. เขาพระสุเมรุที่เป็นแกนกลางของโลก ซึ่งเป็นที่อยู่ของเทพ ๒. ดินพระสุเมรุเชื่อมไปถึงนรก ๓. ยอดเขาพระสุเมรุบนเขาหิมาลัยเป็นที่อยู่ของพรหม ด้านความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับทางพุทธศาสนา ด้านวัฒนธรรมและอารยธรรม ซึ่งปรากฏร่องรอยภาพเขียนเชิงประวัติศาสตร์ที่ชัดเจน ได้แก่ ภาพเขียนก่อนประวัติศาสตร์บริเวณผาขาม ผาแต้ม ผาหม่อน ภาพเครื่องมือในการจับสัตว์ ภาพวัตถุ ภาพคน และฝ่ามือ หลักศิลาจารึกปากแม่น้ำมูล และแม่น้ำชี ได้พบเห็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในราวพุทธ

ศตวรรษที่ ๑๒ ซึ่งมีอยู่ ๒ หลัก คือ จารึกของพระเจ้าจิตรเสนและจารึกของพระเจ้าอินทรวรมัน และ มีหลักฐานสำคัญที่เหลืออยู่ มีความเชื่อและประเพณีเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมบูชาเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ของ ศาสนาพราหมณ์ทั้ง ๓ องค์ คือ พระพรหม พระวิษณุ (พระอิศวร) และพระศิวะ ถือว่าเป็นเทพเจ้าที่ อินดูชนนับถือเคารพยำเกรงมากที่สุด พิธีกรรมประเพณีที่พราหมณ์นิยมจัดขึ้นเป็นประจำทุกปี ณ เสาชิงช้าหน้าโบสถ์พราหมณ์ นิยมเรียกว่า “พิธีตรียม์ปวาย” หรือ “ตรีปวาย” จัดขึ้นปีละ ๑ ครั้ง ๑ ละ ๑๐ วัน (ตรงกับเดือน มาฆะมาส) ทั้งนี้โดยมีจุดมุ่งหมาย เพื่อแสดงความเคารพบูชาต่อเทพเจ้าองค์ สำคัญของศาสนาพราหมณ์ ลักษณะและอิทธิพลความเชื่อศิลปกรรมปราสาทขอมในสมัยโบราณได้ยึด โยงอยู่กับคติความเชื่อของมนุษย์ในยุคอดีตกาล ประกอบด้วย ๑. การนับถือผี (Spirit won ship) ซึ่งเป็นการเคารพนับถือผีของบรรพบุรุษเป็นสิ่งสำคัญ เพราะคนโบราณมีความเชื่อว่า ชีวิตยังคงมีอยู่ หลังตาย จึงยังมีการติดต่อเชื่อมโยงกันระหว่างผู้ที่ตายไปแล้วกับผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ เพื่อให้พลังอำนาจของ ผู้ที่ตายไปแล้ว โดยเฉพาะผู้เป็นบรรพบุรุษมาคอยให้ความช่วยเหลือ ค้ำครองตนเอง และครอบครัว จึงมีการทำบุญพิธีพิธีกรรมไปให้ท่านเหล่านั้น ๒. การนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นี้ก็คือ ความต้องการให้เกิด ความอุดมสมบูรณ์ ความปลอดภัยในการดำเนินชีวิตของตน ลัทธินี้ น่าจะเกิดมาก่อนลัทธิศาสนาหลัก คือ อินดูและพุทธศาสนา ซึ่งเข้ามาผสมผสานในภายหลัง ซึ่งจะยืนยันได้ถึงแนวความเชื่อของชนเผ่า ขอมโบราณ ๓. พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับเทพเจ้า ๓ องค์ ซึ่งประชาชนหรือชุมชนส่วนมากยังมีความเชื่อ ในองค์ประติมากรรมความเชื่อจักรวาล การบูชาในเทพเจ้าอินดู การบูชาพญานาค และเรื่องคัมภีร์ พระเวท วัฒนธรรมของขอมหรือเขมรโบราณได้มาครอบครองผสมผสานและนำเอาวัฒนธรรมเดิมมา เผยแพร่ด้วยปรากฏอยู่ยังทรงมีอิทธิพลศิลปกรรมปราสาทขอมแทบทุกแห่งในเอเชีย เขมรและประเทศ ไทย

Research Title: A Critical Survey of Types of Arts, Believes, and Culture on the Khom palaces in Ubonrachathani Province
 Researcher: Mr. Thongdaeng Phutthaket and Mr. Manoon Panna
 Department: Mahachulalongrajavidyalaya University Ubonratchahani
 Fiscal year: 2557/2014
 Scholarship Sponsor: Mahachulalongrajavidyalaya University

ABSTRACT

This Research Works purposed to Critical Survey of the Historical Background and to study the Aspects of Arts, Believes and Cultures as appeared on those seven Khom palaces in Ubonratchathani Province.

The selected samples that used for Study were consisted of 7 community Leaders, 5 abbot Buddhist Monks, and 10 honorable and Local Excellency persons that Total numbessamuant of 22 persons. Tools used for collecting data were Interviews and Records. The Answers given by the Samples Could be used with data analyzing and interpretation based on the descriptive research method.

The finding results of this study were as follows; Aspect of Archeological Artist could be believed influenced of 6 Khom – palaces in Ubonratchathani city that in the 14th century B.E., the corner of Prasad Khom would created with wider size and it was seen that the aspects and formats of the Prasad Khorm in the 14th and 15th the centuries.

Aspect of Architecture of Noontam and Nnoomsung in accordance with the body of Prasad Khorm artist , builder with the neat brick each based on silalang. The middle Prasad consisted of Tabling which Esuan god who was sitting on the back of Arawan elephant and piece of silalang that deals with picture of Nopakaw 9 device Aspect of influent believes about the Universes which belonging to Hinduism that the world or universes consisted of 7 continents (or Taveepas) and every continents were like the lotus having 9 Regions, evrey regions

existed Sumeru mountain as the living places of two divines and the tops of them as the living places of Brahma. Both Hinduist Buddhist Doctrine, had divided religious sealers and philosophers.

Aspect of Culture and civilization as appeared on the pre-historical carving at the area of Phakhamyai, phatamp, phamorn picture of tools used for catching animals picture of materials human being and handicraft, The rock caving tower, at the area of moon river and Chee rivers have seen the historical data in around the 12 century B.E.

The rituals and Tradition that the Brahmana well had arranged every year at the Chingcha Tower in front of the Bhraman's church, these ceremony was called as Triyampravaya Rituals, or tri-pavaya which was done in a year for ten days Coherent to maghamasa with the purpose to respect and warship to the great gods or Devine of Hinduism and Brahmanism.

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษาสำรวจครั้งนี้ บรรลุผลสำเร็จลงด้วยดีเพราะได้รับความช่วยเหลือ สนับสนุนด้าน ข้อมูล และด้านกำลังใจจากหน่วยงาน และบุคคลที่เกี่ยวข้อง จึงขออ้ออิงผู้มีอุปการคุณไว้ ณ ที่นี้ ดังนี้

๑. ประชาชนชาวบ้าน ผู้นำชุมชน ผู้กรอกแบบสัมภาษณ์ในจังหวัดอุบลราชธานี ที่กรุณาให้ความสะดวกในการติดต่อประสานงานในการเก็บข้อมูล เพื่อใช้ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้

๒. คณะผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้เชี่ยวชาญ ในจังหวัดอุบลราชธานี ที่กรุณาให้คำปรึกษา และข้อเสนอแนะอันทรงคุณค่าในการปรับปรุงแก้ไขงานวิจัยจนเสร็จสมบูรณ์ด้วยดี

๓. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี โดยมี พระครูสารกิจโกศล พระครูธรรมธรศิริวัฒน์ สิริวิฑฒโน ผศ.ดร. และ ผศ.ดร. บุญเลิศ ราโชติ ที่กรุณาให้คำแนะนำ ปรึกษางานวิจัยจนเสร็จสมบูรณ์ด้วยดี

๔. ผู้อำนวยการ รองผู้อำนวยการ และผู้ทรงคุณวุฒิของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ทุกท่านที่เมตตาให้ข้อเสนอแนะ และช่วยปรับปรุงแก้ไขงานวิจัยจนสำเร็จเรียบร้อย

กระผมในนามผู้วิจัย จึงขอขอบพระคุณ และขอขอบคุณทุกท่านไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย

นายทองแดง พุทธเกตุ และคณะ

๑๕ กันยายน ๒๕๕๗

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ค
กิตติกรรมประกาศ.....	ง
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญบัญชี.....	ช
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความเป็นมา และความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	๔
๑.๓ ปัญหาการวิจัย.....	๔
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย.....	๕
๑.๕ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย.....	๖
๑.๖ กรอบแนวคิดการวิจัย.....	๗
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย.....	๘
๑.๘ ประโยชน์ที่จะได้รับ กรอบแนวคิดการวิจัย.....	๑๒
บทที่ ๒ ประวัติความเป็นมาของปราสาทขอม.....	๑๓
๒.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง.....	๑๓
๒.๑.๑ ประวัติปราสาทขอมในเอเชีย-เขมร-ไทย-อินดู.....	๑๓
๒.๑.๒ ประวัติปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานีทั้ง ๗ แห่ง.....	๑๔
๒.๑.๓ ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับประติมากรรมพราหมณ์-พุทธ.....	๒๕
๒.๑.๔ จารึกปากแม่น้ำมูล : พุทธศตวรรษที่ ๑๒.....	๒๘
๒.๑.๕ ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับโบราณสถานโบราณคดี.....	๒๙
๒.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๓๗
๒.๒.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง.....	๓๗
๒.๒.๒ ลักษณะและอิทธิพลศิลปกรรมปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี.....	๓๙
๒.๒.๓ ความเชื่อของศาสนาพราหมณ์-อินดู.....	๔๓
๒.๒.๔ ความเชื่อทางพระพุทธศาสนา.....	๔๗
๒.๒.๕ ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับโบราณคดีและวัฒนธรรมในประเทศไทย.....	๕๑

๒.๒.๖	มรดกทางวัฒนธรรมไทย มรดกวัฒนธรรมไทย.....	๕๒
๒.๒.๗	คุณค่า และความสำคัญของมรดกวัฒนธรรมไทย.....	๕๒
๒.๒.๘	ความสำคัญของโบราณสถาน.....	๕๒
๒.๒.๙	ประวัติของโบราณสถาน.....	๕๓
๒.๒.๑๐	แบ่งตามวัสดุก่อสร้างประเภทของโบราณสถาน.....	๕๔
๒.๒.๑๑	แบ่งตามประโยชน์การใช้สอย.....	๕๔
๒.๒.๑๒	แบ่งตามการถือครองที่ดิน.....	๕๕
บทที่ ๓	ลักษณะและอิทธิพลความเชื่อที่ปรากฏในศิลปกรรมปราสาทขอม.....	๖๘
๓.๑	ลักษณะและอิทธิพลศิลปกรรมปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานีทั้ง ๗ แห่ง.....	๖๘
๓.๒	ลักษณะและอิทธิพลศิลปกรรมปราสาทขอมบ้านเบญจ.....	๖๙
๓.๓	ลักษณะและอิทธิพลศิลปกรรมปราสาทขอมหนองทองหลาง.....	๗๐
๓.๔	ลักษณะและอิทธิพลศิลปกรรมปราสาทขอมนางพญา.....	๗๒
๓.๕	ลักษณะและอิทธิพลศิลปกรรมปราสาทขอมแก่งตอย.....	๗๔
๓.๖	ลักษณะและอิทธิพลศิลปกรรมปราสาทขอมอุบมุง.....	๗๕
๓.๗	ลักษณะและอิทธิพลศิลปกรรมปราสาทขอมภูน้ำเย็น.....	๗๖
๓.๘	ลักษณะและอิทธิพลศิลปกรรมปราสาทขอมภูโคกใหญ่.....	๗๘
บทที่ ๔	ผลการวิเคราะห์ข้อมูล.....	๘๐
๔.๑	การวิเคราะห์ความเชื่อพราหมณ์ - พุทธ - ผี.....	๘๐
๔.๒	การวิเคราะห์พิธีกรรม.....	๘๒
๔.๓	การวิเคราะห์ประเพณี.....	๘๒
๔.๔	การวิเคราะห์การเรียนรู้.....	๘๓
บทที่ ๕	สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ.....	๘๔
๕.๑	สรุปผลการวิจัย.....	๘๔
๕.๒	ข้อเสนอแนะ.....	๘๖
บรรณานุกรม.....		๘๗
ภาคผนวก.....		๙๐
ผนวก ก	บทความวิจัย.....	๙๐
ผนวก ข	กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์.....	๑๐๕

ผนวก ค ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้ และกิจกรรมที่ ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ.....	๑๐๗
ผนวก ง แบบสัมภาษณ์.....	๑๑๑
ผนวก จ รูปภาพการเก็บรวมข้อมูล.....	๑๑๗
แบบสรุปโครงการวิจัย.....	๑๓๘
ประวัติผู้วิจัย.....	๑๔๕

สารบัญบัญชี

แผนภูมิภาพ

หน้า

แผนภาพกรอบแนวคิดการวิจัย..... ๗

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมา และความสำคัญของปัญหา

จังหวัดอุบลราชธานีในอดีต สมัยอาณาจักรศรีโคตรบูรณ เรียกว่า เมืองปากคบ^๑ สมัยอาณาจักรขอม เรียกว่า เมืองดอนมดแดง และสมัยอาณาจักรไทย กรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี เรียกว่า ดอนมดแดง จนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เพื่อเป็นการระลึกถึงอดีต ซึ่งเป็นชื่อสถานที่ราชการ เช่น สนามกีฬากลางดอนมดแดง อำเภอดอนมดแดง ในปัจจุบันการเริ่มตั้งเมืองอุบลราชธานี^๒ (ดงอู่ผึ้ง) พระวอพระตา เมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๕ ท้าวคำผง บุตรชายของพระตา เป็นเจ้าเมืองคนแรก พระตา มีบุตรชาย ๓ คน คือ ท้าวคำผง ท้าวฝ่ายหน้า ท้าวทิศพรหมและพระวอ ผู้เป็นน้องพระตา และบุตรคนหนึ่งของพระวอ คือ ท้าวกำ รวบรวม ๖ คน จังหวัดอุบลราชธานีถือว่าเป็นจังหวัดที่ใหญ่ในภาคอีสานตอนล่างตามสภาพทางด้านประวัติศาสตร์เรียกตามถิ่นฐานที่ตั้งทางด้านทิศใต้ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยซึ่งมีพื้นที่ประมาณ ๑๖,๑๑๒,๖๕๐ ตารางกิโลเมตร ด้านทิศเหนือจรดจังหวัดร้อยเอ็ดกับจังหวัดอำนาจเจริญ ด้านทิศใต้จรดจังหวัดศรีสะเกษกับราชอาณาจักรกัมพูชา ด้านทิศตะวันออกจรดแม่น้ำโขงกับแขวงจำปาศักดิ์ สปป.ลาว และด้านทิศตะวันตกจรดจังหวัดศรีสะเกษกับจังหวัดยโสธร สภาพทางด้านภูมิประเทศมีพื้นที่กว้างเป็นที่สองของภาคอีสานที่ราบสูงแผ่นดินราบคลื่นและมีทุ่งนาแม่น้ำชี แม่น้ำมูลและแม่น้ำโขงเป็นแม่น้ำสำคัญหลัก

โบราณสถานปราสาทขอมที่พบในจังหวัดอุบลราชธานี ทั้ง ๗ แห่ง คือ ปราสาทขอมบ้านเบญจ ปราสาทของหนองทองหลวง มารมาทขอมนางพญา ปราสาทขอมแก่งตอย ปราสาทขอมอู่มมุง ปราสาทขอมภูน้ำเย็นและปราสาทขอมภูโคกใหญ่ จัดว่าเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงถึงพัฒนาการและประวัติความเป็นมาของชุมชน และบ้านเมือง ปราสาทขอมซึ่งส่วนใหญ่ เป็นที่รู้จัก และนิยมเรียกชื่อว่า “ปราสาท” ถือว่าเป็นโบราณสถานที่แสดงให้เห็นชัดถึงหลักฐานความเป็นมาของวัฒนธรรม และคติ

^๑ทองแดง พุทธเกษตร, วัฒนธรรมและความเชื่อที่ปรากฏบนจิตรกรรมฝาผนังพุทธสถานของวัดในจังหวัดอุบลราชธานี, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี, รายงานการวิจัย หน้า ๒๒.

^๒คณะกรรมการดำเนินงานฝ่ายจัดทำหนังสือ, อุบลราชธานี ๒๐๐ ปี, (กรุงเทพมหานคร, โรงพิมพ์ชวนการพิมพ์, ๒๕๓๕), หน้า ๑๐-๑๘.

ความเชื่อของชนเผ่าอะแม หรือเขมร ที่ตั้งอยู่กระจายอยู่ทั่วไปในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จนถึงบริเวณภาคกลางบางส่วนของประเทศไทย ปราสาทขอมเหล่านี้ มักนิยมก่อสร้างด้วยหินทราย อิฐ และศิลาแดงปราสาทหินเป็นโบราณสถานที่สัมพันธ์แนบแน่นกับคติความเชื่อในเรื่องเทพเจ้าของศาสนาพราหมณ์ ฮินดู คติเทวราชของขอมรวมถึงความเชื่อเรื่องจักรวาลในคติของฮินดูโบราณ ประเทศกัมพูชาได้ เชื่อว่าเป็นดินแดนแห่งปราสาทขอม เมื่อมองข้ามแนวติดเขาพนมดงรัก เข้าสู่เขตอีสานใต้แห่งลุ่มแม่น้ำมูล บนพื้นที่อันน่า เชื่อว่า เป็นชุมชนโบราณที่ตั้งอยู่บนเส้นทางเขตติดต่อระหว่างชุมชนเผ่าสองฝั่งเขา ได้ใช้ติดต่อกันมานานนับร้อยปีถึงพันปีปราสาทขอมใหญ่สูงตระหง่านโดดเด่น อยู่บนยอดเขาลูกหนึ่งในแนวเขาพนมดงรัก ซึ่งมีการเรียกขานว่า “ปราสาทพระวิหาร” ซึ่งเป็นจุดศูนย์รวมแห่งความเชื่อศรัทธาของคนทั้งสองฝั่งประเทศเขมร และไทย ปัจจุบันมีการเดินทางเข้าสู่ปราสาทเขาพระวิหารสะดวกมากขึ้นด้วยเส้นทางถนนจากฝั่งไทย และมีเส้นทางช่องเขาบันไดหัดอันเป็นทางผ่านเข้าสู่ปราสาทในฝั่งเขมร มีความสะดวกสบายกว่าในอดีต

เมื่อพระเจ้าชัยวรมันที่ ๑ ทรงแผ่อำนาจมาสู่บริเวณนี้ พระองค์ทำไมจึงได้ทรงสั่งการสร้างเทวาลัยบนยอดเขาที่แวดล้อมด้วยผืนป่าแห่งนี้ โดยมีการสร้างเป็นปราสาทหินขนาดใหญ่ที่มีการวางผังอย่างดี ที่สัมพันธ์กับลักษณะเฉพาะพื้นที่ที่ลาดชันสู่ยอดเขามีรูปแบบงานศิลปะ สถาปัตยกรรมที่มีลักษณะเฉพาะ และซับซ้อนอันบ่งบอกความสำคัญของพื้นที่แห่งนี้ และมีนักโบราณคดีนักสังเกตการณ์เสมอว่า เพราะเหตุใด กษัตริย์ขอม ถึงทรงได้ให้ความสำคัญต่อพื้นที่เขาพระวิหาร และนำไปสู่การสร้างปราสาทเขาพระวิหารแห่งนี้ รวมถึงปราสาทขอมแห่งอื่นๆ และปราสาทขอมในพื้นที่ต่างๆ ในจังหวัดอุบลราชธานีด้วย ข้อนี้ น่าจะมีเหตุผลของการสร้างปราสาทขอม ซึ่งทำให้เข้าใจถึงความสำคัญที่ไม่เกี่ยวข้องในแง่ภูมิศาสตร์เท่านั้น แต่ยังมีความสำคัญที่สัมพันธ์ถึงกลุ่มชนหลากหลายผู้อาศัยอยู่ร่วมในบริเวณปราสาทพระวิหารแห่งนี้ กรณีปราสาทพระวิหาร หรือปราสาทขอมแห่งอื่นๆ เป็นผลแห่งความพยายามความสมานฉันท์ของคนต่างกลุ่ม เมื่อครั้งที่ยังไม่มีพรมแดนของการแบ่งเขตดินแดนเป็นประเทศ แต่มีความแตกต่างทางเผ่าพันธุ์ คติความเชื่อทางสังคม และวัฒนธรรมที่แบ่งกลุ่มคนไม่ว่าจะเป็น คนพื้นเมืองอย่างพวกกูย พวกข่า เป็นต้น ซึ่งน่าจะเป็นผลมาจากการยอมรับความเชื่อในคติตามแบบขอมให้เข้ากันได้ นั่น คติความเชื่อในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ของเผ่าคนพื้นเมือง และการผสานของลัทธิพราหมณ์- ฮินดู ในเรื่องการสถาปนาปราสาทขอมก็มีองค์ประกอบคล้ายกับการสร้างพระธาตุพนมที่ภูเก้าพร้าว (เป็นชื่อเมืองนครพนมในอดีต) ดังนั้น จึงเห็นได้ว่า โบราณวัตถุที่สำคัญในภูมิภาคนี้ มี ๒ แห่ง คือ อูร์จคราตุ (พระธาตุนครพนม) และ เขาพระวิหาร

๑. พระอริราชทูต^๑ มีตำนานว่า ในสมัยพระพุทธกาล พระพุทธเจ้าได้เสด็จไปทรงบาตรที่เมืองศรีโคตรบอง พระยาศรีโคตรบูรทูลอาราธนาให้พระองค์เข้าไปรับบิณฑบาตในราชฐาน เมื่อพระองค์ทรงรับข้าวบิณฑบาตแล้วส่งบาตรให้พระยาศรีโคตรบูร พระยาศรีโคตรบูรนำบาตรไปถวายพระพุทธองค์ ณ ที่ประทับ พระพุทธองค์ได้ทรงทำนายให้พระอานนท์ฟังว่า พระยาศรีโคตรบูรองค์นี้จะไปเกิดยังเมืองสาเกตนคร มีพระนามว่า “สุริยกุมาร” สุริยกุมารจักได้บำรุงพุทธศาสนาไว้ในเมืองร้อยเอ็ดประตู จากนั้นสุริยกุมารจะไปจุติเป็นพญาสมิตตธรรมวงศาภิรมย์นคร และบำรุงพระพุทธศาสนาที่เมืองนั้น พญาสมิตตธรรมองค์นี้จักเป็นผู้สถาปนาอริราชทูตของพระองค์ไว้ ณ ภูกำพร้านี้ เมื่อพระพุทธองค์ปรินิพพานแล้ว พระมหากัสสปะเถระพร้อมด้วยพระอรหันต์ ๕๐๐ พระองค์ได้นำพระอริราชทูตมาที่ภูกำพร้า และเจ้าเมืองทั้ง ๕ องค์^๒ ๑.พญาจุลณีพรหมทัต ๒.พญาอินทปัตถนคร ๓.พญาคำแดง ๔.พญานันทเสน ๕.พญาสุวรรณภิงคาร พร้อมด้วย ๒ แคว้นใหญ่ จากนั้น พระอริราชทูตก็หลายมาเป็นพระธาตุพนม ดังปัจจุบัน

๒. ปราสาทขอมภูพระวิหาร^๓ โบราณสถานที่ผ่านกาลเวลาอันยาวนานแห่งนี้ทำให้ยุคปัจจุบันได้รู้จักอดีตที่ผู้คนทั้งหลายได้รังสรรค์ขึ้นเป็นปราสาท และผสมความเชื่อเมื่อมีการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ดังคำกล่าวที่ว่า “ในอดีต ปราสาทพระวิหาร คือ ที่ซึ่งคนทุกระดับทุกแห่งไปจาริกแสวงบุญ และบางช่วงเวลาที่แห่งนี้รกร้างอยู่กับป่า และขุนเขา ขณะที่แหล่งที่ตั้งของปราสาทต้องกลายมาอยู่ตามรอยต่อของวัฒนธรรมของประชาชาติสองกลุ่ม ซึ่งมีพัฒนาการของความเป็นชนชาติที่แยกห่างกันทุกที่ ชาวไทยในประเทศไทย และชาวเขมรในประเทศกัมพูชา มีความเชื่อในเรื่องสฤงษณ์หรือโบราณวัตถุ โดยเฉพาะพระอริราชทูต หรือ พระธาตุพนม และภูพระวิหาร หรือภูเขาศรีพระวิหาร ซึ่งวัฒนธรรมสังคมไทยเรื่องสัมพันธ์ ความเชื่อ หรือศรัทธาในโบราณวัตถุให้อยู่ร่วมกันโดยสันติสุข และไม่มีปัญหาแต่ประชาชนในท้องถิ่น แต่มีเป็นบางครั้ง เช่น คดีเขาพระวิหาร ส่วนอริราชทูต หรือพระธาตุพนม ไม่มีปัญหาระหว่างชาติไทย ลาว และเชื่อว่า เป็นวัฒนธรรมขอมที่ปรากฏในพระธาตุพนมและภูเขาศรีพระวิหาร มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้รู้และเข้าใจชัดถึงลักษณะของปราสาทขอมในมิติที่ครอบคลุมองค์ประกอบด้านประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม คติความเชื่อ หลักคำสอน และประเพณีวัฒนธรรม ที่แทรกอยู่ในองค์ปราสาทขอมเหล่านั้น ซึ่งเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่งในการค้นพบวิถีวัฒนธรรม และรากเหง้าแห่งศิลปวัฒนธรรม เพื่อสร้างความเข้าใจ และการอยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์ของบรรพชนทั้งอยู่ในยุคอดีต

^๑อุตร จันทวัน ดร,อริราชทูตนิทาน (ฉบับภาษาลาว),(ขอนแก่น: โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา,๒๕๔๘), หน้า ๔๐ - ๕๘.

^๒พระเทพรัตนโมลี,ประวัติ ย่อพระธาตุพนม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เพ็ญอักษร,๒๕๑๖), หน้า ๓๘.

^๓ธิดา สาระยา, ปราสาท (เขา) พระวิหาร. (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๕๒), หน้า ๔ - ๕.

และปัจจุบัน โดยใช้ปราสาทขอมเหล่านี้เป็นเครื่องมือ คนยุคโบราณได้ใช้ปราสาทขอมเป็นเครื่องมือในการสร้างความเข้มแข็งของอำนาจแห่งกษัตริย์โดยใช้ เทพเจ้า และหลักความเชื่อของศาสนาฮินดู หรือพราหมณ์เข้ามาเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของเขาในขณะที่คนในยุคโบราณในภาคอีสานได้ใช้พระธาตุและเจดีย์ต่าง ๆ เป็นเครื่องมือในการอนุรักษ์ส่งเสริมศรัทธาความเชื่อของศาสนิกชนที่มีต่อพระพุทธศาสนา อย่างเช่นตำนานพระอัฐมราชตุ้งที่ได้ยกมาเล่าประกอบไว้ในเบื้องต้นนั้นแล้วคุณค่าของปราสาทขอมมักถูกประเมินค่าในแง่วัตถุค่าความเก่าแก่ของศิลปะ สถาปัตยกรรม และเป็นแหล่งท่องเที่ยวเท่านั้น เพราะภาพปัจจุบันกับในอดีต ทำให้เรานึกถึงภาพผู้คนในอดีตเมื่อนั้นภาพเขาพระวิหาร ยังคงเป็นสถานที่พิธีกรรมของกษัตริย์ขอม เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของคนพื้นถิ่น และเป็นแหล่งจารึกแสงบุญของผู้คนสองฟากเขาตรงรัก ที่มุ่งเดินทางสู่ปราสาทหินแห่งนี้ ด้วยการสร้างศรัทธาในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ยึดมั่นร่วมกัน เพื่อมาบนบานสานกล่าวขอพร หรือทำสักการบูชา เพื่อความเป็นสิริมงคลต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์แห่ง

๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาประวัติและความเป็นมาของปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาลักษณะอิทธิพลศิลปกรรมปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี
- ๑.๒.๓ เพื่อวิเคราะห์ลักษณะอิทธิพลเกี่ยวข้องกับปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี

๑.๓ ปัญหาการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาสภาพปัญหาเกี่ยวกับปราสาทขอมด้านลักษณะและ อิทธิพล ความเชื่อ และประเพณีศิลปกรรมปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี ลักษณะของประชาชนโดยทั่วไปพบว่า ชุมชน ส่วนใหญ่เป็นชุมชนเกษตรกรรมที่อาศัยอยู่ตามลุ่มแม่น้ำสำคัญๆ ที่ได้วิวัฒนาการไปตามภูมิประเทศตามความเหมาะสมที่มีความอุดมสมบูรณ์ และเอื้ออำนวยต่อการกำหนดรูปแบบชุมชนนี้ ใกล้เคียง และชุมชนที่อยู่ห่างไกลกับศูนย์กลางวัฒนธรรมเขมรเป็นเหตุให้ชุมชนเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ยุคสมัยประวัติศาสตร์ พุทธศตวรรษที่ ๑๒ ปรากฏหลักฐานชัดเจนขึ้นเมื่อมีกระแสวัฒนธรรม และอำนาจ อิทธิพลวัฒนธรรมเขมรได้แพร่ขยายเข้ามายังภูมิภาค ซึ่งจังหวัดอุบลราชธานี ก็ได้รับอิทธิพลเขมรเช่นกัน ปรากฏว่า มีปราสาทขอม ๗ แห่ง ได้แก่ ปราสาทขอมบ้านเบญจ ปราสาทขอมหนองทองหลาง ปราสาทขอมนางพญา ปราสาทขอมแก่งตอย ปราสาทขอมอุมมุง ปราสาทขอมภูน้ำเย็น ปราสาทขอม ภูโคกใหญ่ และภาพสลักนารายณ์บรรทมสินธุ ล้วนมีสาเหตุมาจากอิทธิพลเขมรทั้งนั้น ด้วยเหตุนี้ การศึกษาวิเคราะห์ลักษณะศิลปกรรมปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี ทั้งมิติด้านลักษณะ อิทธิพล ความเชื่อ และประเพณีที่มีต่อชุมชนท้องถิ่น และปัญหาประชาชนไม่เห็นคุณค่า ขาดการปรับปรุง อนุรักษ์สมบัติของชาติ ขาดความรู้ ไม่เข้าใจจึงไม่มองเห็นประโยชน์ของปราสาท ดังนั้น การศึกษา

วิเคราะห์อิทธิพลให้รู้เข้าใจชัดถึงลักษณะของศิลปกรรมคติความเชื่อ หลักคำสอน และประเพณี วัฒนธรรม ที่แทรกอยู่ในองค์ประติมากรรมเหล่านี้ จึงเป็นสิ่งที่จำเป็นสำคัญอย่างยิ่ง การค้นพบวิถี วัฒนธรรม และรากเหง้าการสร้างศิลปวัฒนธรรม เพื่อสร้างความเข้าใจ และการอยู่ ร่วมกันอย่าง สมานฉันท์ ของบรรพชนโดยใช้ปราสาทโบราณเหล่านี้เป็นสื่อของชุมชนท้องถิ่นอีสานตอนใต้

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาเชิงสำรวจลักษณะและอิทธิพลศิลปกรรมปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี ที่ถูกต้องตามพระราชบัญญัติ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕^๖ ในปี พ.ศ.๒๕๕๗ โดยการสำรวจ สัมภาษณ์ บันทึก และเข้าร่วมกิจกรรมซึ่งประกอบด้วย

๑.๓.๑ ด้านเนื้อหาสาระ ได้แก่ ลักษณะและอิทธิพล ความเชื่อ และประเพณี ซึ่งมีสาระสำคัญของศิลปกรรมที่ครอบคลุมเนื้อหาทั้ง ๔ ด้าน ได้แก่ ด้านประวัติศาสตร์ ด้านศิลปกรรม ด้านคติความเชื่อ และวัฒนธรรมประเพณีรวมถึง ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น

๑.๓.๒ ด้านผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อการตรวจสอบความเที่ยงตรง ของเนื้อหาสาระ จำนวน ๓ รูป/คน ประกอบด้วย

๑. พระครูสารกิจโกศล,ดร. รองอธิการบดีวิทยาเขตอุบลราชธานี
๒. นายสวิง บุญเจิม ป.ธ.๙, M.A. ครูภูมิปัญญาด้านศิลปกรรมและวรรณศิลป์ จังหวัดอุบลราชธานี
๓. ผศ.ดร.บุญเลิศ ราโชติ อาจารย์พิเศษมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี ผู้เชี่ยวชาญด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

๑.๓.๓ ด้านประชากร/ผู้ให้สัมภาษณ์ มีนักวิชาการ ผู้ปฏิบัติการ และประชาชนทั่วไป จำนวน ๑๕ รูป/คน ประกอบด้วย

๑. พระครูธีรปัญญาทร เจ้าอาวาสวัดหนองสะโน
๒. พระใบฎีกาสุพจน์ ตปสีโล ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการวิทยาเขตอุบลราชธานี
๓. พระครูธรรมธรศิริวัฒน์ สิริวิฑฒโน ผศ.,ดร. ผู้อำนวยการสำนักวิชาการ วิทยาเขตอุบลราชธานี
๔. ผศ.สุบรรณ จันทบุตร กรรมการสภาวิทยาเขตอุบลราชธานี
๕. นายสมัย เพ็งแจ่ม กรรมการสภาวิทยาเขตอุบลราชธานี

^๖ สำนักโบราณคดี,แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานสำหรับพระสงฆ์, สำนักโบราณคดี.กรมศิลปากร. กระทรวงวัฒนธรรม,(กรุงเทพมหานคร: กรม, ๒๕๕๐), หน้า ๑๑- ๔๗.

๖. ดร.เรืองเดช เขจรศาสตร์ อาจารย์พิเศษวิทยาเขตอุบลราชธานี
๗. นายมนูญ พันนา อาจารย์ประจำวิทยาเขตอุบลราชธานี
๘. ผศ.สุพิมล ศรศักดิ์ รองผู้อำนวยการสำนักงานวิชาการวิทยาเขตอุบลราชธานี
๙. นายโสรัจ นามอ่อน ครูภูมิปัญญาด้านวรรณศิลป์อักษรโบราณจังหวัดอุบลราชธานี
๑๐. นางสาวเชาวนี เหล็กกล้า หัวหน้าพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติจังหวัดอุบลราชธานี
๑๑. รศ.สมหมาย ชินนาค อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
๑๒. นางชนิดา จินดาศรี หัวหน้าฝ่ายการศึกษา อบต. หนองอ้ม อ.ทุ่งศรีอุดม
๑๓. นางเพชรณี บุญเพิ่ม หัวหน้าฝ่ายการศึกษา อบต. โดมประดิษฐ์
๑๔. นายสุวรรณ มุละอัด ชาวบ้านหนองทองกลาง
๑๕. นายคณิต เครือวงศ์ ชาวบ้านท่าศิลา
- ๑.๓.๔ ด้านพื้นที่ที่จะต้องศึกษา ได้แก่ พื้นที่ปราสาทขอมทั้ง ๗ แห่ง ประกอบด้วย
๑. ปราสาทขอมบ้านเบญจ ตำบลหนองอ้ม อำเภอทุ่งศรีอุดม จังหวัดอุบลราชธานี
 ๒. ปราสาทขอมหนองทองกลาง ตำบลท่าโพธิ์ศรี อำเภอเดชอุดม จังหวัดอุบล ๓
 ๓. ปราสาทขอมนางพญา ตำบลหนองสะโน อำเภอบุญทริก จังหวัดอุบลราชธานี
 ๔. ปราสาทขอมแก่งตอย ตำบลท่าเมือง อำเภอดอนมดแดง จังหวัดอุบลราชธานี
 ๕. ปราสาทขอมอุมมุง ตำบลโคกสว่าง อำเภอสำโรง จังหวัดอุบลราชธานี
 ๖. ปราสาทขอมภูน้ำเย็น ตำบลโซง อำเภอน้ำยืน จังหวัดอุบลราชธานี
 ๗. ปราสาทขอมภูโคกใหญ่ ตำบลสีวิเชียร อำเภอน้ำยืน จังหวัดอุบลราชธานี
- ๑.๔.๓ ด้านระยะเวลาดำเนินการวิจัย ตั้งแต่วันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๖ ถึงวันที่ ๓๑ ตุลาคม ๒๕๕๗

๑.๕ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

ประวัติ หมายถึง ประวัติความเป็นมาของปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี

ลักษณะ หมายถึง รูปร่าง รูปภาพ ลักษณะสัญญาณ ลักษณะสภาพการของปราสาทขอมแต่ละแห่งในจังหวัดอุบลราชธานี

อิทธิพล หมายถึง อำนาจความโน้มน้าวแรงจูงใจของประชาชนที่มีต่อปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี

ความเชื่อ หมายถึง ความเชื่อ ความศรัทธา ความเคารพของคนในชุมชนที่มีต่อปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี

ประเพณี หมายถึง พิธีกรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีศิลปวัฒนธรรมชุมชน ท้องถิ่นที่มีต่อปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี

พิธีกรรม หมายถึง พิธีกรรมทางศาสนาพุทธ-พราหมณ์ - ฮินดู

ศิลปกรรม หมายถึง รูปลักษณะศิลปกรรมปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี

ทับหลัง หมายถึง หน้าบานประตูที่แกะสลักเป็นรูปต่างๆ

อัปสร/อัปสรา หมายถึง รูปลักษณะหญิงงามนางในหรือหญิงพ่อนรำที่ปรากฏใน ปราสาท

เสาเทียน/เสานางเรียง หมายถึง รูปลักษณะหญิงสาวบริสุทธิ์รอรับเสด็จและโปรยดอกไม้

นพเคราะห์ ๙ องค์ หมายถึง รูปลักษณะพระพรหมแปลงร่างพระองค์เป็นพรหมรูปต่างๆ

ในปราสาทขอม

โคปุระ หมายถึง รูปลักษณะซุ้มประตูหรือทางเข้าปราสาทขอม

สระตราว/บาราย หมายถึง รูปลักษณะสระน้ำ บ่อน้ำหรือคูคลองน้ำล้อมรอบปราสาทขอม

โบราณวัตถุ หมายถึง สิ่งหามิที่พบที่เป็นของโบราณไม่ว่าจะเป็นสิ่งประดิษฐ์ หรือเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติทางศิลปะประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี

ศิลปวัตถุ หมายถึง สิ่งที่สร้างขึ้นด้วยฝีมืออย่างประณีต และมีคุณค่าสูงในทางศิลปะ

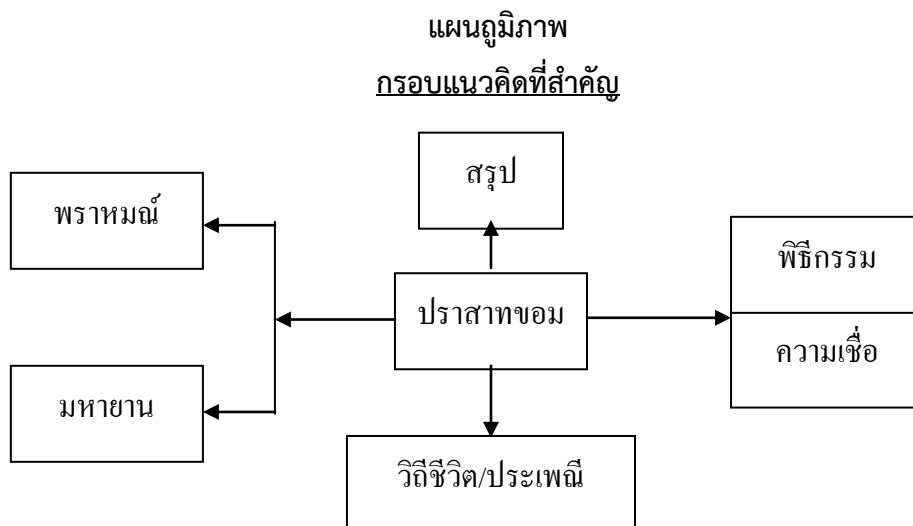
ปราสาทขอม หมายถึง โบราณสถานวัตถุ สิ่งก่อสร้างในอดีตและลงทะเบียนเป็นโบราณวัตถุ

เขมรต่ำ หมายถึง ประชาชนที่อยู่ตามเขตแนวชายแดนไทย-กัมพูชาด้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ปากคบ หมายถึง แม่น้ำหลายสายหรือถนนหลายเส้นพบบันตัดกัน เช่น สามแยก สี่แยก

๑.๖ กรอบแนวคิดของการวิจัย

กรอบแนวคิด แผนภาพและรายละเอียด ประกอบด้วย

๑.๖.๑ ผู้วิจัย ได้รับการพัฒนาด้านภูมิปัญญา ดังนี้

๑. ด้านความรู้ ความเข้าใจในเรื่องปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานีมากยิ่งขึ้น
๒. ด้านความสามารถอธิบายเนื้อหาทั้ง ๔ ด้านของปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานีได้ดียิ่งขึ้น

๑.๖.๒ กลยุทธ์ ในการวิจัยครั้งนี้

๑. การประชุมวิจัยปฏิบัติการ เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจด้านลักษณะและอิทธิพลความเชื่อและประเพณีศิลปกรรมปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี
๒. การสำรวจ/ภาคสนาม เพื่อให้ได้เห็นสภาพความเป็นจริงของลักษณะและอิทธิพลความเชื่อประเพณีศิลปกรรมปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี ให้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น
๓. การสัมภาษณ์ เพื่อเป็นสัมภาษณ์ให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะและอิทธิพลความเชื่อและประเพณีศิลปกรรมปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี
๔. การบันทึก เพื่อเป็นการจดบันทึกประจำวันของผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัยข้อมูลเกี่ยวกับข้อมูลลักษณะและอิทธิพลความเชื่อและประเพณีศิลปกรรมปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้กระบวนการวิจัยปฏิบัติการของมหาวิทยาลัย Deakin^๗ ซึ่งเกี่ยวกับพิธีกรรม ความเชื่อและประเพณีที่ปรากฏในศิลปกรรมปราสาทขอมทั้ง ๗ แห่ง ในจังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งประกอบด้วย ๑. การวางแผน (Planning) ๒. การปฏิบัติ (Action) ๓. การสังเกต (Observing) และ ๔. การสะท้อนผล (Reflection)

๑.๗.๑ การวางแผน (Planning) ได้ดำเนินการ ประกอบด้วย

๑. สสำรวจสภาพปัจจุบันของปัญหา การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาสภาพปัญหาทั่วไปในจังหวัดอุบลราชธานี พบว่าชุมชนส่วนใหญ่เป็นชุมชนเกษตรกรรมที่อาศัยอยู่ตามลุ่มแม่น้ำสำคัญ ๆ ที่ได้วิวัฒนาการไปตามภูมิประเทศตามความเหมาะสมที่มีความอุดมสมบูรณ์ และเอื้ออำนวยต่อการกำหนดรูปแบบชุมชนนี้ใกล้เคียง และชุมชนที่อยู่ห่างไกลกับศูนย์กลางวัฒนธรรมเขมรเป็นเหตุให้ชุมชนเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ยุคสมัยประวัติศาสตร์ พุทธศตวรรษที่ ๑๒ ปรากฏหลักฐานชัดเจนขึ้นเมื่อมีกระแสวัฒนธรรม และอำนาจอิทธิพลวัฒนธรรมเขมรได้แพร่ขยายเข้ามาয়ภูมิภาค ซึ่งจังหวัดอุบลราชธานีก็ได้รับอิทธิพลเขมรเช่นกัน ปรากฏว่ามีปราสาทขอมทั้ง ๗ แห่ง ได้แก่ ๑. ปราสาทขอมบ้านเบ็ญจ ๒. ปราสาทขอมหนองทองกลาง ๓. ปราสาทขอมนางพญา ๔. ปราสาทขอมแก่งตอย ๕. ปราสาทขอมอุมมุง ๖. ปราสาทขอมภูน้ำเย็น ๗. ปราสาทขอมภูโคกใหญ่ ล้วนมีสาเหตุมาจากอิทธิพลเขมรทั้งสิ้น

^๗ชาลวชัย อาชินสมาจาร, **หลักการประชุมเชิงปฏิบัติการ**, (กรุงเทพมหานคร: ป.ม.ท., ๒๕๓๕), หน้า ๖๒, ๖๔.

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงศึกษาวิเคราะห์ลักษณะและอิทธิพลศิลปกรรมปราสาทขอม ทั้งมิติด้านศิลปกรรม ด้านความเชื่อ และขนบธรรมเนียมประเพณี และศิลปวัฒนธรรมที่มีต่อชุมชนท้องถิ่นในจังหวัดอุบลราชธานี

๒. กลยุทธ์ จากการศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวกับลักษณะอิทธิพลความเชื่อ และประเพณีที่มีปรากฏในศิลปกรรม/ปราสาทขอม ทั้ง ๗ แห่ง กลุ่มผู้ร่วมวิจัย มีส่วนร่วมในการกำหนดเป้าหมายการวิจัย โดยการสอบถาม/สัมภาษณ์นักวิชาการนั้น ผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ ความเข้าใจ มีความเชี่ยวชาญในเรื่องศิลปกรรม/จิตรกรรม หลักธรรม ความเชื่อ ความเคารพ ทัศนคติ เสรีจจึงนำมาประชุมวิจัยเชิงปฏิบัติการ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายในกิจกรรมที่กำหนดไว้^๘ ดังที่ กล่าวถึงหลักการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อให้ได้รับผลประโยชน์อย่างเต็มที่และเป็นไปอย่างมีระบบควรมีกำหนดรูปแบบประกอบด้วย ดังนี้

๒.๑ การประชุม เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้มีความรู้และมีความเข้าใจ สามารถปฏิบัติกิจกรรมวิจัยได้ตามขั้นตอน

๒.๒ การปฏิบัติการจริง เพื่อให้มีทักษะและมีความรู้สามารถทำวิจัยได้

๒.๓ แผนปฏิบัติการ เพื่อเป็นการปฏิบัติกิจกรรมผู้วิจัยจึงศึกษาวิเคราะห์ลักษณะอิทธิพลศิลปกรรมที่ปรากฏในปราสาทขอม ทั้งมิติด้านศิลปกรรม ด้านคติความเชื่อ และขนบธรรมเนียมประเพณี และศิลปวัฒนธรรมที่มีต่อชุมชนท้องถิ่น ในจังหวัดอุบลราชธานี

๑.๗.๒ การปฏิบัติ (Action) ได้ดำเนินการตามแผนการปฏิบัติจนครบทุกกิจกรรมวิจัยที่ระบุได้ โดยเริ่มตั้งแต่การศึกษาเอกสาร ตำรา วิจัยเชิงปฏิบัติการ การปฏิบัติจริงจนครบทุกกิจกรรมวิจัยการสัมภาษณ์ เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยวิธีการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ผู้นำชุมชน ผู้ทรงคุณวุฒิ เจ้าหน้าที่เฝ้ารักษาโบราณสถาน/ประสารทขอมทั้ง ๗ แห่ง อันเป็นลักษณะข้อมูลที่ไม่อาจศึกษาได้จากเอกสาร หรือการศึกษาภาคสนาม เป็นข้อมูลที่ได้รับจากความรู้ความสามารถและประสบการณ์ของบุคคลที่มีความชำนาญเฉพาะตัว

๑.๗.๓ การสังเกต (Observing) ใช้การสังเกตการณ์เก็บรวบรวมข้อมูลตามแผนปฏิบัติการ ระหว่างการปฏิบัติและหลังการปฏิบัติการสังเกตการณ์

๑.๗.๔ การสะท้อนผล (Reflection) ได้มีการสะท้อนผลเป็นการสรุปผลการดำเนินการทุกกิจกรรมวิจัยในแต่ละวงรอบ โดยอิงกระบวนการวิจัยว่า บรรลุเป้าหมาย คือ กลุ่มผู้ร่วมวิจัยมีความรู้ ความเข้าใจหรือไม่ในเรื่องของลักษณะอิทธิพล ความเชื่อ ประเพณีที่มีต่อประสาทขอมทั้ง ๗ แห่ง ในจังหวัดอุบลราชธานี

^๘บุญธรรม กิจปรีดาบริสุทธิ์, สติวิเคราะห์เพื่อวิจัย, (กรุงเทพมหานคร: จามจรีโปรดักท์, พิมพ์ครั้งที่ ๔, ๒๕๕๕), หน้า ๕๐.

๑.๗.๕ เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล การวิจัยครั้งนี้ ได้ใช้ประเภทเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท ประกอบด้วย

๑. การสัมภาษณ์ มีเอกสาร ๑ ฉบับมี ๒ ตอน ใช้การเก็บรวบรวมข้อมูลโดยวิธีการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ผู้นำชุมชน ผู้ทรงคุณวุฒิ เจ้าหน้าที่เฝ้ารักษาโบราณสถาน/ประสาทรขอม ทั้ง ๗ แห่ง อันเป็นลักษณะข้อมูลที่ไม่อาจศึกษาได้จากเอกสาร หรือการศึกษาภาคสนาม เป็นข้อมูลที่ได้รับจากความรู้ความสามารถและประสบการณ์ของบุคคลที่มีความชำนาญเฉพาะตัว

๒. แบบบันทึก มีเอกสาร ๑ ฉบับ ใช้บันทึกข้อมูลต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับลักษณะศิลปกรรม หลักคำสอน ความเชื่อ ความเคารพ ที่พบเห็นและจากการสังเกตและทัศนคติ ความคิดเห็น การแปลความหมายและสะท้อนผลที่พบเห็นได้จากโบราณสถาน/ประสาทรขอมของผู้ร่วมวิจัย

๑.๗.๖ การเก็บรวบรวมข้อมูล การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ เพื่อตรงกับวิธีการตรวจสอบแบบ Intra และ Inter เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ผู้วิจัยจึงได้สร้างแบบสัมภาษณ์และแบบบันทึกหลักคำสอน ความเชื่อและประเพณี มีอิทธิพลศิลปกรรมที่ปรากฏในปราสาทขอม ทั้ง ๗ แห่ง ในจังหวัดอุบลราชธานี มีขั้นตอนดำเนินการ ประกอบด้วย

๑. ศึกษาทบทวนความรู้เกี่ยวกับอิทธิพลศิลปกรรม พิธีกรรม ความเชื่อ หลักคำสอน และประเพณีจากเอกสารและหาคุณภาพความน่าเชื่อถือของเครื่องมือ

๒. สร้างเครื่องมือแบบสัมภาษณ์ฉบับร่างให้แล้วเสร็จจึงนำเสนอต่ออาจารย์ที่ปรึกษาและผู้เชี่ยวชาญให้ตรวจสอบความถูกต้องเหมาะสม เพื่อไปปรับปรุงตามคำแนะนำต่อไป

๓. นำเครื่องมือที่ได้ปรับปรุงแก้ไขแล้วเสนอให้ผู้เชี่ยวชาญ/ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบด้านความเที่ยงตรงของเนื้อหา ซึ่งประกอบด้วย ๓ ท่าน ได้แก่ ๑. พระครูสารกิจโกศล ดร.รองอธิการบดีวิทยาเขตอุบลราชธานี ๒. อาจารย์สวิง บุญเจิม ครูภูมิปัญญาด้านศิลปกรรมและวรรณศิลป์ จังหวัดอุบลราชธานี ๓. ผศ.ดร. บุญเลิศ ราโชติ อาจารย์พิเศษมหาวิทยาลัย มจร.วิทยาเขตอุบลราชธานี เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

๔. ปรับปรุงเครื่องมือตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญ นำมาจัดทำสัมภาษณ์

๕. นำแบบสัมภาษณ์ไปใช้กับกลุ่มเป้าหมายที่เกี่ยวข้องได้แก่ เจ้าอาวาส ผู้นำชุมชน/ปราชญ์ชาวบ้าน ที่เกี่ยวกับลักษณะของศิลปกรรม/จิตรกรรม หลักคำสอน ความเชื่อและเหตุผลความคิดเห็นที่มีต่อโบราณสถาน/ประสาทรขอม ในจังหวัดอุบลราชธานีทั้ง ๗ แห่ง

๖. นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ นำมาวิเคราะห์หรืออภิปรายผลมาประเมินและประมวลผลตรวจสอบความถูกต้อง จึงจัดระบบข้อมูลให้เป็นระบบข้อมูลที่ถูกต้องและระยะเวลาการสัมภาษณ์และเก็บรวบรวมข้อมูล แบ่งออกเป็น ๒ ระยะ ดังนี้

๑. ระยะที่ ๑ ออกสัมภาษณ์และบันทึกข้อมูลระหว่างวันที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๖ ถึงวันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๗

๒. ระยะที่ ๒ ออกติดตามเก็บรวบรวมข้อมูลที่ยังไม่ได้สมบูรณ์ระหว่างวันที่ ๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๗ ถึงวันที่ ๓๐ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๗

๗. การสัมภาษณ์ เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยวิธีการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ผู้นำชุมชน ประชาชนท้องถิ่น ผู้ทรงคุณวุฒิ นักวิชาการโบราณสถานอันเป็นลักษณะข้อมูลที่ไม่อาจศึกษาได้จากเอกสาร หรือการศึกษาภาคสนาม เป็นข้อมูลที่ได้รับจากความรู้ความสามารถและประสบการณ์ของบุคคลที่มีความชำนาญเฉพาะตัว

๘. การบันทึก เป็นการบันทึกผลข้อมูลเกี่ยวกับพฤติกรรมที่ต้องการเฉพาะด้านตามที่ปรากฏในหนังสือวิธีการวิจัยของ ศ.บุญธรรม กิจปรีดาบริษัท

๑.๗.๗ การจัดทำข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล

๑. การจัดทำข้อมูล ข้อมูลที่ได้จาก แบบสัมภาษณ์ แบบบันทึกประจำวันผู้วิจัยผู้ร่วมวิจัย ได้นำมาตรวจสอบความถูกต้อง สมบูรณ์ นำเชื่อถือได้แล้วดำเนินการดังต่อไปนี้

๑.๑ การวิเคราะห์ข้อมูลขั้นต้น เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลที่คล้ายคลึงกันอยู่ในหมวดหมู่เดียวกันเพื่อประเมินสภาพการณ์ที่เกิดขึ้น สิ่งใดที่ปฏิบัติได้ดีหรือเหมาะสม มีปัญหาและอุปสรรคเกิดขึ้นหรือไม่ เป็นแนวทางในการพิจารณาแก้ไขและนำไปวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป

๑.๒ การจัดกลุ่มข้อมูล เป็นการจัดกลุ่มข้อมูลที่คล้ายคลึงกันอยู่ในหมวดหมู่เดียวกันเพื่อประเมินสภาพการณ์ที่เกิดขึ้น สิ่งใดที่ปฏิบัติได้ดีหรือเหมาะสม มีปัญหาและอุปสรรคเกิดขึ้นหรือไม่ เป็นแนวทางในการพิจารณาหาวิธีแก้ไขและนำไปวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป

๒. การวิเคราะห์ข้อมูล ได้ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามลำดับ

๒.๑ ตอนที่ ๑ วิเคราะห์สภาพปัญหาอิทธิพลศิลปกรรมปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี

๒.๒ ตอนที่ ๒ วิเคราะห์พิธีกรรมศิลปกรรมปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี

๒.๓ ตอนที่ ๓ วิเคราะห์ผลความเชื่อและประเพณีศิลปกรรมปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี

จากการศึกษาลักษณะและอิทธิพลเกี่ยวกับพิธีกรรม ความเชื่อและประเพณีศิลปกรรมปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี ผลที่ได้เป็นข้อมูลเชิงคุณภาพ ซึ่งได้จากแบบสัมภาษณ์ แบบบันทึกประจำวันของผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัย นำมาวิเคราะห์โดยการพรรณนาวิเคราะห์ การตรวจสอบคุณภาพของข้อมูลแบบหลายมิติ

การใช้เทคนิคการตรวจสอบแบบทฤษฎีอินเตอร์ – อินเตอร์ (Inta-Inter) เป็นการพิสูจน์ว่าข้อมูลการวิจัยถูกต้องโดยมีวิธีการตรวจสอบประกอบด้วยมิติเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล ตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือจากการเปรียบเทียบว่า ความสอดคล้องกันของข้อมูลที่ได้จากเครื่องมือ ๒ ประเภท ประกอบด้วย ๑.๑ แบบคนเดียว ๑.๒ แบบหลายคน

๒. มิติแหล่งข้อมูล ตรวจสอบคุณภาพของข้อมูล โดยการเปรียบเทียบข้อมูลจากแหล่งข้อมูลต่อไปนี้

๒.๑ มิติบุคคล ได้เปรียบเทียบข้อมูลที่เก็บมาได้จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ แล้วนำมาพิจารณาว่า ข้อมูลแต่ละคนที่ได้มาในแต่ละประเด็นมีความสอดคล้องกัน เช่น ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพปัจจุบัน “เจ้าอาวาสวัดหรือผู้นำชุมชน” พบว่า การศึกษาวิเคราะห์ลักษณะอิทธิพลศิลปกรรมปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี ทั้งมิติด้านคำสอนด้านอิทธิพลด้านคติความเชื่อ และด้านประเพณีที่มีต่อชุมชนท้องถิ่น ในจังหวัดอุบลราชธานีทั้ง ๗ แห่ง ข้อมูลเกี่ยวกับพิธีกรรมความเชื่อและประเพณีศิลปกรรมปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี “ผู้ทรงคุณวุฒิ” แสดงความคิดเห็นว่า แนวทางพิธีกรรมความเชื่อและประเพณีศิลปกรรมปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี ให้ทราบถึงคุณประโยชน์นำมาเป็นตัวอย่าง เพื่อปรับปรุงจากความคิดเห็นได้สอดคล้องกับผู้ร่วมวิจัย จำนวน ๓ รูป/คน ข้อมูลเกี่ยวกับผลความเชื่อพิธีกรรม และประเพณีศิลปกรรมปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี “เจ้าอาวาส” ให้ความคิดเห็นว่า ผลเกิดจากพิธีกรรม ความเชื่อและประเพณีที่ปรากฏในศิลปกรรมปราสาทขอมจังหวัดอุบลราชธานี เกี่ยวกับเอกสารสอดคล้องกับผู้วิจัย ผู้ร่วมวิจัยและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง จำนวน ๑๕ รูป/คน

๒.๒ มิติเวลา ตรวจสอบข้อมูลในช่วงเวลาที่ต่างกัน ได้แก่ ช่วงเวลาดำเนินการตามขั้นตอนต่างกัน ได้ข้อมูลตรงกัน

๒.๓ มิติสถานที่ ตรวจสอบข้อมูลหลายสถานที่ เช่น การทำงานในห้องประชุม การสำรวจภาคสนาม การดำเนินกิจกรรมในช่วงต่างๆ ในพื้นที่นั้นๆ สรุปว่า ผลวิจัยและการรายงานการวิจัยแสดงความคิดเห็น แนวทางการศึกษาวิจัยเชิงสำรวจลักษณะและอิทธิพลความเชื่อพิธีกรรมและประเพณีศิลปกรรมปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี เพื่อให้ทราบโบราณสถานโบราณวัตถุ และสถานที่สำคัญๆ ของศิลปกรรมปราสาทขอมที่มีประโยชน์และคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ควรอนุรักษ์ไว้ให้มีคุณค่ายิ่งของการวิจัย

๑.๘ ประโยชน์ที่จะได้จากการวิจัย

๑. ได้ทราบประวัติความเป็นมาของปราสาทขอมจังหวัดอุบลราชธานีได้ดียิ่งขึ้น
๒. ได้ทราบถึงลักษณะและอิทธิพล ความเชื่อ ประเพณีศิลปกรรมปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานีที่มีต่อประชาชน
๓. ได้ทราบถึงผลของการวิเคราะห์เกี่ยวกับปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี และเข้าใจลักษณะอิทธิพลศิลปกรรมที่ปรากฏในปราสาทขอมจังหวัดอุบลราชธานีได้ดียิ่งขึ้น

บทที่ ๒

ประวัติความเป็นมาของปราสาทขอม

การศึกษาวิจัยเชิงสำรวจลักษณะและอิทธิพลความเชื่อ ประเพณี ศิลปกรรมปราสาทขอม ในจังหวัดอุบลราชธานี ผู้วิจัยได้ศึกษาทบทวนเอกสาร และแนวคิดที่เกี่ยวข้องซึ่งมีประเด็นสำคัญ ประกอบด้วย ดังนี้

๒.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

๒.๑.๑ ประวัติปราสาทขอมในเอเชีย - เขมร - ไทย - อินโด

๒.๑.๒ ประวัติปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี ทั้ง ๗ แห่ง

๒.๑.๓ ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับประติมากรรมขอม

๒.๑.๔ จารึกปากแม่น้ำมูล : พุทธศตวรรษที่ ๑๒

๒.๑.๕ ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับโบราณคดี

๒.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

๒.๑.๑ ประวัติปราสาทขอมในเอเชีย - เขมร - ไทย - อินโด

อาณาจักรศรีวิชัย^๑ เมื่อ ราวพุทธศตวรรษที่ ๕ คาบสมุทรของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ครอบคลุมสุมาตราชวา เกาะบอร์เนียวตะวันออกเฉียงและแหลมมลายูช่องแคบมะละกา ซึ่งเป็นเส้นทางการค้าขาย ศาสนาและวัฒนธรรม และอาณาจักรไศเลนทร์ มีอำนาจปกครองเหนือชวา ซึ่งมีการก่อสร้างทางพระพุทธศาสนา ที่หลงเหลือเป็นปราสาทขอมแบบบุโรพุทโธ ที่ยิ่งใหญ่อยู่ล่างการที่สุดแห่งหนึ่งของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ระหว่างตะวันออกเฉียง-ตะวันตก แม้อินเดียได้แค้วนทมิฬคือประเทศศรีลังกาปัจจุบัน และอินเดียกับเอเชียอาคเนย์ เมื่อพุทธศตวรรษที่ ๑๑ ซึ่งมีอาณาจักรฟูนัน เมืองดอกแก้วเป็นศูนย์กลางราชการและค้าขายริมฝั่งทะเลตอนใต้ของประเทศเขมร และได้ถูกแยกออกเป็น ๒

^๑พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), กาลานุกรมพระพุทธศาสนาในอารยธรรมโลก, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิมพ์ไพ เบลอร์ซีเมนต์ จำกัด(มหาชน), ๒๕๒๕), หน้า ๖๘ - ๖๙.

แคว้นใหญ่ ๆ เป็นแคว้นเจน ละบกและเจนละน้ำ คือ ๑ แคว้นเจนละน้ำซึ่งตั้งอยู่บริเวณที่เป็นประเทศเขมรทั้งหมดในปัจจุบัน

เมื่อพุทธศตวรรษที่ ๑๔^๒ กษัตริย์ขอมพระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ หรือ ปรมเสวร ผู้ทรงสถาปนาตั้งเป็นอาณาจักรเขมร พระองค์เป็นเชื้อสายวงศ์กัมพูชา และทรงประกาศพระองค์เป็นเทวราชาที่มีอำนาจการปกครองสูงสุด พระองค์เป็นผู้วางรากฐานให้อาณาจักรเขมรมีอารยธรรม มีความเจริญรุ่งเรืองยาวนานมาหลายร้อยปีและได้สำเภาพิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์อินเดียจากเขาพนนกุลเลน มาเผยแพร่ในอาณาจักรเขมร ซึ่งมีปราสาทขอมนครวัด นครธม และปราสาทขอม อีกรวม ๒๐๐ แห่ง กระจายในจังหวัดเสียมเรียบ และ ๒ แคว้นเจนละบก คือบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือขณะเดียวกันบริเวณภาคกลางของประเทศไทยก็เกิดมีอาณาจักรทวารวดี นครปฐม และอาณาจักรสุโขทัย^๓ ริมฝั่งแม่น้ำยมทิศตะวันตก มีโบราณสถานที่เป็น วัง วัด และ ศาสนสถาน อื่นๆ อีกมาก หมายกว่า ๒๐๐ แห่ง โดยเฉพาะภาคอีสานตอนล่าง ซึ่งประกอบด้วย จังหวัดนครราชสีมา มีปราสาทขอมเมืองเสมา ปราสาทขอมพิมาย จังหวัดบุรีรัมย์ มีปราสาทขอมเขาพนมรุ้ง และปราสาทขอมเมืองต่ำ จังหวัดสุรินทร์ มีปราสาทขอมศีขรภูมิ และปราสาทขอมเมืองที่ จังหวัดศรีสะเกษ มีปราสาทขอมสระกำแพงใหญ่ และปราสาทขอมสระกำแพงน้อย และแขวนจำปาศักดิ์ สปป.ลาว มีปราสาทขอมวัดพู

๒.๑.๒ ประวัติปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานีทั้ง ๗ แห่ง

จังหวัดอุบลราชธานีปัจจุบัน มีพื้นที่ใหญ่เป็นอันดับที่ ๕ ของประเทศส่วนประชากรมีมากเป็นอันดับ ๓ ของประเทศ มีพื้นที่จำนวน ๑๖,๑๑๒,๖๕๐ ตารางกิโลเมตร มีการปกครองเป็น ๒๕ อำเภอ ๒๑๙ ตำบล ๒,๔๒๙ หมู่บ้าน ในปัจจุบันมีพื้นที่ติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้านหลายประเทศ เช่น พม่า เขมร มาเลเซีย และลาว มีคำขวัญของจังหวัดอุบลราชธานี ดังนี้^๔ เมืองดอกบัวงาม แม่น้ำสองสี มีปลาแซบหลาย หาดทรายแก่งหิน ถิ่นไทยนักปราชญ์ ทวยราษฎร์ใฝ่ธรรม งามล้ำเทียนพรรษา

ปราสาทขอม ที่มีลักษณะและอิทธิพลที่รับเอากระแสวัฒนธรรมเขมร ในเขตพื้นที่อำเภอดอนมดแดง อำเภอสำโรง อำเภอบุณฑริก โดยเฉพาะที่อำเภอเดชอุดม อำเภอน้ำยืน และอำเภอทุ่งศรีอุดม ปรากฏมีชุมชนโบราณและโบราณสถาน มีอิทธิพลเขมร มากกว่าทุกอำเภอจัดเป็นวัฒนธรรมเขมรสมัยเมืองพระนคร (ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕ - ๑๘) โบราณสถานปราสาทขอมที่พบทั้ง ๗ แห่ง เช่น ปราสาทขอมบ้านเบญจปราสาทขอมหนองทองกลาง ปราสาทขอมนางพญา ปราสาท

^๒ ฮิง แจชอล, *เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในครวัด เล่ม ๑* (ฉบับปรับปรุง), (กรุงเทพมหานคร: นามมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๕๗), หน้า ๗๕.

^๓ เอกรินทร์ พึ่งประชา, *มรดกโลก มรดกแห่งมนุษยชาติ*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ปาเจรา, ๒๕๕๐), หน้า ๙๕.

^๔ คณะกรรมการดำเนินงานฝ่ายจัดทำหนังสือ, *อุบลราชธานี ๒๐๐ ปี*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชวนการพิมพ์, ๒๕๓๕), หน้า ๑๐-๑๘.

ขอมแก่งตอย ปราสาทขอมอูมมุง ปราสาทขอมภูน้ำเย็น ปราสาทขอมภูโคกใหญ่ที่มีความสำคัญทั้ง ๗ แห่งประกอบด้วย

๒.๑.๒.๑ ประวัติปราสาทขอมบ้านเบญจ^๕ ปราสาทตั้งอยู่ที่บ้านเบญจ ตำบลหนองอ้อม อำเภอฟุ้งศรีอุดม จังหวัดอุบลราชธานี มีลักษณะปราสาทเป็นศาสนสถานศิลปะเขมรประกอบ ด้วยปราสาท อิฐ ๓ หลังตั้งบนงานศิลาแลง ทิศหน้าไปทางทิศตะวันออก ล้อมรอบด้วยแนวกำแพงศิลาแลง ตรงประตูทางเข้าด้านทิศตะวันออก ปรางค์ร่องรอยบนฐานศาลาจัตุรมุข และซุ้มประตูทางเข้า (โคปุระ) ส่วนประกอบของสถาปัตยกรรม จอกจากองค์ปราสาทจะก่อด้วยอิฐแล้ว ส่วนอื่น ๆ เช่น เสาประดับกรอบประตู และหลังสลักจากหินทราย กรมศิลปากร ได้ดำเนินการขุดแล้ว ปราสาทหลังนี้ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๓ ได้พบทับหลังเทพนพเคราะห์ที่สมบูรณ์มาก ปัจจุบันจัดแสดงให้ประชาชนได้ชมที่ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติอุบลราชธานี พร้อมกับทับหลังพระอินทร์ของช่างเอรಾವันที่ได้จากปราสาทหลังนี้ก่อนการขุดแต่งปราสาทขอมบ้านเบญจ จากการที่ได้ศึกษาถึงประวัติความเป็นมา สถาปัตยกรรม และยุคแห่งความเจริญเฟื่องฟูของศิลปวัฒนธรรมเขมร ประกอบด้วย

๑. ประวัติความเป็นมาบ้านเบญจ มีชาวบ้านเล่ากันว่า มีชุมชนเก่าแก่บริเวณบ้านบุงค่า บ้านบุงค่าปัจจุบัน ตั้งอยู่ที่ตำบลแก้ง อำเภอดงหลวง จังหวัดอุบลราชธานี ได้พากันอพยพผู้คนเดินทางมายังทิศตะวันออกเฉียงเหนือ (ซึ่งอยู่ห่างจากหมู่บ้านบุงค่าราว ๒๐ กิโลเมตร) เมื่อเดินทางมาพักอยู่ ก็ได้พบเนินดินใกล้ริมห้วยอารีย์ ได้เห็นพร้องกันว่า ณ ที่นี้น่าจะเป็นทำเลที่เหมาะสมสำหรับสร้างหมู่บ้าน จึงช่วยกันสร้างหมู่บ้านแห่งใหม่ขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๒๕๘๐ โดยตั้งชื่อหมู่บ้านแห่งนี้ว่า “บ้านเบญจ” เพราะอาศัยตั้งตามชื่อของแถววัลย์ชนิดหนึ่งซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “เครือเบญจ” เวลาออกดอกมีสีขาวขึ้นปกคลุมอยู่เป็นจำนวนมากรอบสระน้ำโบราณ ซึ่งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของหมู่บ้านห่างออกไปรวม ๔๐๐ เมตร ชาวบ้านนิยมเรียกสระน้ำโบราณแห่งนี้ว่า “สระเบญจ” ปัจจุบันเครือเบญจยังเหลืออยู่จำนวนไม่มากนักเนื่องจากได้ถูกตัดทิ้งไปในครั้งที่มีการขุดลอกสระแห่งนี้ใหม่ในปี พ.ศ. ๒๕๓๓ กรมศิลปากร กองโบราณคดี หน่วยงานศิลปากรที่ ๖ อ.พิมาย ได้รับมอบหมายให้เข้าดำเนินการขุดแต่งค้ำยันและเสริมความมั่นคงที่ตัวปราสาทและบริเวณโดยรอบไว้แล้วซึ่งได้รับการสนับสนุนโดยโครงการอีสานเขียวของรัฐบาลเพื่อฟื้นฟูและพัฒนาแหล่งโบราณสถานนี้ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่สำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัดอุบลราชธานี

๒. สถาปัตยกรรม ด้านทิศเหนือของหมู่บ้านเบญจเป็นท้องนาติดลำห้วยอารีย์ซึ่งไหลผ่านมาจากด้านทิศตะวันตกจะไหลผ่านออกไปบรรจบกับลำน้ำอื่น ๆ ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้าน ลักษณะของดินส่วนใหญ่มักเป็นดินทรายผสมดินเหนียวร่วนมีชั้นของศิลาแลงแทรกอยู่บนชั้นดินลึกลงไปทางทิศตะวันออกเป็นนาข้าว มีสระน้ำโบราณอยู่หนึ่งสระ ส่วนทางด้านทิศตะวันตกและทิศใต้เป็นไร่นาชาวบ้านองค์ปราสาทบ้านเบญจนี้ สร้างหันหน้าไปทางทิศตะวันออกอยู่ห่างจากหมู่บ้านไป

^๕เอกสารแนะนำปราสาทบ้านเบญจ, ตำบลหนองอ้อม อำเภอฟุ้งศรีอุดม จังหวัดอุบลราชธานี, ๒๕๔๖.

ทางทิศตะวันตกเป็นระยะทาง ๕๐๐ เมตร มีเนื้อที่ในบริเวณปราสาทตั้งอยู่ซึ่งสามารถเห็นได้รวม ๕ – ๔๐ ไร่เศษ หรือประมาณ ๘,๖๔๘.๑๙ ตารางเมตร ในราวปี พ.ศ. ๒๔๘๐ ต่อมาชาวบ้านจึงได้ร่วมมือกันสร้างวัดขึ้นมีชื่อว่า “วัดเบญจ” โดยมี พระครูอุดมวรรัตน์ (ประมวล คำน้อย) เป็นเจ้าอาวาสมาจนถึงปัจจุบันต่อมาปี พ.ศ. ๒๕๐๙ จึงได้ย้ายมาสร้างวัดแห่งใหม่ขึ้น ณ บริเวณเนินดินซึ่งอยู่ติดริมลำห้วยอารีย์ อยู่ด้านทิศตะวันออกของบ้านเบญจ ซึ่งได้ค้นพบหลักฐานว่า เนินดินแห่งใหม่นี้ เคยเป็นชุมชนโบราณมาในอดีต

ในปี พ.ศ. ๒๕๕๓ บ้านเบญจมีประชากรจำนวนทั้งสิ้นรวม ๘๐๐ คน มีครัวเรือนทั้งหมด ๑๓๐ หลังคาเรือน ซึ่งมีนายคำหล้า สารพัน เป็นผู้ใหญ่บ้าน นับเป็นผู้ใหญ่บ้านคนที่ ๗ ในขณะนั้นชาวบ้านแห่งนี้มีอาชีพหลัก คือ ทำนา ทอผ้า ปลูกผักสวนครัว มีสาธารณูปโภคพื้นฐาน คือ บ่อน้ำ ส้วม ชิม ไฟฟ้า มีถนนหนทางเป็นระบบใช้อย่างสะดวก และมีปราสาท “บ้านเบญจ” ตั้งอยู่ด้านทิศตะวันออกของหมู่บ้าน จัดเป็นศูนย์รวมแห่งศรัทธา ความเชื่อด้านพิธีกรรมตามลัทธิฮินดูมาเป็นเวลานาน

๓. ยุคแห่งความเจริญเฟื่องฟูของศิลปวัฒนธรรมเขมร ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๒ – ๑๘ จัดเป็นยุคแห่งความเจริญเฟื่องฟูของศิลปวัฒนธรรมเขมร ทำให้ชุมชนดั้งเดิมเกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม กษัตริย์ขอมหรือเขมร ที่ได้ทรงสร้างวัฒนธรรมไว้ในแผ่นดินอีสานมากกว่าในยุคใดๆ จนอาจกล่าวได้ว่า เป็นยุคทองของวัฒนธรรมเขมร คือ ในยุคสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ หลังจากนั้นอิทธิพลของวัฒนธรรมเขมรก็เสื่อมลง และขาดหายไปตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๙ เป็นต้นมา พร้อม ๆ กับการสูญสลายและเสื่อมสภาพของศิลปะสถาปัตยกรรมแบบขอม หลักฐานทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ที่แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของชุมชนลดน้อยลง จนมาถึงพุทธศตวรรษที่ ๒๓ ได้ปรากฏหลักฐานการเคลื่อนย้ายและตั้งชุมชนใหม่ การสร้างบ้านแปงเมืองของกลุ่มวัฒนธรรมไทย-ลาว ยุคนี้จัดเป็นยุคเริ่มต้นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของเมืองอุบลราชธานี ในรอบ ๒๐๐ ปี ปราสาทบ้านเบญจแห่งนี้ ตั้งอยู่ห่างจากทางหลวงหมายเลข ๒๒๑๔ (สายเดชอุดม-น้ำยืน) ไปทางทิศตะวันออกประมาณ ๑ กิโลเมตร และตั้งอยู่ห่างจากชายแดนไทย – กัมพูชาประมาณ ๖๐ กิโลเมตร

๒.๑.๒.๒ ประวัติปราสาทหนองทองกลาง^๖ ปราสาทตั้งอยู่ที่บ้านท่าโพธิ์ศรี ตำบลท่าโพธิ์ศรี อำเภอเดชอุดม จังหวัดอุบลราชธานี มีลักษณะปราสาทเป็น ศาสนสถานศิลปะเขมร ประกอบด้วยปราสาท ๓ องค์ ตัวปราสาทตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของหนองทองกลาง (สระน้ำขนาดใหญ่) หันหน้าไปทางทิศตะวันออก ไม่มีกำแพงศิลาแลง แต่มีร่องรอยว่ามีคูน้ำรูปตัวยู (U) ล้อมรอบ อายุของปราสาทหลังนี้ กำหนดได้ ประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๕ ถึงต้นพุทธศตวรรษที่

^๖เอกสารแนะนำปราสาทหนองทองกลาง, ตำบลท่าโพธิ์ศรี อำเภอเดชอุดม จังหวัดอุบลราชธานี, ๒๕๕๗.

๑๖ ปราสาทหนองทองกลางได้ศึกษาถึงประวัติความเป็นมา คติความเชื่อในการสร้างปราสาทพิธีกรรมเกี่ยวกับพระเจ้า ๓ พระองค์ และวัฒนธรรมตราวิเดียนมีในวัฒนธรรมขอม ประกอบด้วย

๑. ประวัติความเป็นมาปราสาทขอมหนองทองกลางตั้งอยู่ที่บ้านท่าโพธิ์ศรี ตำบลท่าโพธิ์ศรี อำเภอดงขุดม จังหวัดอุบลราชธานี มีลักษณะปราสาทเป็นศาสนสถานศิลปกรรมของขอมหรือเขมรประกอบด้วยปราสาท ๓ องค์ เช่นเดียวกับปราสาทหินบ้านเบญจ แต่มีขนาดใหญ่กว่าตัวปราสาทตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของหนองทองกลาง (เป็นสระน้ำขนาดใหญ่) หันหน้าไปทางทิศตะวันออก ไม่มีกำแพงศิลาแลง แต่ยังปรากฏร่องรอยว่ามีคูน้ำรูปตัวยู (U) ล้อม รอบ อายุของปราสาทหลังนี้ อยู่ราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๕ ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๖ (หรือราว พ.ศ. ๑๕๐๐ – ๑๖๐๐)

๒. ความเชื่อในการสร้างปราสาทขอมในสมัยโบราณ ได้ยึดโยงอยู่กับคติความเชื่อของมนุษย์ในยุคอดีตกาล ซึ่งจะแบ่งได้เป็น ๒ แนวทาง^๗ ประกอบด้วย

๒.๑. การนับถือผี (Spirit won ship) ซึ่งเป็นการเคารพนับถือผีของบรรพบุรุษเป็นสิ่งสำคัญ เพราะคนโบราณมีความเชื่อว่า ชีวิตยังคงมีอยู่หลังตาย จึงยังมีการติดต่อเชื่อมโยงกันระหว่างผู้ที่ตายไปแล้วกับผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ เพื่อให้พลังอำนาจของผู้ที่ตายไปแล้ว โดยเฉพาะผู้เป็นบรรพบุรุษมาคอยให้ความช่วยเหลือ ค้ำครองตนเอง และครอบครัว จึงมีการทำพิธีพิธีกรรมไปให้ท่านเหล่านั้น เช่น พิธีแต่งงานเรียกว่ากินดอง(โยนิ)ฝ่ายผู้หญิง หรือเจ้าสาว คือผู้ใช้คนอื่นๆที่อยู่ภายใต้ความดูแลของตน เรียกว่าเมีย ส่วนเจ้าบ่าว(เคิเว)ฝ่ายชาย คือผู้รับใช้ภายในครอบครัวเรียกว่าฟัว เมื่อบุตรลูกหลานแต่งงานใหม่ ถ้ามีลูกมาเกิดด้วยหน้าตาจะเหมือนปู่ย่าตายายของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งที่ตายไปแล้วแต่กลับมาเกิดใหม่อีกครั้งหนึ่ง

๒.๒. การนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นี้ก็คือ ความต้องการให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ ความปลอดภัยในการดำเนินชีวิตของตน ลัทธินี้ น่าจะเกิดมาก่อนลัทธิศาสนาหลัก คือ คือ ฮินดูและพุทธศาสนา ซึ่งเข้ามาผสมผสานในภายหลังซึ่งจะยืนยันได้ถึงแนวความเชื่อของชนเผ่าขอมโบราณดังที่กล่าวไว้ดังนี้ “กรณีชนเผ่าบางเผ่า เช่น พวกจาม จาม ก็เคยมีความเชื่ออำนาจแห่งดินและภูเขาว่า เป็นต้นกำเนิดของพลังชีวิต และความอุดมสมบูรณ์ทั้งปวงได้ผสมกับการนับถือบรรพบุรุษ เจ้าแห่งแผ่นดินและเจ้าแห่งภูเขาเข้าด้วยกัน จึงมีการถือก้อนดิน เส้าหิน คนบางกลุ่มเชื่อว่า บรรพบุรุษของคนมีอำนาจดลบันดาลให้เกิดสิ่งดี หรือร้ายก็ได้ หรือในกรณีความเชื่อที่ว่า พวกขอมโบราณ มีความเชื่อในลัทธิภูเขามากกว่าชนเผ่าอื่น เช่น ชนเผ่าสำแหรในกัมพูชา ยังคงนับถือเทวะที่มีชื่อว่า “สตกบุง” ว่าเป็นราชาแห่งภูเขา บางทีก็นิยมเรียกลัทธิภูเขาของขอมว่า “ลัทธิพนม” เรียกชื่อเมืองกษัตริย์ของตนว่า “กรุงพนม” หมายถึงราชาแห่งภูเขานิยมกำหนดภูเขาศักดิ์สิทธิ์ประจำกลุ่มและประจำถิ่น เช่น ยาพนมที่วหารปุระ หรือ บาพนม ไกล้อังกอรีพอไร เป็นต้น”

^๗ คณะกรรมการดำเนินงานฝ่ายจัดทำหนังสือ, อุบลราชธานี ๒๐๐ ปี, หน้า ๑๐-๑๘.

๒.๓. พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับเทพเจ้า ๓ องค์พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับลัทธิศาสนาพราหมณ์/ฮินดู ซึ่งเข้าไปเกี่ยวข้องกับเทพเจ้า ๓ องค์ ที่เป็นพระเจ้าที่ชาวฮินดูนับถือเคารพยำเกรงมากที่สุด ซึ่งได้แก่ พระพรหม พระวิษณุ และพระศิวะ พิธีกรรมที่พราหมณ์นิยมจัดขึ้นเป็นประจำทุกปี ทั้งที่เป็นพราหมณ์ในเมืองและในประเทศไทย ณ เสาชิงช้า หน้าโบสถ์วัดพราหมณ์ตรงข้ามกับวัดพระอารามหลวงสำคัญของคนไทย คือ วัดสุทัศน์เทพวราราม เรียกว่า พิธี “ตรียมปวาย” หรือ “ตรีปวาย” จัดขึ้นปีละ ๑ ครั้ง เป็นเวลา ๑๐ วัน (ราวเดือน ๖ ซึ่งตรงกับเดือนมาฆะมาส) จุดมุ่งหมายหลักก็เพื่อทำพิธีแสดงความเคารพบูชาต่อเทพเจ้าองค์สำคัญของศาสนาพราหมณ์ทั้ง ๓ พระองค์นั่นเอง

๒.๔. วัฒนธรรมตราวิเดียนที่ปรากฏในวัฒนธรรมเขมร อิทธิพลอารยธรรมตราวิเดียนที่มีต่ออารยธรรมพระเวทได้รับอิทธิพลบางสิ่งบางอย่าง โดยมาจากอารยธรรมตราวิเดียน (หรือ ทราซิตะ) แต่สันนิษฐานเอาข้อเท็จจริงบางอย่างประกอบขึ้นเป็นศาสนาฮินดูในปัจจุบันได้ว่า “ความเชื่อดั้งเดิมของชนตราวิเดียน หรือพวกมิลักกะ” ได้เปลี่ยนโฉมหลักความเชื่อถือของพวกเขาในหลายลักษณะด้วยกัน ประกอบด้วย

๑. เทพเจ้าในคัมภีร์พระเวท เกี่ยวข้องกับป่าหรือการล่าสัตว์ แต่ปรากฏว่า เทพเจ้าของตราวิเดียน เช่น พระศิวะ หรือพระวิษณุเกี่ยวข้องกับป่าเขาและการล่าสัตว์เป็นส่วนมาก เมื่ออารยธรรมตราวิเดียนถูกกลืนโดยอารยธรรมพระเวท บรรยากาศศุภชัยก็เริ่มเปลี่ยนทิศทางมาเป็นการคั่นคิดทางปรัชญายิ่งขึ้น

๒. การบูชาเทพเจ้าในคัมภีร์พระเวท เป็นการบูชาเทพเจ้าเพศชายทั้งสิ้น จริงอยู่ “อติติ” หรือเจ้าแม่ธรณี เป็นเจ้าแม่เทวีที่มีตำแหน่งสูง คือ เป็นมารดาของเทพเจ้าทั้งหลาย ถึงอย่างนั้นก็ยังไม่ได้รับการบูชา เช่น เทพเจ้าอื่น ๆ เช่น พระรัศมี พระวรุณ พระอินทร์ ฯลฯ เจ้าแม่สร้อยศรี และอินทราณี ก็ห้ามิบบทบาทสำคัญในคัมภีร์พระเวทไม่ ในยุคหลังต่อมาเท่านั้น เจ้าแม่ทั้งหลายจึงเริ่มมีบทบาทสำคัญยิ่งขึ้น ข้อสันนิษฐานเรื่องนี้ ก็คือ เป็นอิทธิพลของการนับถือพระแม่เจ้าของพวกตราวิเดียน ดังนั้นจึงพบว่า ในตอนหลัง ๆ นี้ เจ้าแม่ผู้เป็นภรรยาของมหาเทพศิวะเท่านั้นที่แสดงบทบาทตลอดมา ชื่อของนางปราวตี, เทวี และทรรคา ถูกเอาใจใส่นำหน้าเทพเจ้าองค์อื่นได้ทั้งหมด

๓. คัมภีร์พระเวท สัตว์เดรัจฉานไม่สู้มีความสำคัญแต่อย่างใด และนี่ก็เป็นข้อเท็จจริงเกี่ยวกับอารยธรรมในเมือง สัตว์ และต้นไม้ย่อมมีบทบาทในธรรมชาติในป่า ดังนั้นจึงปรากฏว่า ในตอนหลังการบูชาวัวจึงกลายเป็นสิ่งสำคัญ เทพเจ้า การบูชา และเรื่องคัมภีร์พระเวท ยังปรากฏในคติความเชื่อ และการบูชาในวัฒนธรรมของขอมหรือเขมรโบราณเดิมเทพเจ้าการบูชาเทพเจ้าเป็นวัฒนธรรมของพวกตราวิเดียน ต่อมาชาวพื้นเมืองเดิมหรือตราวิเดียนในอินเดีย ได้มา

ครอบครองขอมและได้นำเอาวัฒนธรรมเดิมมาเผยแพร่ด้วย ดังนั้น วัฒนธรรมของขอม จึงมีวัฒนธรรมดราวิเดียน (อินเดียบโบราณ) ปรากฏอยู่ในปราสาทขอมแทบทุกแห่ง

๒.๑.๒.๓ ประวัติปราสาทขอมนางพญา^๔ ปราสาทขอมประธาน ประกอบด้วยฐานที่ก่อด้วยศิลาแลง แผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสก่อยื่นออกไปด้านหน้า ด้านทิศตะวันออกยกย่อมุมและเจาะเป็นช่องบันไดขึ้นสู่ปราสาทประธาน ชั้นบันไดสลักด้วยศิลาแลงจำนวน ๑๕ ชั้น ความกว้างของบันได ๖๐ เซนติเมตร ส่วนฐานปราสาทมีลักษณะเป็นฐานบัว ซึ่งประกอบด้วยฐานหน้ากระดานล่าง บัวคว่ำ ท้องไม้ บัวหงาย และหน้ากระดานบนสำหรับฐานด้านหน้ามีการแต่งเป็นแถวลดบัวเหนือบัวคว่ำ ๑ แถว สภาพฐานมีสภาพชำรุดที่ยังคงเหลือสภาพชัดเจน คือ ด้านทิศตะวันออกกับทิศเหนือ สำหรับด้านทิศตะวันออกและด้านทิศใต้พังทลายและทรุดเอียง โครงสร้างเป็นกรอบหน้าบัน มีรูปทรง ๓ หยักและรอยระกา ส่วนภายในกรอบหน้าบันนั้นยังไม่มีแกะสลักลวดลาย สันนิษฐานว่า น่าจะเป็นหน้าบันของ โคปุระ ทางด้านทิศเหนือและด้านทิศใต้ของโคปุระนั้น ได้ก่อแนวกำแพงเป็นปีกทั้ง ๒ ด้าน ที่ประกอบด้วย

๑. ประตูทางเข้า หรือโคปุระ อยู่ในตำแหน่งค่อนข้างมาทางด้านทิศใต้ของแนวกำแพงด้านทิศตะวันออก ก่อด้วยศิลาแลง ผนังด้านเหนือและด้านใต้ก่อทับ ผนังส่วนบนมีการสลักตกแต่งเป็นบัวคว่ำบัวหงาย ด้านในของผนังสามารถสังเกตการณ์เรียงและสกัดก้อนหินให้มีลักษณะโค้งก่อกันเป็นส่วนของหลังคา ซึ่งน่าจะมีลักษณะเป็นหลังคาโค้ง (Arch) ส่วนพื้นปูลาดด้วยแผ่นศิลาแลงจากการขุดแต่งพบชิ้นส่วนของหน้าบันหินทรายจำนวน ๒ ชิ้น อยู่ในบริเวณใกล้เคียง

๒. กำแพง ลักษณะแผนผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดกว้าง ๑๗.๕๐ เมตร ยาว ๒๕ เมตร อยู่ในสภาพที่สมบูรณ์มากกว่าปราสาทประธานและโคปุระ กำแพงก่อด้วยศิลาแลงสกัดหินตกแต่งเป็นฐานเขียง หน้ากระดานล่างบัวคว่ำ ท้องไม้ บัวหงาย หน้ากระดานบน และมีแนวหน้ากระดานอีก ๑ แนว ก่อยื่นออกมาเล็กน้อย บางบริเวณก็เป็นทรงสี่เหลี่ยม เช่น แนวกำแพงด้านทิศเหนือด้านนอก และพบทรงสี่เหลี่ยมที่มีการลบบวม

๓. สภาพทั่วไป โบราณสถานธาตุนางพญา ตั้งอยู่หมู่ที่ ๑๓ บ้านคูห้วยธาตุตำบลหนองสะโน อำเภอบุณฑริก จังหวัดอุบลราชธานี บริเวณเส้นรุ้งที่ ๑๔ องศา ๐๕ ฟิลิปดาเหนือ และเส้นแวงที่ ๑๐๕ องศา ๑๘ ฟิลิปดา ๐๕ ฟิลิปดาตะวันออก หรือ ประมาณพิกัดกริดที่ ๔๘ PWB ๓๒๔๓๒๕ (แผนที่กรมแผนที่ทหาร มาตราส่วน ๑ : ๕๐๐๐๐ ราว ๖๐๓๘ I พิมพ์ครั้งที่ ๔ - RTSD ลำดับชุด L ๗๐๑๗) พื้นที่โดยรอบโบราณสถานธาตุนางพญาเป็นที่นา พื้นที่ที่มีความสูงจากเนินระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ ๑๖๐ เมตร ลำน้ำที่อยู่ใกล้เคียง คือ ลำห้วยธาตุอยู่ทางด้านทิศเหนือห่างออกไปประมาณ ๓๐๐ เมตร ซึ่งลำห้วยธาตุนั้นจะไหลมาจากทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ในเขตบ้านหนองม่วง แล้วไหลลงอ่างเก็บน้ำสมเด็จพระนางพญา (บาราย) และไหลผ่านออกไปทางทิศ

^๔สำนักงานศิลปากรที่ ๑๑ อุบลราชธานี, รายงานบูรณะธาตุนางพญา, หน้า ๑๓-๑๖.

ตะวันออกเฉียงเหนือของอ่างเก็บน้ำ ก่อนที่จะบรรจบกับห้วยม่วงในเขตบ้านโนนเลียง และไหลลงสู่ลำโดมน้อย และแม่น้ำมูลต่อไปหมู่บ้านใกล้เคียง ได้แก่ ด้านทิศตะวันออก คือ บ้านทุ่งเจริญ อยู่ห่างออกไปประมาณ ๓ กิโลเมตร ด้านทิศเหนือ คือ บ้านหนองสะโน ห่างออกไปประมาณ ๒.๗ กิโลเมตร ทางด้านทิศตะวันออก คือ บ้านหนองม่วง ห่างออกไปประมาณ ๓ กิโลเมตร และทางด้านทิศใต้ คือ บ้านโนนจิก ห่างออกไปประมาณ ๒.๕ กิโลเมตร

๔. ประวัติหมู่บ้าน บ้านหนองสะโนเป็นหมู่บ้านที่แยกออกมาจากบ้านโนนจันทร์ ซึ่งมีชื่อเรียกเดิมว่า “บ้านคำผักแว่น” เมื่อกลางเดือนสาม (กุมภาพันธ์) ขึ้น ๓ ค่ำ ปีมะแม (พ.ศ. ๒๔๙๖) เนื่องจากบ้านโนนจันทร์นั้นมีพื้นที่คับแคบ ได้มีชาวบ้านจำนวนหนึ่งแยกออกมาตั้งบ้านใหม่โดยมี นายรอด มั่นยืน กับคนอื่น ๆ พวกกันออกมาตั้งบ้านเรือนในบริเวณแห่งนี้ ซึ่งอยู่ใกล้กับหนองสะโน (หนองน้ำตั้งอยู่ห่างจากธาตุนางพญาทางทิศเหนือ ประมาณ ๓ กิโลเมตร) จึงได้เอาชื่อของแหล่งน้ำมาเป็นชื่อหมู่บ้าน เรียกว่า “บ้านหนองสะโน” ในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ทรงส่งเจ้ารินทองและมเหสี มาปกครองแถบหนองสะโนในปัจจุบัน บริเวณชุมชนจะอยู่ตรงห้วยธาตุ มีสระน้ำขนาดใหญ่ พื้นที่ประมาณ ๕๐ ไร่ ใช้เลี้ยงดู ชาวบ้านชาวเมือง อาณาเขตการปกครองและอาณาเขตนี้จรดเมืองยักซ์ ซึ่งมีกษัตริย์ทรงพระนามว่า “กาลษา” อยู่บริเวณสระอุบล บ้านโนนเลียงในปัจจุบันต่อมาวันหนึ่งพระเจ้ารินทองทรงม้าจะเดินทางไปเยี่ยมญาติที่ปราสาทกำแพงใหญ่ อำเภอบึงสามพันในปัจจุบัน พระยายักษ์กาลษาได้โอกาสเห็นว่าเหมาะแก่การโจมตีหลังเอานางพญามเหสีของพระเจ้ารินทอง นางพญาขัดขืนจึงถูกทหารยักษ์ฆ่าตาย พระเจ้ารินทองกลับมาที่โคกเศร้างเสียใจจึงฝังศพของนางพญาและก่อปราสาททับเอาไว้ตัวปราสาททำด้วยหินทราย กำแพงล้อมรอบทำด้วยศิลาแลง แกะสลักแผ่นหินเรื่องราวประวัติการต่อสู้ของพระเจ้ารินทองมีพระพิฆเนศเฝ้าประตูทางเข้า

๕. สถาปัตยกรรมสถานก่อนการบูรณะโบราณสถานธาตุนางพญามีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าหันหน้าไปทางด้านทิศตะวันออก สิ่งก่อสร้างประกอบด้วย ปราสาทประธานหลังเดียวล้อมรอบด้วยกำแพงทั้ง ๔ ด้าน มีประตูทางเข้า (โคปุระ) เพียงด้านเดียว คือ ด้านทิศตะวันออก มีทางเดินปูด้วยอิฐเชื่อมต่อระหว่างปราสาทประธานและประตูทางเข้า (โคปุระ) ทางด้านทิศเหนือของปราสาทมีสระน้ำขนาดใหญ่ (บาราย) ห่างออกไปประมาณ ๑๐๐ เมตร

๒.๑.๒.๔ ประวัติปราสาทขอมแก่งตอย ปราสาท ตั้งอยู่ บ้านโอด ตำบลท่าเมือง อำเภอดอนมดแดง จังหวัดอุบลราชธานี อยู่ห่างจากตัวหมู่บ้านประมาณ ๓ กิโลเมตร (ในอดีตชื่อว่าแก่งคอย) เป็นปราสาทของขอมแบบศิลปะเขมร ประกอบด้วย

๑.ปราสาท รวม ๓ องค์ ล้วนหันไปด้านทิศเหนือปราสาทหลังที่ ๒ น่าจะเป็นองค์ประธาน เป็นที่ประดิษฐาน พระศิวงค์องค์ด้วยอิฐศิลาแลง ซึ่งก่อเป็นฐานสูงมีบันไดขึ้นไปยังฐานเจดีย์เก่าข้างบนยังสัญลักษณ์ ฐานเป็นที่ตั้งของสิ่งเคารพบูชา คือ ศิวลึงค์ ปราสาทหลังที่ ๒ เป็นอาคารคล้ายกับอุโบสถของวัด (หลังเก่า) ก่อด้วยอิฐแดงโบราณ โบกด้วยดินเหนียว และโบกด้วย

เสาศิลาแลง แต่มีการสร้างต่อเติมครอบองค์อุโบสถเก่า เป็นที่ประดิษฐานของพระพุทธรูปที่ไม่มีเศียร (พระพักตร์คล้ายกับพระศรีอริยเมตไตรย) ก่อด้วย อิฐคือปูน ใช้เป็นสถานที่ทำวัตรสวดมนต์ของ พระสงฆ์และอุบาสกอุบาสิกา และเป็นที่เคารพบูชาด้วยเครื่องบูชา ๓ อย่าง คือ ดอกไม้ ธูปและเทียน แต่องค์พระปฏิมากรในโบสถ์ ปราสาทองค์ที่ ๓ น่าจะเป็นอุโบสถหลังเก่าของวัด ก่อด้วยอิฐปูนครอบ ทั้บุโสถหลังเก่า ซึ่งเป็นอิฐกับปูน ภายในบริเวณวัด เต็มไปด้วยต้นยางโบราณขนาดใหญ่ราว ๓๐ ต้น ในภายหลัง ได้ก่อสร้างพระเจ้าใหญ่องค์แสนจำลองในบริเวณพื้นที่ของปราสาทขอม (ซึ่งมีเนื้อที่ ๓ งานเศษ) ถัดออกมาบริเวณด้านประตูัดเข้ามา จะมีศาลาทรงไทยหลังเล็ก ประดิษฐานเหนือรูปปั้นด้วยปูน ของพระมหามเหศวรรมัน ซึ่งเป็นกษัตริย์ขอมในยุคต้นมีปฏิมาสำหรับพระสงฆ์จำนวน รวม ๕ หลัง มี พระภิกษุสงฆ์เข้าอยู่ตลอดทั้งปี ส่วนทิศเหนือของปราสาท จะติดกับลำเซบาย ซึ่งเป็นสายชาย่อยของ แม่น้ำชี และแม่น้ำมูลไหลมาบรรจบกันพอดี ในบริเวณส่วนรอบปราสาทไม่ปรากฏมีร่องรอยการ ก่อสร้างคูน้ำ หรือ สระน้ำให้เห็น แต่สันนิษฐานผู้สร้างปราสาทน่าจะใช้ลำน้ำเซบาย เป็นคล้ายกับบา ราย ประจำปราสาทนั่นเอง ส่วนลักษณะอิทธิพลศิลปกรรมปราสาทขอมแก่งตอย สันนิษฐานว่าสร้าง ขึ้นในปี พ.ศ. ๒๓๒๑ สมัยกรุงธนบุรีราชธานี มีพระมหากษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ คือ พระเจ้าตากสิน จึงน่าจะ อยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๒๓ ศิลปกรรมไทยในยุคนี้ จะเป็นศิลปะพื้นดินแบ่งลาว/เขมร มีลักษณะเป็น ปราสาทก่อด้วยอิฐขนาดเล็ก มีฐานเตี้ยลงกว่ายุคก่อน ๆ เพราะในยุคนี้

๒. สภาพทั่วไป ปราสาทขอมแก่งตอย หรือ พระธาตุแก่งตอย ก็เรียก ตั้งอยู่ ณ บริเวณบ้านโอด ตำบลท่าเมือง อำเภอดอนมดแดง จังหวัดอุบลราชธานี อยู่ห่างจากตัว หมู่บ้านโอดประมาณ ๓ กิโลเมตร ในบริเวณวัดแห่งนี้มีต้นเกวียลยาวใหญ่ขึ้นล้อมรอบบริเวณที่บริเวณ ปราสาท (ไม่น้อยกว่า ๓๐ ต้น) ทางทิศเหนือของวัดติดกับลำเซบาย สายย่อยของแม่น้ำชี มีน้ำไหลอยู่ ตลอดทั้งปี สามารถใช้ประโยชน์จากน้ำในลำเซแห่งนี้ ทำน้ำประปา และใช้อุปโภคบริโภค และทำการ เพาะปลูกพืชผลการเกษตรได้ ด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตก ล้อมรอบไปด้วยทุ่งนาชาวบ้าน วัด ป่าแห่งนี้ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๒๑ พระเจ้าตากสิน ได้รับสั่งให้พระยาสุภาวดีขึ้นมาสร้าง พอสร้างเสร็จ ทรงรับสั่งให้ท้าวคำผง ซึ่งเป็นโอรสของพระเจ้าตากให้เป็นเจ้าเมือง และทรงตั้งชื่อให้ใหม่ว่า “ท้าวประ ทুমวงศา” ทรงตั้งท้าวพรหม ซึ่งเป็นน้ำชายให้เป็นอุปราช ต่อมาท้าวปทุมวงศา ได้ถึงแก่พิราลัย ท้าว พรหมผู้เป็นอุปราช จึงได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าเมืองจนถึง พ.ศ. ๒๓๖๙ ในขณะนั้น เจ้าอนุวงศ์ผู้เป็นเจ้า เมืองเวียงจันทร์คิดกบฏ จึงทรงสั่งให้เจ้าโย ซึ่งเป็นโอรสของตนในขณะนั้น เจ้าเมืองจำปาสักให้ยกทัพ มาตีเมืองอุบล ฯ ส่วนเจ้าอนุวงศ์ได้ยกทัพไปตีกรุงเทพฯ ฯ เจ้าโยแห่งเมืองจำปาสักจึงยกทัพมาตีเมือง อุบล ฯ ท้าวพรหมผู้ครองเมืองอุบล ฯ สู้ไม่ได้ จึงยกทัพหลบหนีขึ้นมาทางทิศเหนือของเมืองอุบล ฯ มา พักอยู่ฝั่งลำเซบาย คือบ้านโอดในปัจจุบันนี้ เจ้าทิศพรหมและพลเมืองหลายร้อยอพยพที่บ้านแก่งตอย ไม่นาน จึงมีข่าวมาว่า กองทัพเจ้าอนุวงศ์ถูกกองทัพท้าวสุรนารีตีแตกกลับไป และกองทัพกรุงเทพฯ ฯ จะ มาช่วยท้าวพรหม ท้าวพรหมจึงยกกองทัพกลับเข้าเมืองอุบล ตีกองทัพเจ้าโยแตกกลับไป จึงได้นิมนต์

พระรูปหนึ่งมาเป็นสมภารให้กำลังใจแก่ชาวบ้านแก่งตอย ชาวบ้านได้ช่วยกันสร้างและปฏิสังขรณ์วัดขึ้นใหม่ ให้ชื่อว่า “วัดแก่งตอย” ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็นวัด “แก่งตอย” มาตราบเท่าทุกวันนี้ ส่วนหลวงพ่อบุญมีเวทย์มนต์คาถาอาคมมีชื่อว่า “หลวงพ่อัมมขันตี” เป็นเจ้าอาวาสองค์แรกจากอดีตถึงปัจจุบัน มีเจ้าอาวาส ๔ รูป คือ หลวงพ่อัมมขันตี พระอาจารย์พุทธ ฐานลาโภ พระอธิการเวทย์ อาจารย์สมปโน (ท่านเหล่านี้มรณภาพแล้ว) ส่วนพระอธิการสนอง ธมโม องค์ปัจจุบัน

๓. จากการศึกษาสำรวจ พบว่าในราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑-๒๓ อิฐได้กลับนิยมนำมาใช้อีกครั้งในศิลปกรรมแบบลาวและศิลปะแบบอยุธยาอย่างไรก็ตามในแต่ละยุคสมัยนั้นสิ่งที่แสดงให้เห็นชัดเจนว่า ศาสนสถานในแต่ละยุค มีอายุแตกต่างกัน สามารถศึกษาได้จากวิวัฒนาการของลวดลาย ที่สลักขึ้น จากเรื่องเล่าต่าง ๆ มีทั้งที่ปรากฏเป็นนิทานต่าง ๆ บนหน้าบัน และขึ้นทับหลัง อีกทั้งลวดลายที่แกะสลัก และสิ่งประดับประดาที่เสากรอบประตู หรือที่เครื่องประดับ และเครื่องแต่งกายของภาพสลักรูปบุคคล เป็นต้น เมื่อกล่าวถึง ลักษณะและอิทธิพลศิลปกรรมและความเชื่อที่แทรกอยู่ในศิลปกรรมของปราสาทขอมโบราณนั่นเอง

๒.๑.๒.๕ ประวัติปราสาทขอมอุ้มมุง^๕ ปราสาทตั้งอยู่ที่วัดอุ้มมุงเจริญ ตำบลโคกสว่าง อำเภอสำโรง จังหวัดอุบลราชธานี ประกอบด้วย

๑. ลักษณะ สร้างด้วยศิลาแลงรูปสี่เหลี่ยมส่วนบนขำรุด เหลือเพียงผนังบางส่วนทางวัดไม่สร้างศาลาพื้นปูนซีเมนต์ทับบนซากโบราณสถานเดิม เพื่อใช้ประดิษฐานพระพุทธรูปอยู่ติดกับด้านปรangk และยังมีแผ่นปติมากรรมศิลาทรายรูปสี่เหลี่ยมทองเหลืองอยู่ในบริเวณวัด ๑ ชิ้น ซึ่งเป็นแผ่นประดิษฐานพระศิวะลิงค์ และวางเครื่องบูชา เวลาผู้ศรัทธานำมาบูชาบวงสรวง เพื่อขอพรและบนบานให้ได้รับความเป็นสิริมงคล และพบความสุข ความเจริญ เช่นเดียวเพราะเข้าไปในปราสาทขอมทั่วไป และสันนิษฐานว่า น่าจะเป็นธรรมศาลา หรือ อโรคยาศาล เพื่อเป็นที่พักของคนเดินทางไกลในอดีต ปราสาทขอมอุ้มมุง จากการที่ได้ศึกษาถึงประวัติความเป็นมา และแนวคิดคติความเชื่อทางศาสนา

๒. ประวัติความเป็นมาของวัดอุ้มมุง เป็นปราสาทที่มีศิลปกรรมขอมโบราณสถานวัดอุ้มมุงเจริญ หรือ บ้านอุ้มมุง ตำบลโคกสว่าง อำเภอสำโรง จังหวัดอุบลราชธานี มีลักษณะเป็นปราสาทสี่เหลี่ยม ตั้งอยู่ที่เส้น ๑๕ องศา ๗๕ พิลิปดา ๑๐ พิลิปดาเหนือ เส้นแวง ๑๐๔ องศา ๕๑ พิลิปดาตะวันออก (ตามแผนที่ทหาร พิมพ์ครั้งที่ ๑ : RTSD ลำดับชุด L. ๗๐๑๗ ระวัง ๕๙๓๘L) เนื่องจากเป็นโบราณสถานที่มีอายุเก่าแก่ของโบราณคดี กรมศิลปากร ได้ขึ้นทะเบียนในประกาศราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๕๓ ตอนที่ ๓๕ วันที่ ๒๗ กันยายน ๒๔๗๙ บ้านนี้เดิมคงจะเป็นป่าดงมีต้นไม้ เถาวัลย์พันเกี่ยวปราสาทกับเป็นเสมือนถ้ำ หรืออุ้มมุงบนดิน คงมีพระพุทธรูปไปบำเพ็ญสมณ

^๕สำนักงานศิลปากรที่ ๑๑ อุบลราชธานี,รายงานการบูรณะปราสาทในจังหวัดอุบลราชธานี, หน้า ๑๘๔.

กิจวัตรอยู่ที่นั่น ประชาชนที่ศรัทธาและมีอุปนิสัยสงบเงียบปฏิบัติธรรมตามพระด้วย ประกอบกับป่านั้น มีความอุดมสมบูรณ์ พวกกลุ่มเลยพากันไปตั้งบ้านเรือนใกล้กับบริเวณนั้น ในขณะเดียวกันก็ตั้งชื่อบ้านว่า บ้านอุบมุง และบ้านอุบมุงที่ผู้นำพาได้นำชาวบ้านพัฒนาให้เจริญขึ้น จึงเพิ่มคำลงท้ายว่า เจริญกลายเป็นบ้านอุบมุงเจริญ

๓. ความเชื่อทางศาสนา ถึงแม้โบราณสถานแห่งนี้บ่งบอกว่าเป็นสถานของพราหมณ์ ศาสนาพุทธก็วิวัฒนาการมาจากศาสนาพราหมณ์ ดังนั้น พระในพุทธศาสนาเข้าครอบครองสถานที่นี้จึงโยงศาสนาพราหมณ์กับพระพุทธศาสนาเข้าด้วยกัน ดังนั้น จึงมีแนวคิดเกี่ยวกับปราสาทขอมอุบมุงเรื่อง ความเชื่อทางด้านศาสนา มีทั้งพุทธและพราหมณ์ คติความเชื่อทางศาสนาที่พระพุทธรูปทรงตรีศูติ กลุ่มศาสนาก็มีที่ศนะเหมือนกันกับคณาจารย์ เจ้าลัทธิอื่นในสมัยโบราณที่ยังหาความสมบูรณ์ไม่ครบ ทั้งยังมีเรื่องไม่น่าเชื่อถือเอาแฝงอยู่มาก แต่ที่ยอมรับกันทั่วไปมากที่สุดเชื่อกันว่าเป็นพระราชโอรสจากตระกูลศากยะ เป็นแต่ฝ่ายเล็ก ๆ เชิงภูเขาหิมาลัยที่เสด็จออกผนวชประกาศคำสอนใหม่ ซึ่งได้รับความนิยมนอย่างรวดเร็วหลังจากได้ทรงเทศนาสั่งสอนอยู่หลายปีแถบลุ่มแม่น้ำคงคาเสด็จปรินิพพานเมื่อพระชนมายุได้ ๘๐ ปี

๒.๑.๒.๖ ประวัติปราสาทขอมภูน้ำยีน ปราสาท ตั้งอยู่ที่บ้านน้ำยีน ตำบลโขง อำเภอน้ำยีน จังหวัดอุบลราชธานี สันนิษฐานว่า น่าจะเป็นศาสนสถานในศาสนาพราหมณ์ สถานที่ได้ถูกลักลอบขุดค้นทำลายเพื่อหาของเก่าที่มีค่าได้ปรากฏว่ามีเศษหินกระจัดกระจายอยู่ทั่วไป ส่วนร่องรอยที่เหลืออยู่เห็นได้ ประกอบด้วย

๑. ปราสาท ๒ องค์ ตั้งคู่อยู่บนฐานเดียวกันก่อด้วยอิฐ หันหน้าไปทางทิศตะวันออก มีหินทรายเป็นส่วนประกอบของกรอบประตู มีคูดินดินล้อมรอบโบราณสถานอยู่ ๒ ชั้น โดยคันดินชั้นนอกมีขนาดเล็ก และมีการใช้หินธรรมชาติวางเรียงกัน ส่วนคันดินชั้นใน มีขนาดใหญ่และสูงกว่า เว้นทางเข้าทิศตะวันออก และยังพบว่า มีเศษอิฐศิลาแลง กระจัดกระจายอยู่ทั่วไปในบริเวณเป็นจำนวนมาก ซึ่งน่าจะเกิดจากการขุดค้นทำลายเพื่อค้นหาของเก่า

๒. สันนิษฐานว่า เป็นศาสนสถานในลัทธิศาสนาพราหมณ์ ในยุคลัทธิไศวนิกาย ซึ่งนับถือเทพเจ้าพระศิวะ (พระอินทร์) ซึ่งเป็นอวตารปางหนึ่งของพระนารายณ์ และยังได้พบท่อโสมสูตร (ท่อน้ำมนต์) และพระศิวลึงค์พร้อมแท่นฐานที่ตั้งเคารพซึ่งในปัจจุบันได้นำมาเก็บรักษาไว้ที่ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติอุบลราชธานี สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นศาสนสถานมีลักษณะเป็นแบบธรรมศาลาหรือ อโรคยาศาลา ที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นจุดพักแรกสำหรับบุคคลในชุมชน ที่สัญจรไปมาผ่านช่องทางอานม้าเข้าสู่พื้นที่ราบ ส่วนอายุสมัยของโบราณสถานภูปราสาท ยังไม่พบหลักฐานร่องรอยที่ชัดเจนที่จะแสดงได้ว่าสร้างในสมัยใด ใครเป็นผู้สร้าง

๒.๑.๒.๗ ประวัติปราสาทขอมภูโคกใหญ่^{๑๐} ปราสาทขอมภูโคกใหญ่ อยู่ที่บ้านคำผา ตำบลสีวิเชียร อำเภอน้ำยืนจังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งตั้งอยู่บนยอดเขาภูโคกใหญ่อยู่ห่างจากช่องทางเดินเขา ที่เรียกช่องโฮ ออกไปทางทิศเหนือประมาณ ๑ กิโลเมตร ประกอบด้วย

๑.ปราสาทอยู่ห่างจากช่องอานม้าประมาณ ๑๐ กิโลเมตร มีแหล่งน้ำห่างออกไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ประมาณ ๒ กิโลเมตร ตัวโบราณสถาน หันหน้าไปด้านทิศตะวันออกรอบโบราณสถานประกอบด้วยกำแพงหินทราย ก่ออิฐเรียบเรียงซ้อนเป็นกำแพงกว้างยาวประมาณ ๑๐x๒๐ เมตร ทางทิศตะวันออกมีทางเข้าก่อเป็นแนวหินวางเรียงตามแนวเหนือ-ใต้ เว้นช่องทางเข้าตรงกลางมีแท่นหินทรายมีลักษณะคล้ายกับแท่นฐานรูปเคารพวางคว่ำอยู่ตรงกลางของโบราณสถาน แท่นหินทรายน่าจะเป็นแท่นที่ตั้งรูปเคารพของ ศิวลึงค์ ตามลัทธิศาสนาฮินดู

๒. สภาพทั่วไป ลักษณะ ที่ตั้ง ภูมิประเทศ และลักษณะของโบราณสถาน ที่พบพอจะสันนิษฐานได้ว่า โบราณสถานภูโคกใหญ่ นี้ คงจะเป็นศาสนสถาน (แบบธรรมศาลาหรือโรคยาศาล) ที่สร้างขึ้นบนเส้นทางที่มีการติดต่อค้าขายสำหรับพ่อค้าหรือ ผู้สัญจรที่ใช้เส้นทางนี้เป็นจุดพักแรม ก่อนที่เดินทางต่อไปซึ่งน่าจะเป็นเส้นทางติดต่อไปยังบริเวณที่พบภาพแกะสลักนารายณ์บรรทมสินธุ์ ในลำโดมใหญ่ ซึ่งเป็นจุดพักแรมก่อนลงจากภูเขาสู่ที่ราบ

๓. ภาพแกะสลักพระนารายณ์บรรทมสินธุ์^{๑๑} เป็นภาพแกะสลักพระนารายณ์บรรทมสินธุ์กำลังประทับนอนตะแคงขวาอยู่เหนือพญานาค ๓ เศียร ที่ปลายเท้า สลักเป็นรูปพระนางลักษมีเทวี และมีโครงร่างของพญานาคที่ยังแกะสลักไม่เสร็จ บริเวณพระนาภี (สะดือ) ของพระนารายณ์ สลักคล้ายสายยกขึ้นเป็นรูปวงรีที่ยังไม่ได้แกะสลักรายละเอียดจากส่วนที่เป็นพระเศียรส่วนกายและส่วนปลายเท้าพระนารายณ์ สลักเป็นรูปสตรีที่กำลังบีบนวดพระบาทของพระนารายณ์ ส่วนการแกะสลักเป็นรูปวงรีเหมือนดอกบัวดูเหมือนจะเป็นรูปพระพรหม ตามคติความเชื่อที่ว่า ขณะที่พระนารายณ์บรรทมอยู่นั้น พระพรหมจะเกิดจากพระนาภีของพระนารายณ์เพื่อทำการสร้างโลกใหม่ขึ้นมา หลังจากพระอิศวรได้ทำลายล้างโลกไปแล้วส่วนอายุสมัยของโบราณสถาน ไม่รวมค้นพบหลักฐานร่องรอยที่พอที่จะสันนิษฐานได้ว่าเกิดในช่วงสมัยใด แต่โบราณสถานที่ถูกสร้างขึ้นเป็นปราสาทหรือเป็นของศาลา น่าจะอยู่ในช่วงศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ ทั้งนี้เพราะเปรียบเทียบอายุของภาพแกะสลักพระนารายณ์บรรทมสินธุ์ที่ปรากฏอยู่บริเวณทิศใต้ของบ้านเข้ดอน ตำบลโดมประดิษฐ์ อำเภอน้ำยืน

สรุปว่าปราสาทขอม ทั้ง ๗ แห่งที่กล่าวมานี้ แม้บางแห่งจะถูกทำลาย ที่มีผู้ลักลอบขุดกันจนชำรุดไปบ้าง แต่ก็ยังพอมีหลักฐานได้ศึกษา ได้มีรูปปราสาทหลังอื่น ๆ เช่น ปราสาทภูน้ำยืน ที่ถูกทำลายจนไม่เหลือหลักฐานให้ศึกษาเท่าที่ควร ปราสาทขอมทั้ง ๗ แห่ง มีปราสาทบ้านเบญจ ปราสาท

^{๑๐}เอกสารโบราณการท่องเที่ยว, ภาพแกะสลักพระนารายณ์บรรทมสินธุ์: งานการท่องเที่ยว สพ.อบ.ต. โดมประดิษฐ์, พ.ศ. ๒๕๕๔.

^{๑๑}เรื่องเดียวกัน.

หนองทองกลาง นางพญา แก่งตอย ปราสาทขอมภูน้ำเย็น ภูโคกใหญ่ และปราสาทขอมอุ้มมุง ซึ่งมีลักษณะและ อิทธิพล ความเชื่อ และประเพณี ที่แฝงอยู่ในปราสาทนั้น ๆ

๒.๑.๓ ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับประติมากรรมพราหมณ์-พุทธ

๒.๑.๓.๑ ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับประติมากรรมทางพราหมณ์ จากสภาพการณ์สมัยพระเวท เป็นต้นมา อาจกล่าวได้ว่า มีนักบวชอยู่ ๒ ประเภท คือ พราหมณ์ ผู้ยึดคัมภีร์พระเวทเป็นหลักและสมณะ ซึ่งหมายถึงนักคิดอิสระทั่วไป ประกอบด้วย

๑. ยุคแห่งความเจริญเฟื่องฟูของศิลปวัฒนธรรมเขมร ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๘ จัดเป็นยุคแห่งความเจริญเฟื่องฟูของศิลปวัฒนธรรมเขมรทำให้ชุมชนดั้งเดิมเกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม กษัตริย์ขอมหรือเขมร ที่ถือว่าได้ทรงสร้างวัฒนธรรมไว้ในแผ่นดินอีสานมากกว่าในยุคใด ๆ จนอาจกล่าวได้ว่า เป็นยุคทองของวัฒนธรรมเขมร คือ ในยุคสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ หลังจากนั้นอิทธิพลของวัฒนธรรมเขมรก็เสื่อมลง และขาดหายไปตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๙ เป็นต้นมา พร้อมๆ กับการสูญสลายและเสื่อมสภาพของศิลปะสถาปัตยกรรมแบบขอม หลักฐานทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ที่แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของชุมชนลดน้อยลง จนมาถึงพุทธศตวรรษที่ ๒๓ ได้ปรากฏหลักฐานการเคลื่อนย้ายและตั้งชุมชนใหม่ การสร้างบ้านแปงเมืองของกลุ่มวัฒนธรรมไทย-ลาว ยุคนี้จัดเป็นยุคเริ่มต้นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของเมืองอุบลราชธานี ในรอบ ๒๐๐ ปี^{๑๒} ปราสาทบ้านเบญจแห่งนี้ ตั้งอยู่ห่างจากทางหลวงหมายเลข ๒๒๑๔ (สายเดชอุดม-น้ำยืน) ไปทางทิศตะวันออกเฉียงประมาณ ๑ กิโลเมตร และตั้งอยู่ห่างจากชายแดนไทย - กัมพูชาประมาณ ๖๐ กิโลเมตร

๒. ความเชื่อในการสร้างปราสาทขอมในสมัยโบราณ ได้ยึดโยงอยู่กับคติความเชื่อของมนุษย์ในยุคอดีตกาล ซึ่งจะแบ่งได้เป็น ๒ แนวทาง ประกอบด้วย

๒.๑. การนับถือผี (Spirit won ship) ซึ่งเป็นการเคารพนับถือผีของบรรพบุรุษเป็นสิ่งสำคัญ เพราะคนโบราณมีความเชื่อว่า ชีวิตยังคงมีอยู่หลังตาย จึงยังมีการติดต่อเชื่อมโยงกันระหว่างผู้ที่ตายไปแล้วกับผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ เพื่อให้พลังอำนาจของผู้ที่ตายไปแล้ว โดยเฉพาะผู้เป็นบรรพบุรุษมาคอยให้ความช่วยเหลือ ค้ำครองตนเอง และครอบครัว จึงมีการทำพิธีพิธีกรรมไปให้ท่านเหล่านั้น เช่น พิธีแต่งงานเรียกว่ากินดอง(โยน)ฝ่ายผู้หญิง หรือเจ้าสาว คือผู้ใช้คนอื่นๆที่อยู่ภายใต้ความดูแลของตน เรียกว่าเมีย ส่วนเจ้าบ่าว(ศิวะ) ฝ่ายชาย คือผู้รับใช้ภายในครอบครัวเรียกว่าผัว เมื่อบุตรลูกหลานแต่งงานใหม่ ถ้ามีลูกมาเกิดด้วยหน้าตาจะเหมือนปู่ย่าตายายของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งที่ตายไปแล้วแต่กลับมาเกิดใหม่อีกครั้งหนึ่ง

^{๑๒} ดันย ไซโยธา, ลัทธิศาสนาและระบบความเชื่อ ประเพณีนิยมในท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๘), หน้า ๑๓๐ - ๑๓๒.

๒.๒. การนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นี้ก็คือ ความต้องการให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ ความปลอดภัยในการดำเนินชีวิตของตน ลัทธินี้ น่าจะเกิดมาก่อนลัทธิศาสนาหลัก คือ ฮินดู และพุทธศาสนา ซึ่งเข้ามาผสมผสานในภายหลัง ซึ่งจะยืนยันได้ถึงแนวความเชื่อของชนเผ่าขอมโบราณ ดังที่กล่าวไว้ดังนี้ “กรณีชนเผ่าบางเผ่า เช่น พวกจาม ก็เคยมีความเชื่ออำนาจแห่งดินและภูเขาว่าเป็นต้นกำเนิดของพลังชีวิต และความอุดมสมบูรณ์ทั้งปวงได้ผสมกับการนับถือบรรพบุรุษ เจ้าแห่งแผ่นดิน และเจ้าแห่งภูเขาเข้าด้วยกัน จึงมีการถือก้อนดิน เสาคิน คนบางกลุ่มเชื่อว่า บรรพบุรุษของคนมีอำนาจดลบันดาลให้เกิดสิ่งดี หรือร้ายก็ได้ หรือในกรณีความเชื่อที่ว่า พวกขอมโบราณ มีความเชื่อในลัทธิภูเขา มากกว่าชนเผ่าอื่น เช่น ชนเผ่าสำแหรในกัมพูชา ยังคงนับถือเทวะที่มีชื่อว่า “สตั๊กบุง” ว่า เป็นราชาแห่งภูเขาบางที่ก็นิยมเรียกลัทธิภูเขาของขอมว่า “ลัทธิพนม” เรียกชื่อเมืองกษัตริย์ของตนว่า “กร”

๓. พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับเทพเจ้า ๓ องค์พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับลัทธิศาสนาพราหมณ์/ฮินดู ซึ่งเข้าไปเกี่ยวข้องกับเทพเจ้า ๓ องค์ ที่เป็นพระเจ้าที่ชาวฮินดูนับถือเคารพยำเกรงมากที่สุด ซึ่งได้แก่ พระพรหม พระวิษณุ และพระศิวะ พิธีกรรมที่พราหมณ์นิยมจัดขึ้นเป็นประจำทุกปี ทั้งที่เป็นพราหมณ์ในเมืองและในประเทศไทย ณ เสาชิงช้า หน้าโบสถ์วัดพราหมณ์ตรงข้ามกับวัดพระอารามหลวงสำคัญของคนไทย คือวัดสุทัศน์เทพวราราม เรียกว่า พิธี “ตรียมปวาย” หรือ “ตรีปวาย” จัดขึ้นปีละ ๑ ครั้ง เป็นเวลา ๑๐ วัน (ราวเดือน ๖ ซึ่งตรงกับเดือนมาฆะมาส) จุดมุ่งหมายหลักก็เพื่อทำพิธีแสดงความเคารพบูชาต่อเทพเจ้าองค์สำคัญของศาสนาพราหมณ์ทั้ง ๓ พระองค์นั่นเอง

๒.๑.๓.๒ วัฒนธรรมตราวิเดียนที่ปรากฏในวัฒนธรรมเขมร อิทธิพลอารยธรรมตราวิเดียนที่มีต่ออารยธรรมพระเวทได้รับอิทธิพลบางสิ่งบางอย่าง โดยมาจากอารยธรรมตราวิเดียน (หรือ ทราซิตะ) แต่สันนิษฐานเอาข้อเท็จจริงบางอย่างประกอบขึ้นเป็นศาสนาฮินดูในปัจจุบันได้ว่า “ความเชื่อดั้งเดิมของชนตราวิเดียน หรือพวกมีลักชะ” ได้เปลี่ยนโฉมหลักความเชื่อถือของพวกอารยันในหลายลักษณะด้วยกันประกอบด้วย

๑. เทพเจ้าในคัมภีร์พระเวท ไม่เกี่ยวข้องกับป่าหรือการล่าสัตว์ แต่ปรากฏว่าเทพเจ้าของตราวิเดียน เช่น พระศิวะ หรือพระวิษณุเกี่ยวข้องกับป่าเขาและการล่าสัตว์เป็นส่วนมาก เมื่ออารยธรรมตราวิเดียนถูกกลืนโดยอารยธรรมพระเวท บรรยากาศศุภุชาัยก็เริ่มเปลี่ยนทิศทางมาเป็นการคั่นคิดทางปรัชญายิ่งขึ้น

๒. การบูชาเทพเจ้าในคัมภีร์พระเวท เป็นการบูชาเทพเจ้าเพศชายทั้งสิ้นจริงอยู่ “อติติ” หรือเจ้าแม่ธรณี เป็นเจ้าแม่เทวีที่มีตำแหน่งสูง คือ เป็นมารดาของเทพเจ้าทั้งหลายถึงอย่างนั้นก็ยังไม่ได้รับการบูชา เช่น เทพเจ้าอื่น ๆ เช่น พระรัศมี พระวรุณ พระอินทร์ ฯลฯ เจ้าแม่สร้อยดี และอินทราณี ก็ห้ามมีบทบาทสำคัญในคัมภีร์พระเวทไม่ ในยุคหลังต่อมาเท่านั้น เจ้าแม่ทั้งหลายจึงเริ่มมีบทบาทสำคัญยิ่งขึ้น ข้อสันนิษฐานเรื่องนี้ ก็คือ เป็นอิทธิพลของการนับถือพระแม่เจ้าของพวกด

ราวิเดียน ดังนั้นจึงพบว่า ในตอนหลัง ๆ นี้ เจ้าแม่ผู้เป็นภรรยาของมหาเทพศิเวทน้านั้นที่แสดงบทบาทตลอดมา ชื่อของนางปราวดี, เทวี และทศรา ถูกเอาใจใส่นำหน้าเทพเจ้าองค์อื่นได้ทั้งหมด

๓. คัมภีร์พระเวท สัตว์เดรัจฉานไม่ผู้มีความสำคัญแต่อย่างใด และนี่ก็เป็นข้อเท็จจริงเกี่ยวกับอารยธรรมในเมือง สัตว์ และต้นไม้ย่อมมีบทบาทในธรรมชาติในป่า ดังนั้น จึงปรากฏว่า ในตอนหลังการบูชาวัวจึงกลายเป็นสิ่งสำคัญ

๒.๑.๓.๓ ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับประติมากรรมทางพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าได้ทรงจัดกลุ่มนักคิดนักศานาออกเป็น ๓ กลุ่มด้วยกัน ประกอบด้วย

๑. กลุ่มที่ยึดแบบแผน (อนุสสุวิกา) ได้แก่ สมณพราหมณ์ ผู้ยึดถือแนวคัมภีร์พระเวทเป็นหลัก โดยเห็นว่ามีความศักดิ์สิทธิ์ที่สุด

๒. กลุ่มที่ยึดเหตุผล (ตคกึ, วิมงสิ) ได้แก่ นักอภิปรัชญาอุปนิษทกลุ่มแรกมีพวกโลกายตี อาชีวก และปริพพาชก

๓. กลุ่มที่ฝึกประสบการณ์ตรง (สามเียว) ได้แก่ ผู้อาศัยประสบการณ์ตรงของตนเอง ซึ่งรวมถึงความรู้ที่เกี่ยวกับอภิญญา นักคิดกลุ่มนี้คือ พราหมณ์ผู้ยึดแนวคิดอุปนิษทสมัยกลาง และสมัยหลังอย่างเช่น อาชีวกบางพวก และเซนหรือไชนะ บรรดานักคิดนักเทศน์ทั้ง ๓ กลุ่มนี้ พระพุทธเจ้ามายืนยันว่า พระองค์อยู่ในกลุ่มสุดท้ายนี้เหมือนกัน คือ ทรงรู้ธรรมด้วยปัญญาอันยิ่งเองมิเคยได้ยินได้ฟังจากใครมาก่อน (จึงทรงพระนามว่า สัมมาสัมพุทธเจ้า) สอนแนวความเชื่อกลุ่มที่ ๑ เป็นกลุ่มความเชื่อที่น่าจะเกี่ยวข้องกับการสร้างปราสาทขอม ลักษณะเด่น ๆ ของลัทธิสำคัญ ๆ ในสมัยนั้น แสดงว่าเป็นสมบูรณนิยม (absolution) หลายรูปแบบ คือ ลัทธิอุปนิษทเชื่อว่า อาตมมแทนนั้นเป็นจริง สิ่งอื่นเป็นมายา พวกวัตถุนิยม ก็คือวัตถุเป็นความจริง เป็นเช่นนั้น เชื่อในข้อยืนยันทุกอย่างว่า เป็นจริง^{๑๓}

สรุปได้ว่าประชาชนหรือชุมชนส่วนมากยังมีความเชื่อในองค์ประติมากรรมปรากฏในคติความเชื่อ และการบูชาในเทพเจ้า การบูชาพญานาค และเรื่องคัมภีร์พระเวท วัฒนธรรมของขอมหรือเขมรโบราณ เดิมเทพเจ้าการบูชาเทพเจ้าเป็นวัฒนธรรมของพวกตราวิเดือนต่อมาชาวพื้นเมืองเดิมหรือตราวิเดียนในอินเดีย ได้มาครอบครองขอมและได้นำเอาวัฒนธรรมเดิมมาเผยแพร่ด้วย^{๑๔} ดังนั้น วัฒนธรรมของขอม จึงมีวัฒนธรรมตราวิเดียน (อินเดียโบราณ) ปรากฏอยู่ในปราสาทขอมแทบทุกแห่ง

^{๑๓} คณะกรรมการดำเนินงานฝ่ายจัดทำหนังสือ, อุบลราชธานี ๒๐๐ ปี, หน้า ๘๒ - ๘๓.

^{๑๔} ดนัย ไชโยธา, ลัทธิศาสนาและระบบความเชื่อ ประเพณีนิยมในท้องถิ่น, หน้า ๑๓๐ - ๑๓๒.

๒.๑.๔ จารึกปากแม่น้ำมูล^{๑๕} : พุทธศตวรรษที่ ๑๒ หลักศิลาจารึกปากน้ำมูลและแม่น้ำชีที่สำคัญในพุทธศตวรรษที่ ๑๒ มี ๒ หลัก คือ จารึกของพระเจ้าจิตรเสน และจารึกของพระเจ้าอินทรวรมัน ประกอบด้วย

๒.๑.๔.๑ จารึกของพระเจ้าจิตรเสน จารึกปากแม่น้ำมูลมีจำนวน ๒ หลัก ทั้ง ๒ หลักนั้นเดิมปักอยู่คู่กันทางฝั่งของปากแม่น้ำมูล หรือที่เรียกว่า “คันทเวดา” ลักษณะจารึกเป็นใบเสมาหินทราย จารึกด้านเดียวจำนวน ๖ บรรทัด ทั้ง ๒ หลัก มีข้อความตรงกัน ดังนี้ “พระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใด ทรงพระนามว่า **จิตรเสน** ผู้เป็นพระโอรสของพระเจ้าศรีวรมัน เป็นพระราชนัดดา ของพระเจ้าศรีสารวเคามะ แม้โดยศักดิ์จะเป็นพระอนุชา แต่ก็ยังเป็นเชษฐาของพระเจ้าศรีภาวรมัน ผู้มีตามปรากฏในด้านคุณธรรมแต่พระเยาว์ พระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้น ได้รับพระนามอันเกิดจากการอภิเษก ว่า พระเจ้าศรีมหันทรวรมัน หลังจาก ชนะประเทศ (กัมพู) นี้ทั้งหมดแล้วได้สร้างพระศิวลึงค์ อันเป็นเหมือนหนึ่งเครื่องหมาย แห่งชัยชนะ ของพระองค์ได้บนภูเขา^{๑๖}” เป็นที่น่าเสียดายว่า หลักฐานแห่งความรุ่งเรืองของพระเจ้าศรีมหันทรวรมันได้หายสาบสูญไปสิ้น คงหรือเพียง “**ทับหลัง**” ศิลปะเขมรแบบธรรมาบริวัตร์ที่มีอายุร่วมสมัยกับจารึกในเพิงถ้ำปราสาท หรือ ถ้ำภูหมาใน อำเภอโขงเจียมจึงจะเป็นไปได้ว่า ทั้งหลังชิ้นนี้ น่าจะเป็นส่วนประกอบของโบราณสถานในถ้ำภูหมาใน ที่สร้างในสมัยมหันทรวรมัน

๒.๑.๔.๒ ความหมายของขอม และปราสาท (เขา) พระวิหาร คำว่า “ขอม” “คแมร์” “ขแมร์” และ กัมพูช หรือ กัมพู ตรงกับคำว่า เขมร ในปัจจุบัน ซึ่งหมายถึง ประชากรในประเทศกัมพูชาเป็นคำที่นิยมใช้เรียกกลุ่มชนอันมีเรื่องราวความเป็นมาเกี่ยวข้องกับคำเรียกกลุ่มชนนั้นว่า “เขมร” คำว่า ขอมก็คิด “คแมร์” หรือ “กัมพูช” นั้นเอง จิตร ภูมิศักดิ์ ได้ให้ข้อเท็จจริงว่า ด้วยชนชาติขอม ก็ได้พบว่า ชื่อเหล่านี้ (คแมร์ ขแมร์ กัมพูช ขอม หรือกรอม) เป็นคำที่ถูกเรียกโดยคนต่างกลุ่ม ต่างประสบการณ์ แคสัมพันธ์ กับชนชาติขอมและได้พบว่ารากเหง้าของคำว่า “ขอม หรือกรอม” พวกนี้กระจายอยู่ทั่วไปในบริเวณลุ่มน้ำโขง ส่วนที่สัมพันธ์กับไท หรือไต ซึ่งรวมทั้งคนไทย ลาว กัมพูชา ปัจจุบันบรรพบุรุษไต ในล้านนารู้จักพวกขอมในชื่อว่า “กรอม หรือ (กรอม) บางทีก็เรียกว่า กรอมดำ หรือ ขอมดำ หมายถึง ชาวกรอมพื้นเมืองซึ่งเป็นชนชั้นปกครอง บ้างก็เป็น พราหมณ์ที่มีความรู้ มาจากทางใต้ ว่าขึ้นมาจากทางปาก น้ำโขง คือ เป็นพวกจากไตขึ้นเหนือ ศิลปะของชนชาติขอม คือการสร้างปราสาท และปราสาทหิน ดังที่ปรากฏเรื่องในตำนาน เช่นตำนาน เมืองสุวรรณโคมคำ และตำนานสิงหนวัติ พอสรุปได้ว่า ขอมนั้นมีวิวัฒนาการโดยลำดับ เป็นพวกที่มีความรู้มากกว่าคนพื้นเมืองต่อมาพวกกรอม ได้สร้างสังคมของคนเข้มแข็งขึ้นในบริเวณที่ปัจจุบันเป็นลาวใต้ และลุ่มน้ำมูลในอีสานประเทศ พวกนี้เป็นชาวลุ่มน้ำโขงคือพวกเจนละ หรือเจนลา หรือเขมร ประวัติศาสตร์ของพวกเจนละได้เข้าไป

^{๑๕} ษะอม แก้วคล้าย, **จารึกปากมูล ๑.๒ จารึกในประเทศไทยเล่ม ๑**, (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๓๕), หน้า ๑๖๑ - ๑๖๔

เกี่ยวกับ กัมพูนา หรือ พนม โดยมีสตรีสำคัญผู้หนึ่งเข้ามาเกี่ยวข้องชื่อ “กัมพูชราชลักษณ” นี้เองคือที่มาของเชื้อสายวงศ์กัมพูชา หรือกัมพูหรือสีกัมพูที่คนไตโบราณรู้จักกันดีคือ เรื่องของพระทอง/นางนาคได้อภิเษกสืบต่อต้นตระกูลกษัตริย์กัมพูชา เขมร จึงถือตนว่าเป็นกัมพูชา และพระทอง นางนาคเป็นต้นวงศ์ของบ้านเมือง

จิตร ภูมิศักดิ์ ได้ข้อสรุปในการสืบค้นที่น่าสนใจอีกว่าพวกลาวล้านช้างโบราณ ใช้คำว่า ขอม เรียกรวมชนประเภท ข่า เขมรด้วยและบรรดาชุมชนเหล่านี้ หายแห่งมีร่องรอยเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของขอมโบราณ กรณีในเขตบ้านเมืองเตย อำเภอคำเขื่อนแก้ว จังหวัดยโสธร พบโบราณวัตถุสถาน แบบขอมก่อนเมืองพระนคร และแบบทวารวดีกระจายอยู่ทั่วไปที่เห็นชัดก็คือ พบฐานศาสนสถานและจารึกกษัตริย์ราชวงศ์ “เสนะ” ซึ่งอาจสัมพันธ์กับพระเจ้าจิตรเสน กษัตริย์เจนละยุคแรก ซึ่งมีกษัตริย์ของการพบว่าพระเจ้ามเหศวรมัน และอีสานวรมัน เป็นต้น

๒.๑.๔.๓ จารึกของพระเจ้าอินทวรมัน ส่วนในเขตอำเภอมหาชนะชัย (จังหวัดยโสธร) เป็นชุมชนโบราณขนาดใหญ่มีคูน้ำล้อมรอบ ได้ค้นพบจารึกของ “พระเจ้าอินทวรมัน” ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของคน ในแถบนี้กับขอมโบราณไม่มากนักน้อยการรวมตัวของขอมเจนละในเขตนครจำปาศักดิ์และอุบลราชธานีในบริเวณลุ่มแม่น้ำมูล ชีตกลาง และโยกย้ายถิ่นฐานเข้าสู่เขตที่สูงทางฝั่งใต้ของแม่น้ำมูล รู้จักจัดการนำน้ำมาใช้ในการอุปโภคบริโภค เช่น ขุดสระทำคันดินหินเปียงเบนน้ำ ดังเห็นได้จากเทคนิคก้าวหน้าในการสร้าง และจัดการภูมิสถานบริเวณปราสาทพระวิหาร บนเทือกเขาพนมดงรัก เป็นต้น

นักวิชาการท่านหนึ่ง ซึ่งเชี่ยวชาญเรื่องภาคอีสานของไทยเป็นพิเศษได้เคยตั้งข้อสังเกตไว้ว่า ลักษณะการสร้างบ้านแปงเมืองในที่สูงนั้น เป็นวัฒนธรรมจากขอมกัมพูชา ชุมชนที่เกิดขึ้นมีการวางแผน และโครงสร้างชัดเจน คือมีศาสนสถานที่เราเรียกว่า “ปราสาท” เป็นศูนย์กลาง สัมพันธ์กับขุดสระน้ำ และอ่างเก็บน้ำที่เราเรียกว่า “บาราย” ซึ่งถือเป็นแหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ตามคติศาสนา ส่วนที่อยู่อาศัยของผู้คนกระจายอยู่รอบศาสนสถานศูนย์กลางปรากฏร่องรอยคันดินที่ใช้ในการกักเก็บระบายน้ำให้เห็นอยู่

๒.๑.๕ ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับโบราณสถานโบราณคดี

ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับโบราณสถานโบราณคดี ได้ศึกษาถึงความหมาย ความสำคัญ ประเภท การอนุรักษ์โบราณสถาน ขั้นตอนการลงทะเบียนโบราณสถาน ขั้นตอนการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน และกฎหมายระเบียบการอนุรักษ์โบราณสถาน ประกอบด้วย

๒.๑.๕.๑ โบราณคดีในเขตจังหวัดอุบลราชธานี แผ่นดินซึ่งเป็นที่ตั้งจังหวัดอุบลราชธานี ปัจจุบันมีความเป็นมาอันยาวนานทางสังคม และวัฒนธรรม อารยธรรมปากมูล ได้ตั้งมั่นที่ลุ่มแม่น้ำมูลและลุ่มแม่น้ำชีตกลาง เป็นคู่แหล่งอารยธรรมสายน้ำอันเก่าแก่ ซึ่งปรากฏร่องรอยก่อนประวัติศาสตร์ชัดเจน คือ รวมถึงภาพเครื่องมือในการจับปลา ภาพวัตถุ ภาพคน และฝ่ามือ เป็นต้น

ส่วนวัฒนธรรมส่งจากภายนอกมาผสมเข้ากับวัฒนธรรมตามเอกลักษณ์ประจำชุมชนท้องถิ่น เกิดขึ้น ผังซ้ายแม่น้ำโขง คือ เวียดนาม (พูนัน) จาม ขอม ซึ่งเรียกว่า วัฒนธรรมไต-ลาว รวมวัฒนธรรมทวารวดี จากกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา การปรับเปลี่ยนผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมได้เกิดขึ้นใน แผ่นดินนี้ เป็นเวลา ช้านานทำให้ผู้คนพื้นถิ่นเดิมสั่งสมประสบการณ์ สร้างตนเองรับการเติบโตของชุมชนบ้านเมือง ให้มี วิวัฒนาการเด่นชัด จนเกิดแคว้นเจนละอันเป็นต้น อาณาจักรขอมโบราณ แหล่งอารยธรรมทวารวดีรุ่น แรก คือ เสมาทินบ้านเปือยหัวดง จังหวัดอำนาจเจริญเกิดขึ้น ในพุทธศตวรรษที่ ๑ - ๒ การค้นพบ จารึกของพระเจ้าจักรเสนหลายหลักรวมสิ่งค้นพบวัฒนธรรมที่ผสมผสานพียงเจนละกัทวารวดีใน บริเวณลุ่มลำน้ำชี นักวิชาการจึงตั้งสมมุติฐานว่า อาณาจักรเจนละยุคแรกเกิดที่เมือง อุบลราชธานีใน ปัจจุบันนี้เอง^{๑๖} นอกจากนี้ ยังมีการค้นพบภาพหินและสลักนูนต่ำพระนารายณ์บรรทมสินธุ์ และภาพ เจ้าแม่พระลักษมณ์ที่ลำโดมใหญ่ อำเภอสำโรง จังหวัดอุบลราชธานี มีความยาวของแผ่นหิน ๔ เมตร ภาพแกะสลักหินนี้จมอยู่ใต้น้ำทั้งหมดจะแลเห็นไม่เฉพาะในฤดูร้อนน้ำลด ภาพนี้ชี้ถึงคติความเชื่อทาง ศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู อันแสดงให้เห็นถึงภูมิภาคนี้มีคติความเชื่อถือ ศาสนาพราหมณ์- ฮินดู มา ก่อน ด้านวัฒนาการอุบลราชธานี มีความ ยิ่งใหญ่ในฐานะเป็นเมืองสำคัญของภาคอีสาน เป็น ศูนย์กลางจัดระบบ สถาปัตยกรรม การศึกษา ศาสนา และการเมือง เป็นดินแดน แห่งศึกษา พระพุทธศาสนาทั้งด้านคันถธุระ และวิปัสสนาธุระ เป็นแหล่งภูมิปัญญาอีสานที่มี นักปราชญ์ทั้งด้าน ศาสนาและวิชาการสมัยใหม่จำนวนมาก

๒.๑.๕.๒ ความหมายของโบราณสถาน^{๑๗} คำว่าโบราณสถาน คือ สิ่งก่อสร้าง หรือ เป็นสถานที่ ที่บรรพบุรุษได้สร้างขึ้น หรือใช้ประโยชน์ เพื่อใช้ประโยชน์เพื่อทำกิจการต่างๆในอดีต และได้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และ โบราณคดีสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบันโบราณสถานยังเป็น มรดกทางวัฒนธรรม ที่แสดงให้เห็นถึงความเจริญก้าวหน้าทาง วัฒนธรรมของชาติ ซึ่งมีพัฒนาการมา เป็นเวลายาวนานจากยุคอดีตจนถึงปัจจุบัน ความสำคัญของโบราณสถาน ทุกแห่ง มีคุณค่า และ ความสำคัญด้านต่าง ๆ ประกอบด้วย

๑. ด้านสัญลักษณ์ ทำให้เข้าใจถึงที่มา สถานที่ตั้ง ชนชาติ ความเชื่อ ศาสนา ขนบธรรมเนียม และวัฒนธรรมของชุมชนใดชุมชนหนึ่ง หรือประเทศใดประเทศหนึ่งโดยเฉพาะ เช่น พระบรมมหาราชวัง พระมหาธาตุ เมืองนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช พระธาตุอภัยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่ และพระธาตุพนม จังหวัดนครพนม เป็นต้น

^{๑๖}ธิดา สาระยา, **ปราสาท(เขา) พระวิหาร**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๓๕), หน้า ๑๙ - ๑๒๐.

^{๑๗}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙ - ๑๒๐.

๒. ด้านวิชาการ เป็นแหล่งข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี สถาปัตยกรรม ศิลปกรรม ซึ่งเป็นเครื่องแสดงประวัติความเป็นมาของชุมชน และชาติ จึงเป็นแหล่งศึกษาและเรียนรู้ ตลอดชีวิต เช่น โบราณสถานในเมืองโบราณสุโขทัย จังหวัดสุโขทัย

๓. ด้านเศรษฐกิจ คือ ให้เกิดรายได้แก่ชุมชน และประเพณีทั้งทางตรงและทางอ้อมจากการท่องเที่ยว และกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การบริการธุรกิจที่พัก และโรงแรม การจำหน่ายของที่ระลึก เป็นต้น

๔. ด้านการใช้จ่าย สามารถใช้ประโยชน์โบราณสถานนั้นสืบเนื่องถึงปัจจุบันได้ เช่น ศาลากลางจังหวัดราชบุรี หมู่พระวิมานพระราชวัง บวรสถานมงคล ปัจจุบันใช้เป็นของการจัดแสดง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เป็นต้น

๕. ด้านสังคม เป็นความภาคภูมิใจ และเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในสังคม และชาติ มีความสัมพันธ์กับ ขนบธรรมเนียมจารีต ประเพณี เช่น ประเพณีนมัสการพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นต้น

๖. ด้านการเมือง โบราณสถานมีความเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์ การรักษาอธิปไตย และเป็นการสร้างความสามัคคีในชาติ เช่น วัดชลธาราสিংห์ หรือ วัดพิทักษ์แผ่นดิน อำเภอดงขี้เหล็ก จังหวัดนราธิวาส ซึ่งเป็นโบราณสถานสำคัญในการกำหนดเขตแดนระหว่างไทย-อังกฤษ ในรัชกาลที่ ๔ หรือ พระธาตุสี่สองรักซ์ อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย เป็นโบราณสถานที่ยกขึ้นเพื่อเป็นสักขีพยานในครั้งระหว่าง กรุงศรีอยุธยา และกรุงศรีสัตนาคณหุต เป็นต้น

๗. ด้านสุนทรียศาสตร์ ให้คุณค่าความงามด้านศิลปกรรม และสถาปัตยกรรม เช่น วัดพระบรมธาตุไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี วัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่ วัดใหญ่สุวรรณาราม จังหวัดเพชรบุรี หอไตรวัดทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี เป็นต้น

๒.๑.๕.๓ ประเภทของโบราณสถาน แบ่งตามลักษณะทางกายภาพ จำแนกออกได้เป็น ๓ ประเภท ประกอบด้วย

๑. โบราณสถานที่เป็นสิ่งก่อสร้างโดยฝีมือมนุษย์ สร้างขึ้นด้วยจุดประสงค์และมีลักษณะรูปแบบแตกต่างกันไป เช่น โบสถ์ วิหาร เจดีย์ บ้านเรือน อุตุ่อเรือ แหล่งหลอมและถลุงโลหะ ถนนโบราณ เขื่อนหรือฝาย คลองขุด คูเมือง กำแพงเมือง เป็นต้น

๒. โบราณสถานที่เป็นแหล่งธรรมชาติที่มนุษย์ดัดแปลงเพื่อใช้ประโยชน์ในการประกอบกิจกรรม หรือเป็นที่อยู่อาศัย เช่น เิงผาที่มีภาพเขียนสี ภูเขาและถ้ำที่ดัดแปลงเป็นที่อยู่อาศัย และที่ฝังศพ แม่น้ำที่เป็นนิมิตของพุทธสิมา เป็นต้น

๓. โบราณสถานตามธรรมชาติที่มีร่องรอยกิจกรรมของมนุษย์มีความเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ หรือบุคคลสำคัญทางประวัติศาสตร์หรือบุคคลสำคัญทาง

ประวัติศาสตร์ เช่น พุทฺธบาททอง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นสมรภูมিরบระหว่างไทยและพม่าในสมัยอยุธยา เส้นทางนมัสการพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี เป็นเส้นทางเสด็จประพาสในรัชสมัยพระเจ้าทรงธรรมเป็นต้นมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์

๒.๑.๕.๔ การแบ่งตามวัสดุก่อสร้าง ประเภทของโบราณสถาน สามารถแบ่งออกตามวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างซึ่งมีหลายประเภท ประกอบด้วย

๑. โบราณสถานที่สร้างด้วยดิน เช่น กำแพงเมือง คันดิน คูเมือง เป็นต้น
๒. โบราณสถานที่สร้างด้วยอิฐ เช่น โบสถ์ วิหาร ปรารค์ เจดีย์ ธาตุ อาคารเก่า กำแพง ป้อม ประตูเมือง เป็นต้น
๓. โบราณสถานที่สร้างด้วยหินและศิลาแลง เช่น สถาปัตยกรรมโบราณ ประเภทปราสาทหินซึ่งเป็นสิ่งก่อสร้างอิทธิพลขอมหรือเขมรโบราณ เจดีย์ โบสถ์ วิหาร เป็นต้น
๔. โบราณสถานที่สร้างด้วยไม้ เช่น เรือนหลวง จวน บ้าน หมู่กุฎี หอไตร โบสถ์หอระฆัง ศาลาการเปรียญ เป็นต้น

๒.๑.๕.๕ การแบ่งตามประโยชน์การใช้สอย สามารถแบ่งประเภทตามประโยชน์การใช้สอยได้เป็น ๒ ประเภท ประกอบด้วย

๑. โบราณสถานที่ยังใช้ประโยชน์ตามหน้าที่การใช้งานเดิมหมายถึง โบราณสถานที่ยังคงใช้ประโยชน์สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน เช่น โบสถ์ วิหาร ฯลฯ ที่พระสงฆ์และประชาชนยังใช้ประโยชน์ในการประกอบศาสนกิจหรือบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ย่านตลาดการค้า เป็นต้น
๒. โบราณสถานที่เปลี่ยนแปลงหน้าที่การใช้งานไปจากเดิม หมายถึง สิ่งก่อสร้างที่เคยใช้ประโยชน์ในปัจจุบัน เช่น พระราชวังบวรสถานมงคล (วังหน้า) เดิมเป็นพระราชฐานของกรม ราชวังบวรสถานมงคล ภายหลังได้ปรับเปลี่ยนเป็นอาคารจัดแสดงของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร แม้แต่ซากโบราณสถานที่ถูกร้าง ก็ยังถือได้ว่าได้ถูกเปลี่ยนประโยชน์ใช้สอยมาเป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งสันตนาการการแบ่งประเภทโบราณสถานดังกล่าว แต่เดิมเคยแบ่งเป็น โบราณสถานแบบที่ยังใช้ประโยชน์ (Living Monument) และโบราณสถานร้าง (Dead Monument)

๒.๑.๕.๖ การแบ่งตามการถือครองที่ดิน ประกอบด้วย

๑. โบราณสถานที่ตั้งอยู่ในเขตที่ดินที่มีกรรมสิทธิ์ หรือสิทธิครอบครองซึ่งที่ดินเหล่านี้ผู้ครอบครองได้ถือทำประโยชน์แล้ว และมีเอกสารสิทธิ์ เช่น โฉนดที่ดิน หนังสือรับรองการทำประโยชน์ (น.ส.๓ น.ส.๓ ก น.ส.ข.) หลักฐานการแจ้งครอบครอง (ส.ค.๑) ใบจองแสดงการยอมให้ครอบครองที่ดินชั่วคราวใบเหี้ยบย่ำ เป็นต้น
๒. โบราณสถานที่ตั้งอยู่ในเขตที่ดินของหลวง อันได้แก่ ที่ดินของรัฐประเภทต่าง ๆ มี ๗ ประการ ประกอบด้วย

๑. ที่ราชพัสดุ ที่ดินซึ่งถือว่าเป็นทรัพย์สินของแผ่นดิน เช่น ที่ตั้งของสำนักงานราชการบ้านเมือง บ้านพักข้าราชการ โบราณสถาน ป้อม คูเมือง กำแพงเมือง โรงทหาร ที่นา สวน ไร่ และที่ซึ่งไม่ได้สงวนไว้เพื่อใช้ในราชการธนารักษ์พื้นที่จังหวัดเป็นผู้มีอำนาจในการดูแลรักษาสามารถให้ประชาชนเช่าอยู่อาศัยและทำกิน หรือให้หน่วยงานของรัฐครอบครองได้รับสิทธิในการใช้ประโยชน์

๒. ที่ทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ที่ดินอันเป็นทรัพย์สินในพระมหากษัตริย์ ทรัพย์สินส่วนพระองค์ และทรัพย์สินส่วนสาธารณสมบัติของแผ่นดิน ซึ่งอยู่ในความดูแลของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

๓. ที่ทรัพย์สินพระคลังข้างที่ ที่ดินที่พระมหากษัตริย์ซื้อมาเป็นทุนทำประโยชน์หรือวัตถุประสงค์ส่วนพระองค์มีสำนักงานพระคลังข้างที่เป็นผู้ปกครองดูแล

๔. ที่ศาสนสมบัติ ทรัพย์สินพระศาสนา ประกอบด้วย “ที่ดินวัด” ซึ่งเป็นของวัดหนึ่งที่มีผู้เคารพเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาถวายที่ดินของตนที่มีกรรมสิทธิ์แก่สงฆ์ เพื่อให้เป็นที่สร้างวัด “ที่ธรณีสงฆ์” ที่ดินที่พุทธศาสนิกชนถวายให้เป็นของวัด ซึ่งวัดจะได้รับผลประโยชน์จากที่ดินนั้น เช่น ให้เช่าเพื่อนำเงินค่าเช่ามาบำรุงวัด เป็นต้น “ที่กัลปนา” ที่ดินซึ่งมีผู้อุทิศเฉพาะผลประโยชน์ให้วัด หรือพระศาสนา และ “ที่ศาสนสมบัติกลาง” ที่ดินทรัพย์สินของพระศาสนา ซึ่งมีใช้ของวัดใดวัดหนึ่ง เช่น ที่ดินวัดร้าง ซึ่งสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเป็นผู้ดูแลรักษาและจัดการ

๕. ที่แหล่งทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ภูเขา แหล่งแร่ธาตุป่าไม้ ที่ดินเขตป่าสงวน อุทยานแห่งชาติ พื้นที่รักษาพันธุ์สัตว์ป่า หนองบึงที่สงวนพันธุ์สัตว์น้ำ เป็นต้น

๖. ที่สาธารณประโยชน์ ที่ดินซึ่งทางราชการได้จัดไว้หรือสงวนไว้เพื่อให้ประชาชนได้ใช้ประโยชน์ร่วมกันตามสภาพแห่งพื้นที่นั้น หรือที่ดินที่ประชาชนได้ใช้หรือเคยใช้ประโยชน์ร่วมกันมาก่อนไม่ว่าปัจจุบันจะยังใช้อยู่หรือเลิกใช้แล้วก็ตาม ถือว่าเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดินสำหรับพลเมืองใช้ร่วมกัน ผู้ใดจะเข้ายึดถือครอบครองมิได้ เช่น ที่ทำเลเลี้ยงสัตว์ ป่าช้าฝางและเผาศพ ห้วย หนอง ที่ชายตลิ่ง ทางหลวง ทะเลสาบ เป็นต้น

๗. ที่ดินรกร้างว่างเปล่า ที่ดินซึ่งมีผู้ทอดทิ้ง หรือเวนคืนกลับมาเป็นของแผ่นดินตามกฎหมาย

๒.๑.๕.๗ การอนุรักษ์โบราณสถานการอนุรักษ์โบราณสถาน โดยยึดถือตามระเบียบกรมศิลปากร ประกอบด้วย

๑.ว่าด้วย การอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ. ๒๕๒๘ จนถึงปัจจุบันรัฐบาลไทยได้ตรากฎหมาย พระราชบัญญัติว่าด้วยโบราณสถาน ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๓๗ ซึ่งมีผลบังคับใช้ในการคุ้มครองโบราณสถาน เมื่อวันที่ ๗ มีนาคม ๒๕๓๗ โดยกฎหมายนี้มีเนื้อหาครอบคลุมการรักษาโบราณสถาน ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ และการจัดการพิพิธภัณฑสถาน

แห่งชาติ ซึ่งได้แก้ไขเพิ่มเติม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๖ พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ โดยแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๕๓๕ เป็นกฎหมายที่ใช้ในการคุ้มครองโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุฉบับปัจจุบัน ซึ่งกฎหมายฉบับนี้ กำหนดมาตรฐานการคุ้มครองโบราณสถาน การประกาศขึ้นทะเบียน แนวทางการปรับปรุงรักษาคู่ครองป้องกัน การบูรณะซ่อมแซมโบราณสถาน รวมทั้งกำหนดบทลงโทษในระดับความผิดต่าง ๆ แก่ผู้กระทำผิดต่อโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ เพราะมีเหตุผลที่กฎหมายฉบับเดิมนั้น มีบทบัญญัติบางประการที่ไม่เหมาะสมในการปฏิบัติ ทั้งบทกำหนดโทษผู้กระทำผิดเป็นโทษที่ต่ำกว่าความเหมาะสม เป็นเหตุให้มีการลักลอบนำโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุออกนอกประเทศ อันเป็นอุปสรรคต่อการสงวนรักษาไว้ ซึ่งโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ ให้เป็นมรดกวัฒนธรรมของชาติสืบไป

๒. พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๕๓๕ แบ่งออกเป็น ๕ หมวด คือหมวดโบราณสถาน หมวดโบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ หมวดพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หมวดกองทุนโบราณคดี และหมวดกำหนดโทษ รวมทั้งสิ้น ๕๐ มาตรา หลังจากประกาศใช้แล้ว พระราชบัญญัติฉบับนี้ได้ถูกแก้ไขเพิ่มเติมในบางหมวด บางมาตราอีกหลายครั้ง โดยกฎกระทรวงฉบับที่ ๑ และ ๒ (พ.ศ. ๒๕๓๙) ประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ ๑๘๙ (พ.ศ. ๒๕๑๕) และระเบียบกรมศิลปากร ฉบับที่ ๑ (พ.ศ. ๒๕๐๕) และระเบียบกรมศิลปากร ฉบับที่ ๓/๒๕๒๒ นอกจากนี้ยังมีกฎหมายที่เกี่ยวข้องคุ้มครองดูแลโบราณสถานของหน่วยราชการอื่นอีกหลายฉบับ อาทิ

๓. พระราชบัญญัติเหมืองแร่ พ.ศ. ๒๕๑๐ (แก้ไขใหม่ ๒๕๑๖)- พระราชบัญญัติส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม แห่งชาติ (พ.ศ. ๒๕๓๖)- กฎหมาย พ.ร.บ. ซึ่งประเทศใช้โดยกระทรวงทรัพยากรแห่งชาติ และสิ่งแวดล้อม ระเบียบคณะกรรมการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมเรื่องการให้ความยินยอมในการนำทรัพยากรธรรมชาติในเขตที่ดินไปใช้ประโยชน์ตามกฎหมาย พ.ศ. ๒๕๔๑ ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการแก้ไขปัญหาคารบูกrukที่ดินของรัฐ พ.ศ. ๒๕๔๕ ซึ่งประกอบด้วย

๑. การขึ้นทะเบียนโบราณสถาน ในการคุ้มครองป้องกัน และการควบคุมดูแลรักษาโบราณสถาน อธิบดีกรมศิลปากร มีอำนาจประกาศในราชกิจจานุเบกษา ขึ้นทะเบียนโบราณสถานใด ๆ ไม่ว่าจะอยู่ในการครอบครองของผู้ใด หากสมควรเป็นโบราณสถานของชาติ รวมทั้งมีอำนาจขอเขตที่ดินโดยให้ถือว่าที่ดินนั้นเป็นโบราณสถานอีกด้วย การขึ้นทะเบียนโบราณสถานนั้น มีวัตถุประสงค์เพื่อจัดทำบัญชีโบราณสถาน การคุ้มครองป้องกันโบราณสถาน การสงวนรักษาบริเวณที่ดินโบราณสถานเพื่อการศึกษา ค้นคว้า วิจัยในอนาคต และการบริหารจัดการโบราณสถานทั้งเพื่อการอนุรักษ์ และเพื่อประโยชน์ในการด้านการศึกษา การขึ้นทะเบียนโบราณสถาน คือ การจัดทำรายการโบราณวัตถุตามคำนิยามโบราณสถาน คือ การจัดทำรายการโบราณสถาน มาตรา ๔ แห่ง

พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และโบราณสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ (แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๓๕) กำหนดให้ขึ้นทะเบียนโบราณสถาน เป็นหลักฐาน และกฎเกณฑ์ ที่ใช้ในทุกจังหวัดที่ราชอาณาจักร ไม่ว่า ทรัพย์สินนั้นจะมีผู้ครอบครองหรือไม่การจัดทำบัญชีโบราณสถาน เป็นเครื่องมือช่วยให้กรมศิลปากร และหน่วยงานของรัฐ รวมถึงประชาชนทั่วไป สามารถนำข้อมูลโบราณสถานนั้นไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อไปได้ โดยแบ่งทะเบียนโบราณสถานออกเป็น ๒ ประเภท คือ โบราณสถานที่ขึ้นทะเบียน และโบราณสถานที่ยังไม่ได้ขึ้นทะเบียน

๒. วัตถุประสงค์ในการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน ประกอบด้วย

๑. เพื่อรับรองว่าสถานที่ก่อสร้าง หรือสิ่งก่อสร้างนั้น มีความสำคัญและมีคุณค่าอย่างใดอย่างหนึ่ง ในความเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ

๒. เพื่อคุ้มครองป้องกันทางกฎหมายต่อทรัพย์สินและสภาพแวดล้อมของสถานที่ หรือสิ่งก่อสร้างอันเป็นโบราณสถานนั้น มิให้ถูกทำลายโดยทางตรงและทางอ้อม สำหรับเป็นหลักฐานทางราชการ รวมทั้งท้องถิ่นและชาติ

๓. เพื่อรักษาสภาพแวดล้อมของโบราณสถานแห่งนั้นมีให้ถูกทำลายไป เพราะมลภาวะต่าง ๆ และการบดบังทัศนียภาพ

๔. เพื่อควบคุมความเป็นระเบียบในการก่อสร้างอาคารสมัยใหม่ การปรับปรุงสภาพผังเมือง การกำหนดแผนการพัฒนาเมืองและประเทศ

๕. เพื่ออนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถานนั้น ให้เกิดประโยชน์ทางการศึกษา สังคม และเศรษฐกิจ

๓. ขั้นตอนการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน ประกอบด้วย

๑. การรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับโบราณสถานที่จะขึ้นทะเบียน เช่น ประวัติ รูปแบบศิลปกรรม สถานที่ตั้ง ฯลฯ

๒. การทำหนังสือขออนุญาตเข้าทำการต่อเจ้าของหรือผู้ถือครองโบราณสถานนั้น

๓. การสำรวจภาคสนาม เพื่อเก็บข้อมูลของโบราณสถานในพื้นที่จริง เช่น ที่ตั้งโบราณสถาน ลักษณะทางกายภาพ วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง ฯลฯ

๔. การประเมินคุณค่าโบราณสถานเบื้องต้น จากข้อมูลที่รวบรวมได้เพื่อจัดลำดับความสำคัญของโบราณสถาน

๕. การประเมินคุณค่าโบราณสถานเบื้องต้น จากข้อมูลที่รวบรวมได้เพื่อจัดลำดับความสำคัญของโบราณสถาน

๖. การแจ้งเจ้าของหรือผู้ครอบครองโบราณสถาน ในการประกาศขึ้นทะเบียนซึ่งเป็นหนังสือลงนามโดยอธิบดีกรมศิลปากร ทั้งนี้อาศัยอำนาจตาม มาตรา ๗ บัญญัติไว้ว่า

การขึ้นทะเบียนโบราณสถานตามความในวรรคก่อนถ้าโบราณสถานนั้นมีเจ้าของหรือผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมาย ให้อธิบดีเข้าเป็นหนังสือให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองทราบ ถ้าเจ้าของหรือผู้ครอบครองไม่พอใจก็ให้มีสิทธิร้องต่อศาลภายในกำหนด ๓๐ วัน นับแต่วันที่อธิบดีแจ้งให้ทราบ ขอให้ศาลมีคำสั่งให้อธิบดีระงับการขึ้นทะเบียน และ/หรือการกำหนดเขตที่ดินให้เป็นโบราณสถานแล้วแต่กรณีได้ ถ้าเจ้าของหรือผู้ครอบครองมิได้ร้องขอต่อศาล หรือศาลมีคำสั่งคดีถึงที่สุด ให้อย่าร้องขอของเจ้าของหรือผู้ครอบครอง ให้อธิบดีดำเนินการขึ้นทะเบียนได้

๗. การประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน เมื่อโบราณสถานนั้นผ่านการพิจารณาประเมินคุณค่าและกำหนดเขตโบราณสถานแล้ว ซึ่งอธิบดีกรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียน ทั้งนี้โดยเจ้าของหรือผู้ครอบครองมิได้ร้องขอต่อศาลภายในกำหนดหรือศาลมีคำสั่งให้คดีถึงที่สุดในกรณี เจ้าของหรือผู้ครอบครองร้องขอต่อศาลให้ระงับการประกาศขึ้นทะเบียน อธิบดีกรมศิลปากรสามารถดำเนินการประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานนั้นได้

๘. การประกาศราชกิจจานุเบกษา เมื่ออธิบดีกรมศิลปากรลงนามประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน เพื่อเป็นการประกาศให้ทราบโดยทั่วกันซึ่งถือเป็นการขึ้นทะเบียนที่มีความสมบูรณ์ตามกฎหมาย

๙. การติดตามและการประเมินผล เพื่อติดตาม ตรวจสอบโบราณสถานที่ดำเนินการประกาศขึ้นทะเบียนแล้ว ซึ่งทำให้ได้ทราบถึงความเปลี่ยนแปลงของโบราณสถานที่ขึ้นทะเบียน และปรับปรุงข้อมูลเกี่ยวกับโบราณสถานนั้น ให้มีความสมบูรณ์ถูกต้องและเป็นปัจจุบัน

๔. กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์โบราณสถานในอดีต ประกอบด้วย

๑. กฎหมายและระเบียบซึ่งมีส่วนสำคัญต่อการอนุรักษ์โบราณสถาน ในฐานะกลไกของรัฐในการทำหน้าที่ปกป้องคุ้มครอง รักษา มรดกศิลปวัฒนธรรมของชาติให้คงอยู่ รวมทั้งกำกับดูแลเจ้าหน้าที่ในภาครัฐซึ่งปฏิบัติงานเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถานให้สามารถปฏิบัติงานได้อย่างถูกต้องตามหลักวิชาการอย่างเป็นมาตรฐานเดียวกัน ก่อให้เกิดประสิทธิภาพต่อการอนุรักษ์โบราณสถานได้อย่างเป็นรูปธรรม

๒. กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์โบราณสถานในอดีต กฎหมายปกป้องคุ้มครองมรดกทางศิลปวัฒนธรรมของประเทศไทยนั้นมีมาตั้งแต่สมัยโบราณ แม้ว่าจะไม่กล่าวถึงโบราณสถานและโบราณวัตถุโดยตรง แต่ก็มุ่งปกป้องคุ้มครองศาสนสถาน และศาสนวัตถุซึ่งหมายถึง มรดกทางศิลปวัฒนธรรมที่ตกทอดมาจากบรรพบุรุษนั่นเอง กฎหมายเหล่านี้ มีพัฒนาการสืบต่อมาจนเป็นต้นแบบในการตรากฎหมายปกป้องคุ้มครองมรดกทางศิลปะและวัฒนธรรมในปัจจุบัน

๒.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๒.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

จังหวัดอุบลราชธานีปัจจุบัน มีพื้นที่ใหญ่เป็นอันดับที่ ๕ ของประเทศส่วนประชากรมีมากเป็นอันดับ ๓ ของประเทศ กล่าวคือ มีพื้นที่จำนวน ๑๖,๑๑๒,๖๕๐ ตารางกิโลเมตร มีการปกครองเป็น ๒๕ อำเภอ ๒๑๙ ตำบล ๒,๔๒๙ หมู่บ้าน และมีประชากร รวม ๑,๙๘๓,๐๓๕ คน พ.ศ. ๒๕๓๖ ปัจจุบันมีพื้นที่ดินติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้านหลายประเทศ มีคำขวัญของจังหวัดอุบลราชธานี ดังนี้^{๑๘} เมืองดอกบัวงาม แม่น้ำสองสี มีปลาแซบหลาย หาดทรายแก่งหินถิ่นไทยนักปราชญ์ ทวยราษฎร์ใฝ่ธรรม งามล้ำเทียนพรรษา

๑.จารึกปากแม่น้ำ : พุทธศตวรรษที่ ๑๒ จารึกปากแม่น้ำมูลมีจำนวน ๒ หลักเดิมปิดอยู่คู่กันทางฝั่งของปากแม่น้ำมูลหรือที่เรียกว่า “คันเทวดา” ลักษณะจารึกเป็นใบเสมาหินทราย จารึกด้านเดียวจำนวน ๖ บรรทัด ทั้ง ๒ หลักมีข้อความตรงกัน ถอดความได้ดังนี้ “พระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใดทรงพระนามว่า **จิตรเสน** ผู้เป็นพระโอรสของพระเจ้าศรีวรมัน เป็นพระราชนัดดา ของพระเจ้าศรีสารวเคาณะ (แปลตามศัพท์ที่อ่าน) แม้โดยศักดิ์จะเป็นพระอนุชา แต่ก็เป็นเชษฐาของพระเจ้าศรีภาวรมัน ผู้มีตามปรากฏในด้านคุณธรรมแต่พระเยาว์ พระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้น ได้รับพระนามอันเกิดจากการอภิเษกว่า พระเจ้าศรีมเหศวรมัน (หลังจาก) ชนะประเทศ (กัมพู) นี้ทั้งหมดแล้วได้สร้างพระศิวลึงค์อันเป็นเหมือนหนึ่งเครื่องหมาย แห่งชัยชนะ ของพระองค์ได้บนภูเขานี้” เป็นที่น่าเสียดายว่า หลักฐานแห่งความรุ่งเรืองของพระเจ้าศรีมเหศวรมันได้หายสาบสูญไปสิ้น คงเหลือเพียง “**ทับหลัง**” ศิลปะเขมร แบบธรรมาบริวัตที่มีอายุร่วมสมัยกับจารึกในเพิงถ้ำปราสาท หรือ ถ้ำภูหมาใน อำเภอโขงเจียมจึงจะเป็นไปได้ว่า ทับหลังชิ้นนี้ น่าจะเป็นส่วนประกอบของโบราณสถานในถ้ำภูหมาใน ที่สร้างในสมัยมเหศวรมัน^{๑๙}

๒. ความหมายของ ขอม และปราสาท (เขา) พระวิหาร คำว่า “ขอม” “คแมร์” “ขแมร์” และ กัมพูช หรือ กัมพู ตรงกับคำว่า เขมร ในปัจจุบัน ซึ่งหมายถึง ประชากรใน ประเทศกัมพูชาเป็นคำที่นิยมใช้เรียกกลุ่มชนอันมีเรื่องราวความเป็นมาเกี่ยวพันกับคำเรียกกลุ่มชนนั้นว่า “เขมร” คำว่า ขอมก็คิด “คแมร์” หรือ “กัมพูช” นั้นเอง จิตร ภูมิศักดิ์ ได้ให้ข้อเท็จจริงว่า ด้วยชนชาติขอม ก็ได้พบว่า ชื่อเหล่านี้ (คแมร์ขแมร์ กัมพูช ขอม หรือกรอม) เป็นคำที่ถูกเรียกโดยคนต่างกลุ่ม ต่างประสบการณ์ แคสัมผัสกับชนชาติขอม และได้พบว่ารากเหง้าของคำว่า “ขอมหรือกรอม” พวกนี้กระจายอยู่ทั่วไปในบริเวณลุ่มน้ำโขงส่วนที่สัมพันธ์กับไท หรือไต ซึ่งรวมทั้งคนไทย ลาว กัมพูชาปัจจุบัน บรรพบุรุษไต ในล้านนารู้จักพวกขอมในชื่อว่า “กรอม หรือ(กรอม)บางที่ก็เรียกว่า กรอมดำ หรือ ขอมดำ หมายถึง ชาว

^{๑๘} สำนักโบราณคดีกรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม, แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานสำหรับพระสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร: กรม, ๒๕๕๐), หน้า ๑๑ - ๑๒.

^{๑๙} คณะกรรมการดำเนินงานฝ่ายจัดทำหนังสือ, **อนุสรณ์อุบลราชธานี ๒๐๐ ปี**, หน้า ๑๐ - ๑๘.

กรอมพื้นเมืองซึ่งเป็นชนชั้นปกครอง บ้างก็เป็นพรหมณ์ที่มีความรู้ มาจากทางใต้ ว่าขึ้นมาจากทางปา
 น้ำโขง คือ เป็นพวกจากใต้ขึ้นเหนือ ศิลปะของชนชาติขอม คือการสร้างปราสาท และปราสาทหิน ดังที่
 ปรากฏไว้ในตำนาน เช่นตำนาน เมืองสุวรรณโคมคำ และตำนานสิงหนวัติ พอสรุปได้ว่า ขอมนั้นมี
 วิวัฒนาการโดยลำดับ เป็นพวกที่มีความรู้มากกว่าคนพื้นเมืองต่อมาพวกกรอม ใสร้างสังคมของคน
 เข้มแข็งขึ้นในบริเวณที่ปัจจุบันเป็นลาวใต้ และลุ่มน้ำมูลในอีสานประเทศ พวกนี้เป็นชาวลุ่มน้ำโขงคือ
 พวกเจนละ หรือเจนลา หรือเขมร ประวัติศาสตร์ของพวกเจนละได้เข้าไปเกี่ยวกับ กัมพูชานาน หรือ พนม
 โดยมีสตรีสำคัญผู้หนึ่งเข้ามาเกี่ยวข้องชื่อ “กัมพูชราชลักษณ” นี้เองคือที่มาของเชื้อสายวงศ์กัมพูชา
 หรือกัมพูหรือสีกัมพูที่คนไตโบราณรู้จักกันดีคือ เรื่องของพระทอง/นางนาไกได้อภิเษกสืบต่อต้นตระกูล
 กษัตริย์กัมพูชา เขมร จึงถือตนว่าเป็นกัมพูชา และพระทอง นางนาไก เป็นต้นวงศ์ของบ้านเมือง

จิตร ภูมิศักดิ์ ได้ข้อสรุปในการสืบค้นที่น่าสนใจอีกว่าพวกลาวล้านช้างโบราณ ใช้คำว่า ขอม
 เรียกวมชนประเภท ข่า เขมรด้วยและบรรดาชุมชนเหล่านี้ หายแห่งมีร่องรอยเกี่ยวกับประวัติศาสตร์
 ของขอมโบราณ กรณีในเขตบ้านเมืองเตย อำเภอดำเนินแก้ว จังหวัดยโสธร พบโบราณวัตถุสถาน
 แบบขอมก่อนเมืองพระนคร และแบบทวารวดีกระจายอยู่ทั่วไปที่เห็นชัดก็คือ พบฐานศาสนสถานและ
 จารึกกษัตริย์ราชวงศ์ “เสนะ” ซึ่งอาจสัมพันธ์กับพระเจ้าจิตรเสน กษัตริย์เจนละยุคแรก ซึ่งมีกษัตริย์
 ของการพบว่าพระเจ้ามเหศวรมัน และอีสานวรมัน เป็นต้น ส่วนในเขตอำเภอมหาชนะชัย (จังหวัด
 ยโสธร) เป็นชุมชนโบราณขนาดใหญ่มีคูน้ำล้อมรอบ ได้ค้นพบจารึกของ “พระเจ้าอินทวรมัน” ซึ่ง
 แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของคน ในแถบนี้กับขอมโบราณไม่มากนักน้อยการรวมตัวของขอมเจนละใน
 เขตนครจำปาศักดิ์และอุบลราชธานีในบริเวณลุ่มแม่น้ำมูล ชีตอนกลาง และโยกย้ายถิ่นฐานเข้าสู่เขตที่สูง
 ทางฝั่งใต้ของแม่น้ำมูล รู้จักจัดการนำน้ำมาใช้ นากรูปโภคบริโภค เช่น ขุดสระทำคันดินหินเบียงเบน
 น้ำ ดังเห็นได้จากเทคนิคก้าวหน้าในการสร้าง และจัดการภูมิสถานบริเวณปราสาทพระวิหาร บน
 เทือกเขาพนมดงรัก เป็นต้น

นักวิชาการผู้เชี่ยวชาญ กล่าวถึง เรื่องภาคอีสานของไทยเป็นพิเศษได้เคยตั้งข้อสังเกตไว้ว่า
 ลักษณะการสร้างบ้านแปง^{๒๐} เมืองในที่สูงนั้น เป็นวัฒนธรรมจากขอมกัมพูชา ชุมชนที่เกิดขึ้นมีการ
 วางแผน และโครงสร้างชัดเจน คือมีศาสนสถานเรียกว่า “ปราสาท” เป็นศูนย์กลาง สัมพันธ์กับขุด
 สระน้ำและอ่างเก็บน้ำที่เรียกว่า “บาราย” ซึ่งถือเป็นแหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ตามคติศาสนา ส่วนที่อยู่อาศัย
 ของผู้คนกระจายอยู่รอบศาสนสถานศูนย์กลางปรากฏร่องรอยคันดินที่ใช้ในการกักเก็บระบายน้ำให้เห็น
 อยู่

^{๒๐} ษะอม แก้วคล้าย, จารึกปากมูล ๑.๒ จารึกในประเทศไทยเล่ม ๑, อักษรปัลลวะ หลังปัลลวะ พุทธ
 ศตวรรษ ๑๒ - ๑๔, หน้า ๑๖๑ - ๑๖๔.

๒.๒.๒ ลักษณะและอิทธิพลศิลปกรรมปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี

ลักษณะและอิทธิพล กระแสวัฒนธรรมเขมร ได้กระจายหนาแน่นทางฝั่งขวาของแม่น้ำมูล (ด้านทิศใต้ของแม่น้ำมูล) จังหวัดอุบลราชธานี ในเขตพื้นที่อำเภอเดชอุดม อำเภอวารินชำราบ อำเภอบุณฑริก และอำเภอน้ำยืน โดยเฉพาะที่อำเภอเดชอุดม และน้ำยืน ปรากฏชุมชนโบราณ และโบราณสถาน มีอิทธิพลเขมร มากกว่าทุกอำเภอจัดเป็นวัฒนธรรมเขมรสมัยเมืองพระนคร (ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕ - ๑๘) โบราณสถานที่พบทั้ง ๗ แห่ง เช่น ปราสาทขอมบ้านเบ็ญจ ปราสาทขอมหนองทองกลาง ปราสาทขอมนางพญา ปราสาทขอมแก่งตอย ปราสาทขอมอุ้มบุญ ปราสาทขอมภูน้ำยืน ปราสาทขอมภูโคกใหญ่ ซึ่งมีข้อมูลรายละเอียด ประกอบด้วย

๒.๒.๒.๑ ลักษณะและอิทธิพลศิลปกรรมปราสาทขอมบ้านเบ็ญจ ตั้งอยู่ที่บ้านเบ็ญจ ตำบลหนองอัม อำเภอทุ่งศรีอุดมจังหวัดอุบลราชธานี มีลักษณะปราสาทเป็นศาสนสถานศิลปะเขมร ประกอบด้วยปราสาท อิฐ ๓ หลังตั้งบนงานศิลาแลง หันหน้าไปทางทิศตะวันออก ล้อมรอบด้วยแนวกำแพงศิลาแลง ตรงประตูทางเข้าด้านทิศตะวันออก ปรากฏร่องรอยบนฐานศาลาจัตุรมุข และซุ้มประตูทางเข้า (โคปุระ) ส่วนประกอบของสถาปัตยกรรม จอกจากองค์ปราสาทจะก่อด้วยอิฐแล้ว ส่วนอื่นๆ เช่น เสาประดับกรงประประตุ และหลังสลักจากหินทราย กรมศิลปากร ได้ดำเนินการขุดแล้ว ปราสาทหลังนี้ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๓ ได้พบทับหลังเทพนพเคราะห์ที่สมบูรณ์มาก ปัจจุบันจัดแสดงให้ประชาชนได้ชมที่ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อุบลราชธานี พร้อมกับทับหลังพระอินทร์ของข้างเอราวัณที่ได้จากปราสาทหลังนี้ก่อนการขุดแต่ง

๒.๒.๒.๒ ลักษณะและอิทธิพลศิลปกรรมปราสาทของหนองทองกลาง ตั้งอยู่ที่บ้านท่าโพธิ์ศรี ตำบลท่าโพธิ์ศรีอำเภอเดชอุดม จังหวัดอุบลราชธานี มีลักษณะปราสาทเป็น ศาสนสถานศิลปะเขมรประกอบด้วย ปราสาท ๓ องค์ เช่นเดียวกับปราสาทหินบ้านเบญจ แต่มีขนาดใหญ่กว่าตัวปราสาทตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของหนองทองกลาง (สระน้ำขนาดใหญ่) หันหน้าไปทางทิศตะวันออก ไม่มีกำแพงศิลาแลง แต่มีร่องรอยว่ามีคูน้ำรูปตัวยู (U) ล้อมรอบ อายุของปราสาทหลังนี้ กำหนดได้ ประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๕ ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๖

๒.๒.๒.๓ ลักษณะและอิทธิพลศิลปกรรมปราสาทขอมนางพญา ตั้งอยู่บ้านหนองสะโน ตำบลหนองสะโน อำเภอบุณฑริก จังหวัดอุบลราชธานี เป็นศาสนสถานที่เรียกว่า ธรรมศาลา หรือที่พักคนเดินทาง ตัวธาตุหรือปราสาทก่อด้วยศิลาแลงประกอบด้วยปราสาทประธาน และซุ้มประตูทางเข้า (โคปุระ) กำหนดอายุของปราสาทหลังนี้ สร้างขึ้นในพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ ซึ่งเป็นลักษณะปราสาทแบบหลังเดียวซึ่งพบมากโดยเฉพาะในภาคอีสานตอนใต้ ปราสาทมักจะเรียงเป็นแนวเหนือ-ใต้ บางแห่งพบว่า ตั้งอยู่บนฐานเดียวหรือต่างฐานกัน เริ่มมีการนำเอาหินทรายเข้าใช้การก่อปราสาทบางแล้ว แม้ว่าก่อนหน้านี้อาจจะมีการนำหินทรายมาใช้ประกอบเป็นส่วนหนึ่งของประตูบ้างแล้วก็ตาม ในขณะที่อิฐที่ยังเป็นที่นิยมนำมาก่อเป็นซุ้มปราสาทนอกจากหินทรายและอิฐแล้ว พบว่า ศิลาแลงก็มีการนำมาใช้

ก่อเป็นอาคารด้วยเหมือนกัน ตัวปราสาทนิยมหันหน้าไปทางด้านทิศตะวันออกมีประตูทางเข้ามีอยู่ด้านเดียว อีก ๓ ด้านทำเป็นประตูหลอก บางแห่งมีการสร้างระเบียงล้อมรอบมีซุ้มโคปุระ หรือซุ้มประตูด้านทิศตะวันออก มีสระน้ำอยู่นอกกำแพงทางด้านทิศเหนือ พบว่าปราสาทบางแห่งนิยมตั้งอยู่ในเขตชุมชนโบราณที่มีคูคันดินล้อมรอบหรือมีการสร้างคูน้ำขึ้นมาก่อน พร้อมกับสร้างปราสาทขึ้นมาภายหลังก็มีอย่างไรรก็ตามจะเห็นได้ปราสาทเขมรในพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ นี้ไม่ค่อยจะมีผลแตกต่างกันมากนัก

๒.๒.๒.๔ ลักษณะและอิทธิพลศิลปกรรมปราสาทขอมแก่งตอย เป็นปราสาทของขอมแบบศิลปะเขมร มีองค์ปราสาท รวม ๓ องค์ ล้วนหันไปด้านทิศเหนือปราสาทหลังที่ ๒ น่าจะเป็นองค์ประธาน เป็นที่ประดิษฐาน พระศิวลึงค์ก่อด้วยอิฐศิลาแลง ซึ่งก่อเป็นฐานสูงมีบันไดขึ้นไปยังฐานเจดีย์เก่าข้างบนยังสัญลักษณ์ ฐานเป็นที่ตั้งของสิ่งเคารพบูชา คือ ศิวลึงค์ปราสาทหลังที่ ๒ เป็นอาคารคล้ายกับอุโบสถของวัด (หลังเก่า) ก่อด้วยอิฐแดงโบราณ โบกด้วยดินเหนียว และโบกด้วยเสาศิลาแลง แต่มีการสร้างต่อเติมครอบองค์อุโบสถเก่า เป็นที่ประดิษฐานของพระพุทธรูปที่ไม่มีเศียร (พระพักตร์คล้ายกับพระศรีอริยเมตไตรย) ก่อด้วย อิฐคือปูน ใช้เป็นสถานที่ทำวัตรสวดมนต์ของพระสงฆ์และอุบาสกอุบาสิกา และเป็นที่ยืนบูชาด้วยเครื่องบูชา ๓ อย่าง คือ ดอกไม้ ธูปและเทียน แต่องค์พระปฏิมากรในโบสถ์ ปราสาทองค์ที่ ๓ น่าจะเป็นอุโบสถหลังเก่าของวัด ก่อด้วยอิฐปูนครอบทับอุโบสถหลังเก่า ซึ่งเป็นอิฐกับปูน ภายในบริเวณวัด เต็มไปด้วยต้นยางโบราณขนาดใหญ่ราว ๓๐ ต้น ในภายหลัง ได้ก่อสร้างพระเจ้าใหญ่องค์แสนจำลองในบริเวณพื้นที่ของปราสาทขอม (ซึ่งมีเนื้อที่ ๓ งานเศษ) ถัดออกมาบริเวณด้านประตูถัดเข้ามา จะมีศาลาทรงไทยหลังเล็ก ประดิษฐานเหนือรูปปั้นด้วยปูนของพระมหานทรธรรมัน ซึ่งเป็นกษัตริย์ขอมในยุคต้นมีกฐินสำหรับพระสงฆ์จำนวน รวม ๕ หลัง มีพระภิกษุสงฆ์เข้าอยู่ตลอดทั้งปี ส่วนทิศเหนือของปราสาท จะติดกับลำเซบาย ซึ่งเป็นสายชาย่อยของแม่น้ำชี และแม่น้ำมูลไหลมาบรรจบกันพอดี ในบริเวณส่วนรอบปราสาทไม่ปรากฏมีร่องรอยการก่อสร้างคูน้ำ หรือ สระน้ำให้เห็น แต่สันนิษฐานผู้สร้างปราสาทน่าจะใช้น้ำเซบาย เป็นคล้ายกับ บาราย ประจำปราสาทนั่นเอง

ส่วนลักษณะและอิทธิพลศิลปกรรมปราสาทขอมแก่งตอย สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในปีพ.ศ. ๒๓๒๑ สมัยกรุงธนบุรีราชธานี มีพระมหากษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ คือ พระเจ้าตากสิน จึงน่าจะอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๒๓ ศิลปกรรมไทยในยุคนี้ จะเป็นศิลปะพื้นดินแบ่งลาว/เขมร มีลักษณะเป็นปราสาทก่อด้วยอิฐขนาดเล็ก มีฐานเตี้ยลงกว่ายุคก่อน ๆ เพราะในยุคนี้ ศิลปวัฒนธรรมได้รับอิทธิพลจากอาณาจักรอยุธยา รวมไปถึงด้านการเมืองด้วย ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความยิ่งใหญ่ของพลังอำนาจผู้นำ องค์ประธานของศาสนสถานในยุคนี้ มีลักษณะเป็นเจดีย์ก่ออิฐถือดิน จะฉาบทาด้วยดินเหนียว-ดินโคลนตม ฐานเจดีย์เป็นรูปสี่เหลี่ยมจตุรัสย่อมุมเตี้ย ๆ ก่ออิฐที่นำมาก่อจะมีขนาดใหญ่ นอกจากนิยมสร้างเป็นเจดีย์แล้วยังพบว่ามี การสร้างปราสาททรงชลูดแบบไทย ซึ่งมีรูปลักษณะคล้ายฝักข้าวโพดรูปแบบสถาปัตยกรรมในยุคนี้ต่างออกไปคือ เป็นพระธาตุหรือก่อเป็นเจดีย์แทนศิลปะเขมรแบบเดิม ซึ่งเป็นปราสาท หรือพระ

ปรางค์ ทั้งอาจเป็นเพราะความศรัทธาของพลเมือง ในเรื่องการนับถือศาสนาได้เปลี่ยนไป เพราะเมื่อลัทธิฮินดูได้เสื่อมลง พุทธศาสนาทั้งนิกายหินยาน และมหายาน ได้รับความนิยมนับถือเข้ามาแทนที่ ต่อมาพุทธศาสนาหินยาน ก็ได้รับความนิยมสูงสุดเหนือลัทธิศาสนาทั้งปวงในดินแดนแถบนี้

จากการศึกษาสำรวจ พบว่า ในสมัยแรกราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ อิฐซึ่งเป็นวัสดุที่นำมาใช้ในการก่อสร้าง จะถูกนำมาใช้กันอย่างแพร่หลายในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘-๑๙ ต่อมานับได้ว่า เป็นยุคการใช้ศิลาแลงโดยแท้ในขณะที่อิฐได้ลดความสำคัญลง กลับมาหินทรายแดงและหินทรายขาว เข้ามาแทนที่ ต่อมาในราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑-๒๓ อิฐได้กลับนิยมนำมาใช้อีกครั้งในศิลปกรรมแบบลาวและศิลปะแบบอยุธยา อย่างไรก็ตามในแต่ละยุคสมัยนั้น สิ่งที่แสดงให้เห็นชัดเจนว่า ศาสนสถานในแต่ละยุคมีอายุแตกต่างกัน สามารถศึกษาได้จากวิวัฒนาการของลวดลาย ที่สลักขึ้น จากเรื่องเล่าต่าง ๆ มีทั้งที่ปรากฏเป็นนิทานต่าง ๆ บนหน้าบัน และซิ่นทับหลัง อีกทั้งลวดลายที่แกะสลัก และสิ่งประดับประดาที่เสากรอบประตู หรือที่เครื่องประดับ และเครื่องแต่งกายของภาพสลักรูปบุคคล เป็นต้น เมื่อก้าวถึงลักษณะอิทธิพลศิลปกรรมและความเชื่อที่แทรกอยู่ในศิลปกรรมของปราสาทขอมโบราณ

สรุปได้จากผู้เชี่ยวชาญหรือผู้ทรงคุณวุฒิ ที่เขียนไว้ดังต่อไปนี้ลักษณะอิทธิพลศิลปกรรมแบบเขมร มักจะมีรูปแบบที่แน่นอนตายตัว และมีลักษณะของสถาปัตยกรรมหรือศิลปะเท่ากันทั้งสองข้าง แม้ว่าลักษณะเช่นนี้จะส่งผลต่อศิลปะเขมรดูแข็งกระด้างเป็นรูปสัญลักษณ์ของศิลปะเขมร ที่แฝงไว้ด้วยพลังกำลังแห่งอำนาจและความสุนทรีย์อันเป็นเอกลักษณ์ที่มีอยู่ในตัวเอง^{๒๑} ด้วยหลักฐานจากการสำรวจระยะแรก และได้พบวัตถุรูปเคารพในองค์ปรางค์ดั้งเดิมดังกล่าว อันเป็นนัยให้เห็นถึงความเชื่อดั้งเดิมของคนพื้นถิ่นแถบนี้ ก่อนที่ระบบความเชื่อเรื่องพระศิว จะถูกนำมาผสมเข้ากับความเชื่อเดิม และนิยมเรียกปราสาทพระวิหารนี้ว่า “ภวาลัย^{๒๒}” “หรือศรีขริศวรวิราศรมที่ถือว่าเป็นศาสนสถานแบบเขมรที่มีขนาดใหญ่ที่สุด และสร้างอยู่บนภูเขาสูง ซึ่งมีร่องรอยของชุมชนโบราณ และความสัมพันธ์ของชาวไทยอีสาน และชาวเขมรโบราณ” “เขมรด่า” มีผู้คนชนชาติเผ่าพันธุ์ตั้งถิ่นฐานกันสืบต่อกันมาจนกระทั่งเกิดการรวมชาติ “ขอมหรือกัมพู” เมื่อเริ่มต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๙ สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ ความเป็นคติ “ขอมหรือกัมพู” นั้นมิใช่แต่พัฒนาการเดียว แต่เป็นการผสมผสานความเป็นคนหลายกลุ่ม เผ่าจนตกลึกทางกาลเวลาต่อชนชาตินี้ถูกเรียกว่า “ขอม” “ขแมร์” และนิยมเรียกตนเองว่า “กัมพู” หรือ “กัมพูช” ความประทับใจ อันเราจะได้รับจากปราสาทเขาพระวิหารสำหรับชาวบ้านเขาแสดงออกในรูปของนิทาน สำหรับบางคนอาจหมายถึง ความกลัวต่ออำนาจอันยิ่งใหญ่ของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า แต่สำหรับศิลปินบางท่าน ความมั่งคั่งได้สัดส่วนนั้น ซึ่งทำให้ดูเหมือนว่า พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า มิได้อยู่ห่างไกลจากความขลิบขลิบ คือพลังอำนาจที่บันดาลความรักและความการุณย์ที่ให้มีขึ้นในหมู่มนุษย์

^{๒๑}ธิดา สาระยา, ปราสาท(เขา) พระวิหาร, หน้า ๑๙ -๑๒๐.

^{๒๒}ธิดา สาระยา, นำเที่ยวเขาพระวิหาร, (กรุงเทพมหานคร: ด่านสุทธาการพิมพ์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, ๒๕๔๑), หน้า ๕.

๒.๒.๒.๕ ลักษณะและอิทธิพลปราสาทขอมอุบลมุง^{๒๓} ปราสาท อยู่ที่วัดอุบลมุงเจริญ ตำบลโคกสว่าง อำเภอสำโรง จังหวัดอุบลราชธานี มีลักษณะเป็นปราสาท สร้างด้วยศิลาแลงรูปสี่เหลี่ยม ส่วนบนชำรุด เหลือเพียงผนังบางส่วนทางวัดไม่สร้างศาลาพื้นปูนซีเมนต์ทับบนซากโบราณสถานเดิม เพื่อใช้ประดิษฐานพระพุทธรูป อยู่ติดกับด้านปราสาท และยังมีแผ่นปฏิมากรรมศิลาทรายรูปสี่เหลี่ยมทองเหลืองอยู่ในบริเวณวัด ๑ ชิ้น (ซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นแทนประดิษฐานพระศิวลึงค์ และวางเครื่องบูชา เวลาผู้ศรัทธานำมาบูชาบวงสรวง เพื่อขอพรและบนบานให้ได้รับความเป็นสิริมงคล และพบความสุข ความเจริญ เช่นเดียวเพราะเข้าไปในปราสาทขอมทั่วไป และสันนิษฐานว่า น่าจะเป็นธรรมศาลา หรือ อโรคยาศาล เพื่อเป็นที่พักของคนเดินทางไกลในอดีต

๒.๒.๒.๖ ลักษณะและอิทธิพลศิลปกรรมปราสาทขอมภูน้ำเย็นปราสาทขอมภูน้ำเย็น อยู่ที่บ้านน้ำเย็น ตำบลโขง อำเภอภูน้ำเย็น จังหวัดอุบลราชธานี สันนิษฐานว่า น่าจะเป็นศาสนสถานในศาสนาพราหมณ์ สถานที่ได้ถูกลักลอบขุดค้นทำลายเพื่อหาของเก่าที่มีค่า ได้ปรากฏว่ามี เศษหินกระจัดกระจายอยู่ทั่วไป ส่วนร่องรอยที่เหลืออยู่เห็นได้ว่า น่าจะเป็นปราสาทอิฐ ๒ องค์ ตั้งอยู่บนฐานเดียวกัน หันหน้าไปทางทิศตะวันออก มีหินทรายเป็นส่วนประกอบของกรอบประตู มีคันทินล้อมรอบ โบราณสถานอยู่ ๒ ชั้น โดยคันทินชั้นนอกมีขนาดเล็ก และมีการใช้หินธรรมชาติวางเรียงกัน ส่วนคันทินชั้นใน มีขนาดใหญ่และสูงกว่าเว้นทางเข้าทิศตะวันออก และยังพบว่า มีเศษอิฐศิลาแลง กระจัดกระจายอยู่ทั่วไปในบริเวณเป็นจำนวนมาก ซึ่งน่าจะเกิดจากการขุดค้นทำลายเพื่อค้นหาของเก่าเราความขลิ้มขลังคือพลังอำนาจที่มดลบันดาลความรักและความการุณย์ให้มีขึ้นในหมู่มนุษย์เป็นศาสนสถานในลัทธิศาสนาพราหมณ์ ในยุคลัทธิไศวนิกาย ซึ่งนับถือเทพเจ้าพระศิวะ(หรืออิศวร) ซึ่งเป็นอวตารปางหนึ่งของพระนารายณ์ และยังได้พบท่อโสมสูตร (ท่อน้ำมนต์) และพระศิวลึงค์พร้อมแท่นฐานที่ตั้งเคารพ ซึ่งในปัจจุบันได้นำมาเก็บรักษาไว้ที่ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อุบลราชธานี^{๒๔} สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นศาสนสถานมีลักษณะ เป็นแบบธรรมศาลาหรือ อโรคยาศาลา ที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นจุดพักแรกสำหรับบุคคลในชุมชน ที่สัญจรไปมาผ่านช่องทางอันม้าเข้าสู่พื้นที่ราบ ส่วนอายุสมัยของโบราณสถานภูปราสาท ยังไม่พบหลักฐานร่องรอยที่ชัดเจนที่จะแสดงได้ว่าสร้างในสมัยใด ใครเป็นผู้สร้าง

๒.๒.๒.๗ ลักษณะและอิทธิพลศิลปกรรมปราสาทขอมภูโคกใหญ่ ตั้งอยู่บ้านคำผา ตำบลสีวิเชียร อำเภอภูน้ำเย็น จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งตั้งอยู่บนยอดเขาภูโคกใหญ่อยู่ห่างจากช่องทางเดินเขา ที่เรียกช่องโฮ ออกไปทางทิศเหนือประมาณ ๑ กิโลเมตรและอยู่ห่างจากช่องทางม้าประมาณ ๑๐ กิโลเมตร มีแหล่งน้ำห่างออกไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ประมาณ ๒ กิโลเมตร ตัวโบราณสถาน หันหน้าไปด้านทิศตะวันออก รอบโบราณสถานประกอบด้วยกำแพงหินทราย ก่ออิฐเรียบ

^{๒๓} กรมศิลปากร กองโบราณคดี ที่ ๖ อ.พิมาย, รายงานการขุดแต่งปราสาทบ้านเบญจ, ๒๕๓๓, หน้า ๘.

^{๒๔} คณะกรรมการดำเนินงานฝ่ายจัดทำหนังสือ,อุบลราชธานี ๒๐๐ ปี, หน้า ๘๓.

เรียงซ้อนเป็นกำแพง กว้างยาวประมาณ ๑๐x๒๐ เมตร ทางทิศตะวันออกมีทางเข้าก่อเป็นแนวหินวางเรียงตามแนวเหนือ-ใต้ เว้นช่องทางเข้าตรงกลางมีแท่นหินทรายมีลักษณะคล้ายกับแท่นฐานรูปเคารพวางคว่ำอยู่ตรงกลางของโบราณสถาน แท่นหินทรายน่าจะเป็นแท่นที่ตั้งรูปเคารพของ ศิวลึงค์ ตามลัทธิศาสนาฮินดู

จากสภาพที่ตั้งภูมิประเทศ และลักษณะของโบราณสถานที่พบพอจะสันนิษฐานได้ว่าโบราณสถานภูโคกใหญ่ นี้ คงจะเป็นศาสนสถาน (แบบธรรมศาลา หรืออโรคยาศาล) ที่สร้างขึ้นบนเส้นทางที่มีการติดต่อค้าขายสำหรับพ่อค้าหรือ ผู้สัญจรที่ใช้เส้นทางนี้เป็นจุดพักแรม ก่อนที่เดินทางต่อไปซึ่งน่าจะ เป็นเส้นทางติดต่อไปยังบริเวณที่พบภาพแกะสลักนารายณ์บรรทมสินธุ์ ในลำโดมใหญ่ ซึ่งเป็นจุดพักแรมก่อนลงจากภูเขาสู่ที่ราบอีกต่อหนึ่ง ลักษณะของศิลปกรรมของภาพแกะสลักพระนารายณ์บรรทมสินธุ์ภาพแกะสลักพระนารายณ์บรรทมสินธุ์ เป็นภาพแกะสลักรูปของพระนารายณ์กำลังประทับนอนตะแคงขวา อยู่เหนือพระยานาค ๓ เศียร ที่ปลายเท้า สลักเป็นรูปพระนางลักษมีเทวี และมีโครงร่างของพญานาคที่ยังแกะสลักไม่เสร็จ บริเวณพระนาภี (สะดือ) ของพระนารายณ์ สลักคล้ายสายยกขึ้นเป็นรูปวงรีที่ยังไม่ได้แกะสลักรายละเอียด จากส่วนที่เป็นพระเศียรส่วนกายและส่วนปลายเท้าพระนารายณ์ สลักเป็นรูปสตรีที่กำลังบีบนวดพระบาทของพระนารายณ์ส่วนการแกะสลักเป็นรูปวงรีเหมือนดอกบัวดูเหมือนจะเป็นรูปพระพรหม ตามคติความเชื่อที่ว่า ขณะที่พระนารายณ์บรรทมอยู่นั้น พระพรหมจะเกิดจากพระนาภีของพระนารายณ์เพื่อทำการสร้างโลกใหม่ขึ้นมา หลังจากพระอิศวรได้ทำลายล้างโลกไปแล้ว ส่วนอายุสมัยของโบราณสถาน ไม่รวมค้นพบหลักฐานร่องรอยที่พอที่จะสันนิษฐานได้ว่าเกิดในช่วงสมัยใด แต่โบราณสถานที่ถูกสร้างขึ้นเป็นปราสาทหรือเป็นของศาลา น่าจะอยู่ในช่วงศตวรรษที่ ๒๐-๒๓ ปราสาทขอม ทั้ง ๗ แห่งที่กล่าวมานี้ แม้จะถูกทำลาย มีผู้ลักลอบขุดกันจนชำรุดไปบ้าง แต่ก็ยังพอมีหลักฐานได้ศึกษาได้มีรูปปราสาทหลังอื่น ๆ เช่น ปราสาทภู น้ำยืน ที่ถูกทำลายจนไม่เหลือหลักฐานให้ศึกษาเท่าที่ควร

๒.๒.๓ ความเชื่อของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

สมัยยุคโบราณฮินดูเรียกว่า อูปนินิษิตเป็นคัมภีร์หนึ่งในศาสนาพราหมณ์ หมายถึงปลายแห่งยุคพระเวท หรือเวทानตะเป็นยุคที่บุคคลแสวงหาความหลุดพ้นจากทุกข์ ด้วยวิธีการต่าง ๆ ด้วยความรู้ ความคิดที่เป็นปรัชญาหลังจากที่ยุ่งยากสับสนอยู่กับยุคของพราหมณ์มาเป็นเวลานาน ในยุคอูปนินิษิตนั้นได้แก้ไขอธิบายวางหลักเกณฑ์ของศาสนาพราหมณ์เสียใหม่ โดยได้อธิบายการเข้าถึงพระพรหมและความเชื่อถือในเรื่องอาตมัน ซึ่งได้กล่าวไว้อย่างกว้าง ๆว่า สรรพสิ่งทั้งหลายมาจากพรหมและรวมอยู่ในพรหม พระพรหมเป็นวิญญานของโลก มีอยู่ทั่วไปในทุกสิ่งทุกอย่าง พระพรหมไม่มีรูปปรากฏ จึงรู้ไม่ได้ว่าพระพรหมมีรูปลักษณะอย่างไร ดังนั้น พระพรหมจึงมีรูปไปตามเนรมิตที่บุคคลคิดสร้างซึ่ง แนวปฏิบัติในยุคอูปนินิษิต ที่มีมาถึงในปัจจุบัน คือ

๑. การปฏิบัติพิธีกรรมทางศาสนาการบวงสรวงการสวดเวทมนต์ คาถาอาคมการบูชาัญญ เป็นต้น

๒. การบำเพ็ญพรต ได้แก่การบำเพ็ญตบะ การทรมารร่างกาย เป็นต้น

๓. การแสวงหาความหลุดพ้นด้วยปัญญาลัทธิฮินดู เพื่อปรับปรุงหลักการของศาสนาพราหมณ์ขึ้นใหม่ ให้เหมาะสมกับเหตุการณ์รวมทั้งความต้องการของคนสมัยใหม่ เพื่อไม่ให้ปฏิบัติปฏิบัติต่อความเชื่อของประชาชน คือเป็นประชาธิปไตย โดยนำคำสอนเข้าหาคน ผ่านมานั้น ศาสนาพราหมณ์เป็นเผด็จการโดยตั้งคนเข้าหาคำสอน คำสอนว่าไว้อย่างไรก็ต้องปฏิบัติตามนั้นอย่างเคร่งครัดประชาชนจะวิพากษ์วิจารณ์ไม่ได้เลย ลัทธิฮินดูเปรียบเสมือนไม้ใหญ่ มีต้นไม้หลายชนิดขึ้นปนกันเป็นต้นไม้ใหญ่บ้าง เล็กบ้าง ที่เป็นเครือเถาวัลย์เกี่ยวพันปกคลุมไม้ใหญ่ก็มี บางแห่งมีพันธุ์ไม้ขึ้นแน่นจนแหวกเข้าไปไม่ได้ ไม่ทราบว่ามีต้นไม้ชนิดใดอยู่ในนั้นบ้าง นอกจากจะเห็นรูปนอกป่าวใหญ่ ฉันทิ ลัทธิฮินดูก็ฉันทิ ศาสนาพราหมณ์จึงเป็นบ่อเกิดของลัทธิฮินดู ซึ่งได้รับการปรับปรุงแก้ไขตามเหตุปัจจัยภายนอก คือความต้องการของสังคมในเวลานั้น คำสอนของศาสนาฮินดู บางตำราก็สอนให้นับถือพระเจ้า บางตำราก็ไม่ได้สอนให้นับถือ พระเจ้ามีหลายนิยาย และมีจำนวนพระเจ้ามาก จนทำให้สับสน ผู้ที่นับถือต้องเลือกนับถือให้เข้ากับนิสัยของตน ในสมัยฮินดูนี้เกิดลัทธิ ๓ อย่าง ประกอบด้วย

๑. ลัทธิบูชาัญญ ซึ่งมีมาตั้งแต่อารยันเข้าสู่อินเดียเป็นลัทธิผสมผสานของเจ้าของถิ่นเดิมแต่ในยุคฮินดูได้มีการบูชาัญญพิสดารไปกว่าครั้งแรก ๆ เช่น เดิมที่บูชาัญญ ด้วย แพะ แกะ ม้า แต่เมื่อหาแพะ แกะ ม้า ไม่ได้ ก็ปั้นรูปสัตว์เหล่านั้นแทน ถ้าหาเลือดสัตว์ที่บูชาัญญไม่ได้ ก็ใช้สีแดงแทนเลือด

๒. ลัทธิจารวาก (วัตถุนิยม) เป็นลัทธิที่มีความเชื่อว่า กามารมณ์และวัตถุน่าใคร่เท่านั้นเป็นสิ่งที่สูงสุดในชีวิต ปฏิเสธผลการทำดี ทำชั่ว ปฏิเสธนรก สวรรค์ และนิพพานโดยเห็นว่าคนเรานั้นเกิดครั้งเดียว ตายครั้งเดียว ลัทธินี้เรียกอีกอย่างว่า กามสุขัลลิกานุโยค

๓. ลัทธิทรมานตน ลัทธินี้มีความเชื่อว่า ร่างกายเป็นบ่อเกิดของกิเลสตัณหา การบำรุงร่างกายให้มีความแข็งแรงสมบูรณ์เป็นเหตุให้กิเลสเฟื่องฟูหนาขึ้น จึงได้จึงได้คิดหาทางทรมานตนด้วยวิธีการต่าง ๆ เพื่อเผ่าอย่างกิเลสตัณหาให้เหือดแห้งไป เรียกว่าการบำเพ็ญตบะ ซึ่งแต่แรกคือการบูชาัญญ ได้แก่ การอ้อนวอน บวงสรวงพระเจ้า ต่อมาเปลี่ยนไปเป็นการทรมานกาย ดังกล่าว

นอกจากลัทธิที่กล่าว ยังมีลัทธิโยคะ คือการบริหารร่างกายและฝึกหัดดวงจิตให้อยู่ในขอบเขตหรืออยู่ในอำนาจ มีวินัยที่ตึงตัง ฝึกจิตให้เข้มแข็งและบริสุทธิ์ ลัทธิทรมานตนหรือบำเพ็ญตบะ ตลาตการปฏิบัติโยคะ แม้จะมีการปฏิบัติที่แตกต่างกันบ้าง แต่ก็มีจุดมุ่งหมายสูงสุดอย่างเดียวกัน คือการเข้าไปรวมอยู่กับพระพรหม ในสมัยอุปนิษัทนี้ มีทฤษฎีแนวคิดเกิดขึ้นเกี่ยวกับเรื่องต่างๆ ประกอบด้วย

๑. เกี่ยวกับความตาย มี ๒ แนวทาง คือ ๑. เชื่อว่าตายแล้วเกิดอีก มีสิ้นสุตก็มี ไม่มีสิ้นสุตก็มี ๒. เชื่อว่าตายแล้วสูญ

๒. เกี่ยวกับความสุขและความทุกข์ มี ๒ แนวทาง คือ ๑. เชื่อว่าความสุขความทุกข์ ไม่มีเหตุปัจจัย เกิดขึ้นมาเฉย ๆ เป็นแนวคิดที่เรียกว่า อเหตุกทฤษฎี ๒. เชื่อว่าความสุขความทุกข์มีเหตุปัจจัย ไม่ได้เกิดขึ้นมาเฉย ๆ มีผู้สร้างขึ้นมา

๓. เกี่ยวกับความเที่ยง มี ๒ แนวทาง คือ ๑. เชื่อว่าโลกนี้เที่ยง ร่างกายวิญญาณ เป็นของเที่ยง ไม่แปรเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น ๒. เชื่อว่าโลกนี้มีเที่ยงเป็นบางอย่าง พระเจ้าเที่ยงแท้เป็นบางองค์ ส่วนมนุษย์ สัตว์ทั้งหลายไม่เที่ยง

๔. เกี่ยวกับที่สุดมี ๔ แนวทาง คือ ๑. เชื่อว่าโลกนี้มีขอบเขต มีที่สุดแห่งความดับสูญ ๒. เชื่อว่าโลกนี้ไม่มีขอบเขต ไม่มีที่สิ้นสุดแห่งความดับสูญ ๓. เชื่อว่าโลกนี้มีที่สิ้นสุดเป็นบางอย่างยังไม่ตัดสินชี้ขาดว่าสิ้นสุดหรือไม่สิ้นสุด ๔. ไม่เชื่อทั้งสองแนวทางคือ โลกมีที่สิ้นสุด หรือโลกนี้ไม่มีที่สิ้นสุด

๕. เกี่ยวกับสัญญาามี ๓ แนวคิด คือ ๑. เชื่อว่าสัตว์ที่ตายแล้วมีสัญญาอยู่ครบถ้วนทั้งร่างกายและวิญญาณ ๒. เชื่อว่าสัตว์ที่ตายแล้วไม่มีวิญญาณ มีแต่ร่างกาย ๓. ปฏิเสธทั้งสองแนวคิดที่กล่าวมาก่อนแล้ว เรียกว่าแนวสัญญานาสัญญีสัตว์ ๔) คือจะว่ามีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่

๖. แนวคิดเกี่ยวกับนิพพาน มี ๒ แนวคิด ๑) เชื่อว่ากามสูตรเป็นนิพพาน คือการมีคุณเป็นความสุขอันยอดเยี่ยม ๒) ความสุขในฉานเป็นนิพพาน คือความสุขที่ไม่เจือปนด้วยกาม เป็นดวงจิตที่เป็นวิมุตติ ว่าง สงบ เป็นนิพพาน

๗. เกี่ยวกับการสมมติ หรือบัญญัติขึ้น แนวคิดนี้มีความเชื่อว่าจะไม่ควรสมมติหรือ บัญญัติอะไรขึ้นมาทั้งสิ้น เพราะโลกนี้ไม่มีอะไรแน่นอน

การศึกษาในสมัยพราหมณ์ มีสถานที่การศึกษาอยู่ทั่วไปยังไม่มีการระเบียบอะไรมากนัก สำนักที่มีชื่อเสียงที่สุดคือ ที่เมืองตักสิลา (ปัจจุบันอยู่ในปากีสถาน) วิชาที่สอนศึกษาตามธรรมชาติ กฎเกณฑ์ความเป็นไปของชีวิต ให้ผู้เรียนไปศึกษาค้นคว้าสังเกตเอาเองอาจารย์เพียงแต่ให้คำแนะนำ และการศึกษาที่เป็นหลักสูตรเป็นทฤษฎีโดยอาจารย์วางกฎเกณฑ์ไว้ให้นักศึกษาต้องมารับคำแนะนำจากอาจารย์อยู่เสมอ การศึกษาแบบนี้ไม่เป็นที่นิยมเหมือนแบบแรก การศึกษานั้นพวกพราหมณ์ถือเป็นเรื่องสำคัญมาก ผู้ที่ยังไม่สำเร็จการศึกษาจะเข้าพิธีแต่งงานไม่ได้ส่วนผู้ที่สำเร็จการศึกษาและถือว่าได้เกิดสองครั้ง มีการจัดให้เหมาะสมกับสภาวะการณ์ของผู้เรียน คือผู้เรียนอยู่ในวรรณะพราหมณ์ก็ศึกษาคัมภีร์พระเวท และคัมภีร์อื่นๆ ที่เกี่ยวกับศาสนา ผู้ที่เกิดในวรรณะกษัตริย์ ศึกษาเกี่ยวกับการรบ ยุทธวิธี การประดิษฐ์อาวุธ การตั้งรับ การจู่โจมเข้าศึกศัตรู และกลอุบายต่าง ๆ ผู้ที่อยู่ในวรรณะแพศย์ ศึกษาการค้าขายเนื่องจากวรรณะนี้ มักจะร่วนวายอยู่กับการค้ามาก จึงให้ความสำคัญกับการศึกษาไม่มากนัก ส่วนวรรณะศูทร ไม่มีโอกาสได้รับการศึกษาเลย ตามลัทธิความเชื่อของนิครนถ์นาฏบุตร (ศาสนามหาวีระ) ครูทั้ง ๖ ลัทธิทั้ง ๖ นี้ ได้มีมาก่อนพุทธกาลเล็กน้อย บางคนร่วมสมัยกับพระพุทธเจ้า และเจ้าลัทธิเหล่านี้ได้หายสาบสูญไปแล้ว เหลือสืบต่อมาถึงปัจจุบันเพียงลัทธินิครนถ์นาฏบุตรหรือศาสนามหาวีระของศาสนาเซน ลัทธิทั้ง ๖ อย่าง ประกอบด้วย

๑. ลัทธิปุณณะกัสสปะ มีคำสอนว่า วิญญาณนิ่งอยู่เฉย ๆ ไม่ทำงานอะไร ร่างกายต่างหากทำงาน วิญญาณจึงไม่ต้องรับผิดชอบต่อผลบุญและบาปที่ร่างกายทำไว้ และกล่าวว่าบุญไม่มี บาปไม่มี ทำดีไม่ได้ดี ทำชั่วไม่ได้ชั่ว ทำเองก็ดี ให้ผู้อื่นทำก็ดีย่อมไม่มีผล สิ่งใดก็ตามที่ทำลงไปแล้ว ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม เท่ากับว่าไม่ได้ทำ ไม่มีบุญหรือบาปเกิดขึ้น ความเห็นนี้พุทธศาสนาเรียกว่า อภิริยทิกฺขุ

๒. ลัทธิมกขลิโคสาล มีความเห็นว่า สัตว์ทั้งหลายต้องพินาศสิ้นชีพมาอีก ไม่สูญหายไปจากโลกนี้ และมีภพที่ไม่แน่นอน เปลี่ยนแปลงไม่ว่าภพขึ้นต่ำหรือสูง สัตว์ทั้งหลายไม่มีเหตุไม่มีปัจจัยการกระทำไม่มี ผลของการกระทำไม่มี การกระทำไม่มี การกระทำที่เป็นเหตุเศร้าหมองทุกสิ่งทุกอย่างขึ้นอยู่กับความบังเอิญ และโชควาสนา และอำนาจของดวงดาว การกระทำทุกอย่างอยู่ภายใต้ชะตากรรม อำนาจดวงดาวมีอำนาจเหนือสิ่งใดในภพ แม้แต่ แม้แต่พระเจ้ายังตกอยู่ภายใต้อำนาจโชคชะตา คำสอนของลัทธินี้ พระพุทธศาสนาเรียกว่า อเหตุกทิกฺขุ

๓. ลัทธิอชิตเกสกัมพล ลัทธินี้มุ่งหมั่นผ้าทำด้วยเส้นผม เป็นลัทธิหยาบคายน่าเกลียดมีความคิดรุนแรงคัดค้านลัทธิอื่น มีคำสอนว่า ทุกสิ่งทุกอย่างไม่มีคนไม่มีสัตว์ ไม่มีมารดา ไม่มีบิดาทำอะไรรู้สึกว่าแต่ทำเท่านั้น การบูชาบวงสรวงก็ไร้ผล การเคารพนับถือผู้ควรเคารพก็ไร้ผล โลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี สัตว์ตายแล้วสาบสูญ ไม่มีการเวียนว่ายตายเกิด เมื่อตายแล้วก็จบที่ป่าช้า ไม่มีอะไรเกิดอีก บาปบุญ คุณโทษไม่มี การทำบุญคือคนโกง การแสวงหาความสุขจึงเป็นสิ่งที่ควรทำ ความสุขที่ได้มาจากการปล้นสะดม ย่องเบา เผาบ้านสังหารชีวิตก็ควรทำลัทธินี้พระพุทธศาสนาเรียกว่า อุทฺเทททิกฺขุ

๔. ลัทธิปุกขกัจจายณะ มีคำสอนว่า สภาวะที่แยก หรือทำให้แปรเปลี่ยนไป ไม่ได้อีกแล้วมี ๗ อย่างคือ ดิน น้ำ ลม ไฟ สุข ทุกข์ วิญญาณ ไม่ได้เกิดขึ้นจากใครทำหรือใครเนรมิตเป็นสภาพที่ยั่งยืน ตั้งมั่นไม่หวั่นไหว ไม่แปรปรวน ไม่อาจให้สุขทุกข์ ผู้ฆ่า ผู้ถูกฆ่า บาปกรรม จากการฆ่าจึงไม่มี เป็นแต่เพียงสภาวะซึ่งแทรกเข้าไปในวัตถุทั้ง ๗ เท่านั้น คำสอนของลัทธินี้ทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า สัสตทิกฺขุ

๕. ลัทธิสัณฺฑชยเวสัฏฐบุตฺร มีสัณฺฑชยเวสัฏฐบุตฺรเป็นเจ้าลัทธิ มีประวัติเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาอยู่บ้าง ในฐานะที่พระอัครสาวกทั้งสอง คือ พระสารีบุตร และพระโมคคัลลานะเคยเป็นสาวกในสำนักนี้มาก่อน แต่ต่อมาได้ไปพบกันพระพุทธเจ้าจนได้เป็นพระอัครสาวกเบื้องขวาและซ้าย จนทำให้สัณฺฑชยปริพาชกผิดหวังตรอมใจตาย ลัทธินี้มีแนวคำสอนว่า ผลของกรรมดี กรรมชั่วไม่มี จะว่าไม่มีก็ไม่ใช่ มีก็ไม่ใช่ ไม่ใช่ทั้งสองอย่าง โลกนี้โลกหน้าไม่มี จะว่าไม่มีก็ไม่ใช่ ไม่ใช่ทั้งสองอย่าง ลัทธินี้พูดฟังยาก เอาแน่นอนอะไรไม่ได้ พูดส่ายไปส่ายมาเหมือนปลาไหล คือพูดชัดไปชัดมา พูดอย่างคนตาบอด ไม่สามารถนำตนและผู้อื่นให้เข้าถึงความจริงได้ มีปัญหาทรมาน โงเงลาไม่กล้าตัดสินใจใด ๆ ได้อย่างเด็ดขาด เพราะไม่รู้จริงตามสภาวะนั้น

๖. นิครนถ์นาฏบุตฺรหรือศาสดามหาวิระ แห่งศาสนาเซน ได้เกิดขึ้นก่อนพุทธศาสนา ประมาณ ๔๓ ปี หลังจากออกบวชและแสวงหาโมกขธรรมอยู่ ๑๒ ปี จึงได้สำเร็จโมกษะมีความเชื่อ

ใกล้เคียงกับพระพุทธศาสนา มีจุดประสงค์เพื่อความหลุดพ้นจากจากสังสารวัฏเหมือนกันลัทธินี้มีแนวคิดว่าจะนำไปสู่โมกษะได้นั้นคือแก้ว ๓ ดวง ได้แก่ มีความเห็นชอบ มีความรู้ชอบ มีความประพฤติชอบ เท่านั้น พระเจ้าเป็นเรื่องเหลวไหล พระเจ้าไม่สามารถบันดาลทุกข์สุขให้ใครได้ ทุกข์สุขสืบเนื่องมาจากกรรม การอ่อนวอนก็เป็นสิ่งไร้สาระ ไม่มีประโยชน์ศาสนาเซนถือว่า การบำเพ็ญตนให้ลำบาก หรืออัตตกลิมถาญโยค เป็นทางนำไปสู่การบรรลุธรรมคือโมกษะ ผู้ใดฝึกฝนตนดีแล้วย่อมไม่หวั่นไหวต่อทุกสิ่งทุกอย่าง ที่เกิดขึ้นกับตัวเองทั้งทางกาย วาจา และใจ ตัวท่านศาสดา คือมหาวีระเองได้บำเพ็ญขันติธรรมนาน ไม่ขยับเขยื้อนจารกที่จนเถาวัลย์เลื้อยขึ้นพันรอบกายตนเอง นักบวชเซนต้องปฏิบัติตามศีล ๕ ข้อ คือ ๑. เว้นจากการฆ่าสิ่งที่มีชีวิตรวมทั้งพืช ๒. เว้นจากการพูดเท็จ ๓. เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ ๔. เว้นจากการประพฤติผิดในกาม ๕. ไม่ยินดีในกามวัตถุ

ส่วนศาสนิกมีข้อปฏิบัติอยู่ ๑๒ ข้อ กล่าว คือ ๑. เว้นจากการทำลายสิ่งที่มีชีวิต ๒. เว้นจากการพูดมุสา ๓. เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ ๔. เว้นจากการประพฤติผิดในกาม ๕. มีความพอใจปรารถนาในสิ่งที่ตนมีอยู่ ๖. เว้นจากอารมณ์ที่ทำให้เกิดความชั่ว ๗. รู้จักประมาณในการใช้สอยเครื่องอุปโภคบริโภค ๘. เว้นจากทางที่ก่อให้เกิดอาชญาให้ร้าย ๙. ไม่ออกพ้นเขตไม่ว่าทิศใดทิศหนึ่งยามบำเพ็ญพรต ๑๐. บำเพ็ญพรตทุกเทศกาล ๑๑. อยู่จำอุโบสถศีล ๑๒. ให้ทานแก่พระและต้อนรับแขกผู้มาเยือน หลังพุทธปรินิพพานได้ ๒๔๐ ปี ศาสนาเซนก็แตกแยกเป็น ๒ นิกายประกอบด้วย

๑. นิกายที่เข้มพร เป็นนิกายเดิมไม่เปลี่ยนแปลง คือไม่นั่งผ้า เปลือยกายเหมือนเดิมอยู่ปลีกวิเวก

๒. นิกายเสวตัมพร เป็นนิกายที่นุ่งขาวห่มขาว ไว้ผมยาวแต่งตัวสะอาด คบหาสมาคมกับผู้คนมากขึ้น

๒.๒.๔ ความเชื่อทางพระพุทธศาสนา^{๒๕}

มนุษย์มีศีลธรรม จึงมีนามว่า อารย ตามหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา มีคุณสมบัติประกอบด้วย กาย จิตใจและวาจา

๒.๒.๔.๑ ประพฤติในสุจริตทั้งสาม คือ มีความประพฤติดี ประพฤติชอบ ๓ อย่าง ประกอบด้วย

๑. กายสุจริต ความสุจริตทางกาย ทำสิ่งที่ดีงามถูกต้องประกอบด้วย กาย

๒. วจีสุจริต ความสุจริตทางวาจา พูดสิ่งที่ดีงามถูกต้องประพฤติชอบทางวาจา

^{๒๕} สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒโน), *หลักพระพุทธศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๒๑๐.

๓. มโนสุจริต ความสุจริตทางใจ คิดสิ่งที่ตั้งงามถูกต้องประพาศิชอบทางใจ

๒.๒.๔.๒ ประพาศิตามหลักอารยธรรม โดยปฏิบัติถูกต้องตามทางแห่งกุศลกรรม ๑๐ ประการ ได้แก่ กายสุจริต พุติกรรมทางกาย ๓ อย่าง ประกอบด้วย

๑. ละเว้นจากการฆ่า สंहार การบีบคั้นเบียดเบียน : เมตตากฎณา ช่วยเหลือเกื้อกูลสงเคราะห์

๒. ละเว้นจากการแย่งชิงลักขโมย และการเอารััดเอาเปรียบ : เคารพในสิทธิทรัพย์สินของกันและกัน

๓. ละเว้นจากการประพาศิตัดลวงละเมิดในของรักของหวงแหนของผู้อื่น ไม่ข่มเหงจิตใจ ทำลายลบหลู่เกียรติ และวงศ์ตระกูลของกันและกัน

๒.๒.๔.๓ วจีสุจริต: พุติกรรมทางวาจา ๔ อย่างประกอบด้วย

๑. ละเว้นจากการพูดเท็จ โกหกหลอกลวง กล่าวแต่คำสัตย์ไม่จงใจพูดให้ผิดจากความจริงเพราะเห็นแก่ประโยชน์ใด ๆ

๒. ละเว้นการพูดส่อเสียด ยุยงสร้างความแตกแยก พูดแต่คำที่สมานและส่งเสริมสามัคคี

๓. ละเว้นการพูดคำหยาบคาย สกปรกเสียหาย พูดแต่คำสุภาพนุ่มนวลควรฟัง

๔. ละเว้นจากพูดเหลวไหลเพ้อเจ้อ พูดแต่คำจริง มีเหตุผลมีสาระประโยชน์ถูกกาลเทศะ

๒.๒.๔.๔ มโนสุจริต พุติกรรมทางจิตใจ ๓ อย่าง ประกอบด้วย

๑. ไม่ละโมภ ไม่เพ่งเล็งคิดหาทางเอาแต่จะได้ คิดให้คิดเสียสละทำให้เผื่อแผ่กว้างขวาง

๒. ไม่คิดร้ายมุ่งเบียดเบียนหรือเพ่งมองในแง่ที่จะทำลายสังคมปรารถนาแผ่เมตรีมุ่งให้เกิดประโยชน์สุขแก่กัน

๓. มีความเห็นถูกต้อง เป็นสัมมาทิฐิ เข้าใจในหลักกรรมว่า ทำดีมีผลดี ทำชั่วมีผลชั่ว รู้เท่าทันความจริงที่เป็นธรรมดาของโลกและชีวิตมองเห็นความเป็นไปตามเหตุปัจจัย

สรุปได้ว่าธรรมะทั้ง ๑๐ ข้อนี้ เรียกว่า **กุศลกรรมบถ** (ทางทำกรรมดี) บ้าง ธรรมจริยา บ้าง อารยธรรมบ้าง การอธิบายขยายความสุจริต ๓ ข้อ คือ ข้อ ๑ - ๓ เป็นกายสุจริต ข้อ ๔-๗ เป็นวจีสุจริต และข้อ ๘-๑๐ เป็นมโนสุจริต (ม.ม. ๑๒/๔๘๕/๕๒๓)

๒.๒.๔.๕ หลักความเชื่อทางพระพุทธศาสนาในกาลามสูตร) มี ๑๐ อย่าง ประกอบด้วย

๑. มา อนุสสวเนน - อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการฟังตามๆ กันมา
๒. มา ปรมปราย - อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการถือสืบๆ กันมา
๓. มา อิติกิริย - อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการเล่าลือ
๔. มา ปิฎกสมปทาเนน - อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์
๕. มา ตกุกเหตุ - อย่าปลงใจเชื่อ เพราะตรรก
๖. มา นยเหตุ - อย่าปลงใจเชื่อ เพราะการอนุมาน
๗. มา อากาการปริวิตกเกน - อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการคิดตรองตามแนวเหตุผล
๘. มา ทิฏฐินิชฌมานกฺขนฺติยา - อย่าปลงใจเชื่อ เพราะเข้ากันได้กับทฤษฎีที่พินิจไว้แล้ว
๙. มา ภาพพฺรูปตา - อย่าปลงใจเชื่อ เพราะมองเห็นรูปลักษณะน่าจะเป็นไปได้
๑๐. มา สมโณ โน ครุติ - อย่าปลงใจเชื่อ เพราะนับถือว่า ท่านสมณะนี้เป็นครูของเรา

สรุปได้ว่าเมื่อใดสอบสวนจนรู้ได้ด้วยตนเองว่า..ธรรมเหล่านั้นเป็นอกุศลหรือมีโทษเมื่อนั้นพึงละเสียและเมื่อใดสอบสวนจนรู้ได้ด้วยตนเองว่า..ธรรมเหล่านั้นเป็นกุศลหรือไม่มีโทษเมื่อนั้นพึงถือปฏิบัติธรรมสำหรับประชาชน

๒.๒.๔.๖ สังฆเนยยสถาน ๔ แห่งของพระพุทธเจ้า^{๒๖}

ชาวพุทธทั้งชาวไทย และทั่วโลก ซึ่งเป็นผู้มีศรัทธาเชื่อมั่นในพระรัตนตรัย คือ พระพุทธ และพระสงฆ์ ได้ชื่อเป็นพุทธบริษัท จะมีการปรารภอย่างแก่กล้าที่จะได้เดินทางไปยังแดนพุทธภูมิเพื่อนมัสการ พุทธสังฆเนยยสถานอันศักดิ์สิทธิ์ เพราะเชื่อว่า เป็นกุศลอันยิ่งใหญ่ และจะได้ไม่เกิดในสุคติโลกสวรรค์อย่างแน่นอน ดังพระดำรัสคำของพุทธองค์ที่ได้รับสั่งพระอานนท์ ซึ่งปรากฏในมหาปริณีพพานสูตรว่าด้วยสังฆเนยยสถาน ๔ ตำบล ที่พระอานนท์กราบทูลพระพุทธเจ้าเมื่อใกล้จะเสด็จดับขันธปรินิพพานว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ว่า ดูกุรภิกษุทั้งหลาย ผู้มีพระราชาในทิศทั้งหลายมาเข้าเฝ้าพระตถาคต ข้าพระองค์ทั้งหลายจะได้ใกล้ชิดภิกษุทั้งหลายผู้เป็นที่เจริญใจก็เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จล่วงลับไปแล้ว ข้าพระองค์ทั้งหลายจะไม่ได้พบไม่ได้ใกล้ชิดภิกษุทั้งหลาย ผู้เป็นที่เจริญใจ ”

^{๒๖} กรมการศาสนา, แนะนำสังฆเนยยสถาน ๔ ตำบล, (กรุงเทพมหานคร: กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๕), หน้า ๒.

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “อานนท์ สังฆเวชนียสถาน ๔ ตำบลนี้ เป็นสถานที่ ศูนย์ธรรม ที่กุลบุตรผู้มีศรัทธา ควรไปดูสังฆเวชนียสถาน ๔ ตำบล

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “อานนท์ สังฆเวชนียสถาน ๔ ตำบลนี้ เป็นสถานที่ (เป็นศูนย์ธรรม) ที่กุลบุตรผู้มีศรัทธา ควรไปดูสังฆเวชนียสถาน ๔ ตำบล^{๒๗} ประกอบด้วย

๑. สถานที่พระตถาคตประสูติ (สวนลุมพินีวัน)
๒. สถานที่พระตถาคตตรัสรู้ (เจดีย์พุทธคยา)
๓. สถานที่พระตถาคตแสดงธรรมจักรกับปวัตตสูตร (ัมเมกสูตร)
๔. สถานที่พระตถาคตเสด็จดับขันธปรินิพพาน (เมืองกุสินารานคร)

สถานที่ทั้ง ๔ ตำบลนี้ เป็นสถานที่ควรรู้ควรเห็นชวนให้เกิดความสังเวชสลดใจ พระพุทธองค์มาแสดงประโยชน์ไว้ว่า ภิกษุ ภิกษุณี อบาสก อุบาสิกา ผู้มีศรัทธาพากันไปยังสถานที่ ๔ ตำบล นี้ด้วยความเชื่อ ความเลื่อมใส เมื่อทำกิริยาตายไป จักได้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ในด้านความเชื่อความศรัทธาของชาวพุทธที่มีโบราณสถาน/ โบราณสถานอันเป็นสังฆเวชนียสถานอันเกี่ยวกับสัมพุทธองค์ ความเชื่อความศรัทธาของคนทั้งสองฝั่งและประเทศไทย กับเขมรที่มีต่อไปเกี่ยวกับจาริกแสวงบุญ และไหว้และบนบานต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สถิตในองค์ปราสาทและโบราณสถานของพวกเขาเหล่านั้นเอง ศิลปะในสมัยเกษมพรหมมีภาพเขียนปรากฏอยู่เป็นจำนวนมาก บางแห่งบอกถึงชีวิตความเป็นอยู่ด้วยภาพที่เข้าใจง่ายขึ้น ดังกรณีการศึกษาจิตรกรรมฝาผนัง ของพระพุทธบาทจำลอง (ในอุโบสถ) วัดทุ่งศรีเมือง ภาพเขียนลวดลายจิตรกรรมฝาผนังอย่างสวยงามเกี่ยวกับ พุทธประวัติภาพประวัติการสร้างวัดทุ่งศรีเมือง ซึ่งแสดงความสัมพันธ์ระหว่างคนท้องถิ่นกับกรุงเทพฯ คนฝรั่งคนจีนภาพชีวิต ประกอบอาชีพของชุมชน ความเชื่อถือทางพระพุทธศาสนา และวัฒนธรรมประเพณี ถือว่าเป็นอารยธรรมก็มีคุณค่ายิ่ง จิตรกรรมฝาผนังในอุโบสถ (หลังเก่า) วัดนาควาย (อำเภอเมืองอุบลราชธานี) มี ภาพเขียนลายเส้นเกี่ยวกับ สวรรค์ นรก และความเชื่อของคนในท้องถิ่นจิตรกรรมฝาผนังที่ผาแต้มอำเภอโขงเจียม มีภาพเขียนสีลายเส้นยุคก่อนประวัติศาสตร์ เป็นภาพลายเส้น เป็นแนวยาวตามหน้าผาประมาณ ๙๐๐ เมตร มีภาพคน ภาพสัตว์ และวัตถุสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ มากมาย ตามความเชื่อของคนในท้องถิ่นนั้น เช่น การประกอบอาชีพ เครื่องจับสัตว์ นก มีช้าง โค สัตว์น้ำมีปลาบึกใหญ่ และสัญลักษณ์ ภาพคนหมอน และอื่น ๆ อีกมากมาย จิตรกรรมฝาผนังในถ้ำโยนียอดโดม (สามเหลี่ยมมรกต) อำเภอคำชะอี มีภาพเขียนสีลายเส้นยุคก่อนประวัติศาสตร์ เป็นภาพมนุษย์ผู้ชาย ผู้หญิงเกี่ยวกับความเชื่อของตนในท้องถิ่น

ช่างสิบหมู่ กล่าวว่า ช่างเขียน คือ บุคคลที่มีคุณภาพแห่งความเป็นช่างที่มีความรู้ความสามารถ มีความชำนาญ มีประสบการณ์ มีสุนทรียศาสตร์ มีวิสัยทัศน์ มีความคิดอ่าน จึงจะเป็นช่างเขียนที่ดี งานช่างเขียนกล่าวไว้ว่าเป็นสองทรรคนะ คือ เขียนด้วยเส้นฉาก และเขียนด้วยเส้นมือ มี

^{๒๗} อ่างแล้ว,กรมการศาสนา, แนะนำสังฆเวชนียสถาน ๔ ตำบล, หน้า ๒.

ความยากแตกต่างกันตามคุณภาพทางพุทธศิลปะ ประกอบการเขียนแบบแผนแบบขนบธรรมเนียม ประเพณีที่สืบทอดกันมาเป็นเวลาช้านาน

๒.๒.๕ ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับโบราณคดีและวัฒนธรรมในประเทศไทย

โบราณสถาน คือ สิ่งก่อสร้าง หรือ เป็นสถานที่ที่บรรพบุรุษได้สร้างขึ้นหรือใช้ประโยชน์เพื่อใช้ประโยชน์เพื่อทำกิจการต่าง ๆ ในอดีต และได้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และ โบราณคดีสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบันโบราณสถานยังเป็นมรดกทางวัฒนธรรม ที่แสดงให้เห็นถึงความเจริญก้าวหน้าทางวัฒนธรรมของชาติ ซึ่งมีพัฒนาการมาเป็นเวลายาวนานจากยุคอดีตจนถึงปัจจุบันคำว่า^{๒๘} “วัฒนธรรม” แปลว่ามาจากคำว่า “Culture” ในภาษาอังกฤษ เมื่อสรุป คำนิยามความหมายของคำนี้ คำว่า วัฒนธรรม ล้วนหมายถึงระบบความเชื่อ ค่านิยมทางสังคม ศิลปะ กฎหมายประเพณี ตลอดจนความสามารถ และอุปนิสัยต่าง ๆ ซึ่งเป็นผลมาจากการเป็นสมาชิกในสังคม

ลักษณะพื้นฐานของวัฒนธรรมเมื่อสรุปลักษณะพื้นฐานที่สำคัญของวัฒนธรรมสามารถแบ่งเป็นประการด้วย

๑. วัฒนธรรมเป็นความคิดร่วม และค่านิยมทางสังคม ซึ่งเป็นมาตรฐาน ของพฤติกรรมของผู้อื่นในสถานการณ์ต่าง ๆ ได้ ซึ่งทำให้พฤติกรรมของเขามีความสอดคล้องกับผู้อื่น เช่น ค่านิยมเช่น ค่านิยมในการไหว้ผู้ใหญ่ของเด็ก และการรับไหว้ของผู้ใหญ่ เป็นต้น

๒. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์เรียนรู้ที่ละน้อย จากการเกิด และการเติบโตมาในสังคม จากคนรุ่นหลังไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง มนุษย์ควรมีความเข้าใจได้ว่า คนควรมีพฤติกรรมอย่างไรในสถานการณ์ต่าง ๆ จากประสบการณ์ที่สั่งสมมา

๓. วัฒนธรรมมีพื้นฐานมาจากการใช้สัญลักษณ์ ชีวิตประจำวันของมนุษย์เกี่ยวข้องกับสัญลักษณ์ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเงินตราสัญลักษณ์ไฟจราจร หรือ สัญลักษณ์ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเงินตราสัญลักษณ์ไฟจราจร หรือสัญลักษณ์ทางศาสนา เช่น วัด พระพุทธรูป วิหารและปราสาท เป็นต้น

๔. วัฒนธรรมเป็นองค์รวมของความรู้ หรือภูมิปัญญาในลักษณะที่วัฒนธรรมมีหน้าที่สนองต่อความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ เช่น สอนให้รู้จักหาอาหารอย่างมีประสิทธิภาพ วางกฎเกณฑ์ ให้มนุษย์ดำเนินชีวิตอย่างมีประสิทธิภาพ วางกฎเกณฑ์ให้มนุษย์ดำเนินชีวิตอย่างมีระเบียบแบบแผน ทั้งยังช่วยให้มนุษย์ปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมพื้นฐานในการที่พัฒนาทางด้านเทคโนโลยีเพื่อความเจริญ และความอยู่รอดของมนุษย์

๕. วัฒนธรรม คือ กระบวนการที่มนุษย์กำหนดนิยามความหมายให้กับชีวิตและสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวซึ่งนำไปสู่การสร้างแนวความคิดพื้นฐานของระบบการเมืองการปกครองของส่วนนั้น ๆ

^{๒๘}พระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ, สมุดภาพไตรภูมิ ฉบับกรุงศรีอยุธยาฉบับกรุงธนบุรีเล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร: บริษัททอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๓๗.

๖. วัฒนธรรม เป็นสิ่งที่ไม่หยุดนิ่ง หากแต่มีการเปลี่ยนแปลงปรับตัวอยู่ตลอดเวลา ความคิด และค่านิยมจากวัฒนธรรมอื่นที่แพร่กระจายเข้ามาจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในวัฒนธรรมเดิม

๒.๒.๖ มรดกทางวัฒนธรรมไทย มรดกวัฒนธรรมไทย^{๒๕} หมายถึง ทรัพย์สินสมบัติทางวัฒนธรรมของคนรุ่นก่อนที่ตกทอดมาให้คนรุ่นหลัง แต่หากพิจารณาความหมายโดยรวมแล้ว หมายถึง ความเชื่อค่านิยม และผลผลิตที่เกิดจากพฤติกรรมการประดิษฐ์คิดค้นคัดเลือก และปรับปรุงสร้างสรรค์ของบรรพบุรุษที่ยึดถือ เรียนรู้ หรือรับรู้สืบทอดกันมาจนถึงยุคปัจจุบัน เมื่อว่าโดยสรุปสามารถจำแนกมรดกทางวัฒนธรรมได้ ๒ ลักษณะ ประกอบด้วย

๑. มรดกวัฒนธรรมทางจิตใจ เช่น มรดกทางวัฒนธรรมที่ตกทอดมาที่เป็นนามธรรม ซึ่งแสดงออกทางด้านจริยธรรม ค่านิยม ปรัชญา แนวคิด ประเพณี และพฤติกรรมทางสังคมต่าง ๆ

๒. มรดกวัฒนธรรมทางวัตถุ เช่น ผลผลิตที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นให้เห็นเชิงรูปธรรม เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ งานหัตถกรรมพื้นบ้าน เป็นต้น

๒.๒.๗ คุณค่า และความสำคัญของมรดกวัฒนธรรมไทย^{๒๖}

๑. มรดกทางศิลปวัฒนธรรม เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมา

๒. มรดกทางศิลปวัฒนธรรม เป็นสิ่งแสดงถึงเกียรติ ความภาคภูมิใจของคนในท้องถิ่น และในชาติ

๓. มรดกทางศิลปวัฒนธรรม เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดความรู้สึกสงบเป็นเอกภาพอันเดียวกันในหมู่ประชาชนระดับต่าง ๆ

๔. มรดกทางศิลปวัฒนธรรม เป็นหลักฐานที่เอื้อประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้า และวิจัย

๒.๒.๘ ความสำคัญของโบราณสถาน โบราณสถานทุกแห่ง มีคุณค่า และความสำคัญด้านต่าง ๆ ดังนี้

๑. ด้านสัญลักษณ์ ทำให้เข้าใจถึงที่มา สถานที่ตั้ง ชนชาติ ความเชื่อ ศาสนา ขนบธรรมเนียม และวัฒนธรรมของชุมชนใดชุมชนหนึ่ง หรือประเทศใดประเทศหนึ่งโดยเฉพาะ เช่น พระบรมมหาราชวัง พระมหาธาตุ เมืองนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช พระธาตุดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่ และพระธาตุพนม จังหวัดนครพนม เป็นต้น

^{๒๕} สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม, แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานสำหรับพระสงฆ์, ๒๕๕๐, หน้า ๑๑ - ๑๒.

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗-๑๘.

๒. ด้านวิชาการ เป็นแหล่งข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี สถาปัตยกรรม ศิลปกรรม ซึ่งเป็นเครื่องแสดงประวัติความเป็นมาของชุมชน และชาติ จึงเป็นแหล่งศึกษาและเรียนรู้ ตลอดชีวิต เช่น โบราณสถานในเมืองโบราณสุโขทัย จังหวัดสุโขทัย

๓. ด้านเศรษฐกิจ คือให้เกิดรายได้แก่ชุมชน และประเพณีทั้งทางตรงและทางอ้อม จากการท่องเที่ยว และกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การบริการธุรกิจที่พัก และโรงแรม การจำหน่ายของที่ระลึก เป็นต้น

๔. ด้านการใช้จ่าย สามารถใช้ประโยชน์โบราณสถานนั้นสืบเนื่องถึงปัจจุบันได้ เช่น ศาลากลางจังหวัดราชบุรี หมู่พระวิมานพระราชวัง บวรสถานมงคล ปัจจุบันใช้เป็นของการจัดแสดง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เป็นต้น

๕. ด้านสังคม เป็นความภาคภูมิใจ และเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในสังคม และชาติมีความสัมพันธ์กับ ขนบธรรมเนียมจารีต ประเพณี เช่น ประเพณีนมัสการพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นต้น

๖. ด้านการเมือง โบราณสถานมีความเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์สำคัญใน ประวัติศาสตร์ การรักษาอธิปไตย และเป็นการสร้างความสามัคคีในชาติ เช่น วัดชลธาราสিংห์ หรือวัดพิทักษ์แผ่นดิน อำเภอดงรัก จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งเป็นโบราณสถานสำคัญในการกำหนดเขตแดนระหว่างไทย-อังกฤษ ในรัชกาลที่ ๔ หรือ พระธาตุสี่สองรักซ์ อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย เป็นโบราณสถานี่สร้างขึ้นเพื่อเป็นสักขีพยานในครั้งระหว่าง กรุงศรีอยุธยา และกรุงศรีสัตนาคณหุต เป็นต้น

๗. ด้านสุนทรียศาสตร์ ให้คุณค่าความงามด้านศิลปกรรม และสถาปัตยกรรม เช่น วัดพระบรมธาตุไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี วัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่ วัดใหญ่สุวรรณาราม จังหวัดเพชรบุรี หอไตรวัดทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี เป็นต้น

๒.๒.๙ ประวัติของโบราณสถาน^{๓๑} ประเภทของโบราณสถาน แบ่งออกเป็นประเภทใหญ่ ๆ ๔ ประเภท แบ่งตามลักษณะทางกายภาพ ๒. แบ่งตามวัสดุก่อสร้าง ๓. แบ่งตามประโยชน์การใช้สอย และ ๔. แบ่งตามการถือครองที่ดิน ซึ่งมีรายละเอียด ประกอบด้วย

๑. ประเภทของโบราณสถานแบ่งตามลักษณะทางกายภาพ จำแนกออกได้เป็น ๓ ประเภท ประกอบด้วย

๑.๑ โบราณสถานที่เป็นสิ่งก่อสร้างโดยฝีมือมนุษย์ สร้างขึ้นด้วยจุดประสงค์และมีลักษณะรูปแบบแตกต่างกันไป เช่น โบสถ์ วิหาร เจดีย์ บ้านเรือน อุ้งต่อเรือ แหล่งหลอมและถลุงโลหะ ถนนโบราณ เขื่อนหรือฝาย คลองขุด คูเมือง กำแพงเมือง เป็นต้น

^{๓๑} อ่างแล้ว, สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม, แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถาน สำหรับพระสงฆ์, หน้า ๑๗-๑๘.

๑.๒ โบราณสถานที่เป็นแหล่งธรรมชาติที่มนุษย์ดัดแปลงเพื่อใช้ประโยชน์นารประกอบกิจกรรม หรือเป็นที่อยู่อาศัย เช่น เเพงผาที่มีภาพเขียนสี ภูเขาและถ้ำที่ดัดแปลงเป็นที่อยู่อาศัย และที่ฝังศพ แม่น้ำที่เป็นนิมิตของพุทธสีมา เป็นต้น

๑.๓ โบราณสถานตามธรรมชาติที่มีร่องรอยกิจกรรมของมนุษย์มีความเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ หรือบุคคลสำคัญทางประวัติศาสตร์หรือบุคคลสำคัญทางประวัติศาสตร์ เช่น พง์ภูเขาทอง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นสมรภูมิรบระหว่างไทยและพม่าในสมัยอยุธยา เส้นทางนมัสการพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี เป็นเส้นทางเสด็จประพาสในรัชสมัยพระเจ้าทรงธรรมเป็นต้นมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์

๒.๒.๑๐ แบ่งตามวัสดุก่อสร้างประเภทของโบราณสถาน สามารถแบ่งออกตามวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างซึ่งมีหลายประเภท ประกอบด้วย

๑. โบราณสถานที่ยังใช้ประโยชน์ตามหน้าที่การใช้งานเดิมหมายถึง โบราณสถานที่ยังคงใช้ประโยชน์สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน เช่น โบสถ์ วิหาร ฯลฯ ที่พระสงฆ์และประชาชนยังใช้ประโยชน์ในการประกอบศาสนกิจหรือบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ย่านตลาดการค้า เป็นต้น
๒. โบราณสถานที่ยังใช้ประโยชน์ตามหน้าที่การใช้งานเดิม หมายถึง สิ่งก่อสร้างที่เคยใช้ประโยชน์ในปัจจุบัน เช่น พระราชวังบวรสถานมงคล (วังหน้า) เดิมเป็นพระราชฐานของกรมราชวังบวรสถานมงคล ภายหลังได้ปรับเปลี่ยนเป็นอาคารจัดแสดงของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร แม้แต่ซากโบราณสถานที่ถูกร้าง ก็ยังถือได้ว่าได้ถูกเปลี่ยนประโยชน์ใช้สอยมาเป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งสันทนนาการ
๓. โบราณสถานที่ยังใช้ประโยชน์ตามหน้าที่การใช้งานเดิมหมายถึง โบราณสถานที่ยังคงใช้ประโยชน์สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน เช่น โบสถ์ วิหาร ฯลฯ ที่พระสงฆ์และประชาชนยังใช้ประโยชน์ในการประกอบศาสนกิจหรือบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ย่านตลาดการค้า เป็นต้น
๔. โบราณสถานที่ยังใช้ประโยชน์ตามหน้าที่การใช้งานเดิมหมายถึง โบราณสถานที่ยังคงใช้ประโยชน์สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน เช่น โบสถ์ วิหาร ฯลฯ ที่พระสงฆ์และประชาชนยังใช้ประโยชน์ในการประกอบศาสนกิจหรือบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ย่านตลาดการค้า เป็นต้น

๒.๒.๑๑ แบ่งตามประโยชน์การใช้สอยสามารถแบ่งประเภทตามประโยชน์การใช้สอยได้เป็น ๒ ประเภท ประกอบด้วย

๑. โบราณสถานที่ยังใช้ประโยชน์ตามหน้าที่การใช้งานเดิมหมายถึง โบราณสถานที่ยังคงใช้ประโยชน์สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน เช่น โบสถ์ วิหาร ฯลฯ ที่พระสงฆ์และประชาชนยังใช้ประโยชน์ในการประกอบศาสนกิจหรือบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ย่านตลาดการค้า เป็นต้น
๒. โบราณสถานที่ยังใช้ประโยชน์ตามหน้าที่การใช้งานเดิม หมายถึง สิ่งก่อสร้างที่เคยใช้ประโยชน์ในปัจจุบัน เช่น พระราชวังบวรสถานมงคล (วังหน้า) เดิมเป็นพระราชฐานของกรมราชวังบวรสถานมงคล ภายหลังได้ปรับเปลี่ยนเป็นอาคารจัดแสดงของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร แม้แต่ซากโบราณสถานที่ถูกร้าง ก็ยังถือได้ว่าได้ถูกเปลี่ยนประโยชน์ใช้สอยมาเป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งสันทนนาการ
๓. การแบ่งประเภทโบราณสถานดังกล่าว แต่เดิมเคยแบ่งเป็น โบราณสถานแบบที่ยังใช้ประโยชน์ (Living Monument) และโบราณสถานร้าง (Dead Monument)

๒.๒.๑๒ แบ่งตามการถือครองที่ดิน ประกอบด้วย

๑. โบราณสถานที่ตั้งอยู่ในเขตที่ดินที่มีกรรมสิทธิ์ หรือสิทธิครอบครอง ซึ่งที่ดินเหล่านี้ผู้ครอบครองได้ถือทำประโยชน์แล้ว และมีเอกสารสิทธิ์ เช่น โฉนดที่ดิน หนังสือรับรองการทำประโยชน์ (น.ส.๓ น.ส.๓ก น.ส.ข.) หลักฐานการแจ้งครอบครอง (ส.ค.๑) ใบจองแสดงการยอมให้ครอบครองที่ดินชั่วคราวใบเหี้ยบย่ำ เป็นต้น

๒. โบราณสถานที่ตั้งอยู่ในเขตที่ดินของหลวง อันได้แก่ ที่ดินของรัฐประเภทต่าง ๆ ประกอบด้วย

๒.๑. ที่ราชพัสดุ ที่ดินซึ่งถือว่าเป็นทรัพย์สินของแผ่นดิน เช่น ที่ตั้งของสำนักงานราชการบ้านเมือง บ้านพักข้าราชการ โบราณสถาน ป้อม คูเมือง กำแพงเมือง โรงทหาร ที่นา สวน ไร่ และที่ซึ่งไม่ได้สงวนไว้เพื่อใช้ในราชการธนารักษ์พื้นที่จังหวัดเป็นผู้มีอำนาจในการดูแลรักษาสามารถให้ประชาชนเช่าอยู่อาศัยและทำกิน หรือให้หน่วยงานของรัฐครอบครองได้รับสิทธิในการใช้ประโยชน์

๒.๒. ที่ทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ที่ดินอันเป็นทรัพย์สินในพระมหากษัตริย์ ทรัพย์สินส่วนพระองค์ และทรัพย์สินส่วนสาธารณสมบัติของแผ่นดิน ซึ่งอยู่ในความดูแลของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

๒.๓. ที่ทรัพย์สินพระคลังข้างที่ ที่ดินที่พระมหากษัตริย์ซื้อมาเป็นทุนทำประโยชน์หรือวัตถุประสงค์ส่วนพระองค์มีสำนักงานพระคลังข้างที่เป็นผู้ปกครองดูแล

๒.๔. ที่ศาสนสมบัติ ทรัพย์สินพระศาสนา ประกอบด้วย “ที่ดินวัด” ซึ่งเป็นของวัดหนึ่งที่มีผู้เคารพเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาถวายที่ดินของตนที่มีกรรมสิทธิ์แก่สงฆ์ เพื่อให้เป็นที่สร้างวัด “ที่ธรณีสงฆ์” ที่ดินที่พุทธศาสนิกชนถวายให้เป็นของวัด ซึ่งวัดจะได้รับผลประโยชน์จากที่ดินนั้น เช่น ให้เช่าเพื่อนำเงินค่าเช่ามาบำรุงวัด เป็นต้น “ที่กัลปนา” ที่ดินซึ่งมีผู้อุทิศเฉพาะผลประโยชน์ให้วัด หรือพระศาสนา และ “ที่ศาสนสมบัติกลาง” ที่ดินทรัพย์สินของพระศาสนา ซึ่งมีใช้ของวัดใดวัดหนึ่ง เช่น ที่ดินวัดร้าง ซึ่งสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเป็นผู้ดูแลรักษาและจัดการ

๒.๕. ที่แหล่งทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ภูเขา แหล่งแร่ธาตุป่าไม้ ที่ดินเขตป่าสงวน อุทยานแห่งชาติ พื้นที่รักษาพันธุ์สัตว์ป่า หนองบึงที่สงวนพันธุ์สัตว์น้ำ เป็นต้น

๒.๖. ที่สาธารณประโยชน์ ที่ดินซึ่งทางราชการได้จัดไว้หรือสงวนไว้เพื่อให้ประชาชนได้ใช้ประโยชน์ร่วมกันตามสภาพแห่งพื้นที่นั้น หรือที่ดินที่ประชาชนได้ใช้หรือเคยใช้ประโยชน์ร่วมกันมาก่อนไม่ว่าปัจจุบันจะยังใช้อยู่หรือเลิกใช้แล้วก็ตาม ถือว่าเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดินสำหรับพลเมืองใช้ร่วมกัน ผู้ใดจะเข้ายึดถือครอบครองมิได้ เช่น ที่ท่าเลเลี้ยงสัตว์ ป่าช้าฝางและเผาศพ ห้วย หนอง ที่ชายตลิ่ง ทางหลวง ทะเลสาบ เป็นต้น

๒.๗. ที่ดินรกร้างว่างเปล่า ที่ดินซึ่งมีผู้ทอดทิ้ง หรือเวนคืนกลับมาเป็นของแผ่นดินตามกฎหมาย หลักการและแนวทางในการอนุรักษ์สงวนรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรมตามแนวสากล (Ensco) ได้กำหนดหลักการอนุรักษ์เป็น ๗ ขั้นตอน ประกอบด้วย

๑. ขั้นป้องกันการเสื่อมสภาพ (Prevention of Deterioration)
๒. ขั้นการรักษาสภาพ (Preservation)
๓. ขั้นการเสริมความแข็งแรง (Consolidation)
๔. ขั้นจำลองแบบ (Reproduction)
๕. ขั้นการบูรณะ (Restoration)
๖. ขั้นการสร้างขึ้นใหม่ (A nastyloses)
๗. ขั้นการประยุกต์ใช้สอย (Rehabilitation /Renovation)

สำหรับประเทศไทย ได้กำหนดแนวทาง การอนุรักษ์โบราณสถาน โดยยึดถือตามระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ. ๒๕๒๘ จนถึงปัจจุบัน กฎหมายที่ใช้ในการอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศไทย กฎหมายที่ตราขึ้นเพื่อคุ้มครองป้องกัน โบราณสถานนั้น สามารถเทียบเคียงย้อนไปได้จนถึงสมัย อยุธยา โดยมีพระไอยการลักษณะโจรในกฎหมายตาสามดวงซึ่งแม้ว่า จะไม่ใช่กฎหมายที่ตราขึ้นเพื่อการคุ้มครองศาสนสถาน และศาสนวัตถุ ซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมทั้งที่เป็นโบราณสถาน และโบราณวัตถุ ทำให้ศาสนสถาน และศาสนวัตถุเหล่านี้ได้รับการคุ้มครองเป็นมรดกตกทอดมาจนถึงปัจจุบัน รัฐบาลไทยได้ตรากฎหมาย พระราชบัญญัติว่าด้วยโบราณสถาน ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๔๗๗ ซึ่งมีผลบังคับใช้ในการคุ้มครองโบราณสถาน เมื่อวันที่ ๗ มีนาคม ๒๔๗๗ โดยกฎหมายนี้มีเนื้อหาครอบคลุมการรักษาโบราณสถาน ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ และการจัดการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ซึ่งได้แก้ไขเพิ่มเติม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๖ มีพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ โดยแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๕๓๕ เป็นกฎหมายที่ใช้ในการคุ้มครองโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ ฉบับปัจจุบัน ซึ่งกฎหมายฉบับนี้ กำหนดมาตรฐานการคุ้มครองโบราณสถาน การประกาศขึ้นทะเบียน แนวทางการปรับปรุงรักษาคุ้มครองป้องกัน การบูรณะซ่อมแซมโบราณสถาน รวมทั้งกำหนดบทลงโทษในระดับความผิดต่าง ๆ แก่ผู้กระทำผิดต่อโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ เพราะมีเหตุผลที่กฎหมายฉบับเดิมนั้น มีบทบัญญัติบางประการที่ไม่เหมาะสมในการปฏิบัติ ทั้งบทกำหนดโทษผู้กระทำผิดเป็นโทษที่ต่ำกว่าความเหมาะสม เป็นเหตุให้มีการลักลอบนำโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุออกนอกประเทศ อันเป็นอุปสรรคต่อการสงวนรักษาไว้ ซึ่งโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ ให้เป็นมรดกวัฒนธรรมของชาติสืบไปและพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๕๓๕ แบ่งออกเป็น ๕ หมวด คือ หมวดโบราณสถาน หมวดโบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ หมวดพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หมวดกองทุน

โบราณคดี และหมวดกำหนดโทษ รวมทั้งสิ้น ๕๐ มาตรา หลังจากประกาศใช้แล้ว พระราชบัญญัติฉบับนี้ได้ถูกแก้ไขเพิ่มเติมในบางหมวด บางมาตราอีกหลายครั้ง โดยกฎกระทรวงฉบับที่ ๑ และ ๒ (พ.ศ. ๒๕๓๙) ประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ ๑๘๙ (พ.ศ. ๒๕๑๕) และระเบียบกรมศิลปากร ฉบับที่ ๑ (พ.ศ. ๒๕๐๕) และระเบียบกรมศิลปากรฉบับที่ ๓/ ๒๕๒๒ นอกจากนี้ยังมีกฎหมายที่เกี่ยวข้องคุ้มครองดูแลโบราณสถานของหน่วยราชการอื่นอีกหลายฉบับ อาทิ

- พระราชบัญญัติเหมืองแร่ พ.ศ. ๒๕๑๐ (แก้ไขใหม่ ๒๕๑๖)
- พระราชบัญญัติส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม แห่งชาติ (พ.ศ. ๒๕๓๖)
- กฎหมาย พ.ร.บ. ซึ่งประเทศใช้โดยกระทรวงทรัพยากรแห่งชาติ และสิ่งแวดล้อม

ระเบียบคณะกรรมการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมเรื่องการให้ความยินยอมในการนำทรัพยากรธรรมชาติในเขตที่ดินไปใช้ประโยชน์ตามกฎหมาย พ.ศ. ๒๕๔๑ ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการแก้ไขปัญหาการบุกรุกที่ดินของรัฐ พ.ศ. ๒๕๔๕ การประเมินคุณค่าโบราณสถาน ความสำคัญของโบราณสถานที่จะประกาศขึ้นทะเบียน คุณค่าสาระสำคัญของโบราณสถาน และแหล่งโบราณคดี (มาตรา ๘ แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๕ และแก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๓๕ กำหนดไว้ว่า จะต้องมีคุณค่าอย่างใดอย่างหนึ่งในส่วนของความเป็นมรดกทางวัฒนธรรม ซึ่ง ประกอบด้วย

๑. คุณค่าทางวัฒนธรรม ซึ่งได้แก่คุณค่าข้อมูลเอกสารคุณค่าทางประวัติศาสตร์ คุณค่าทางโบราณคดี คุณค่าทางทัศนียภาพของแหล่งคุณค่าทางภูมิสถาปัตยกรรม และนิเวศวิทยา
๒. คุณค่าทางการใช้สอย ได้แก่ คุณค่าเชิงเศรษฐกิจ คุณค่าทางสังคม คุณค่าทางการเมือง และคุณค่าทางการศึกษา
๓. คุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ ได้แก่ ความวิจิตรบรรจงความอัศจรรย์ ความเป็นเอกลักษณ์ ความสืบเนื่องการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน

อธิบดีกรมศิลปากร มีอำนาจประกาศในราชกิจจานุเบกษาการขึ้นทะเบียน โบราณสถานใด ๆ ไม่ว่าจะอยู่ในการครอบครองของผู้ใด หากสมควรเป็นโบราณสถานของชาติ รวมทั้งมีอำนาจขอบเขตที่ดินโดยให้ถือว่าที่ดินนั้นเป็นโบราณสถานอีกด้วย การขึ้นทะเบียนโบราณสถานนั้น มีวัตถุประสงค์เพื่อจัดทำบัญชีโบราณสถาน การคุ้มครองป้องกันโบราณสถาน การสงวนรักษาบริเวณที่ดินโบราณสถาน เพื่อการศึกษา ค้นคว้า วิจัยในอนาคต และการบริหารจัดการโบราณสถานทั้งเพื่อการอนุรักษ์ และเพื่อประโยชน์ในการดำเนินการศึกษา ศาสนา ศิลปวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสังคม

๑. พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และโบราณสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ และแก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๓๕ (มาตรา ๔)

๒. อ้างถึงพระราชบัญญัติโบราณสถาน พ.ศ. ๒๕๐๔ (มาตรา ๔)

การขึ้นทะเบียนโบราณสถาน คือ การจัดทำรายการโบราณวัตถุตามคำนิยามโบราณสถาน คือ การจัดทำรายการโบราณสถาน มาตรา ๔ แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และโบราณสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ (แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๓๕) กำหนดให้ขึ้นทะเบียนโบราณสถาน เป็นหลักฐาน และกฎเกณฑ์ ที่ใช้ในทุกจังหวัดทั่วราชอาณาจักร ไม่ว่าจะ ทรัพย์สินนั้นจะมีผู้ครอบครองหรือไม่การจัดทำบัญชีโบราณสถาน เป็นเครื่องมือช่วยให้กรมศิลปากร และหน่วยงานของรัฐ รวมถึงประชาชนทั่วไป สามารถนำข้อมูลโบราณสถานนั้นไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อไปได้ โดยแบ่งทะเบียนโบราณสถานออกเป็น ๒ ประเภท คือ โบราณสถานที่ขึ้นทะเบียน และโบราณสถานที่ยังไม่ได้ขึ้นทะเบียน^{๓๒} ประกอบด้วย

๑. การขึ้นทะเบียนโบราณสถานในการคุ้มครองป้องกัน และการควบคุมดูแลรักษาโบราณสถาน อธิบดีกรมศิลปากรมีอำนาจประกาศในราชกิจจานุเบกษาขึ้นทะเบียนโบราณสถานใด ๆ และไม่ว่าจะอยู่ในความครอบครองของผู้ใด หากเห็นสมควรเห็นโบราณสถานของชาติ รวมทั้งมีอำนาจกำหนดขอบเขตที่ดินโดยให้ถือว่าที่ดินนั้นเป็นโบราณสถานด้วย การขึ้นทะเบียนโบราณสถานนั้นมีวัตถุประสงค์เพื่อการจัดทำบัญชีโบราณสถาน การคุ้มครองป้องกันโบราณสถาน การสงวนรักษาบริเวณที่ดินโบราณสถานเพื่อการศึกษา ค้นคว้า วิจัยในอนาคต และการบริหารจัดการโบราณสถานทั้งเพื่อการอนุรักษ์และเพื่อประโยชน์ในด้านการศึกษา การขึ้นทะเบียนโบราณสถาน คือ การจัดทำรายการโบราณสถาน ตามคำนิยามโบราณสถาน มาตรา ๔ แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และโบราณสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ และแก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๓๕ กำหนดทะเบียนโบราณสถาน เป็นหลักฐาน และกฎเกณฑ์ที่ใช้ในทุกจังหวัดทั่วราชอาณาจักร ไม่ว่าจะ ทรัพย์สินนั้นจะมีผู้ครอบครองหรือไม่การจัดทำบัญชีโบราณสถาน เป็นเครื่องมือช่วยให้กรมศิลปากร และหน่วยงานของรัฐ ตลอดจนประชาชนทั่วไปสามารถนำข้อมูลโบราณสถานนั้นไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อไปได้ โดยแบ่งทะเบียนโบราณสถานออกเป็น ๒ ประเภท คือ โบราณสถานที่ขึ้นทะเบียน และโบราณสถานที่ยังไม่ได้ขึ้นทะเบียน

๒. การประเมินคุณค่าโบราณสถาน ความสำคัญของโบราณสถานที่จะประกาศขึ้นทะเบียนสาระสำคัญของโบราณสถานและแหล่งโบราณคดี ตามมาตรา ๗ แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ และแก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๓๕ กำหนดว่า จะต้องมียุทธศาสตร์อย่างใดอย่างหนึ่ง ในแง่ของความเป็นมรดกทางวัฒนธรรม ประกอบด้วย

๑. คุณค่าทางวัฒนธรรม จำแนกออกได้เป็น คุณค่าทางข้อมูลเอกสารคุณค่าทางประวัติศาสตร์ คุณค่าทางโบราณคดี คุณค่าทางทัศนียภาพของแหล่ง คุณค่าทางภูมิศาสตร์ สถาปัตยกรรม และนิเวศวิทยา

^{๓๒} อ่างแล้ว, สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม, แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถาน สำหรับพระสงฆ์, หน้า ๒๒-๒๘.

๒. คุณค่าทางการใช้สอย จำแนกออกได้เป็น คุณค่าเชิงเศรษฐกิจ คุณค่าทางสังคม คุณค่าทางการเมือง คุณค่าทางการศึกษา

๓. คุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ จำแนกออกได้เป็น ความวิจิตรบรรจง ความมหัศจรรย์ ความเป็นเอกลักษณ์ ความสืบเนื่อง

๓. วัตถุประสงค์ในการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน ประกอบด้วย

๑. เพื่อรับรองว่าสถานที่ก่อสร้าง หรือสิ่งก่อสร้างนั้น มีความสำคัญและมีคุณค่าอย่างใดอย่างหนึ่ง ในความเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ

๒. เพื่อคุ้มครองป้องกันทางกฎหมายต่อทรัพย์สินและสภาพแวดล้อมของสถานที่ หรือสิ่งก่อสร้างอันเป็นโบราณสถานนั้น มิให้ถูกทำลายโดยทางตรงและทางอ้อม สำหรับเป็นหลักฐานทางราชการ รวมทั้งท้องถิ่นและชาติ

๓. เพื่อรักษาสภาพแวดล้อมของโบราณสถานแห่งนั้นมีให้ถูกทำลายไปเพราะมลภาวะต่าง ๆ และการบดบังทัศนียภาพ

๔. เพื่อควบคุมความเป็นระเบียบในการก่อสร้างอาคารสมัยใหม่ การปรับปรุงสภาพผังเมือง การกำหนดแผนการพัฒนาเมืองและประเทศ

๕. เพื่ออนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถานนั้น ให้เกิดประโยชน์ทางการศึกษา สังคม และเศรษฐกิจ

๔. ขั้นตอนการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน ประกอบด้วย

๑. การรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับโบราณสถานที่จะขึ้นทะเบียน เช่น ประวัติ รูปแบบศิลปกรรม สถานที่ตั้ง ฯลฯ

๒. การทำหนังสือขออนุญาตเข้าทำการต่อเจ้าของหรือผู้ถือครองโบราณสถานนั้น

๓. การสำรวจภาคสนาม เพื่อเก็บข้อมูลของโบราณสถานในพื้นที่จริง เช่น ที่ตั้ง โบราณสถาน ลักษณะทางกายภาพ วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง ฯลฯ

๔. การประเมินคุณค่าโบราณสถานเบื้องต้น จากข้อมูลที่รวบรวมได้เพื่อจัดลำดับความสำคัญของโบราณสถาน

๕. การประเมินคุณค่าโบราณสถานเบื้องต้น จากข้อมูลที่รวบรวมได้เพื่อจัดลำดับความสำคัญของโบราณสถาน

๖. การแจ้งเจ้าของหรือผู้ครอบครองโบราณสถาน ในการประกาศขึ้นทะเบียนซึ่งเป็นหนังสือลงนามโดยอธิบดีกรมศิลปากร ทั้งนี้อาศัยอำนาจตาม มาตรา ๗ บัญญัติไว้ว่า การขึ้นทะเบียนโบราณสถานตามความในวรรคก่อนถ้าโบราณสถานนั้นมีเจ้าของหรือผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมาย ให้อธิบดีเข้าเป็นหนังสือให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองทราบ ถ้าเจ้าของหรือผู้ครอบครองไม่พอใจก็ให้มีสิทธิร้องต่อศาลภายในกำหนด ๓๐ วัน นับแต่วันที่อธิบดีแจ้งให้ทราบ ขอให้ศาลมีคำสั่งให้

อธิบดีระงับการขึ้นทะเบียน และ/หรือการกำหนดเขตที่ดินให้เป็นโบราณสถานแล้วแต่กรณีได้ ถ้าเจ้าของหรือผู้ครอบครองมิได้ร้องขอต่อศาล หรือศาลมีคำสั่งคดีถึงที่สุด ให้ยกคำร้องขอของเจ้าของหรือผู้ครอบครอง ให้อธิบดีดำเนินการขึ้นทะเบียนได้

๗. การประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน เมื่อโบราณสถานนั้นผ่านการพิจารณาประเมินคุณค่าและกำหนดเขตโบราณสถานแล้ว ซึ่งอธิบดีกรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียน ทั้งนี้โดยเจ้าของหรือผู้ครอบครองมิได้ร้องขอต่อศาลภายในกำหนดหรือศาลมีคำสั่งให้คดีถึงที่สุดในกรณีเจ้าของหรือผู้ครอบครองร้องขอต่อศาลให้ระงับการประกาศขึ้นทะเบียน อธิบดีกรมศิลปากรสามารถดำเนินการประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานนั้นได้

๘. การประกาศราชกิจจานุเบกษา เมื่ออธิบดีกรมศิลปากรลงนามประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน เพื่อเป็นการประกาศให้ทราบโดยทั่วกันซึ่งถือเป็นการขึ้นทะเบียนที่มีความสมบูรณ์ตามกฎหมาย

๙. การติดตามและการประเมินผล เพื่อติดตาม ตรวจสอบโบราณสถานที่ดำเนินการประกาศขึ้นทะเบียนแล้ว ซึ่งทำให้ได้ทราบถึงความเปลี่ยนแปลงของโบราณสถานที่ขึ้นทะเบียน และปรับปรุงข้อมูลเกี่ยวกับโบราณสถานนั้น ให้มีความสมบูรณ์ถูกต้องและเป็นปัจจุบัน

๕. การเพิกถอนโบราณสถานจากทะเบียนบัญชีโบราณสถานแห่งชาติ อธิบดีกรมศิลปากรมีอำนาจเพิกถอนโบราณสถานจากทะเบียนบัญชี ที่ประกาศ ประกอบด้วย

๑. โบราณสถาน หรือแหล่งโบราณคดี ได้เสื่อมสภาพไปจนกระทั่งสูญเสียคุณลักษณะของแหล่ง

๒. คุณสมบัติอันเป็นของแท้ของแหล่งโบราณคดีนั้น ถูกคุกคามจนไม่เหลือความเป็นของแท้ให้ปรากฏ

๓. กรณีอื่น ๆ ตามที่อธิบดีกรมศิลปากรเห็นสมควร ประกอบด้วย

๑. กฎหมายและระเบียบที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์โบราณสถาน กฎหมายและระเบียบซึ่งมีส่วนสำคัญต่อการอนุรักษ์โบราณสถานในฐานะกลไกของรัฐในการทำหน้าที่ปกป้องคุ้มครอง รักษามรดกศิลปวัฒนธรรมของชาติให้คงอยู่ รวมทั้งกำกับดูแลเจ้าหน้าที่ในภาครัฐซึ่งปฏิบัติงานเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถานให้สามารถปฏิบัติงานได้อย่างถูกต้องตามหลักวิชาการอย่างเป็นมาตรฐานเดียวกัน ก่อให้เกิดประสิทธิภาพต่อการอนุรักษ์โบราณสถานได้อย่างเป็นรูปธรรม

๒. กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์โบราณสถานในอดีต กฎหมายปกป้องคุ้มครองมรดกทางศิลปวัฒนธรรมของประเทศไทยนั้นมีมาตั้งแต่สมัยโบราณ แม้ว่าจะไม่กล่าวถึงโบราณสถานและโบราณวัตถุโดยตรง แต่ก็มุ่งปกป้องคุ้มครองศาสนสถาน และศาสนวัตถุซึ่งหมายถึงมรดกทางศิลปวัฒนธรรมที่ตกทอดมาจากบรรพบุรุษนั่นเอง กฎหมายเหล่านี้ มีพัฒนาการสืบต่อมาจนเป็นต้นแบบในการตรากฎหมายปกป้องคุ้มครองมรดกทางศิลปะและวัฒนธรรมในปัจจุบัน

๓. กฎหมายตราสามดวง พระไอยการลักษณโจร อันว่าโจรสาระนั้น คือว่าลักทรัพย์อันเป็นแก่นสาร ลักพระพุทธรูป แลลอกทองพระพุทธรูป พระสถูป พระเจดีย์เป็นมัจฉาภิภูฏิกุฎ โทษ มาตรา ๔๗ ผู้ใดทูกจรตจิตบาปหยาบเข้าเป็นโจรลักเอาองค์พระพุทธรูป ทอง นาค เงิน สำริด ทองแดง ดีบุก และสิ่งใดซึ่งเป็นรูปพระประติมากรอยู่นั้นไปขาย ทำลาย ก็ดีเอาไปหมิ่นทักขยแลเอาไป หมิ่นทำลาย จับได้ทีใด ๆ ก็ดี ให้เกาะกุมมันมาถามเอาพวกเพื่อนรู้เห็นเป็นเพื่อนซื่อขายทำด้วยกันจงได้ ถ้าเป็นสัจโดยคำโจรให้ทวนด้วยลวดหนัก ๖๐ ที ให้ตัดสินตีนมือพวกเพื่อนทั้งนั้นเสีย แลให้ไหมเป็น เบี้ยคล ๗๐๐๐๐๐ บุนพระพุทธรูปนั้น ส่วนโจรแลพวกมันนั้นให้ฆ่าเสียใช้บาบมันจงล้างแล้ว มาตรา ๔๘ ถ้าโจรมันเอาพระพุทธรูปไปล้างไปเผาสำรอกเอาทองก็ดีเอาพระบทไปสำรอกแช่น้ำเอาผ้าไปก็ดี ให้เอามันใส่เตาเพลิงสุบมันเสียตั้งมันทำแก่พระนั้นบ้างใช้บาบมันจงล้างแล้ว มาตรา ๔๙ โจรมัจฉาภิภูฏิกุฎ ลอกทองพระพิจารณาเป็นสัจ ให้เอาตัวตนไปยังตะแลงแกงให้เผาเหล็กจงแดง ประทับตัวมันให้ลอกตั้ง มันทำแก่พระนั้นบ้างใช้บาบกำมันเสียยังแล้ว ถ้าโจรนั้นขุดล้างพระพุทธรูป พระสถูป พระเจดีย์ วิหาร พระศรีมหาธาติจับได้พิจารณาเป็นสัจ ให้ตัดนิ้วมือเสีย ถ้าหมิ่นตัดนิ้วมือให้ทวนด้วยลวดหนัก ๖๐ ที ถ้าหมิ่น ทวนไหมทิวคูนเอาไปทำพระอันโจรล้างเป็นนั้นถ้าเป็นโจรทำหลายครั้งลายครา ให้ทเวน บก เรือ สาม วันให้ตัดคอผ่าอกเสีย อย่าให้ดูเหยี่ยงอย่าง ถ้าผู้พญาบานพระนั้นทำด้วยโจรรู้เห็นเป็นใจด้วยโจรเป็นสัจ ให้ฆ่าเสียด้วย ถ้าผู้พญาบานพระเป็นข้าพระสิบมาหลายชั่ว ให้ทวนด้วยลวดหนัก ๖๐ ทีและริบเอาสิน มันจงสิ้น และถอดเสียเอางานอื่นมาพญาบาลพระนั้นแล

๔. มาตรา ๕๐ ผู้ร้ายลักทรัพย์สิ่งของ ๆ พระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ เป็นต้นว่า แก้วแหวน เงินทอง ผ้าผ่อน แพรพรรณทรัพย์สิ่งใด ๆ อันท่านอุทิศไว้ให้เป็นของพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ แลผู้ร้ายลักเอาไปขายก็ดี แลลักพระธรรมคัมภีร์ไปขายก็ดี ให้ลงโทษเสมอลักทรัพย์ท่าน ให้ เอาขึ้นหาหย่างผจารอย่าให้คนดูเยี่ยงอย่างกัน และให้ทวนด้วยลวดหนัก ๖๐ ที ให้ตัดมือให้ไหมจตุรคูน

๕. มาตรา ๕๑ ฟัน้องฟ้องพันข้าคนผู้ใดลักลอกองคพระพุทธรูปลอกล้างพระสถูป พระเจดีย์ และพันพระศรีมหาโพธิ ล้างพระวิหารกุฎิสถานชะลา เจ้าไพร่ ทาส รู้ว่าทำร้ายมิเอาตัวมา ถวายแก่พระผู้เป็นเจ้า และหมิ่นได้เอามายังกรมพระนครบาลให้ลงโทษในรวางเลมิต ๘ สถาน ๆ หนึ่งให้ ฆ่าเสีย สถานหนึ่ง ให้ตัดปาก สถานหนึ่ง ให้ริบราชบาตเอาตัวลงอัญ่าข้าง สถานหนึ่งให้ทวนด้วยลวด หนัก ๕๐, ๒๕ ที สถานหนึ่ง ให้เอาตัวออกจากราชการ สถานหนึ่ง ให้ไหมจตุระคูน สถานหนึ่งให้ไหม ทิวคูน สถานหนึ่งให้ไหมลาหนึ่ง โทษ ๘ สถานนี้ พระพุทธรูปเจ้าอยู่หัวจะลงโทษสถานใด ท่านจะมีพระ ราชโองการเอง

๒.๒.๖ การศึกษาทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ศึกษาทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องของนักวิจัยหลายท่านและได้สรุปผลงานวิจัย ตามลำดับหัวข้อ ประกอบด้วย

๑. กรณีศึกษาที่ ๑ การทอดทิ้งเพิกเฉยต่อโบราณสถานที่มีอยู่โดยปล่อยให้รกร้างผุพัง ลักษณะทั่วไปของกรณีศึกษา อาคารสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ เมื่อมีการก่อสร้างใช้งานแล้วก็ย่อมมีการเสื่อมโทรมลงอันเกิดจากการใช้งาน อายุของวัสดุก่อสร้าง และวัสดุก่อสร้าง และสภาพแวดล้อมที่มีการเปลี่ยนแปลงไป หากไม่ได้รับการเอาใจใส่ดูแลรักษาที่ดีและเหมาะสม ก็จะทำให้เหตุชำรุดเสียหายเล็กน้อยลุกลามจนกลายเป็นเหตุใหญ่ได้ เช่น กระเบื้องหลังคาแตกเพียง ๑-๒ แผ่น แล้วปล่อยให้ชำรุดเพิ่มมากขึ้นจนหลังคากลายเป็นรูโหว่ เมื่อฝนตกมีน้ำฝนไหลตลอดลงมา นานวันเข้าทำให้ไม้โครงสร้างหลังคา ฝ้าเพดาน และผนังภายในชำรุดเสียหาย จากชำรุดน้อยก็กลายเป็นชำรุดมาก จนในที่สุดหลังคาที่อาจยุบตัวพังทลายลงมา ผนังก็หมดความสามารถในการแบกรับน้ำหนักจนถล่มลงมาปูนฉาบผนังเมื่อเริ่มผุกร่อนและกะเทาะหลุดออก หากปล่อยให้นานก็อาจร่อนลึกจนถึงเนื้ออิฐภายในเมื่อนก ค้างคาว และสัตว์อื่น ๆ ที่อาศัยอยู่ถ่ายมูลที่มีเมล็ดพืชออกมาเมล็ดพืชเหล่านี้ก็งอกงามเติบโตอยู่กับผนัง โบสถ์ วิหาร ที่แตกร้าวผุกร่อน อาศัยน้ำและความชื้นจากผนังอิฐ นานวันรากไม้ก็งอกแทรกซอนต้นจนผนังโบสถ์ วิหาร พังทลายลง ปัญหาของกรณีศึกษา การทอดทิ้งเพิกเฉยต่อโบราณสถานที่มีอยู่โดยปล่อยให้รกร้างผุพังเป็นตัวอย่างเป็นตัวอย่างโดยทั่วไปของกรณีที่เกิดเหตุเพียงเล็กน้อยแล้วนำมาสู่ปัญหาใหญ่ที่ตามมาภายหลัง จนเมื่อชำรุดผุพังมากก็จะถูกทิ้งร้าง ปล่อยให้หมดสภาพจนพังไปในที่สุด ประกอบด้วย

๑. สาเหตุของปัญหา

๑.๑ มีความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนว่า การซ่อมแซมโบราณสถานไม่สามารถกระทำได้นื่องด้วยได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน ต้องดำเนินการโดยกรมศิลปกรเท่านั้น และเห็นว่าระเบียบกฎหมายของทางราชการเป็นเรื่องยุ่งยากซับซ้อน หากวัดจะดำเนินการเอง

๑.๒ เข้าใจว่าการซ่อมแซมโบราณสถานที่ชำรุดเสียหาย จำเป็นต้องใช้ทรัพยากรปัจจัยมาก ทางวัดอาจมีงบประมาณไม่พอ และบางครั้งเชื่อว่าการสร้างอาคารใหม่กว้างใหญ่ คุ่มค่าและสนองประโยชน์ใช้สอยได้มากกว่า

๑.๓ การขาดความรู้ความเข้าใจในการดูแลซ่อมแซมโบราณสถานว่าควรซ่อมอย่างไร และทำได้แค่ไหน

๑.๔ คติความเชื่อของคนบางกลุ่ม เชื่อว่าการสร้างอาคารใหม่ถวายไว้ในพระพุทธศาสนา จะได้รับอานิสงส์บุญมากกว่า การซ่อมแซมอาคารเก่าซึ่งผู้อื่นสร้างถวายไว้

๒. แนวทางการดำเนินการที่เหมาะสม

๒.๑ ในเบื้องต้นทางวัดควรหันดูแลรักษาโบราณสถานภายในครอบครองของท่านเอง โดยสามารถใช้หลักการการดูแลรักษาตามขั้นตอนการอนุรักษ์โบราณสถานขั้นพื้นฐานที่กล่าวมาแล้ว คือ การป้องกันยับยั้งความชำรุดเสียหายที่จะเกิดขึ้นพื้นฐานที่กล่าวมาแล้ว คือ การป้องกันยับยั้งความชำรุดเสียหายที่จะเกิดขึ้นกับโบราณสถานให้อยู่ในวงจำกัด มิให้ความชำรุดเสียหายลุกลามมากจนเกินแก้ไข โดยมีขั้นตอนการปฏิบัติ

๒.๒ การดูแลรักษา ได้แก่ การรักษาความสะอาดปิดกวาด การกำจัดวัชพืชต้นไม้ที่ขึ้นโบราณสถาน ตั้งแต่ยังต้นเล็ก

๒.๓ การปกป้องคุ้มครองโบราณสถานและพื้นที่โดยรอบให้ปลอดภัยจากการบุกรุกทำลายทั้งจากคนและสัตว์เลี้ยง เช่น การขุดลึกลงหาสมบัติเก่า การป้องกันนกพิราบ ค้างคาว เป็นต้น

๒.๔ โบราณสถานหากตั้งอยู่วัดใดก็น่าจะถือเกียรติของวัดนั้น เพราะโบราณสถานนี้ไม่ได้มีกันอยู่ทุกวัด และเป็นหลักฐานที่แสดงถึงความเก่าแก่มีค่าของวัดและชุมชนที่ตั้งอยู่ การจะสร้างโบสถ์วิหารใหม่ ๆ นั้น เพียงมีปัจจัยจึงถือเป็นเรื่องสำคัญที่จะต้องช่วยกันดูแลรักษาโบราณสถานให้คงอยู่ต่อไปการขึ้นทะเบียนอาคารเก่าแก่เป็นโบราณสถานนั้น สิทธิในการครอบครองดูแลมอบหมายเพียงช่วยปกป้องดูแล และให้คำแนะนำทางด้านวิชาการ เทคนิคการซ่อมโบราณสถานนั้น ๆ มิให้ชำรุดเสียหายนั้นเกินกำลังของทางวัดที่จะดำเนินการซ่อมแซมเบื้องต้น หรือทางวัดไม่มั่นใจว่าจะดำเนินการอย่างไรเหมาะสมหรือไม่ ให้แจ้งทางกรมศิลปากร เพื่อจะได้กำหนดแนวทางการอนุรักษ์ที่เหมาะสมร่วมกัน

๒. กรณีศึกษาที่ ๒ การซ่อมแซมโบราณสถานโดยใช้เทคนิค วัสดุการซ่อมแซมที่ไม่เหมาะสม ลักษณะโดยทั่วไปของกรณีศึกษา พื้นฐานทางกายภาพของอาคารสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ เมื่อพิจารณาแล้วประกอบด้วย ๒ ส่วนใหญ่ ๆ ประกอบด้วย

๒.๑ วัสดุ เช่น อิฐ หิน ไม้ ปูน เหล็ก เป็นต้น

๒.๒ รูปลักษณ์หรือเทคนิควิธีการก่อสร้าง เช่น การก่อสร้างแบบผนังรับน้ำหนัก การก่อสร้างแบบเสาและคาน การลงรักปิดทอง การทาสีทองสำเร็จรูป เป็นต้น อาคารสิ่งก่อสร้างในแต่ละยุคสมัยมีการใช้วัสดุและเทคนิควิธีการก่อสร้างที่แตกต่างกันตามความนิยมและความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการก่อสร้าง ซึ่งเป็นหลักฐานที่ทำให้ระบุว่าอาคารสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ สร้างขึ้นในยุคสมัยใด อาคารสิ่งก่อสร้างเก่าแก่ที่เรียกว่า โบราณสถาน กับอาคารสิ่งก่อสร้างในสมัยปัจจุบัน จะมีความแตกต่างกันทั้งวัสดุและเทคนิควิธีการก่อสร้าง เพราะสิ่งที่สร้างดังกล่าวเกิดจาเงื่อนไขที่สอดคล้องเหมาะสมกับยุคสมัยของตนเอง

๒.๓ ปัญหาของกรณีศึกษา การซ่อมแซมอาคารโบราณสถานภายในวัดเป็นสิ่งที่วัดสามารถกระทำได้ตามขอบเขตในหลักการอนุรักษ์ขั้นพื้นฐานว่าด้วยการเสริมความมั่นคงอันได้แก่การป้องกันการเสื่อมสภาพ การรักษาสภาพ การเสริมความมั่นคงแข็งแรงของโครงสร้างและวัสดุ ส่วนประกอบต่าง ๆ ของอาคาร ในกรณีที่โบราณสถานภายในวัดเกิดการชำรุดผุพัง หรืออยู่ในสภาพที่ไม่มั่นคงแข็งแรง ทั้งนี้โดยต้องทำความเข้าใจให้ถ่องแท้ถึงเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นกับอาคารให้ตรงจุด รวมถึงการเลือกใช้วัสดุและเทคนิควิธีการซ่อมที่ถูกต้องเหมาะสมกับโบราณสถานความผิดพลาดที่เกิดขึ้นมักพบเป็นปัญหาตามมาภายหลังการซ่อมโบราณสถาน จากการใช้วัสดุก่อสร้างสมัยใหม่ที่ใช้ก่อสร้างอาคารทั่วไปตัวอย่างเช่น การเลือกใช้ปูนซีเมนต์มาฉาบซ่อมผนังโบสถ์วิหารโบราณ แตกต่าง

จากวัสดุในสมัยโบราณที่ใช้ปูนซีเมนต์และปูนดำซึ่งสามารถระบายความชื้นได้ดีและคงทนกว่า การใช้สีน้ำพลาสติกทางหลังการฉาบปูนที่ผนัง การกรุผนังภายในและเปลี่ยนพื้นกระเบื้องดินเผาเป็นแผ่นแกรนิตหรือวัสดุสมัยใหม่อื่น ๆ เพื่อให้สวยงามรับกับผนังหินแกรนิต ผลที่ได้คือความสวยงามในระยะแรกเมื่องานซ่อมเสร็จใหม่ ๆ แต่ต่อมาสีน้ำพลาสติกที่ทางไว้ก็ลอกถ่อนเป็นแผ่น ๆ ปูนซีเมนต์ที่ฉาบซ่อมไว้ก็เกิดเป็นคราบเกลือ ปูนฉาบที่เคຍชำรุดเพียงเล็กน้อยก็ขยายความเสียหายเป็นวงกว้างมากขึ้น หินแกรนิตที่กรุแต่งไว้อย่างสวยงามก็เกิดรอยคราบดำตามรอยต่อของแผ่นหิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีที่โบราณสถานนั้นมีจิตรกรรมฝาผนังที่งดงามและทรงคุณค่า จิตรกรรมนั้นก็จะถูกทำลายเสียหาย

๒.๔ สาเหตุของปัญหา

๑. การขาดผู้มีความรู้ในการซ่อมแซมอาคารที่เหมาะสม เนื่องจากวิชาช่างไทยแบบโบราณได้ขาดช่วงการสืบทอดมานาน จนทำให้บุคลากรที่ทำงานช่างไทยโบราณหายาก

๒. การเลือกใช้เทคนิควิธีการก่อสร้างที่ไม่เหมาะสม เช่น เทคนิคการก่อสร้างโบสถ์วิหารแบบโบราณจะเป็นแบบผนังรับน้ำหนัก (Wall bearing) ซึ่งเหมาะสมกับการใช้อิฐขนาดใหญ่ และใช้ปูนโบราณที่เราเรียกว่าปูนหมักในการก่อและฉาบผนัง เนื่องจากผนังของโบสถ์วิหารโบราณทำหน้าที่ในการแบกรับน้ำหนักจากโครงสร้างหลังคาซึ่งเป็นไม้ขนาดไม้เป็นขนาดใหญ่ถ่ายลงตรงสู่พื้นดิน ซึ่งชุ่มไปด้วยน้ำใต้ดิน อิฐก่อก็จะซึมซับน้ำและความชื้นขึ้นมา แล้วระบายออกผ่านผิวปูนฉาบที่เป็นปูนหมักซึ่งมีคุณสมบัติพิเศษยอมให้ความชื้นระเหยออกมาจากอิฐก่อ แต่ก็จะปกป้องอิฐจากน้ำฝนภายนอก ทำให้เมื่อเราเข้าไปภายในโบสถ์วิหารโบราณ เราจะรู้สึกเย็นสบาย ขณะที่ในปัจจุบันใช้เทคนิคการก่อสร้างแบบเสาและคาน (Post and lintel) คือ ผนังอาคารไม่มีหน้าที่โดยตรงในการรับน้ำหนักที่ถ่ายลงจากหลังคาสู่เสา ทำให้ใช้อิฐที่ขนาดเล็กลง ปูนก่อและปูนฉาบคือ ปูนซีเมนต์ ซึ่งมีคุณสมบัติในการดูดซึมและระบายน้ำได้น้อย ความชื้นจากอิฐไม่สามารถระบายออกได้ดี นอกจากนี้ความชื้นจากดินไม่สามารถซึมผ่านผนังก่อได้ เนื่องจากผนังอิฐก่อวางอยู่บนคานคอนกรีต จึงไม่จำเป็นต้องคำนึงถึงการระบายความชื้นจากผนังเช่นอาคารแบบโบราณ

๓. วัสดุก่อสร้างแบบโบราณหายาก มีกรรมวิธีในการผลิตค่อนข้างยุ่งยาก จึงมักนิยมจะหาวัสดุสมัยใหม่ ซึ่งหาได้ง่ายตามท้องตลาดมาทดแทนวัสดุก่อสร้างแบบโบราณ

๒.๕ แนวทางการดำเนินการที่เหมาะสม

๑. การดำเนินการซ่อมแซมโบราณสถานต่าง ๆ ภายในวัด ควรต้องศึกษาอย่างรอบคอบก่อนการดำเนินการ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องวัสดุ เทคนิคการซ่อมว่าเหมาะสมหรือไม่เพียงไร บางครั้งวัสดุสมัยใหม่ที่ดูงดงาม แต่เมื่อใช้กับโบราณสถานก่อให้เกิดผลเสียได้ในระยะยาว จนสุดท้ายต้องรื้อเอาส่วนที่เป็นวัสดุใหม่ออกทิ้ง ดังนั้นช่างที่เข้ามาดำเนินการอนุรักษ์ จึงต้องมีความรู้ความเข้าใจในงาน

สถาปัตยกรรมไทย หรืองานช่างโบราณ ทั้งนี้อาจขอคำแนะนำและการสนับสนุนข้อมูลจากกรมศิลปากรในด้านวัสดุและเทคนิควิชาช่างในการซ่อมแซมที่เหมาะสม

๒. การใช้วัสดุและเทคนิคการก่อสร้างที่ผิดวิธีในการอนุรักษ์โบราณสถานต้องรีบแก้ไขโดยเปลี่ยนกลับมาใช้วัสดุและเทคนิควิธีการแบบของเดิมบนพื้นฐานข้อมูลเรื่องวัสดุและเทคนิคที่เหมาะสมตามแนวทางการอนุรักษ์ขั้นสูงเพื่อมิให้โบราณสถานเสียหายมากขึ้น จนซ่อมแซมแก้ไขได้ยาก

๓. กรณีศึกษาที่ ๓ การดัดแปลงโบราณสถานและการก่อสร้างอาคารใหม่ในเขตซ้อนทับ หรือประชิดโบราณสถาน ลักษณะโดยทั่วไปของกรณีศึกษา การดำเนินการของวัดที่ซ่อมแซมอาคารโบราณสถานที่มีอยู่เกินกว่าการอนุรักษ์พื้นฐาน (การดูแลรักษา การปกป้องคุ้มครอง และการเสริมความมั่นคง) โดยเป็นการดัดแปลง ปฏิสังขรณ์ ประยุกต์การใช้สอย และการก่อสร้างต่อเติมที่ไม่เหมาะสม ทำให้โบราณสถานดูใหม่ขึ้น ทันสมัยขึ้น และใช้ประโยชน์ได้ตามความต้องการ หรือบางครั้งวัดต้องการก่อสร้างอาคารใหม่ภายในบริเวณวัดแต่เลือกพื้นที่ก่อสร้างโดยไม่คำนึงถึงคุณค่า ความสำคัญ และความเป็นของแท้ดั้งเดิมของโบราณสถาน จึงเลือกพื้นที่ประชิดโบราณสถานโบราณคดีประกอบด้วย

๓.๑ ปัญหาของกรณีศึกษา

๑. การซ่อมแซมโบราณสถานอย่างผิดวิธี การใช้วัสดุก่อสร้างสมัยใหม่มาใช้ในการซ่อม เช่น การใช้ปูนซีเมนต์ฉาบแทนปูนหมัก ใช้สีน้ำพลาสติกแทนปูนดำ ใช้การวิทยาศาสตร์ (epoxy) แทนการใช้รักสมุกในการประดับกระจก เป็นต้น

๒. การเปลี่ยนแปลงรูปแบบอาคาร หรืองานศิลปกรรมตกแต่ง อาคาร เช่น การกะเทาะลวดลายปูนปั้นใหม่ โดยไม่คำนึงถึงลวดลายเดิม ปูนที่ใช้ปั้นเปลี่ยนจากปูนหมักเป็นปูนซีเมนต์ การขูดภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ชำรุดออกแล้วฉาบปูนซีเมนต์เรียบหรือทาสีทับ บางครั้งเขียนภาพจิตรกรรมใหม่แทน การเปลี่ยนวัสดุใหม่รูปแบบไม่เหมือนของเดิม (เช่น กระจกเบื้องหลังคานินเผา ออกแบบไม่เคลือบเปลี่ยนผลที่ตามมาคือ การสูญเสียคุณค่าของความเป็นของแท้ดั้งเดิมของโบราณสถานจนไม่เหลือความเป็นเอกลักษณ์ของอาคารนั้น

๓. การซ่อมโบราณสถานโดยช่างที่ขาดความรู้ ก่อให้เกิดการชำรุดเสียหาย การซ่อมบูรณะที่ถูกรื้อต้องใช้บุคลากรหลายด้าน เช่น วิศวกร สถาปนิก ช่างศิลปกรรม ฯลฯ ที่มีความรู้พื้นฐานด้านการอนุรักษ์ร่วมกันศึกษาวิเคราะห์ปัญหาที่แท้จริงของอาคารโบราณสถานก่อนลงมือดำเนินการ ขณะดำเนินการก็ต้องควบคุมอย่างใกล้ชิด หากดำเนินการโดยขาดความรู้จะมีผลเสียตามมา

๔. การก่อสร้างอาคารใหม่ประชิดหรือซ้อนทับโบราณสถาน เป็นเหตุให้โบราณสถานด้วยค่าหรือถูกทำลายลง เช่น การสร้างอาคารใหม่จะไปข่มอาคารเก่า หรือบดบัง

โบราณสถาน จากขนาดที่ใหญ่โตกว่า การประดับตกแต่ง การทำสีฉูดฉาดปัญหานี้นอกจากจะเป็นการทำลายคุณค่าของโบราณสถานทางตรงแล้ว ยังเป็นการทำลายสภาพภูมิทัศน์ของโบราณสถานอีกด้วย

๓.๒ สาเหตุของปัญหา

๑. การใช้ประโยชน์จากโบราณสถานโดยมิได้คำนึงถึงสภาพความเก่าแก่ของโบราณสถานว่าสามารถตอบสนองได้หรือไม่

๒. การขาดการวางแผนอนุรักษ์ พัฒนา และการกำหนดเขตการใช้พื้นที่โบราณสถานภายในวัดอย่างเหมาะสม เช่น การก่อสร้างอาคารโดยไม่มีแบบแผนก่อให้เกิดปัญหาการระบายน้ำ การใช้ที่ดินในวัดอย่างไม่คุ้มค่าเหมาะสม และขาดความสวยงามกลมกลืน

๓. การก่อสร้างอาคารใหม่ภายในวัด มีขนาดรูปแบบที่ไม่เหมาะสมขาดความกลมกลืนกับโบราณสถานและสภาพแวดล้อมโดยรอบ ทำให้คุณค่า และความสวยงามของวัดลดลง

๓.๓ แนวทางการดำเนินการที่เหมาะสม

๑. ควรมีการกำหนดแผนอนุรักษ์ พัฒนา และการกำหนดเขตการใช้พื้นที่โบราณสถาน โดยมาจากการกำหนดเขตพื้นที่การใช้งานด้านต่าง ๆ ให้เหมาะสม เช่นเขตพื้นที่โบราณสถานและการอนุรักษ์ เขตพื้นที่สังฆาวาส เขตพื้นที่การศึกษาเขตพื้นที่เปิดโล่งหรือสีเขียว เขตพื้นที่฼าปนสถาน เขตพื้นที่ที่สามารถพัฒนาก่อสร้างใหม่ เป็นต้น ซึ่งการจัดเขตพื้นที่การใช้ที่ดินที่เหมาะสม จะทำให้เกิดผลดีทั้งในการใช้งานที่สะดวกในการสัญจร การวางถนนหนทางและท่อน้ำสายไฟจะสั้นลงประหยัดขึ้น การดูแลรักษาความสะอาดและความปลอดภัยจะง่ายขึ้น การจัดทำระบบระบายน้ำและการป้องกันน้ำท่วมจะทำได้ง่ายและได้ผลเต็มที่ ที่สำคัญคือ เมื่อมีการกำหนดเขตการใช้พื้นที่ชัดเจนแล้ว การปลูกสร้างอาคารใหม่จะทำได้ง่ายไม่กระทบกับโบราณสถานที่มีอยู่

๒. การก่อสร้างอาคารใหม่ ควรออกแบบให้เหมาะสมพอเหมาะพอดีโดยคำนึงถึงความกลมกลืนใกล้เคียงกับโบราณสถาน และสภาพแวดล้อมโดยรอบในวัด อันจะช่วยส่งเสริมให้เกิดความสวยงามของวัดในภาพรวม ในกรณีการออกแบบอาคารใหม่นี้ทางวัดสามารถให้สถาปนิกวิศวกรที่มีความรู้ความสามารถทำได้ แต่ต้องจัดส่งแบบก่อสร้างให้กรมศิลปากรทำการตรวจพิจารณา ก่อนทุกครั้ง

สรุปผลการสำรวจ ว่ามีการกำหนดแผนอนุรักษ์พัฒนาและการกำหนดเขตพื้นที่โบราณสถานพื้นที่การใช้งานด้านต่างๆ ให้เหมาะสม เช่น เขตพื้นที่โบราณสถานและการอนุรักษ์เขตพื้นที่สังฆาวาสเขตพื้นที่การศึกษาเขตพื้นที่เปิดโล่งหรือสีเขียวเขตพื้นที่฼าปนสถานเขตพื้นที่ที่สามารถพัฒนาก่อสร้างใหม่ เป็นต้น ซึ่งการจัดเขตพื้นที่การใช้ที่ดินที่เหมาะสมจะทำให้เกิดผลดีทั้งในการใช้งานที่สะดวกในการสัญจร การวางถนนหนทางและท่อน้ำสายไฟจะสั้นลงประหยัดขึ้น การดูแลรักษาความสะอาดและความปลอดภัยจะง่ายขึ้น การจัดระบบระบายน้ำและการป้องกันน้ำท่วมจะทำได้ง่ายและ

ได้ผลเต็มที่ที่สำคัญคือเมื่อมีการกำหนดเขตการใช้พื้นที่ชัดเจนแล้วการปลูกสร้างอาคารใหม่จะทำได้ง่าย ไม่กระทบกับโบราณสถานที่มีอยู่และการก่อสร้างอาคารใหม่ควรออกแบบให้เหมาะสมพอเหมาะพอดี โดยคำนึงถึงความกลมกลืนใกล้เคียงกับโบราณสถานและสภาพแวดล้อมโดยรอบในวัดอันจะช่วยส่งเสริมให้เกิดความสวยงามของวัดในภาพรวม ในกรณีการออกแบบอาคารใหม่นี้ทางวัดสามารถให้สถาปนิกวิศวกรที่มีความรู้ความสามารถทำได้ แต่ต้องจัดส่งแบบก่อสร้างให้กรมศิลปากรทำการตรวจสอบพิจารณาก่อนทุกครั้ง

บทที่ ๓

ลักษณะและอิทธิพลความเชื่อที่ปรากฏในศิลปกรรมปราสาทขอม

การศึกษาวิจัยเชิงสำรวจลักษณะและอิทธิพล ความเชื่อและประเพณีที่ปรากฏในศิลปกรรมปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี คณะผู้วิจัยใช้ขั้นตอนการวิจัย ซึ่งได้ดำเนินการตามลำดับหัวข้อดังนี้

- ๓.๑ ลักษณะและอิทธิพลศิลปกรรมปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานีทั้ง ๗ แห่ง
- ๓.๒ ลักษณะและอิทธิพลศิลปกรรมปราสาทขอมบ้านเบญจ
- ๓.๓ ลักษณะและอิทธิพลศิลปกรรมปราสาทขอมหนองทองหลาง
- ๓.๔ ลักษณะและอิทธิพลศิลปกรรมปราสาทขอมนางพญา
- ๓.๕ ลักษณะและอิทธิพลศิลปกรรมปราสาทขอมแก่งตอย
- ๓.๖ ลักษณะและอิทธิพลศิลปกรรมปราสาทขอมอุบมุง
- ๓.๗ ลักษณะและอิทธิพลศิลปกรรมปราสาทขอมภูน้ำเย็น...
- ๓.๘ ลักษณะและอิทธิพลศิลปกรรมปราสาทขอมภูโคกใหญ่

๓.๑ ลักษณะและอิทธิพลศิลปกรรมปราสาทขอม ทั้ง ๗ แห่งในจังหวัดอุบลราชธานี

จากการที่ได้ศึกษาสำรวจ พบว่า ปราสาทขอมทั้ง ๗ แห่ง มีหลักฐานด้านโบราณสถานวัตถุ น่าเชื่อถือได้ว่า ในพุทธศตวรรษที่ ๑๔ ไม่มากนัก เช่น ฐานของปราสาทขอม มักทำเพิ่มมุมที่มีความกว้างโดยเฉพาะด้านประกอบมุมตรงกลางเท่านั้นนอกจากนั้น ยังพบว่า ปราสาทขอมในพุทธศตวรรษที่ ๑๕ จะมีลักษณะ และรูปแบบไม่แตกต่างไปจากปราสาทขอม ในราวปลาย พุทธศตวรรษที่ ๑๖ มีโครงสร้างของปราสาทขอมในยุคนี้ นิยมสร้างด้วยอิฐเลียบ และมักสร้างเป็นปราสาทหลังเดี่ยวโดด ๆ หันหน้าไปทางทิศตะวันออก มีประตูทางเข้า (โคปุระ) เพียงด้านเดียว อีกสามด้านทำเป็นประตูหลอก นิยมใช้ดินทรายทำเป็นเสาประดับกรอบประตู และทับหลัง ส่วนฐานปราสาทนิยมทำเป็นฐานเจดีย์สี่เหลี่ยมจัตุรัสเพิ่มมุมโดยมีด้านประกอบมุมตรงกลางกว้างกว่าปกติ จะมีคูนน้ำล้อมรอบ โดยจะเว้นไว้เฉพาะทางด้านทิศตะวันออกเท่านั้น ซึ่งมีกลุ่มสถาปัตยกรรมและประติมากรรม เป็นหลักฐานประกอบด้วย

๓.๒ ลักษณะและอิทธิพลศิลปกรรมปราสาทขอมบ้านเบญจ

จากการที่ได้ศึกษาสำรวจพบหลักฐานโบราณสถานเชื่อได้ว่า ปราสาทขอมบ้านเบญจ แห่งนี้ มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ และมีคุณค่าและมีความหมายด้านศิลปวัฒนธรรมของชาติ เป็นอย่างยิ่งแห่งหนึ่งของประเทศ ซึ่งมีหลักฐานประกอบด้วย

๓.๒.๑ กลุ่มสถาปัตยกรรม ประกอบด้วย

๑. ปราสาท ๓ องค์ ศิลปะแบบขอมก่อด้วยอิฐผืนเรียบแนบกันแต่ละก้อนตั้งอยู่บนฐานศิลาเดียวกันในแนวทิศเหนือและทิศใต้ หันหน้าไปทางทิศตะวันออก

๒. ปราสาทองค์กลางใหญ่กว่า ๒ องค์ ที่ขนาดข้างที่ยังมีความสมบูรณ์ส่วนปราสาท ๒ องค์นั้นมีแต่ผนังเรือนธาตุ ปราสาทองค์กลางเดิมมีทับหลังพระอิศวรทรงช้างประทับอยู่ และแผ่นหินจำหลักรูปเทพนพเคราะห์ ๙ องค์ ปัจจุบันก็รักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุบลราชธานี

๓. อาคารรูปกากบาท ก่อด้วยหินศิลาแลงบนฐานเดียวกันมีหลุมเสาเป็นระยะๆ และซุ้มประตู ตรงกันข้ามกับปราสาท

๓.๒.๒ กลุ่มประติมากรรม นูนต่ำ - นูนสูง ประกอบด้วย

๑. กำแพง ก่อด้วยหินศิลาแลงล้อมรอบปราสาท กำแพงด้านบนมีบราลี

๒. โคปุระหรือซุ้มประตู ทางเข้าทิศตะวันออกด้านเดียวด้วยศิลาแลง

๓. โยนี ปราสาททั้ง ๓ องค์ ภายในยังมีฐานประติมากรรมเหลืออยู่

๔. บาราย หรือคูน้ำ ล้อมรอบนอกกำแพงทั้งสามด้าน ยกเว้นด้านทิศตะวันออกด้านเดียวซึ่งเป็นทางเข้าปราสาทเท่านั้น

๕. แท่นฐานหินทรายจารึกตัวอักษรเขมรโบราณ

๖. ทับหลัง คือแผ่นหินจำหลักแกะรูปพระอิศวรทรงช้างเอราวัณ และ รูปราหูอมจันทร์ และรูปเทพนพเคราะห์ ๙ องค์ นิยมประทับไว้บนซุ้มประตูปราสาทขอมเท่านั้น เช่น ๑. รูปแกะสลักพระอินทร์ทรงช้างหรือพระอิศวรทรงช้างเอราวัณ

จากการที่ได้ศึกษาประวัติ คือพระอิศวรกวณเกษียรสมุทร ยุคกำเนิดโลก หมายถึง ช้างเสมือนว่างวงช้างแทน(คิระ)หรือเขามันทะเลเพศผู้ชาย (เทวดา)กับแม่น้ำทะเลน้ำ(อมฤต)เสมือนว่าราหู(โยนี)เพศผู้หญิง (อสุร) ฝ่ายละ ๕๔ คน (องค์)รวมกันเป็นพลังได้ ๑๐๘ พลัง ที่ต่อสู้กันนานอยู่ถึงพันปี ซึ่งมีพระอาทิตย์(กลางวัน) และพระจันทร์(กลางคืน)จึงทำให้กำเนิดเกิดเป็นตัวอ่อน(อสุจิ) และตัวแรกเกิด(กาละ) ง้วน ถือกำเนิดเกิดเป็นมนุษย์ จึงเรียกว่าพระเจ้าสร้างโลกตอนกลางวัน ซึ่งมีสิ่งวิเศษเกิดขึ้นในโลกพร้อมกันประกอบด้วย ๑๔ อย่าง เช่น ๑ ดวงจันทร์ ๒ เพชรเกาสตุระ ๓ ดอกบัว ๔ นางลักษมีเทพีสุรา ๕ ช้างเอราวัณ ๖ ม้าอุจฉัยศรพ ๗ ต้นปารีชาติ ๘ โคสุรกี ๙ หริธนู ๑๐ สังข์ ๑๑ นางอัปสร ๑๒ พิษร้าย ๑๓ เทพบุตรธรวตรี ๑๔ น้ำอมฤต ๒.รูปแกะสลักยักษ์อสุรหรือราหูอมจันทร์(อิศวรกวณอวกาศ) ยุคกำเนิดโลก ในขณะที่พระอาทิตย์ (คิระ) เพศผู้ชาย กำลังนอนพักผ่อนตามอัธยาศัย

และมีพระจันทร์(โยนี) เพศผู้หญิง หรือที่เรียกกันว่าราหูอมจันทร์ เมื่อผู้ชายกับผู้หญิงอยู่ร่วมกันทำให้เกิดตัวอ่อน(อสุจิ) แรกเกิด (ตัวกาละ) ง้วน ถือกำเนิดเกิดเป็นมนุษย์ จึงเรียกว่าพระเจ้าสร้างโลกตอนกลางคืน ๓.รูปแกะสลักเทพนพเคราะห์ ๙ องค์ ประกอบด้วย ๑. พระอาทิตย์ทรงราชรถ ๒. พระจันทร์ทรงบนแท่น ๓. พระอัคนีทรงแรด ๔. พระวรุณทรงหงส์ ๕.พระอินทร์ทรงช้าง ๖. พระยมทรงกระบือ ๗. พระพายทรงม้า ๘. พระราหูทรงนาค ๙. พระเกตุทรงสิงห์

๓.๒.๓ กลุ่มอิทธิพลและความเชื่อ ประกอบด้วย

๑. จักรวาลเป็นความเชื่อของพวกชาวฮินดูว่าโลกจักรวาลประกอบไปด้วยทวีปทั้ง ๗ ทวีป แต่ละทวีปแผ่ขยายออกเหมือนดอกบัวแต่ละทวีปมี ๙ ภูมิภาค แต่ละภูมิภาคประกอบด้วย ๑. เขาพระสุเมรุที่เป็นแกนกลางของโลก ซึ่งเป็นที่อยู่ของเทพ ๒. ดินพระสุเมรุเชื่อมไปถึงนรก ๓. ยอดเขาพระสุเมรุบนเขาหิมาลัยเป็นที่อยู่ของพรหม

๒. รามเกียรติ์ กับมหาภารตะ ซึ่งเป็นการแสดงการประพุดิทธิธรรมตามคัมภีร์ธรรมศาสตร์ปุราณะกับคัมภีร์อิตินาสะ มารวมกันสวดคัมภีร์เรียนเวทคัมภีร์ ๕มีจุดประสงค์ของคัมภีร์คือการสอนศาสนาแก่ปวงชนโดยเล่าเรื่องเทพนิยาย นิทาน และพงศาวดาร ต่าง ๆ เป็นต้น

๓. รามายณะคือคัมภีร์อิตินาสะ ว่าด้วยวัฒนธรรม วีรบุรุษ ซึ่งว่าด้วยมหากาพย์ทั้ง ๒ มีรามเกียรติ์ กับ มหาภารตะ

๓.๒.๔ เทพเจ้า หรือสามมหาเทพ (ตรีมูรติ) ประกอบด้วย

๑. พระอินทร์(ศิวะ) คือเทพพระเจ้าผู้สร้างและทำลาย พระองค์ชอบร้องรำทำเพลง ชอบอุปการะจะควบคลุมนักพรตนักบวชและเหล่าปิตาจ พระองค์มีบุคลิก ๒ ลักษณะมีอาวุธประกายแตกต่างกันเมื่อยามปกติมือข้างหนึ่งจะถือกลองบัณเฑาะว์ และมืออีกข้างหนึ่งถือตรีศูลเมื่อจุดจบของโลกมาถึง พระองค์จะทำลายทุกสิ่งทุกอย่าง และสร้างขึ้นใหม่ทุกสิ่งทุกอย่างอีกด้วย มีนทีโคเฝือกเป็นพาหนะ

๒. พระวิษณุ (นารายณ์) คือเทพพระเจ้าผู้คุ้มครองปกป้องรักษาโลกปัจจุบันหลอมละลายสิ่งมีชีวิตทุกอย่าง พระองค์มี ๔ กร ทรงถือ ตรีจักร คทา สังข์ ชรรค์และดอกบัว

๓. พระพรหม (บิดา-มารดา) คือเทพพระเจ้าผู้สร้างสรรคให้โลกปัจจุบันให้น่าอยู่ดูดี และสวยงาม

๓.๓ ลักษณะและอิทธิพลศิลปกรรมปราสาทขอมหนองทองหลาง

จากการสำรวจพบหลักฐานโบราณสถานเชื่อได้ว่า ปราสาทขอมหนองทองหลางแห่งนี้ มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ และมีคุณค่าและมีความหมายด้านศิลปวัฒนธรรมของชาติ เป็นอย่างยิ่งแห่งหนึ่งของประเทศ ซึ่งมีหลักฐาน ประกอบด้วย

๓.๓.๑ กลุ่มสถาปัตยกรรม ประกอบด้วย

๑. ปราสาท ๓ องค์ ศิลปะแบบขอมก่อด้วยอิฐฉาบเรียบแนบกันแต่ละก้อนตั้งอยู่บนฐานศิลาเดียวกันในแนวทิศเหนือและทิศใต้ หันหน้าไปทางทิศตะวันออกซึ่งก่อด้วยอิฐขัดเรียบ นิยมทำเป็นศาลาหลังเดี่ยวโดด ๆ หันหน้าไปทางด้านทิศตะวันออกมีปรากฏทางเข้าด้านเดียว อีกสามด้านทำเป็นประตูหลอก ใช้หินทรายทำเป็นเสาประดับกรอบประตู ปัจจุบันนี้อยู่กลางทุ่งนา ห่างจากถนนใหญ่ประมาณ ๑ กิโลเมตร

๒. ปราสาทองค์กลางใหญ่กว่า ๒ องค์ ที่ขนาดข้างที่ยังมีความสมบูรณ์ส่วนปราสาท ๒ องค์นั้นมีแต่ผนังเรือนธาตุ ปราสาทองค์กลางเดิมมีทับหลังประทับอยู่ ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุบลราชธานี

๓. ฐานประสาธต์เป็นฐานเดี่ยวรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสเพิ่มมุมโดยมีค้ำประกอบมุมกลางกว้างกว่าปกติ จนดูมีลักษณะคล้ายเป็นฐานสี่เหลี่ยมผืนผ้า ยิ่งไปกว่านั้น

๓.๓.๒ กลุ่มประติมากรรม นูนต่ำ – นูนสูง ประกอบด้วย

๑. โคปุระหรือซุ้มประตู ทางเข้าทิศตะวันออกด้านเดียวปูด้วยศิลาแลง

๒. โยนี ปราสาททั้ง ๓ องค์ ภายในยังมีฐานปติมากรรมเหลืออยู่

๓. บาราย หรือคูน้ำคล้ายรูปตัว ยู ล้อมรอบด้านนอกตัวปราสาททั้งสามด้าน ยกเว้นด้านทิศตะวันออกด้านเดียวซึ่งเป็นทางเข้าปราสาทเท่านั้น ยังพบว่า บริเวณโดยรอบตัวปราสาท มีคูน้ำล้อมรอบ โดยจะเว้นไว้ เฉพาะทางเข้าด้านทิศตะวันออกเท่านั้น อย่างไรก็ตาม ปราสาทเขมร ซึ่งสร้างในศตวรรษที่ ๑๖ นี้ พบว่ามักจะตั้งอยู่ในชุมชนโบราณที่มีคูคันดิน

๓.๓.๓ กลุ่มอิทธิพลและความเชื่อ ประกอบด้วย

๑. จักรวาลเป็นความเชื่อของพวกชาวฮินดูว่าโลกจักรวาลประกอบไปด้วยทวีปทั้ง ๗ ทวีป แต่ละทวีปแผ่ขยายออกเหมือนดอกบัวแต่ละทวีปมี ๙ ภูมิภาค แต่ละภูมิภาคประกอบด้วย ๑. เขาพระสุเมรุที่เป็นแกนกลางของโลก ซึ่งเป็นที่อยู่ของเทพ ๒. ดินพระสุเมรุเชื่อมไปถึงนรก ๓. ยอดเขาพระสุเมรุบนเขาหิมาลัยเป็นที่อยู่ของพรหม

๒. รามเกียรติ์ กับมหาภารตะ ซึ่งเป็นการแสดงการประพาศธรรมตามัมภีร์ธรรมศาสตร์ปุรานะกับคัมภีร์อตินาสะ มารวมกันสวดคัมภีร์เรียนเวทคัมภีร์ ๕ มีจุดประสงค์ของคัมภีร์คือการสอนศาสนาแก่ปวงชนโดยเล่าเรื่องเทพนิยาย นิทาน และพงศาวดาร ต่างๆ เป็นต้น

๓. รามายณะคือคัมภีร์อิติहाสะ ว่าด้วยวัฒนธรรม วีรบุรุษ ซึ่งว่าด้วยมหากาพย์ทั้ง ๒ มีรามเกียรติ์ กับ มหาภารตะ

๓.๓.๔ เทพเจ้า หรือสามมหาเทพ (ตรีมูรติ) ประกอบด้วย

๑. พระอินทร์(ศิวะ) คือเทพพระเจ้าผู้สร้างและทำลาย พระองค์ชอบร้องรำทำ

เพลง ซอบอุปการะจะควบคุมนักพรตนักบวชและเหล่าปีศาจ พระองค์มีบุคลิก ๒ ลักษณะมีอาวุธ
 ปรากฏแตกต่างกันเมื่อยามปกติมือข้างหนึ่งจะถือกลองบัณเฑาะว์ และมืออีกข้างหนึ่งถือตรีศูลเมื่อจุด
 จบของโลกมาถึง พระองค์จะทำลายทุกสิ่งทุกอย่าง และสร้างขึ้นมาใหม่ทุกสิ่งทุกอย่างอีกด้วย มีนนทีโค
 เผือก เป็นพาหนะ

๒. พระวิษณุ (นารายณ์) คือเทพพระเจ้าผู้คุ้มครองปกป้องรักษาโลกปัจจุบันหลอม
 ละลายสิ่งมีชีวิตทุกอย่าง พระองค์มี ๔ กร ทรงถือ ตรีจักร คทา สังข์ ขรรค์และดอกบัว

๓. พระพรหม (บิดา - มารดา) คือ เทพพระเจ้าผู้สร้างสรรคให้โลกปัจจุบันให้น่าอยู่ดูดี
 และสวยงาม

๓.๔ ลักษณะและอิทธิพลศิลปกรรมปราสาทขอมนางพญา

จากการสำรวจพบหลักฐานโบราณสถานเชื่อได้ว่า ปราสาทขอมนางพญาแห่งนี้ มี
 ความสำคัญทางประวัติศาสตร์ และมีคุณค่าและมีความหมายด้านศิลปวัฒนธรรมของชาติ เป็นอย่างยิ่ง
 แห่งหนึ่งของประเทศ ซึ่งมีหลักฐาน ประกอบด้วย

๓.๔.๑ กลุ่มสถาปัตยกรรม ประกอบด้วย

๑. ปราสาทองค์เดียว สถาปัตยกรรมก่อนการบูรณะโบราณสถานธาตุนางพญามี
 แผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า หันหน้าไปทางด้านทิศตะวันออก สิ่งก่อสร้างประกอบด้วย ปราสาท
 ประธานหลังเดียวล้อมรอบด้วยกำแพงทั้ง ๔ ด้าน มีประตูทางเข้า (โคปุระ) เพียงด้านเดียว คือ ด้าน
 ทิศตะวันออก มีทางเดินปูด้วยอิฐเชื่อมต่อระหว่างปราสาทประธานและประตูทางเข้า (โคปุระ) ทางด้าน
 ทิศเหนือของปราสาทมีสระน้ำขนาดใหญ่ (บาราย) ห่างออกไปประมาณ ๑๐๐ เมตร

๒. ปราสาทองค์ประธาน ประกอบด้วยฐานที่ก่อด้วยศิลาแลง แผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยม
 จตุรัสก่อยื่นออกไปด้านหน้า ด้านทิศตะวันออกยกมุ่มและเจาะเป็นช่องบันไดขึ้นสู่ปราสาทประธาน
 ชั้นบันไดสลักด้วยศิลาแลงจำนวน ๑๕ ชั้น ความกว้างของบันได ๖๐ เซนติเมตร ส่วนฐานปราสาทมี
 ลักษณะเป็นฐานบัว ซึ่งประกอบด้วยฐานหน้ากระดานล่าง บัวคว่ำ ท้องไม้ บัวหงาย และหน้ากระดาน
 บนสำหรับฐานด้านหน้ามีการแต่งเป็นแถวลดบัวเหนือบัวคว่ำ ๑ แถว

๓. โครงร่างเป็นกรอบหน้าบัน มีรูปทรง ๓ หยัก และรอยระกา ส่วนภายในกรอบหน้า
 บันนั้นยังไม่มีแกะสลักลวดลาย สถาปัตยกรรมมีสภาพชำรุด ที่ยังคงเหลือสภาพชัดเจน คือ ด้านทิศ
 ตะวันออกกับทิศเหนือ สำหรับด้านทิศตะวันออกและด้านทิศใต้พังทลายและทรุดเอียง

๓.๔.๒ กลุ่มประติมากรรมนูนต่ำ - นูนสูง ประกอบด้วย

๑. ประตูทางเข้า หรือโคปุระ อยู่ในตำแหน่งค่อนข้างมาทางด้านทิศใต้ของแนวกำแพง
 ด้านทิศตะวันออก ก่อด้วยศิลาแลง ผนังด้านเหนือและด้านใต้ก่อทับ ผนังส่วนบนมีการสลักตกแต่งเป็น
 บัวคว่ำบัวหงาย ด้านในของผนังสามารถสังเกตเห็นเรียงและสกัดก้อนหินให้มีลักษณะโค้งก่อขึ้นเป็น

ส่วนของหลังคา ซึ่งน่าจะมีลักษณะเป็นหลังคาโค้ง (Arch) ส่วนพื้นปูลาดด้วยแผ่นศิลาแลง จากการขุดแต่งพบชิ้นส่วนของหน้าบันหินทรายจำนวน ๒ ชิ้น ตกหล่นอยู่ในบริเวณใกล้เคียง มีการสลักขึ้น

๒. กำแพง ลักษณะแผนผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดกว้าง ๑๗.๕๐ เมตร ยาว ๒๕ เมตร อยู่ในสภาพที่สมบูรณ์มากกว่าปราสาทประธานและโคปุระ กำแพงก่อด้วยศิลาแลงสกัดหินตกแต่งเป็นฐานเชิง หน้ากระดานล่างบัวคว่ำ ท้องไม้ บัวหงาย หน้ากระดานบน และมีแนวหน้ากระดานอีก ๑ แนว ก่อยื่นออกมาเล็กน้อย บางบริเวณก็เป็นทรงสี่เหลี่ยม เช่น แนวกำแพงด้านทิศเหนือด้านนอก และพบทรงสี่เหลี่ยมที่มีการลบบุม

๓. ยอดปราสาท ขณะนี้เก็บไว้ในวัดบ้านหนองสะโน

๔. สระน้ำขนาดใหญ่ (บาราย) ห่างออกไปประมาณ ๑๐๐ เมตร ทางด้านทิศเหนือของปราสาท

๓.๔.๓ กลุ่มอิทธิพลและความเชื่อ ประกอบด้วย

๑. จักรวาลเป็นความเชื่อของพวกชาวอินดูว่าโลกจักรวาลประกอบไปด้วยทวีปทั้ง ๗ ทวีป แต่ละทวีปแผ่ขยายออกเหมือนดอกบัวแต่ละทวีปมี ๙ ภูมิภาค แต่ละภูมิภาคประกอบด้วย ๑. เขาพระสุเมรุที่เป็นแกนกลางของโลก ซึ่งเป็นที่อยู่ของเทพ ๒. ดินพระสุเมรุเชื่อมไปถึงนรก ๓. ยอดเขาพระสุเมรุบนเขาหิมาลัยเป็นที่อยู่ของพรหม

๒. รามเกียรติ์ กับมหาภารตะ ซึ่งเป็นการแสดงการประเพณีธรรมตามคัมภีร์ธรรมศาสตร์ปุราณะกับคัมภีร์อิตินาสะ มารวมกันสวดคัมภีร์เรียนเวทคัมภีร์ ๕ มีจุดประสงค์ของคัมภีร์คือการสอนศาสนาแก่ปวงชนโดยเล่าเรื่องเทพนิยาย นิทาน และพงศาวดาร ต่างๆ เป็นต้น

๓. รามายณะคือคัมภีร์อิตินาสะ ว่าด้วยวัฒนธรรม วีรบุรุษ ซึ่งว่าด้วยมหากาพย์ทั้ง ๒ มีรามเกียรติ์ กับ มหาภารตะ

๓.๔.๔ เทพเจ้า หรือสามมหาเทพ (ตรีมูรติ) ประกอบด้วย

๑. พระอินทร์(ศิวะ) คือเทพพระเจ้าผู้สร้างและทำลาย พระองค์ชอบร้องรำทำเพลง ชอบอุปการะจะควบคุมนักพรตนักบวชและเหล่าปิศาจ พระองค์มีบุคลิก ๒ ลักษณะมีอาวุธประจำกายแตกต่างกันเมื่อยามปกติมีอข้างหนึ่งจะถือกลองบัณเฑาะว์ และมีอีกข้างหนึ่งถือตรีศูลเมื่อจุดจบของโลกมาถึง พระองค์จะทำลายทุกสิ่งทุกอย่าง และสร้างขึ้นใหม่ทุกสิ่งทุกอย่างอีกด้วย มีนทีโคเฝือกเป็นพาหนะ

๒. พระวิษณุ (นารายณ์) คือเทพพระเจ้าผู้คุ้มครองปกป้องรักษาโลกปัจจุบันหลอมละลายสิ่งมีชีวิตทุกอย่าง พระองค์มี ๔ กร ทรงถือ ตรีจักร คทา สังข์ ชรศร์และดอกบัว

๓. พระพรหม (บิดา - มารดา) คือ เทพพระเจ้าผู้สร้างสรรคให้โลกปัจจุบันให้น่าอยู่ดูดีและสวยงาม

๓.๕ ลักษณะและอิทธิพลศิลปกรรมปราสาทขอมแก่งตอย

จากการสำรวจพบหลักฐานโบราณสถานเชื่อได้ว่า ปราสาทขอมแก่งตอย แห่งนี้ มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ และมีคุณค่าและมีความหมายด้านศิลปวัฒนธรรมของชาติ เป็นอย่างยิ่งแห่งหนึ่งของประเทศ ซึ่งมีหลักฐานประกอบด้วย

๓.๕.๑ กลุ่มสถาปัตยกรรม ประกอบด้วย

๑. ปราสาทขอม ๓ องค์ แบบศิลปะเขมร มีองค์ปราสาท ล้วนหันไปด้านทิศเหนือ ปัจจุบันชำรุดมากเพราะถูกทำลาย

๒. ปราสาทหลังที่ ๒ น่าจะเป็นองค์ประธาน เป็นที่ประดิษฐาน พระศิวลึงค์ก่อด้วยอิฐศิลาแลง ซึ่งก่อเป็นฐานสูงมีบันไดขึ้นไปยังฐานเจดีย์เก่าข้างบนยังสัญลักษณ์ฐานเป็นที่ตั้งของสิ่งเคารพบูชา คือ ศิวลึงค์

๓. อุโบสถของวัด (หลังเก่า) ก่อด้วยอิฐแดงโบราณ โบกด้วยดินเหนียว และโบกด้วยเสาศิลาแลง แต่มีการสร้างต่อเติมครอบองค์อุโบสถเก่า เป็นที่ประดิษฐานของพระพุทธรูปที่ไม่มีเศียร (พระพักตร์คล้ายกับพระศรีอริยเมตไตรย) ก่อด้วย อิฐคือปูน ใช้เป็นสถานที่ทำวัตรสวดมนต์ของพระสงฆ์และอุบาสกอุบาสิกา และเป็นที่เคารพบูชาด้วยเครื่องบูชา ๓ อย่าง คือ ดอกไม้ ธูปและเทียน แต่องค์พระปฏิมากรในโบสถ์และภายในบริเวณวัด เต็มไปด้วยต้นยางโบราณขนาดใหญ่ราว ๓๐ ต้น ในภายหลัง ได้ก่อสร้าง

๓.๕.๒ กลุ่มประติมากรรม นูนต่ำ – นูนสูง ประกอบด้วย

๑. พระเจ้าใหญ่องค์แสนจำลองในบริเวณพื้นที่ของปราสาทขอม (ซึ่งมีเนื้อที่ ๓ งานเศษ)

๒. รูปจำลองพระมหานพพรหมัน บริเวณด้านประตูวัด จะมีศาลาทรงไทยหลังเล็ก ประดิษฐานเหนือรูปปั้นด้วยปูนของพระมหานพพรหมัน ซึ่งเป็นกษัตริย์ขอม

๓. ลำเซบาย ซึ่งเป็นสายชาย่อยของแม่น้ำชี และแม่น้ำมูลไหลมาบรรจบกันพอดี ในบริเวณส่วนรอบปราสาทไม่ปรากฏมีร่องรอยการก่อสร้างคูน้ำ หรือ สระน้ำให้เห็น แต่สันนิษฐานผู้สร้างปราสาทน่าจะใช้น้ำเซบาย เป็นคล้ายกับ บาราย ประจำปราสาทนั่นเอง (ผู้บันทึก)

๓.๕.๓ กลุ่มอิทธิพลและความเชื่อ ประกอบด้วย

๑. จักรวาลเป็นความเชื่อของพวกชาวฮินดูว่าโลกจักรวาลประกอบไปด้วยทวีปทั้ง ๗ ทวีป แต่ละทวีปแผ่ขยายออกเหมือนดอกบัวแต่ละทวีปมี ๙ ภูมิภาค แต่ละภูมิภาคประกอบด้วย

๑. เขาพระสุเมรุที่เป็นแกนกลางของโลก ซึ่งเป็นที่อยู่ของเทพ ๒. ดินพระสุเมรุเชื่อมไปถึงนรก ๓. ยอดเขาพระสุเมรุบนเขาคิมาลัยเป็นที่อยู่ของพรหม

๒. รามเกียรติ์ กับมหาภารตะ ซึ่งเป็นการแสดงการประพุดิธรรมตามัมภีร์
ธรรมศาสตร์ปุราณกับคัมภีร์อตินาสะ มารวมกันสวดคัมภีร์เรียนเวทคัมภีร์ ๕ มีจุดประสงค์ของคัมภีร์
คือการสอนศาสนาแก่ปวงชนโดยเล่าเรื่องเทพนิยาย นิทาน และพงศาวดาร ต่าง ๆ เป็นต้น

๓. รามายณะคือคัมภีร์อิติहाสะ ว่าด้วยวัฒนธรรม วีรบุรุษ ซึ่งว่าด้วยมหากาพย์ทั้ง ๒
มีรามเกียรติ์ กับ มหาภารตะ

๓.๕.๔ เทพเจ้า หรือสามมหาเทพ (ตรีมูรติ) ประกอบด้วย

๑. พระอินทร์(ศิวะ) คือเทพพระเจ้าผู้สร้างและทำลาย พระองค์ชอบร้องรำทำเพลง
ชอบอุปลาระจะควบคลุมนักพรตนักบวชและเหล่าปีศาจ พระองค์มีบุคลิก ๒ ลักษณะมีอาวุธประกาย
แตกต่างกันเมื่อยามปกติมือข้างหนึ่งจะถือกลองบัณเฑาะว์ และมีอีกข้างหนึ่งถือตรีศูลเมื่อจุดจบของ
โลกมาถึง พระองค์จะทำลายทุกสิ่งทุกอย่าง และสร้างขึ้นใหม่ทุกสิ่งทุกอย่างอีกด้วย มีนทโคเผือก
เป็นพาหนะ

๒. พระวิษณุ (นารายณ์) คือเทพพระเจ้าผู้คุ้มครองปกป้องรักษาโลกปัจจุบันหลอม
ละลายสิ่งมีชีวิตทุกอย่าง พระองค์มี ๔ กร ทรงถือ ตรีจักร คทา สังข์ ขรรค์และดอกบัว

๓. พระพรหม (บิดา - มารดา) คือเทพพระเจ้าผู้สร้างสรรคให้โลกปัจจุบันให้น่าอยู่ดูดี
และสวยงาม

๓.๖ ลักษณะและอิทธิพลศิลปกรรมปราสาทขอมอุบมุง

จากการสำรวจพบหลักฐานโบราณสถานเชื่อได้ว่า ปราสาทขอมอุบมุงแห่งนี้ มีความสำคัญ
ทางประวัติศาสตร์ และมีคุณค่าและมีความหมายด้านศิลปวัฒนธรรมของชาติ เป็นอย่างยิ่งแห่งหนึ่ง
ของประเทศ ซึ่งมีหลักฐานประกอบด้วย

๓.๖.๑ กลุ่มสถาปัตยกรรม ประกอบด้วย

๑. ปราสาทมี ๑ องค์ลักษณะเป็นปราสาท สร้างด้วยศิลาแลงรูปสี่เหลี่ยมส่วนบนชำรุด
เหลือเพียงผนังบางส่วน

๒. ศาลาพื้นปูนซีเมนต์ทับบนซากโบราณสถานเดิม เพื่อใช้ประดิษฐานพระพุทธรูป
อยู่ติดกับด้านปราสาท

๓.๖.๒ กลุ่มประติมากรรมนูนต่ำ - นูนสูง ประกอบด้วย

๑. ชุมประตุ ทางเข้าด้านทิศตะวันออกด้านเดียวก่อด้วยศิลาแลง

๒. โยนี หรือแท่นหินฐานปติมากรรมยังเหลืออยู่

๓. บาราย หรือสระน้ำ มีสามสระด้านทิศตะวันออกด้านเดียวซึ่งเป็นทางเข้าปราสาท

เท่านั้น

๓.๖.๓ กลุ่มอิทธิพลและความเชื่อ ประกอบด้วย

๑. จักรวาลเป็นความเชื่อของพวกชาวอินดูว่าโลกจักรวาลประกอบไปด้วยทวีปทั้ง ๗ ทวีป แต่ละทวีปแผ่ขยายออกเหมือนดอกบัวแต่ละทวีปมี ๙ ภูมิภาค แต่ละภูมิภาคประกอบด้วย ๑. เขาพระสุเมรุที่เป็นแกนกลางของโลก ซึ่งเป็นที่อยู่ของเทพ ๒. ดินพระสุเมรุเชื่อมไปถึงนรก ๓. ยอดเขาพระสุเมรุบนเขาหิมาลัยเป็นที่อยู่ของพรหม

๒. รามเกียรติ์ กับมหาภารตะ ซึ่งเป็นการแสดงการประพุดิทธิธรรมตามคัมภีร์ธรรมศาสตร์ปุราณะกับคัมภีร์อิตินาสะ มารวมกันสวดคัมภีร์เรียนเวทคัมภีร์ ๕ มีจุดประสงค์ของคัมภีร์คือการสอนศาสนาแก่ปวงชนโดยเล่าเรื่องเทพนิยาย นิทาน และพงศาวดาร ต่างๆ เป็นต้น

๓. รามายณะคือคัมภีร์อิติहाสะ ว่าด้วยวัฒนธรรม วีรบุรุษ ซึ่งว่าด้วยมหากาพย์ทั้ง ๒ มีรามเกียรติ์ กับ มหาภารตะ

๓.๖.๔ เทพเจ้า หรือสามมหาเทพ (ตรีมูรติ) ประกอบด้วย

๑. พระศิวะ(อิศวร) คือเทพพระเจ้าผู้สร้างและทำลาย พระองค์ชอบร้องรำทำเพลง ชอบอุปลาระจะควบคลุมนักพรตนักบวชและเหล่าปีศาจ พระองค์มีบุคลิก ๒ ลักษณะมีอาวุธประจำกายแตกต่างกันเมื่อยามปกติมือข้างหนึ่งจะถือกลองบัณเฑาะว์ และมีมืออีกข้างหนึ่งถือตรีศูลเมื่อจุดจบของโลกมาถึง พระองค์จะทำลายทุกสิ่งทุกอย่าง และสร้างขึ้นใหม่ทุกสิ่งทุกอย่างอีกด้วย มีนทโคเฝือกเป็นพาหนะ

๒. พระวิษณุ (นารายณ์) คือเทพพระเจ้าผู้คุ้มครองปกป้องรักษาโลกปัจจุบันหลอมละลายสิ่งมีชีวิตทุกอย่าง พระองค์มี ๔ กร ทรงถือ ตรีจักร คทา สังข์ ชรรค์และดอกบัว

๓. พระพรหม (พรหม ๔ หน้า) คือ เทพพระเจ้าผู้สร้างสรรคให้โลกปัจจุบันให้หน้าอยู่ดูดีและสวยงาม

๓.๗ ลักษณะและอิทธิพลศิลปกรรมปราสาทขอมกู่น้ำยีน^๑

จากการสำรวจพบหลักฐานโบราณสถานเชื่อได้ว่า ปราสาทขอมกู่น้ำยีน แห่งนี้ มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ และมีคุณค่าและมีความหมายด้านศิลปวัฒนธรรมของชาติ เป็นอย่างยิ่งแห่งหนึ่งของประเทศ ซึ่งมีหลักฐานประกอบด้วย

๓.๗.๑ กลุ่มสถาปัตยกรรม ประกอบด้วย

๑. ปราสาท ๒ องค์ ก่อด้วยอิฐ ตั้งคู่อยู่บนฐานเดียวกัน หันหน้าไปทางทิศตะวันออก มีหินทรายเป็นส่วนประกอบของกรอบประตู มีคูดินดินล้อมรอบโบราณสถานอยู่ ๒ ชั้น โดยคันดิน

^๑ คณะกรรมการดำเนินงานฝ่ายจัดทำหนังสือ, อุบลราชธานี ๒๐๐ ปี, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชวนการพิมพ์, ๒๕๓๕), หน้า ๘๓.

ชั้นนอกมีขนาดเล็ก และมีการใช้หินธรรมชาติวางเรียงกัน ส่วนคันดินชั้นใน มีขนาดใหญ่และสูงกว่า เว้นทางเข้าทิศตะวันออก

๒. เศษอิฐศิลาแลง กระจายอยู่ทั่วไปในบริเวณเป็นจำนวนมาก ซึ่งน่าจะเกิดจากการขุดค้นทำลายเพื่อค้นหาของเก่า สันนิษฐานว่า น่าจะเป็นศาสนสถานในลัทธิศาสนาพราหมณ์ ในยุคลัทธิไศวนิกาย ซึ่งนับถือเทพเจ้าพระศิวะ (หรืออิศวร) ซึ่งเป็นอวตารปางหนึ่งของพระนารายณ์ และยังได้

๓.๗.๒ กลุ่มประติมากรรมปูนต้ำ – นูนสูง ประกอบด้วย

๑. ท่อโสมสูตร (ท่อน้ำมนต์) และพระศิวลึงค์พร้อมแท่นฐานที่ตั้งเศียรพ ซึ่งในปัจจุบันได้นำมาเก็บรักษาไว้ที่ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุบลราชธานี

๒. ประติมากรรมหินทรายเป็นส่วนประกอบของกรอบ

๓. คันดินล้อมรอบโบราณสถานอยู่ ๒ ชั้น โดยคันดินชั้นนอกมีขนาดเล็ก และมีการใช้หินธรรมชาติวางเรียงกัน ส่วนคันดินชั้นใน มีขนาดใหญ่และสูงกว่า เว้นทางเข้าทิศตะวันออก

๓.๗.๓ กลุ่มอิทธิพลและความเชื่อ ประกอบด้วย

๑. จักรวาลเป็นความเชื่อของพวกชาวฮินดูว่าโลกจักรวาลประกอบไปด้วยทวีปทั้ง ๗ ทวีป แต่ละทวีปแผ่ขยายออกเหมือนดอกบัวแต่ละทวีปมี ๙ ภูมิภาค แต่ละภูมิภาคประกอบด้วย ๑. เขาพระสุเมรุที่เป็นแกนกลางของโลก ซึ่งเป็นที่อยู่ของเทพ ๒. ดินพระสุเมรุเชื่อมไปถึงนรก ๓. ยอดเขาพระสุเมรุบนเขาคิมาลัยเป็นที่อยู่ของพรหม

๒. รามเกียรติ์ กับมหาภารตะ ซึ่งเป็นการแสดงการประพฤติธรรมตามัมภีร์ธรรมศาสตร์ปุราณะกับคัมภีร์อติหาสะ มารวมกันสวดคัมภีร์เรียนเวทคัมภีร์ ๕ มีจุดประสงค์ของคัมภีร์คือการสอนศาสนาแก่ปวงชนโดยเล่าเรื่องเทพนิยาย นิทาน และพงศาวดาร ต่างๆ เป็นต้น

๓. รามายณะคือคัมภีร์อติหาสะ ว่าด้วยวัฒนธรรม วีรบุรุษ ซึ่งว่าด้วยมหากาพย์ทั้ง ๒ มีรามเกียรติ์ กับ มหาภารตะ

๓.๗.๔ เทพเจ้า หรือสามมหาเทพ (ตรีมูรติ) ประกอบด้วย

๑. พระอินทร์(ศิวะ) คือเทพพระเจ้าผู้สร้างและทำลาย พระองค์ชอบร้องรำทำเพลง ชอบอุปการะจะควบคลุมนักพรตนักบวชและเหล่าปิศาจ พระองค์มีบุคลิก ๒ ลักษณะมีอาวุธประจำแตกต่างกันเมื่อยามปกติมีมือข้างหนึ่งจะถือกลองบัณเฑาะว์ และมีมืออีกข้างหนึ่งถือตรีศูลเมื่อจุตจบของโลกมาถึง พระองค์จะทำลายทุกสิ่งทุกอย่าง และสร้างขึ้นใหม่ทุกสิ่งทุกอย่างอีกด้วย มีนทีโคเฝือกเป็นพาหนะ

๒. พระวิษณุ (นารายณ์) คือเทพพระเจ้าผู้คุ้มครองปกป้องรักษาโลกปัจจุบันหลอมละลายสิ่งมีชีวิตทุกอย่าง พระองค์มี ๔ กร ทรงถือ ตรีจักร คทา สังข์ ขรรค์และดอกบัว

๓. พระพรหม (บิดา - มารดา) คือเทพพระเจ้าผู้สร้างสรรค์ให้โลกปัจจุบันให้น่าอยู่ดูดี และสวยงาม

๓.๘ ลักษณะและอิทธิพลศิลปกรรมปราสาทขอมภูโคกใหญ่

จากการสำรวจพบหลักฐานโบราณสถานเชื่อได้ว่า ปราสาทขอมภูโคกใหญ่ แห่งนี้ มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ และมีคุณค่าและมีความหมายด้านศิลปวัฒนธรรมของชาติ เป็นอย่างยิ่งแห่งหนึ่งของประเทศ ซึ่งมีหลักฐานประกอบด้วย

๓.๘.๑ กลุ่มสถาปัตยกรรม ประกอบด้วย

๑. ปราสาทตัวโบราณสถาน หันหน้าไปด้านทิศตะวันออกประกอบด้วยกำแพงหินทราย ก่ออิฐเรียบเรียงซ้อนเป็นกำแพง กว้างยาวประมาณ ๑๐x๒๐ เมตร

๒. ทางทิศตะวันออกมีทางเข้าก่อเป็นแนวหินวางเรียงตามแนวเหนือ-ใต้ เว้นช่องทางเข้าตรงกลางมีแท่นหินทรายมีลักษณะคล้ายกับแท่นฐานรูปเคารพวางคว่ำอยู่ตรงกลางของโบราณสถาน (แท่นหินทรายน่าจะเป็นแท่นที่ตั้งรูปเคารพของ ศิวลึงค์ ตามลัทธิศาสนาฮินดู)

๓.๘.๒ กลุ่มประติมากรรมนูนต่ำ - นูนสูง ประกอบด้วย

๑. กำแพง ทราย ก่ออิฐเรียบเรียงซ้อนเป็นกำแพง กว้างยาวประมาณ ๑๐x๒๐ เมตร

๒. โคปุระหรือซุ้มประตู ด้านทิศตะวันออกมีทางเข้าก่อเป็นแนวหินวางเรียงตามแนวเหนือ-ใต้

๓. โยนี หรือแท่นหินทรายมีลักษณะคล้ายกับแท่นฐานรูปเคารพวางคว่ำอยู่ตรงกลางของโบราณสถาน (แท่นหินทรายน่าจะเป็นแท่นที่ตั้งรูปเคารพของ ศิวลึงค์ ตามลัทธิศาสนาฮินดู)

๔. ภาพแกะสลักพระนารายณ์บรรทมสินธุ์^{๑)} ภาพแกะสลักพระนารายณ์บรรทมสินธุ์ เป็นภาพแกะสลักรูปของพระนารายณ์ กำลังประทับนอนตะแคงขวา อยู่เหนือพระยานาค ๓ เศียร ที่ปลายเท้า สลักเป็นรูปพระนางลักษมีเทวี และมีโครงร่างของพญานาคที่ยังแกะสลักไม่เสร็จ บริเวณพระนาภี (สะดือ) ของพระนารายณ์ สลักคล้ายสายยกขึ้นเป็นรูปวงรีที่ยังไม่ได้แกะสลักรายละเอียด จากส่วนที่เป็นพระเศียร ส่วนกายและส่วนปลายเท้าพระนารายณ์ สลักเป็นรูปสตรีที่กำลังปีนหวดพระบาทของพระนารายณ์ส่วนการแกะสลักเป็นรูปวงรีเหมือนดอกบัวดูเหมือนจะเป็นรูปพระพรหม ตามคติความเชื่อที่ว่า ขณะที่พระนารายณ์บรรทมอยู่นั้น พระพรหมจะเกิดจากพระนาภีของพระนารายณ์เพื่อทำการสร้างโลกใหม่ขึ้นมา หลังจากพระอิศวรได้ทำลายล้างโลกไปแล้ว

๓.๘.๓ กลุ่มอิทธิพลและความเชื่อ^๒ ประกอบด้วย

๑. จักรวาลเป็นความเชื่อของพวกชาวอินดูว่าโลกจักรวาลประกอบไปด้วยทวีปทั้ง ๗ ทวีป แต่ละทวีปแผ่ขยายออกเหมือนดอกบัวแต่ละทวีปมี ๙ ภูมิภาค แต่ละภูมิภาคประกอบด้วย ๑. เขาพระสุเมรุที่เป็นแกนกลางของโลก ซึ่งเป็นที่อยู่ของเทพ ๒. ดินพระสุเมรุเชื่อมไปถึงนรก ๓. ยอดเขาพระสุเมรุบนเขาคิมาลัยเป็นที่อยู่ของพรหม

๒. รามเกียรติ์ กับมหาภารตะ ซึ่งเป็นการแสดงการประพุดิทธิธรรมตามคัมภีร์ธรรมศาสตร์ปุราณะกับคัมภีร์อตินาสะ มารวมกันสวดคัมภีร์เรียนเวทคัมภีร์ ๕ มีจุดประสงค์ของคัมภีร์คือการสอนศาสนาแก่ปวงชนโดยเล่าเรื่องเทพนิยาย นิทาน และพงศาวดาร ต่าง ๆ เป็นต้น

๓. รามายณะคือคัมภีร์อิติहाสะ ว่าด้วยวัฒนธรรม วีรบุรุษ ซึ่งว่าด้วยมหากาพย์ทั้ง ๒ มีรามเกียรติ์ กับ มหาภารตะ

๓.๘.๔ เทพเจ้า หรือสามมหาเทพ (ตรีมูรติ) ประกอบด้วย

๑. พระอินทร์(ศิวะ) คือเทพพระเจ้าผู้สร้างและทำลาย พระองค์ชอบร้องรำทำเพลง ชอบอุปลาระจะควบคลุมนักพรตนักบวชและเหล่าปีศาจ พระองค์มีบุคลิก ๒ ลักษณะมีอาวุธประจำกายแตกต่างกันเมื่อยามปกติมีมือข้างหนึ่งจะถือกลองบัณเฑาะว์ และมีมืออีกข้างหนึ่งถือตรีศูลเมื่อจุดจบของโลกมาถึง พระองค์จะทำลายทุกสิ่งทุกอย่าง และสร้างขึ้นใหม่ทุกสิ่งทุกอย่างอีกด้วย มีนทีโคเฝือกเป็นพาหนะ

๒. พระวิษณุ (นารายณ์) คือเทพพระเจ้าผู้คุ้มครองปกป้องรักษาโลกปัจจุบันหลอมละลายสิ่งมีชีวิตทุกอย่าง พระองค์มี ๔ กร ทรงถือ ตรีจักร คทา สังข์ ขรรค์และดอกบัว

๓. พระพรหม (บิดา - มารดา) คือ เทพพระเจ้าผู้สร้างสรรคให้โลกปัจจุบันให้น่าอยู่ดูดี และสวยงาม

สรุปว่า ผลวิจัยและการรายงานการวิจัยแสดงความคิดเห็น แนวทางการศึกษาวิจัยเชิงสำรวจลักษณะและอิทธิพลความเชื่อพิธีกรรม และประเพณีศิลปกรรมปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี เพื่อให้ทราบโบราณสถานโบราณวัตถุ และสถานที่สำคัญ ๆ ของศิลปกรรมปราสาทขอมที่มีประโยชน์และคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ควรอนุรักษ์ไว้ให้มีคุณค่ายิ่งของการวิจัย

^๒อง แจซอล, เอาชีวิตรอดในนครวัด เล่ม ๑ (ฉบับปรับปรุง),(กรุงเทพมหานคร: นามมีบุ๊คส์ พับลิเคชั่นส์,๒๕๕๗), หน้า ๑๐๒.

บทที่ ๔

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลการศึกษาวิจัยเชิงสำรวจลักษณะและอิทธิพลความเชื่อและประเพณี ศิลปกรรมปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานีทั้ง ๗ แห่ง ซึ่งมีผลการวิเคราะห์ประกอบด้วย

- ๔.๑ การวิเคราะห์ความเชื่อพราหมณ์-พุทธและผี
- ๔.๒ การวิเคราะห์พิธีกรรม
- ๔.๓ การวิเคราะห์ประเพณี
- ๔.๔ การวิเคราะห์การเรียนรู้

๔.๑ การวิเคราะห์ความเชื่อพราหมณ์-พุทธ และผี

ตามที่ได้ศึกษาสำรวจชุมชนท้องถิ่นว่า มีการยอมรับถือและความเชื่อในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๘ จัดเป็นยุคแห่งความเจริญเฟื่องฟูของศิลปวัฒนธรรมเขมร ทำให้ชุมชนดั้งเดิมเกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม กษัตริย์ขอมหรือเขมร ที่ได้ทรงสร้างวัฒนธรรมไว้ในแผ่นดินอีสานมากกว่าในยุคใด ๆ จนอาจกล่าวได้ว่า เป็นยุคทองของวัฒนธรรมเขมร คือ ในยุคสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ หลังจากนั้นอิทธิพลของวัฒนธรรมเขมรก็เสื่อมลง และขาดหายไปตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๙ เป็นต้นมา พร้อม ๆ กับการสูญสลายและเสื่อมสภาพของศิลปะสถาปัตยกรรมแบบขอม หลักฐานทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ที่แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของชุมชนลดน้อยลง จนมาถึงพุทธศตวรรษที่ ๒๓ ซึ่งเป็นยุคแห่งความเจริญเฟื่องฟูของศิลปวัฒนธรรมเขมรได้ปรากฏหลักฐานการเคลื่อนย้ายและตั้งชุมชนใหม่ การสร้างบ้านแปงเมืองของกลุ่มวัฒนธรรมไทย-ลาว ยุคนี้จัดเป็นยุคเริ่มต้นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของเมืองอุบลราชธานี ในรอบ ๒๐๐ ปี มีความเชื่อแบบผสมผสานการเคารพบูชาของชุมชนท้องถิ่นประกอบด้วย

๑. ความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ การนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ คือ ความต้องการให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ ความปลอดภัยในการดำเนินชีวิตความเชื่อของชนเผ่าขอมโบราณ ดังที่กล่าวไว้ดังนี้

คณะกรรมการดำเนินงานฝ่ายจัดทำหนังสือ,อุบลราชธานี ๒๐๐ ปี, (กรุงเทพมหานคร: ชวนการพิมพ์, ๒๕๓๕), หน้า ๑๕.

“กรณีชนเผ่าบางเผ่า” เช่น พวกจาม ก็เคยมีความเชื่ออำนาจแห่งดินและภูเขาว่า เป็นต้นกำเนิดของพลังชีวิต และความอุดมสมบูรณ์ทั้งปวงได้ผสมกับการนับถือบรรพบุรุษ เจ้าแห่งแผ่นดินและเจ้าแห่งภูเขาเข้าด้วยกัน จึงมีการถือก้อนดิน เส้าหิน คนบางกลุ่มเชื่อว่า บรรพบุรุษของคนที่อำนาจดลบันดาลให้เกิดสิ่งดี หรือร้ายก็ได้ หรือในกรณีความเชื่อที่ว่า พวกขอมโบราณ มีความเชื่อในลัทธิภูเขามากกว่าชนเผ่าอื่น เช่น ชนเผ่าสำแหรในกัมพูชา ยังคงนับถือเทวะที่มีชื่อว่า “สตักบุง” ว่าเป็นราชาแห่งภูเขา บางทีก็นิยมเรียกลัทธิภูเขาของขอมว่า “ลัทธิพนม” เรียกชื่อเมืองกษัตริย์ของตนว่า “กรุงพนม” หมายถึง ราชาแห่งภูเขา นิยมกำหนดภูเขาศักดิ์สิทธิ์ประจำกลุ่มและประจำถิ่น เช่น ยาพนมที่วยาธปุระ หรือ บาพนม ใกล้อังกอร์ฟอไร เป็นต้น”

๒. ความเชื่อทางพุทธศาสนา พบว่า มีบาปบุญจริง มีการให้ทาน มีความเชื่อ มีประเพณี มีขนบธรรมเนียมแบบแผน มีระเบียบแบบอย่าง มีความประพฤติปฏิบัติตามธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม ในที่สุดการให้ทาน ความเชื่อ ประเพณี ขนบธรรมเนียมแบบแผน ระเบียบแบบอย่าง ความประพฤติปฏิบัติมีลักษณะผิดเพี้ยนไปจากต้นตำรับเดิม แต่ยังมีเค้าโครงของเดิมไว้ การปฏิบัติที่ผิดเพี้ยนไปในกลุ่มของชาวบ้าน เป็นวัฒนธรรมอีกระยะหนึ่ง ที่เรียกว่า วัฒนธรรมชาวบ้านในปัจจุบันนี้ ฮีต – คอง^๒ ต่าง ๆ จึงเป็นกิจกรรมในการปฏิบัติระดับชาวบ้านเสมอ และเกิดเป็นจารีตประเพณีต่าง ๆ การครองเรือนหรือการประกอบสัมมาอาชีพ หรือการประพฤติตนในสังคม ตลอดจนการปฏิบัติตนให้มีความสุข

๓. ความเชื่อของชุมชนทางสังคม เกี่ยวกับผีบรรพบุรุษ คือ ผู้ที่มีอำนาจเร้นลับที่ไม่มีใครบอกได้ว่า มันมีรูปร่างหน้าตาเป็นอย่างไร ผีป่า ผีไร่ ผีนา ผีถน ความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณ บรรพบุรุษที่ตายไปและอาจมีวิญญาณเที่ยวเตร็ดเตร่เร่ร่อน ความเชื่อเกี่ยวกับดวงชะตาชีวิต คือ เกี่ยวกับคนที่เกิดในวัน เดือน ปี ย่อมมีชีวิตที่แตกต่างกันไป

สรุปได้ว่าชุมชนมีความเชื่อเกี่ยวกับขวัญหรือจิตวิญญาณ คือ คนเกิดมามีร่างกายและจิตใจผสมกันอยู่ เรียกว่า “ขวัญ” คือ ร่างกายและจิตวิญญาณ หรือพื้นฐานทางด้านวัฒนธรรมความเชื่อ ประเพณีการฝังศพ จึงเป็นอุทาหรณ์ว่า ไม่ให้คนทำบาปทั้งปวงให้ทำแต่ความดี ประพฤติดี และมีศีลธรรม ซึ่งมีการปฏิบัตินับถือกันมานานแล้วตามชุมชนท้องถิ่น การนับถือผี (Spirit won ship) ซึ่งเป็นการเคารพนับถือผีของบรรพบุรุษเป็นสิ่งสำคัญ เพราะคนโบราณมีความเชื่อว่า ชีวิตยังคงมีอยู่หลังตาย จึงยังมีการติดต่อเชื่อมโยงกันระหว่างผู้ที่ตายไปแล้วกับผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ เพื่อให้พลังอำนาจของผู้ที่ตายไปแล้ว โดยเฉพาะผู้เป็นบรรพบุรุษมาคอยให้ความช่วยเหลือ ค้ำครองตนเอง และครอบครัว จึงมีการทำพิธีพิธิกรรมไปให้ท่านเหล่านั้น

^๒ นายบำเพ็ญ ฦ อุบล, คอง ๑๔ ระเบียบชีวิตคนอีสาน, สถาบันราชภัฏอุบลราชธานี, ๒๕๔๖, หน้า ๒๒.

๔.๒ การวิเคราะห์พิธีกรรม

ตามที่ได้ศึกษาสำรวจชุมชนท้องถิ่น พบว่า รับเอาพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับเทพพระเจ้า ๓ องค์ ที่เป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวกับลัทธิศาสนาพราหมณ์/ฮินดู ซึ่งเข้าไปเกี่ยวข้องกับเทพพระเจ้า ๓ องค์ ที่เป็นพระเจ้าที่ชาวฮินดูนับถือเคารพยำเกรงมากที่สุด ซึ่งได้แก่ พระพรหม พระวิษณุ และพระศิวะ พิธีกรรมที่พราหมณ์นิยมจัดขึ้นเป็นประจำทุกปี ทั้งที่เป็นพราหมณ์ในเมืองและในประเทศไทย ณ เสาชิงช้า หน้าโบสถ์พราหมณ์ตรงข้ามกับวัดพระอารามหลวงสำคัญของคนไทย คือ วัดสุทัศน์เทพวราราม เรียกว่า พิธี “ตรียมปวาย” หรือ “ตรีปวาย” จัดขึ้นปีละ ๑ ครั้ง เป็นเวลา ๑๐ วัน (ราวเดือน ๖ ซึ่งตรงกับเดือนมาฆะมาส) จุดมุ่งหมายหลักก็เพื่อทำพิธีแสดงความเคารพบูชาต่อเทพเจ้าองค์สำคัญของศาสนาพราหมณ์ทั้ง ๓ พระองค์นั่นเอง

๔.๓ การวิเคราะห์ประเพณี

ตามที่ได้ศึกษาสำรวจชุมชนท้องถิ่น พบว่า ได้รับเอาประเพณีวัฒนธรรมตราวิเดียนที่ปรากฏในวัฒนธรรมเขมร ซึ่งอิทธิพลอารยธรรมตราวิเดียนที่มีต่ออารยธรรมพระเวท และได้รับเอาอิทธิพลบางสิ่งบางอย่าง โดยนำมาจากอารยธรรมตราวิเดียน (หรือ ทราซิติเซ) ข้อเท็จจริงบางอย่างประกอบขึ้นเป็นศาสนาฮินดูในปัจจุบันได้ว่า “ความเชื่อดั้งเดิมของชนตราวิเดียน หรือพวกมิลักเซ” ได้เปลี่ยนโฉมหลักความเชื่อถือของพวกอารยันในหลายลักษณะด้วยกัน ประกอบด้วย

๑. เทพเจ้าในคัมภีร์พระเวท ไม่เกี่ยวข้องกับป่าหรือการล่าสัตว์ แต่ปรากฏว่า เทพเจ้าของตราวิเดียน เช่น พระศิวะ หรือพระวิษณุเกี่ยวข้องกับป่าเขาและการล่าสัตว์เป็นส่วนมาก เมื่ออารยธรรมตราวิเดียนถูกกลืนโดยอารยธรรมพระเวท บรรยากาศศุภชายัญก็เริ่มเปลี่ยนทิศทางมาเป็นการค้นคิดทางปรัชญายิ่งขึ้น

๒. การบูชาเทพเจ้าในคัมภีร์พระเวท เป็นการบูชาเทพเจ้าเพศชายทั้งสิ้น จริงอยู่ “อติติ” หรือเจ้าแม่ธรณี เป็นเจ้าแม่เทวีที่มีตำแหน่งสูง คือ เป็นมารดาของเทพเจ้าทั้งหลาย ถึงอย่างนั้นก็ยังไม่ได้รับการบูชา เช่น เทพเจ้าอื่น ๆ เช่น พระรัศมี พระวรุณ พระอินทร์ ฯลฯ เจ้าแม่สร้อยสวดี และอินทிரานี ก็หามีบทบาทสำคัญในคัมภีร์พระเวทไม่ ในยุคหลังต่อมาเท่านั้น เจ้าแม่ทั้งหลายจึงเริ่มมีบทบาทสำคัญยิ่งขึ้น ข้อสันนิษฐานเรื่องนี้ ก็คือ เป็นอิทธิพลของการนับถือพระแม่เจ้าของพวกตราวิเดียน ดังนั้นจึงพบว่า ในตอนหลัง ๆ นี้ เจ้าแม่ผู้เป็นภรรยาของมหาเทพศิวะเท่านั้นที่แสดงบทบาทตลอดมา ชื่อของนางปราวดี, เทวี และทศคา ถูกเอาใจใส่นำหน้าเทพเจ้าองค์อื่นได้ทั้งหมด

๓. คัมภีร์พระเวท สัตว์เดรัจฉานไม่สู้มีความสำคัญแต่อย่างใด และนี่ก็เป็นข้อเท็จจริงเกี่ยวกับอารยธรรมในเมือง สัตว์ และต้นไม้ย่อมมีบทบาทในธรรมชาติในป่า ดังนั้นจึงปรากฏว่า ในตอนหลังการบูชาวัวจึงกลายเป็นสิ่งสำคัญ เทพเจ้า การบูชา และเรื่องคัมภีร์พระเวท ยังปรากฏในคติความเชื่อ และการบูชาในวัฒนธรรมของขอมหรือเขมรโบราณ เดิมเทพเจ้าการบูชาเทพเจ้าเป็นวัฒนธรรม

ของพวกตราวิเดือน ต่อมาชาวพื้นเมืองเดิมหรือตราวิเดือนในอินเดีย ได้มาครอบครองขอมและได้นำเอาวัฒนธรรมเดิมมาเผยแพร่ด้วย ดังนั้น วัฒนธรรมของขอม จึงมีวัฒนธรรมตราวิเดือน (อินเดียโบราณ) ปรากฏอยู่ในปราสาทขอมแทบทุกแห่ง โดยเฉพาะปราสาทหนองทองกลาง

๔.๔ การวิเคราะห์การเรียนรู้

ตามที่ได้ศึกษาสำรวจชุมชนท้องถิ่น สมควรจัดให้มีแหล่งเรียนรู้โบราณสถานและโบราณวัตถุ ตามสถานที่ที่มีโบราณสถาน โดยจัดให้เป็นสัดส่วนเป็นหมวดหมู่ ดูแลเห็นงายมีป้ายเขียนอธิบายบอกชื่อวัตถุสิ่งของนั้นให้เข้าใจง่าย เช่น ชื่อปราสาท หน้าบัน ทับหลัง ประติมากรรมนูนต่ำนูนสูง ซึ่งมีวัดต่างๆ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติทั่วประเทศ และในส่วนที่เป็นปัจจุบันประกอบด้วย

๑. โบราณสถานที่เป็นสิ่งก่อสร้างโดยฝีมือมนุษย์ สร้างขึ้นด้วยจุดประสงค์และมีลักษณะรูปแบบแตกต่างกันไป เช่น โบสถ์ วิหาร เจดีย์ บ้านเรือน อุ้ต้อเรือ แหล่งหลอมและถลุงโลหะ ถนนโบราณ เขื่อนหรือฝาย คลองขุด คูเมือง กำแพงเมือง เป็นต้น

๒. โบราณสถานที่เป็นแหล่งธรรมชาติที่มนุษย์ดัดแปลงเพื่อใช้ประโยชน์ในการประกอบกิจกรรม หรือเป็นที่อยู่อาศัย เช่น เิงผาที่มีภาพเขียนสี ภูเขาและถ้ำที่ดัดแปลงเป็นที่อยู่อาศัยและที่ฝังศพ แม่น้ำที่เป็นนิมิตของพุทธสิมา เป็นต้น

๓. โบราณสถานตามธรรมชาติที่มีร่องรอยกิจกรรมของมนุษย์มีความเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ หรือบุคคลสำคัญทางประวัติศาสตร์หรือบุคคลสำคัญทางประวัติศาสตร์ เช่น พุ่งภูเขาทอง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นสมรภูมิตระหว่งไทยและพม่าในสมัยอยุธยา เส้นทางนมัสการพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี เป็นเส้นทางเสด็จประพาสในรัชสมัยพระเจ้าทรงธรรม เป็นต้นมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์

สรุปได้ว่า ความเจริญเฟื่องฟูของศิลปกรรมและวัฒนธรรมเขมรได้ปรากฏหลักฐานการเคลื่อนย้ายและตั้งชุมชน การสร้างบ้านแปลงเมืองของกลุ่มวัฒนธรรมไทย-ลาว มีการนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์จักรวาล เทพพระเจ้า ๓ องค์ คือ ความต้องการให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ ความปลอดภัยในการดำเนินชีวิตของตน ตามศาสนาหลัก คือ ฮินดูและพุทธศาสนา ซึ่งเข้ามาผสมผสานซึ่งจะยืนยันได้ถึงแนวความเชื่อของชนเผ่าขอมโบราณ มีความเชื่ออำนาจแห่งดินและภูเขา ว่าเป็นต้นกำเนิดของพลังชีวิต และความอุดมสมบูรณ์ทั้งปวงได้ผสมกับการนับถือบรรพบุรุษ จึงมีการถือก้อนดิน เส้าหิน คนบางกลุ่มเชื่อว่า ผีบรรพบุรุษของคนมีอำนาจลดบันดาลให้เกิดสิ่งดีหรือร้ายก็ได้ เรื่องนี้สมควรจัดให้มีแหล่งศูนย์การเรียนรู้ เพื่อจักได้มีความรู้มากยิ่งขึ้นต่อไป

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

การวิจัยศึกษาเชิงสำรวจลักษณะและอิทธิพลความเชื่อและประเพณีศิลปกรรมปราสาท
ขอมในจังหวัดอุบลราชธานี ทั้ง ๗ แห่ง โดยใช้หลักการวิจัยปฏิบัติการ ผู้วิจัยสรุปผลการวิจัยและ
ข้อเสนอแนะตามลำดับ ประกอบด้วย

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

สรุปผลการวิจัยครั้งนี้ พบว่า ความเจริญเฟื่องฟูของศิลปกรรมและวัฒนธรรมเขมรได้
ปรากฏหลักฐานการเคลื่อนย้ายและตั้งชุมชน การสร้างบ้านแปงเมืองของกลุ่มวัฒนธรรมไทย-ลาว มี
การนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ คือ ความต้องการให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ ความปลอดภัยในการดำเนินชีวิต
ของตน ตามศาสนาหลัก คือ ฮินดูและพุทธศาสนา ซึ่งเข้ามาผสมผสานซึ่งจะยืนยันได้ถึงแนวความเชื่อ
ของชนเผ่าขอมโบราณ มีความเชื่ออำนาจแห่งดินและภูเขา ว่าเป็นต้นกำเนิดของพลังชีวิต การบูชา
เคารพพญานาค และหรือความอุดมสมบูรณ์ทั้งปวงได้ผสมกับการนับถือบรรพบุรุษ บางกลุ่มเชื่อว่า ผี
บรรพบุรุษของคนมีอำนาจดลบันดาลให้เกิดสิ่งดีหรือร้ายก็ได้ ตามลักษณะและอิทธิพลความเชื่อและ
ประเพณีศิลปกรรมปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี ประกอบด้วย

๕.๑.๑ จากการอภิปรายผลการดำเนินการทุกกิจกรรมวิจัยของแต่ละวงรอบ โดยการอ
งการอภิปรายประวัติของปราสาทขอม คือ ผู้ร่วมวิจัยมีความรู้ ความเข้าใจ ได้เปรียบเทียบข้อมูลที่เก็บ
มาได้จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ แล้วนำมาพิจารณาว่า ข้อมูลแต่ละคนที่ได้มาในแต่ละประเด็นมีความ
สอดคล้องกัน ประกอบด้วย

๑. สภาพพื้นที่ปราสาทปัจจุบัน พบว่า มีสภาพเปลี่ยนแปลงจากเดิมลักษณะอิทธิพล
ทั้งมิติด้านคำสอน ด้านอิทธิพลด้านคติความเชื่อ และด้านประเพณี ที่มีต่อชุมชนท้องถิ่น สรุปได้ว่า
ลักษณะและอิทธิพลความเชื่อและประเพณีศิลปกรรมปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี ที่มีกระแส
วัฒนธรรม และอำนาจอิทธิพลวัฒนธรรมเขมรได้แพร่ขยายเข้ามายังภูมิภาคนี้ซึ่งจังหวัดอุบลราชธานีก็
ได้รับอิทธิพลเขมรเช่นกัน ที่ปรากฏในศิลปกรรมปราสาทขอมทั้ง ๗ แห่ง ได้แก่ ๑. ปราสาทขอมบ้าน

เบ็ญจ ๒.ปราสาทขอมหนองทองกลาง ๓.ปราสาทขอมนางพญา ๔.ปราสาทขอมแก่งตอย ๕.ปราสาทขอมอุมมุง ๖.ปราสาทขอมภูน้ำเย็น ๗. ปราสาทขอมภูโคกใหญ่ และภาพสลักรายณ์บรรทมสินธุ์ ล้วนมีสาเหตุมาจากอิทธิพลเขมรทั้งมิติด้านศิลปกรรม ด้านคติความเชื่อ และขนบธรรมเนียมประเพณี และศิลปวัฒนธรรมที่มีต่อชุมชนท้องถิ่น พบทั่วไปตามปราสาทขอม ผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัย สามารถเข้าใจในเนื้อหาสาระ ที่เป็นนามธรรม และรูปธรรม ลักษณะและอิทธิพลของขอมทำให้เกิดการเรียนรู้ จากประสบการณ์ตรงจากการสัมภาษณ์ การจดบันทึกรายละเอียด มีการเสวนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ มีการอภิปรายแสดงความคิดเห็นอย่างกว้างขวางแสดงให้เห็นว่า ผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัย มีความรู้ความสามารถเข้าใจมากยิ่งขึ้นในเนื้อหาสาระลักษณะและอิทธิพลความเชื่อและประเพณีศิลปกรรมปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานีที่เห็นว่าเป็นเรื่องดีมีประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่น

๒. ข้อมูล เกี่ยวกับพิธีกรรม อิทธิพล ความเชื่อและประเพณีศิลปกรรมปราสาทขอม ในจังหวัดอุบลราชธานี จากผู้ทรงคุณวุฒิ พบว่า แนวทางพิธีกรรม ความเชื่อและประเพณีที่ให้ทราบถึงคุณประโยชน์ นำมาเป็นตัวอย่าง เพื่อปรับปรุงจากความคิดเห็นได้สอดคล้องกับผู้ร่วมวิจัย จำนวน ๓ รูป/คน และข้อมูลเกี่ยวกับผลพิธีกรรม ความเชื่อและประเพณีที่ปรากฏในศิลปกรรมปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี จากเจ้าอาวาส และนักวิชาการพบว่า ผลเกิดจากพิธีกรรม ความเชื่อและประเพณีศิลปกรรมปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี เกี่ยวกับเอกสารสอดคล้องกับผู้วิจัย ผู้ร่วมวิจัยและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องจำนวน ๑๕ รูป/คน

๕.๑.๒ แนวทางวิถีชีวิตของชุมชน พบว่า มีพิธีกรรม ความเชื่อและประเพณี เพื่อให้ทราบถึงคุณประโยชน์ของการวิจัย จากการศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวกับลักษณะและอิทธิพลความเชื่อและประเพณีศิลปกรรม/ปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี ที่สะท้อนผลเกี่ยวกับวิถีชีวิตของคนและขนบธรรมเนียมประเพณี และศิลปวัฒนธรรมที่มีต่อชุมชนท้องถิ่น ในจังหวัดอุบลราชธานี ประกอบด้วย

๑. ตามลักษณะและอิทธิพล และความเชื่อทางพุทธศาสนา พบว่า มีการให้ทานมีบาปบุญจริง มีความเชื่อ มีประเพณี มีขนบธรรมเนียมแบบแผน มีระเบียบแบบอย่าง มีความประพฤติปฏิบัติตามธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรม ในที่สุดการให้ทาน ความเชื่อ ประเพณี ขนบธรรมเนียมแบบแผนระเบียบแบบอย่าง ความประพฤติปฏิบัติมีลักษณะผิดเพี้ยนไปจากต้นตำรับเดิม แต่ยังมีเค้าโครงของเดิมไว้ การปฏิบัติที่ผิดเพี้ยนไปในกลุ่มของชาวบ้าน เป็นวัฒนธรรมอีกรายหนึ่ง ที่เรียกว่าวัฒนธรรมชาวบ้านในปัจจุบันนี้ ฮีต - คอง ต่าง ๆ จึงเป็นกิจกรรมในการปฏิบัติระดับชาวบ้านเสมอ และเกิดเป็นจารีตประเพณีต่าง ๆ การครองเรือนหรือการประกอบสัมมาอาชีพ หรือการประพฤติตนในสังคม ตลอดจนการปฏิบัติตนให้มีความสุข

๒. ตามลักษณะและอิทธิพลความเชื่อเรื่องจักรวาล เทพเจ้าทั้ง ๓ องค์ซึ่งมีพระอินทร์ (ศิวนะ)พระนารายณ์(วิษณุ)และพระพรหม การบูชาพญานาคเป็นการเคารพบูชาของชุมชนท้องถิ่น คือ

การนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อต้องการให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ ความปลอดภัยในการดำเนินชีวิตของตน ตามศาสนาหลัก คือ ฮินดูและพุทธศาสนา ซึ่งเข้ามาผสมผสานซึ่งจะยืนยันได้ถึงแนวความเชื่อของชนเผ่าขอมโบราณ มีความเชื่ออำนาจแห่งดินและภูเขา ว่าเป็นต้นกำเนิดของพลังชีวิต และความอุดมสมบูรณ์ทั้งปวงได้ผสมกับการนับถือผีบรรพบุรุษ จึงมีการถือก้อนดิน เส้าหิน คนบางกลุ่มเชื่อว่า ผีบรรพบุรุษของคนมี และเกี่ยวกับผี คือ ผู้ที่มีอำนาจเร้นลับที่ไม่มีใครบอกได้ว่า มันมีรูปร่างหน้าตาเป็นอย่างไร ความเชื่อเกี่ยวกับดวงชะตาชีวิต คือ เกี่ยวกับการเกิดวัน เดือน ปี ย่อมมีชีวิตที่แตกต่างกันไป คนเกิดมา มีร่างกายและจิตใจผสมกัน เรียกว่า “ขวัญ” คือ ร่างกายและจิตวิญญาณ หรือพื้นฐานทางด้านวัฒนธรรมความเชื่อประเพณีประเพณีปฏิบัติ และมีศีลธรรม ซึ่งมีการปฏิบัตินับถือกันมานานแล้วตามชุมชนท้องถิ่น

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเพื่อนำไปใช้หรือการวิจัยในอนาคตต่อไป

๑. จากการที่ได้ศึกษาวิจัยเชิงสำรวจลักษณะและอิทธิพลความเชื่อและประเพณีศิลปกรรมปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี ใช้หลักการประชุมปฏิบัติการ การปฏิบัติภาคสนาม และการปฏิบัติจริง ควรเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้มีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการดำเนินงานอย่างเต็มที่ และต่อเนื่อง สอดคล้องกับนโยบายของมหาวิทยาลัย รวมทั้งส่งเสริมสนับสนุน ด้านงบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ อย่างเพียงพอ เพื่ออำนวยความสะดวกต่อการวิจัยให้มากยิ่งขึ้น ควรศึกษาวิจัยเชิงสำรวจลักษณะและอิทธิพลความเชื่อและประเพณี เกี่ยวกับเรื่องนี้ความจัดให้มีแหล่งศูนย์การเรียนรู้ให้มากและแพร่หลายทั่วปั้งขึ้น

๒. การนำผลการวิจัยไปใช้ควรปรับให้เหมาะสมกับบริบทของท้องถิ่นนั้นๆควรส่งเสริมให้มีการวิจัยอย่างต่อเนื่อง และมีการเผยแพร่ ประชาสัมพันธ์ ให้ทราบถึงความก้าวหน้าการดำเนินงานที่ประสบผลสำเร็จแก่ผู้เกี่ยวข้องรับทราบสมควรให้มีข้อมูลการวิจัยเพื่อนำไปเป็นข้อมูลสารสนเทศ และนำไปเป็นฐานข้อมูลของการวิจัยอย่างต่อเนื่องและเหมาะสมตามกาลต่อไป

บรรณานุกรม

กรมการศาสนา. กระทรวงวัฒนธรรม. **แนะนำสังฆนียสถาน ๔ ตำบล**. ๒๕๕๕.

แก้ว ชิตตะขม. **คู่มือพุทธศาสนิกชน**. กองพุทธศาสนศึกษา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.

กรุงเทพมหานคร, ๒๕๔๙.

เกียรติศักดิ์ นาคประสิทธิ์ และคณะ. **การศึกษาความเชื่อและการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาของพุทธศาสนิกชนในจังหวัดนครราชสีมา**. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

กองโบราณคดี. **กรมศิลปากร**. รายงานการขุดแต่งปราสาทบ้านเบญจ อำเภอดงหลวง จังหวัดอุบลราชธานี, ๒๕๓๓.

กิติ ยิ่งยงใจสุข. **ความเชื่อและพฤติกรรมที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาของอาจารย์มหาวิทยาลัยของรัฐในกรุงเทพมหานคร**. รายงานการวิจัยศูนย์พุทธศาสนศึกษาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

เกียรติศักดิ์ นาคประสิทธิ์ และคณะ. **การศึกษาความเชื่อและการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาของพุทธศาสนิกชนในจังหวัดนครราชสีมา**. รายงานการวิจัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

คณะผู้จัดทำ. **อุบลราชธานี ๒๐๐ ปี**. คณะกรรมการดำเนินงานฝ่ายจัดทำหนังสือ, ๒๕๓๕.

ชาญชัย อาจิมสมาจาร. **หลักการประชุมเชิงปฏิบัติการ**. กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท., ๒๕๓๕.

दनัย ไชยโยธา. **ลัทธิ ศาสนา และระบบความเชื่อในประเพณีนิยมในท้องถิ่นกรุงเทพมหานคร**: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์. ๒๕๓๘.

ดวงเดือน พันธุมนาวิณ และคณะ. **ความเชื่อและการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาของคนไทย : การปลูกฝังอบรมและคุณภาพชีวิต**. รายงานการวิจัย คณะพัฒนาสังคมสถาบันบัณฑิตพัฒนาบริหารศาสตร์, ๒๕๔๐.

ธนาภิต ธนิกุล. **ประเพณี พิธีมงคลและวันสำคัญของไทย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ปรีรามิต, พิมพ์ครั้งที่ ๔, ๒๕๔๓.

จิตา สาระยา. **ปราสาทขอมพระวิหาร**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๔๐.

_____. **เมืองอุบลราชธานีแห่งราชะ ศรีสง่าแห่งไพรพฤษ**. กรุงเทพมหานคร: ศรีบุญ อุตสาหกรรม การพิมพ์, ๒๕๓๖.

_____. **นำเที่ยวเขาพระวิหาร**. กรุงเทพมหานคร: ด่านสุทธาการพิมพ์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, ๒๕๔๑.

ทองแดง พุทธเกตุ. **หลักธรรมและความเชื่อที่ปรากฏจิตรกรรมฝาผนังพุทธสถานของวัดในจังหวัดอุบลราชธานี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยเขตอุบลราชธานี**, รายงานการวิจัย, ๒๕๕๐.

สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม. **แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานสำหรับพระสงฆ์** กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๐.

พระเทพรัตนโมลี. **ประวัติย่อพระธาตุพนม**. ธรรมบรรณการ ในงานพิธีมุขิตาสักการะแด่พระเทพวรมณี เจ้าอาวาสวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร. พิมพ์ครั้งที่ ๓, ๒๕๕๗.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **เครื่องวัดความเจริญของชาวพุทธ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๐.

_____. **ธรรมบุญชีวิต (ฉบับชาวบ้าน)** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๔.

_____. **กาลานุกรม พระพุทธศาสนาในอารยธรรมโลก**. กรุงเทพมหานคร: มหพันธ์ไฟเบอร์ซีเมนต์ จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๒.

บุญธรรม กิจปรีดาบริสุทธิ์. **คู่มือการวิจัย การเขียนรายงานการวิจัย และวิทยานิพนธ์**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๐.

_____. **สถิติวิเคราะห์เพื่อวิจัย**. กรุงเทพมหานคร: จามจุรีโปรดักท์, พิมพ์ครั้งที่ ๔, ๒๕๔๙.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **ประวัติพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พ.ศ. ๒๕๕๐.

_____. **พระพุทธศาสนาและปรัชญา ๕๐ ปี** อุดมศึกษา มจร. ๒๕๙๐ – ๒๕๓๕,รวมบทความทางวิชาการ.

บุญชม ศรีสะอาด. **การวิจัยเบื้องต้น**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สุวีริยาสาส์น, พิมพ์ครั้งที่ ๗ (ฉบับปรับปรุง), ๒๕๔๕.

บำเพ็ญ ญ อุบล. **คอง ๑๔ ระเบียบชีวิตคนอีสาน**. สถาบันราชภัฏอุบลราชธานี, ๒๕๔๖.

บรรยงค์ โตจินดา. **การบริหารงานบุคคล**. กรุงเทพมหานคร: รวมสาส์น, ๒๕๔๒.

บริษัท พรอนันต์การช่าง จำกัด. **รายงานการบูรณะโบราณสถานปราสาทตาดีนา**, ๒๕๔๗.

ประวิต เอรารธรรม. **การวิจัยปฏิบัติการ**. คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๕.

ยินดี อีสสระโชติ. **ความเชื่อและการปฏิบัติของกลุ่มนักเรียน นักศึกษาต่อศีลและวินัยทางพุทธศาสน์เป็นปัจจัยต่อต้านภัยเอดส์ จังหวัดสงขลา**. รายงานการวิจัย.

วัดทุ่งศรีเมือง. **หนังสืออนุสรณ์พระราชทานเพลิงศพพระราชรัตนโนบล** (พิมพ์ นารโท ป.ธ.๖.พ.ม.)

ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี, สิริธรรมออฟเซท. ๒๕๔๘.

วัดมหานาราม. **หนังสือฉลองสมณศักดิ์ ทำบุญอายุวัฒนมงคล พระเทพกิตติมุนี**. ตำบลในเมือง

อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี, หจก.อุบลกิจออฟเซทการพิมพ์. ๒๕๔๖.

วลี จิตจำรัสรัตน์ และคณะ. **เอาชีวิตรอดในนครวัด เล่ม ๑ (ฉบับปรับปรุง)**. นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๕๗.

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุบลราชธานี. **อุบลราชธานีเมืองนักปราชญ์**, ๒๕๕๒.

สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติกรมศิลปากร. **ทำเนียบโบราณสถานขอมในประเทศไทย เล่ม ๔**, ๒๕๓๙.

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์. **ความรู้เรื่องพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

สมคิด บางโม. **แนวคิดและหลักการของการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ**. กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท., ๒๕๔๔.

สมฤฎาไพไตรภุมิ ฉบับกรุงศรีอยุธยา ฉบับกรุงธนบุรี เล่ม ๑. จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ. กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๔๒.

สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฒโน). **หลักพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **นวกวาท (หลักสูตรนิกธรรมชั้นตรี)** กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, พิมพ์ครั้งที่ ๗๘, ๒๕๓๘.

สุจิตต์ วงศ์เทศ. **ทุ่งกุลาอาณาจักรเกลือ ๒๕๐๐ ปี จากยุคแรกเริ่มเข้าสู่หลังยุคมั่งคั่งข้าวหอม**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๖.

แสง จันทร์งาม, **พุทธศาสนาวิทยา**, กรุงเทพมหานคร: บริษัทสร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๔๖.

อุดร จันทวัน. **วรรณกรรมเสริมสร้างมิตรภาพแห่งประชาชาติในอุ่ออารยธรรมลุ่มน้ำโขง**. นิตานครั้งคราตุ (ฉบับลาว) วิทยาลัยสงฆ์เลย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, จัดพิมพ์เผยแพร่, ๒๕๔๗.

เอกรินทร์ พึ่งประชา. **มรดกโลกมรดกแห่งมนุษยชาติ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ปาเจรา, ๒๕๕๐.

อง แจชอล. **เอาชีวิตรอดในนครวัด เล่ม ๑ (ฉบับปรับปรุง)**. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๕๗

ภาคผนวก

ผนวก ก
บทความการวิจัย

การศึกษาเชิงสำรวจลักษณะและอิทธิพลความเชื่อประเพณีศิลปกรรมปราสาทขอมในจังหวัด
อุบลราชธานี

A Critical Survey of Types of Arts, Believes, and Culture on the Khom palaces in
Ubonratchani Province

โดย

นายทองแดง พุทธเกต

นายมนูญ พันนา

Mr. Thongdaeng Phutthaket

Mr. Manoon Panna

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัย เรื่อง การศึกษาเชิงสำรวจ ลักษณะและอิทธิพล ความเชื่อ ประเพณี
ศิลปกรรมปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี ทั้ง ๗ แห่งซึ่งมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาประวัติและความ
เป็นมาของปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานีกลุ่มตัวอย่างที่เลือกมาสัมภาษณ์ในครั้งนี้ คือ พระสงฆ์/
ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๓ รูป/คน และผู้ที่ให้ข้อมูลสัมภาษณ์ ผู้นำท้องถิ่น ประชาชนชาวบ้าน และ
นักวิชาการ จำนวน ๑๕ รูป/คน รวมทั้งสิ้น ๑๘ รูป/คน เครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูล คือ แบบ
บันทึก (Records) และแบบสัมภาษณ์ (Interviews) เพื่อใช้เป็นเครื่องเก็บรวบรวมและนำมาจัดระบบ
เรียบเรียง สังเคราะห์ และวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา

ผลที่ได้จากการวิจัยพบว่า ความเชื่อและอิทธิพลศิลปกรรมปราสาทขอม ว่ามีการสร้างฐาน
ของปราสาทขอม มักทำเพิ่มมุ่มที่มีความกว้างโดยเฉพาะด้านประกอบมุมตรงกลางเท่านั้น ซึ่งมีลักษณะ
และอิทธิพลเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมภาพเขียน ภาพแกะสลัก และประติมากรรม นูนต่ำ – นูนสูง
ประกอบด้วย มีตัวปราสาท ศิลปะแบบขอมก่อด้วยอิฐผืนเรียบแนบกันแต่ละก้อนตั้งอยู่บนฐานศิลา
เดียวกันในแนวทิศเหนือและทิศใต้ หันหน้าไปทางทิศตะวันออก และมีทางเข้าทิศตะวันตก ออกด้านเดียว
ปูด้วยศิลาแลง มีผนังเรือนธาตุ และรูปเทพนพเคราะห์ ๙ องค์ นิยมประทับไว้บนซุ้มประตูปราสาทขอม
เท่านั้น ด้านลักษณะและอิทธิพลความเชื่อเรื่องจักรวาลเป็นความเชื่อของพวกเขาวินดูว่าโลกจักรวาล
ประกอบไปด้วยทวีปทั้ง ๗ ทวีป แต่ละทวีปแผ่ขยายออกเหมือนดอกบัวแต่ละทวีปมี ๙ ภูมิภาค แต่ละ

ภูมิภาคประกอบด้วย ๑. เขาพระสุเมรุที่เป็นแกนกลางของโลก ซึ่งเป็นที่อยู่ของเทพ ๒. ดินพระสุเมรุเชื่อมไปถึงนรก ๓. ยอดเขาพระสุเมรุบนเขาหิมาลัยเป็นที่อยู่ของพรหม ด้านความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับทางพุทธศาสนา ด้านวัฒนธรรมและอารยธรรม ซึ่งปรากฏร่องรอยภาพเขียนเชิงประวัติศาสตร์ที่ชัดเจน ได้แก่ ภาพเขียนก่อนประวัติศาสตร์บริเวณผาแต้ม ผาหม่อน ภาพเครื่องมือในการจับสัตว์ ภาพวัตถุ ภาพคน และฝ่ามือ หลักศิลาจารึกปากแม่น้ำมูล และแม่น้ำชี ได้พบเห็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ซึ่งมีอยู่ ๒ หลัก คือ จารึกของพระเจ้าจิตรเสน และจารึกของพระเจ้าอินทรวรมัน และมีหลักฐานสำคัญที่เหลืออยู่ มีความเชื่อและประเพณีเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมบูชาเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ของศาสนาพราหมณ์ทั้ง ๓ องค์ คือ พระพรหม(บิดา-มารดา) พระวิษณุ (พระอิศวร) และพระศิวะ(พระอินทร์) ถือว่าเป็นเทพเจ้าที่ฮินดูชนนับถือเคารพยำเกรงมากที่สุด พิธีกรรมประเพณีที่พราหมณ์นิยมจัดขึ้นเป็นประจำทุกปี ณ เสาชิงช้าหน้าโบสถ์พราหมณ์ นิยมเรียกว่า “พิธีตรียม์ปวาย” หรือ “ตรีปวาย” จัดขึ้นปีละ ๑ ครั้ง ๆ ละ ๑๐ วัน (ตรงกับเดือน มาฆะมาส) ทั้งนี้โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อแสดงความเคารพบูชาต่อเทพเจ้าองค์สำคัญของศาสนาพราหมณ์ ลักษณะและอิทธิพลความเชื่อศิลปกรรมปราสาทขอมในสมัยโบราณได้ยึดโยงอยู่กับคติความเชื่อของมนุษย์ในยุคอดีตกาล ประกอบด้วย ๑. การนับถือผี (Spirit won ship) ซึ่งเป็นการเคารพนับถือผีของบรรพบุรุษเป็นสิ่งสำคัญ เพราะคนโบราณมีความเชื่อว่า ชีวิตยังคงมีอยู่หลังตาย จึงยังมีการติดต่อเชื่อมโยงกันระหว่างผู้ที่ตายไปแล้วกับผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ เพื่อให้พลังอำนาจของผู้ที่ตายไปแล้ว โดยเฉพาะผู้เป็นบรรพบุรุษมาคอยให้ความช่วยเหลือ ค้ำครองตนเอง และครอบครัว จึงมีการทำบุญพิธีพิธีกรรมไปให้ท่านเหล่านั้น ๒. การนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นี้ก็คือ ความต้องการให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ ความปลอดภัยในการดำเนินชีวิตของตน ลัทธินี้ น่าจะเกิดมาก่อนลัทธิศาสนาหลัก คือ ฮินดูและพุทธศาสนาซึ่งเข้ามาผสมผสานในภายหลัง ซึ่งจะยืนยันได้ถึงแนวความเชื่อของชนเผ่าขอมโบราณ ๓. พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับเทพเจ้า ๓ องค์ ซึ่งประชาชนหรือชุมชนส่วนมากยังมีความเชื่อในองค์ประติมากรรมความเชื่อจักรวาล การบูชาในเทพเจ้าฮินดู การบูชาพญานาค และเรื่องคัมภีร์พระเวท วัฒนธรรมของขอมหรือเขมรโบราณได้มาครอบครองผสมผสานและนำเอาวัฒนธรรมเดิมมาเผยแพร่ด้วยปรากฏอยู่ยังทรงมีอิทธิพลศิลปกรรมปราสาทขอมแทบทุกแห่งในเอเชีย เขมรและประเทศไทย **หลักสำคัญ** การศึกษาเชิงสำรวจลักษณะและอิทธิพลความเชื่อประเพณีศิลปกรรมปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี

Abstract

This Research Works purposed to Critical Survey of the Historical Background and to study the Aspects of Arts, Believes and Cultures as appeared on those seven Khom palaces in Ubonratchathani Province.

The selected samples that used for Study were consisted of 7 community Leaders, 5 about Buddhist Monks, and 10 honorable and Local Excellency persons that Total numbessamuant of 22 persons. Tools used for collecting data were Interviews and Records. The Answers given by the Samples Could be used with data analyzing and interpretating based on the descriptive research method.

The finding results of this study were as follows; Aspect of Archeological Artist could be believed influenced of 6 Khom – palaces in Ubonratchathani city that in the 14th century B.E., the corner of Prasad Khom would created with wider size and it was seen that the aspects and formats of the Prasad Khorm in the 14th and 15th the centuries.

Aspect of Architecture of Noontam and Nnoomsung in accordance with the body of Prasad Khorm artist, builded with the neat brick each based on silalang. The middle Prasad consisted of Tablang which Esuan god who was sitting on the back of Arawan elephant and piece of silalang that deals with picture of Nopakaw 9 devince.

Aspect of influent believes about the Universes which belonging to Hinduism that the world or universes consisted of 7 continents (or Taveepas) and every continents were like the lotus having 9 Regions, every regions existed Sumeru mountain as the living places of two devines and the tops of them as the living places of Brahma. Both Hinduist and Buddhist Doctrine, had divided religious sealers and philosophers.

Aspect of Culture and civilization as appeared on the pre-historical carving at the area of phakhamyai, phatamp, phamorn picture of tools used for catching animals picture of materials human being and handicraft, The rock caving tower, at the area of moon river and Chee rivers have seen the historical data in around the 12 century B.E.

The rituals and Tradition that the Brahmana well had arranged every year at the Chingcha Tower in front of the Bhraman's church, this ceremony was called as Triyampravaya Rituals, or tri-pavaya which was done in a year for ten days Coherent to maghamasa with the purpose to respect and warship to the great gods or Devine of Hinduism and Brahmanism.

บทนำ

ความเป็นมา และความสำคัญของปัญหาจังหวัดอุบลราชธานีในอดีต สมัยอาณาจักรศรีโคตรบูรณ์ เรียกว่า เมืองปากคบ สมัยอาณาจักรขอม เรียกว่า เมืองคอนมตแดง และสมัยอาณาจักรไทย กรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี เรียกว่า ดอนมตแดง จนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เพื่อเป็นการระลึกถึงอดีต ซึ่งเป็นชื่อสถานที่ราชการ เช่น สนามกีฬาากลางดอนมตแดง อำเภอดอนมตแดง ในปัจจุบัน การเริ่มตั้งเมืองอุบลราชธานี (ดงอู่ผึ้ง) พระวอพระตา เมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๕ ท้าวคำผง บุตรชายของพระตา เป็นเจ้าเมืองคนแรก พระตา มีบุตรชาย ๓ คน คือ ท้าวคำผง ท้าวฝ่ายหน้า ท้าวทิศพรหม และพระวอ ผู้เป็นน้องพระตา และบุตรคนหนึ่งของพระวอ คือ ท้าวกำ รวม ๖ คน จังหวัดอุบลราชธานีถือว่าเป็นจังหวัดที่ใหญ่ในภาคอีสานตอนล่างตามสภาพทางด้านประวัติศาสตร์เรียกตามถิ่นฐานที่ตั้งทางด้านทิศใต้ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยซึ่งมีพื้นที่ประมาณ ๑๖,๑๑๒,๖๕๐ ตารางกิโลเมตร ด้านทิศเหนือจรดจังหวัดร้อยเอ็ดกับจังหวัดอำนาจเจริญ ด้านทิศใต้จรดจังหวัด ศรีสะเกษกับราชอาณาจักรกัมพูชาด้านทิศตะวันออกจรดแม่น้ำโขงกับแขวงจำปาศักดิ์ สปป.ลาว และด้านทิศตะวันตกจรดจังหวัดศรีสะเกษกับจังหวัดยโสธร สภาพทางด้านภูมิประเทศมีพื้นที่กว้างเป็นที่สองของภาคอีสานที่ราบสูงแผ่นดินราบคลื่นและมีทุ่งนามีแม่น้ำชี แม่น้ำมูลและแม่น้ำโขงเป็นแม่น้ำสำคัญ

ปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี ทั้ง ๗ แห่ง คือ ปราสาทขอมบ้านเบญจ ปราสาทขอมหนองทองหลวง ปราสาทขอมนางพญา ปราสาทขอมแก่งตอย ปราสาทขอมอุมมุง ปราสาทขอมภูน้ำเย็นและปราสาทขอมภูโคกใหญ่ จัดว่าเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงถึงพัฒนาการ และประวัติความเป็นมาของชุมชน และบ้านเมือง ปราสาทขอมซึ่งส่วนใหญ่ เป็นที่รู้จัก และนิยมเรียกชื่อว่า “ปราสาท” ถือเป็นโบราณสถานที่แสดงให้เห็นชัดถึงหลักฐานความเป็นมาของวัฒนธรรม และคติความเชื่อของชนเผ่าขะแม หรือเขมร ที่ตั้งอยู่กระจายอยู่ทั่วไปในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จนถึงบริเวณภาคกลาง บางส่วนของประเทศไทย ปราสาทขอมเหล่านี้ มักนิยมก่อสร้างด้วยหินทราย อิฐ และศิลาแดงปราสาทหินเป็นโบราณสถานที่สัมพันธ์แนบแน่นกับคติความเชื่อในเรื่องเทพเจ้าของศาสนาพราหมณ์ ฮินดู คติเทวราชของขอมรวมถึงความเชื่อเรื่องจักรวาลในคติของฮินดูโบราณ ประเทศกัมพูชาได้ ชื่อว่าเป็นดินแดนแห่งปราสาทขอม เมื่อมองข้ามแนวติดเขาพนมดงรัก เข้าสู่เขตอีสานใต้แห่งลุ่มแม่น้ำมูล บน

พื้นที่อันน่า เชื่อว่า เป็นชุมชนโบราณที่ตั้งอยู่บนเส้นทางเขตติดต่อระหว่างชุมชนเผ่าสองฝั่งเขา ได้ใช้ติดต่อกันมานานนับร้อยปีถึงพันปีมีปราสาทขอมใหญ่สูงตระหง่านโดดเด่น อยู่บนยอดเขาลูกหนึ่ง ในแนวเขาพนมดงรัก ซึ่งมีการเรียกขานว่า “ปราสาทพระวิหาร” ซึ่งเป็นจุดศูนย์รวมแห่งความเชื่อ ศรัทธาของคนทั้งสองฝั่งประเทศเขมร และไทย ปัจจุบันมีการเดินทางเข้าสู่ปราสาทเขาพระวิหาร สะดวกมากขึ้นด้วยเส้นทางถนนจากฝั่งไทย และมีเส้นทางช่องเขาบันไดหักอันเป็นทางผ่านเข้าสู่ปราสาทในฝั่งเขมร มีความสะดวกสบายกว่าในอดีตเมื่อพระเจ้าชัยวรมันที่ ๑ ทรงแผ่อำนาจมาสู่บริเวณนี้ พระองค์ทำไมจึงได้ทรงสั่งการสร้างเทวาลัยบนยอดเขาที่แวดล้อมด้วยผืนป่าแห่งนี้ โดยมีการสร้างเป็นปราสาทหินขนาดใหญ่ที่มีการวางผังอย่างดี ที่สัมพันธ์กับลักษณะเฉพาะพื้นที่ที่ลาดชันสู่ยอดเขามีรูปแบบงานศิลปะ สถาปัตยกรรมที่มีลักษณะเฉพาะ และซับซ้อนอันบ่งบอกความสำคัญของพื้นที่แห่งนี้ และมีนักโบราณคดีนักสังเกตการณ์เสมอว่า เพราะเหตุใด กษัตริย์ขอม ถึงทรงได้ให้ความสำคัญต่อพื้นที่เขาพระวิหาร และนำไปสู่การสร้างปราสาทเขาพระวิหารแห่งนี้ รวมถึงปราสาทขอมแห่งอื่นๆ และปราสาทขอมในพื้นที่ต่าง ๆ ในจังหวัดอุบลราชธานีด้วย ข้อนี้ น่าจะมีเหตุผลของการสร้างปราสาทขอมซึ่งทำให้เข้าใจถึงความสำคัญที่ไม่เกี่ยวข้องในแง่ภูมิศาสตร์เท่านั้น แต่ยังมีความสำคัญที่สัมพันธ์ถึงกลุ่มชนหลากหลายผู้อาศัยอยู่ร่วมในบริเวณปราสาทพระวิหารแห่งนี้ กรณีปราสาทพระวิหาร หรือปราสาทขอมแห่งอื่น ๆ เป็นผลแห่งความพยายามความสมานฉันท์ของคนต่างกลุ่ม เมื่อครั้งที่ยังไม่มีพรมแดนของการแบ่งเขตดินแดนเป็นประเทศ แต่มีความแตกต่างทางเผ่าพันธุ์ คติความเชื่อทางสังคม และวัฒนธรรมที่แบ่งกลุ่มคนไม่ว่าจะเป็น คนพื้นเมืองอย่างพวกกูย พวกข่า เป็นต้น ซึ่งน่าจะเป็นผลมาจากการยอมรับความเชื่อในคติตามแบบขอมให้เข้ากันได้ นั่น คติความเชื่อในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ของเผ่าคนพื้นเมือง และการผสมผสานของลัทธิพราหมณ์- ฮินดู

เครื่องมือและวิธีการศึกษา

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาสภาพปัญหาเกี่ยวกับปราสาทขอมด้านลักษณะและ อิทธิพลความเชื่อ และประเพณีศิลปกรรมปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี ลักษณะของประชาชนโดยทั่วไปพบว่า ชุมชน ส่วนใหญ่เป็นชุมชนเกษตรกรรมที่อาศัยอยู่ตามลุ่มแม่น้ำสำคัญ ๆ ที่ได้วิวัฒนาการไปตามภูมิประเทศตามความเหมาะสมที่มีความอุดมสมบูรณ์ และเอื้ออำนวยต่อการกำหนดรูปแบบชุมชนนี้ใกล้เคียง และชุมชนที่อยู่ห่างไกลกับศูนย์กลางวัฒนธรรมเขมรเป็นเหตุให้ชุมชนเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ยุคสมัยประวัติศาสตร์ พุทธศตวรรษที่ ๑๒ ปรากฏหลักฐานชัดเจนขึ้นเมื่อมีกระแสวัฒนธรรม และอำนาจอิทธิพลวัฒนธรรมเขมรได้แพร่ขยายเข้ามายังภูมิภาค ซึ่งจังหวัดอุบลราชธานี ก็ได้รับอิทธิพลเขมรเช่นกัน ปรากฏว่า มีปราสาทขอม ๗ แห่ง ได้แก่ ปราสาทขอมบ้านเบญจ ปราสาทขอมหนองทองกลาง ปราสาทขอมนางพญา ปราสาทขอมแก่งตอย ปราสาทขอมอุมมุง ปราสาทขอมภูน้ำเย็น

ปราสาทขอมกบฏโคกใหญ่ และภาพสลักรายณ์บรรทมสินธุ์ ล้วนมีสาเหตุมาจากอิทธิพลเขมรทั้งนั้น ด้วยเหตุนี้ การศึกษาวิเคราะห์ลักษณะศิลปกรรมปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี ทั้งมิติด้านลักษณะ อิทธิพล ความเชื่อ และประเพณีที่มีต่อชุมชนท้องถิ่น และปัญหาประชาชนไม่เห็นคุณค่า ขาดการปรับปรุงอนุรักษ์สมบัติของชาติ ขาดความรู้ ไม่เข้าใจจึงไม่มองเห็นประโยชน์ของปราสาท ดังนั้น การศึกษาวิเคราะห์อิทธิพลให้รู้เข้าใจชัดถึงลักษณะของศิลปกรรม คติความเชื่อ หลักคำสอน และประเพณีวัฒนธรรม ที่แทรกอยู่ในองค์ประติมากรรมเหล่านี้ จึงเป็นสิ่งที่จำเป็นสำคัญอย่างยิ่ง การค้นพบวิถีวัฒนธรรม และรากเหง้าการสร้างศิลปวัฒนธรรม เพื่อสร้างความเข้าใจ และการอยู่ ร่วมกัน อย่างสมานฉันท์ ของบรรพชนโดยใช้ปราสาทโบราณเหล่านี้เป็นสื่อของชุมชนท้องถิ่นอีสานตอนใต้เพื่อศึกษาประวัติและความเป็นมาของปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี เพื่อศึกษาลักษณะและอิทธิพลศิลปกรรมปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี เพื่อวิเคราะห์ลักษณะอิทธิพลเกี่ยวข้องกับปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี

การศึกษาเชิงสำรวจลักษณะและอิทธิพลศิลปกรรมปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี ในปี พ.ศ.๒๕๕๗ โดยการสำรวจ สัมภาษณ์ บันทึก และเข้าร่วมกิจกรรมซึ่งประกอบด้วยด้านเนื้อหาสาระ ด้านผู้ให้ข้อมูลได้แก่ ผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อการตรวจสอบความเที่ยงตรง จำนวน ๓ รูป/คน ด้านประชากร/ผู้ให้สัมภาษณ์ มีนักวิชาการ ผู้ปฏิบัติการ และประชา ชนทั่วไป จำนวน ๑๕ รูป/คน ๔. ด้านพื้นที่ที่จะต้องศึกษา พื้นที่ปราสาทขอมทั้ง ๗ แห่ง ได้มีการพัฒนาด้านภูมิปัญญา ด้านความรู้ ความเข้าใจในเรื่องปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานีมากยิ่งขึ้น ด้านความสามารถอธิบายเนื้อหาของปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานีได้ดียิ่งขึ้น

ผลการศึกษา

ผลการศึกษาเกี่ยวกับปราสาทขอมด้านลักษณะและ อิทธิพล ความเชื่อ และประเพณีศิลปกรรมปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี ลักษณะของประชาชนโดยทั่วไป พบว่า ชุมชน ส่วนใหญ่เป็นชุมชนเกษตรกรรมที่อาศัยอยู่ตามลุ่มแม่น้ำสำคัญ ๆ ที่ได้วิวัฒนาการไปตามภูมิประเทศตามความเหมาะสมที่มีความอุดมสมบูรณ์ และเอื้ออำนวยต่อการกำหนดรูปแบบชุมชนนี้ในเรื่องการสถาปนาปราสาทขอมก็มีองค์ประกอบคล้ายกับการสร้างพระธาตุพนม ที่ภูเก้าพร้าว (เป็นชื่อเมืองนครพนมในอดีต) ดังนั้น จึงเห็นได้ว่า โบราณวัตถุที่สำคัญในภูมิภาคนี้ มี ๒ แห่ง คือ อูร์งศาตุ (พระธาตุนครพนม) และ เขาพระวิหาร มีดังนี้

๑. พระอูร์งศาตุ มีตำนานว่า ในสมัยพระพุทธกาล พระพุทธเจ้าได้เสด็จไปทรงบาตรที่เมืองศรีโคตรบอง พระยาศรีโคตรบูรทูลอาราธนาให้พระองค์เข้าไปรับบิณฑบาตในราชฐาน เมื่อพระองค์ทรงรับข้าวบิณฑบาตแล้วส่งบาตรให้ภญาศรีโคตรบูร พระยาศรีโคตรบูรนำบาตรไปถวายพระ

พุทธองค์ ณ ที่ประทับ พระพุทธองค์ได้ทรงทำนายให้พระอานนท์ฟังว่า พระยาศรีโคตรบูรองค์นี้จะไปเกิดยัง เมืองสาเกตนคร มีพระนามว่า “สุริยกุมาร” สุริยกุมารจักได้บำรุงพุทธศาสนาไว้ในเมืองร้อยเอ็ดประตู จากนั้นสุริยกุมารจะไปจุติเป็นพญาสุมิตตธรรมวงศาบุรุษนคร และบำรุงพระพุทธศาสนาที่เมืองนั้น พญาสุมิตตธรรมองค์นี้จักเป็นผู้สถาปนารัฐราชทูตของพระองค์ไว้ ณ ภูคำพร้าวนี้ เมื่อพระพุทธองค์ปรินิพพานแล้ว พระมหากัสสปะเถระพร้อมด้วยพระอรหันต์ ๕๐๐ พระองค์ได้นำพระอัฐธาตุมาที่ภูคำพร้าว และเจ้าเมืองทั้ง ๕ องค์ ๑. พญาจุลณีพรหมทัต ๒. พญาอินทปัตถนคร ๓. พญาคำแดง ๔. พญานันทเสน ๕. พญาสุวรรณภิงคาร พร้อมด้วย ๒ แคว้นใหญ่ จากนั้น พระอัฐธาตุก็กลายมาเป็นพระธาตุพนม ดังปัจจุบัน

๒. ปราสาทขอมภูพระวิหาร โบราณสถานที่ผ่านมาเวลาอันยาวนานแห่งนี้ทำให้ยุคปัจจุบันได้รู้จักอดีตที่ผู้คนทั้งหลายได้รังสรรค์ขึ้นเป็นปราสาทและผสมความเชื่อถือนี่เมื่อมีการอยู่ร่วมกันอย่างสันติดังคำกล่าวที่ว่า “ในอดีต ปราสาทพระวิหาร คือ ที่ซึ่งคนทุกระดับทุกแห่งไปจาริกแสวงบุญ และบางช่วงเวลาที่นี่รกร้างอยู่กับป่าและขุนเขาขณะที่แหล่งที่ตั้งของปราสาทต้องกลายมาอยู่ตามรอยต่อของวัฒนธรรมของประชาชาติสองกลุ่ม ซึ่งมีพัฒนาการของความเป็นชนชาติที่แยกห่างกันทุกที่ชาวไทยในประเทศไทย และชาวเขมรในประเทศกัมพูชา มีความเชื่อในเรื่องสฤงเจดีย์ หรือโบราณวัตถุ โดยเฉพาะพระอัฐธาตุ หรือ พระธาตุพนม และภูพระวิหาร หรือภูเขาศรีพระวิหาร ซึ่งวัฒนธรรมสังคมไทยเรื่องสัมพันธ์ ความเชื่อ หรือศรัทธาในโบราณวัตถุให้อยู่ร่วมกันโดยสันติสุข และไม่มีปัญหาแต่ประชาชนในท้องถิ่น แต่มีเป็นบางครั้ง เช่น คติเขาพระวิหาร ส่วนอัฐธาตุ หรือพระธาตุพนม ไม่มีปัญหาระหว่างชาติไทย ลาว และเชื่อว่า เป็นวัฒนธรรมขอมที่ปรากฏในพระธาตุพนมและภูเขาศรีพระวิหาร มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้รู้และเข้าใจชัดถึงลักษณะของปราสาทขอมในมิติที่ครอบคลุมองค์ประกอบด้านประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม คติความเชื่อหลักคำสอน และประเพณีวัฒนธรรม ที่แทรกอยู่ในองค์ปราสาทขอมเหล่านั้น ซึ่งเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่งในการค้นพบวิถีวัฒนธรรม และรากเหง้าแห่งศิลปวัฒนธรรม เพื่อสร้างความเข้าใจ และการอยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์ของบรรพชนทั้งอยู่ในยุคอดีตและปัจจุบัน โดยใช้ปราสาทขอมเหล่านี้เป็นเครื่องมือ คนยุคโบราณได้ใช้ปราสาทขอมเป็นเครื่องมือในการสร้างความเข้มแข็งของอำนาจแห่งกษัตริย์โดยใช้ เทพเจ้า และหลักความเชื่อของศาสนาฮินดู หรือพราหมณ์เข้ามาเกี่ยวข้องในวิถีชีวิตของเขาในขณะที่คนในยุคโบราณในภาคอีสานได้ใช้พระธาตุและเจดีย์ต่าง ๆ เป็นเครื่องมือในการอนุรักษ์ส่งเสริมศรัทธาความเชื่อของศาสนิกชนที่มีต่อพระพุทธศาสนา อย่างเช่นตำนานพระอัฐธาตุตั้งที่ได้ยกมาเล่าประกอบไว้ในเบื้องต้นนั้นแล้ว คุณค่าของปราสาทขอมมักถูกประเมินค่าในแง่วัตถุ ค่าความเก่าแก่ของศิลปะ สถาปัตยกรรม และเป็นแหล่งท่องเที่ยวเท่านั้น เพราะภาพปัจจุบันกับในอดีต ทำให้เรานึกถึงภาพผู้คนในอดีตเมื่อนั้นภาพเขาพระวิหาร ยังคงเป็นสถานที่พิธีกรรมของกษัตริย์ขอม เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของคนพื้นถิ่น และเป็นแหล่งจาริกแสวงบุญของผู้คนสองฟากเขาตรงรัก ที่มุ่งเดินทางสู่ปราสาทหินแห่งนี้ ด้วยการสร้างศรัทธาในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ยึดมั่น

ร่วมกัน เพื่อมาบนบานสานกล่าวขอพร หรือทำสักการบูชา เพื่อความเป็นสิริมงคลต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แห่งนี้

วิธีการดำเนินการวิจัยการวิจัยครั้งนี้ใช้กระบวนการวิจัยปฏิบัติการซึ่งเกี่ยวกับพิธีกรรม ความเชื่อและประเพณีที่ปรากฏในศิลปกรรมปราสาทขอมทั้ง ๗ แห่ง ในจังหวัดอุบลราชธานีใช้กระบวนการวิจัยปฏิบัติการของมหาวิทยาลัย Deakin ซึ่งประกอบด้วย ๑.การวางแผน (Planning) ๒.การปฏิบัติ (Action) ๓. การสังเกต (Observing) และ ๔. การสะท้อนผล (Reflection) ๑. การวางแผน (Planning) ได้ดำเนินการ ประกอบด้วย ๑.๑ สำรวจสภาพปัจจุบันของปัญหา ๑.๒ กลยุทธ์จากการศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวกับลักษณะอิทธิพลความเชื่อ และประเพณีที่มีปรากฏในศิลปกรรม/ปราสาทขอม ทั้ง ๗ แห่ง ประกอบด้วยดัง ๑. การประชุม เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้มีความรู้และมีความเข้าใจสามารถปฏิบัติกิจกรรมวิจัยได้ตามขั้นตอน ๒. การปฏิบัติการจริง เพื่อให้มีทักษะและมีความรู้สามารถทำวิจัยได้ ๓. แผนปฏิบัติการ เพื่อเป็นการปฏิบัติกิจกรรมผู้วิจัยจึงศึกษาวิเคราะห์ลักษณะอิทธิพลศิลปกรรมที่ปรากฏในปราสาทขอม ทั้งมิติด้านศิลปกรรม ด้านคติความเชื่อ และขนบธรรมเนียมประเพณี และศิลปวัฒนธรรมที่มีต่อชุมชนท้องถิ่น ในจังหวัดอุบลราชธานี ๒. การปฏิบัติ (Action) ได้ดำเนินการตามแผนการปฏิบัติจนครบทุกกิจกรรมวิจัยที่ระบุได้ โดยเริ่มตั้งแต่การศึกษาเอกสาร ตำรา วิจัยเชิงปฏิบัติการ การปฏิบัติจริงจนครบทุกกิจกรรมวิจัยการสัมภาษณ์บุคคลที่มีความชำนาญเฉพาะตัว ๓. การสังเกต (Observing) ใช้การสังเกตการณ์เก็บรวบรวมข้อมูลตามแผนปฏิบัติการระหว่างการปฏิบัติและหลังการปฏิบัติการสังเกตการณ์ ๔. การสะท้อนผล (Reflection) ได้มีการสะท้อนผลเป็นการสรุปผลการดำเนินการทุกกิจกรรมวิจัยในแต่ละวงรอบ โดยอิงกระบวนการวิจัยว่า บรรลุเป้าหมาย คือ กลุ่มผู้ร่วมวิจัยมีความรู้ ความเข้าใจหรือไม่ในเรื่องของลักษณะอิทธิพล ความเชื่อ ประเพณีที่มีต่อปราสาทขอมทั้ง ๗ แห่ง ในจังหวัดอุบลราชธานี

๑) กิจกรรมการสัมภาษณ์ และการบันทึก การเก็บรวบรวมข้อมูลโดยวิธีการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ผู้นำชุมชน ผู้ทรงคุณวุฒิ เจ้าหน้าที่เฝ้ารักษาโบราณสถาน/ปราสาทขอม ทั้ง ๗ แห่ง อันเป็นลักษณะข้อมูลที่ไม่อาจศึกษาได้จากเอกสาร หรือการศึกษาภาคสนาม เป็นข้อมูลที่ได้รับจากความรู้ความสามารถและประสบการณ์ของบุคคลที่มีความชำนาญเฉพาะตัว การบันทึก ใช้บันทึกข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับลักษณะศิลปกรรม หลักคำสอน ความเชื่อ ความเคารพ ที่พบเห็นและจากการสังเกตและทัศนคติ ความคิดเห็น การแปลความหมายและสะท้อนผลที่พบเห็นได้จากโบราณสถาน/ปราสาทขอมของผู้ร่วมวิจัย

๒) กิจกรรมการเก็บรวบรวมข้อมูล การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ เพื่อตรงกับวิธีการตรวจสอบแบบ Intra และ Inter เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ผู้วิจัย จึงได้สร้างแบบสัมภาษณ์และแบบบันทึกหลักคำสอน ความเชื่อและประเพณี มีอิทธิพลศิลปกรรมที่

ปรากฏในปราสาทขอม ทั้ง ๗ แห่ง ในจังหวัดอุบลราชธานี มีขั้นตอนดำเนินการ ประกอบด้วย ศึกษา ทบทวนความรู้เกี่ยวกับอภิปรัชญา ศิลปกรรม พิธีกรรม ความเชื่อ หลักคำสอนและประเพณีจากเอกสาร และหาคุณภาพความน่าเชื่อถือของเครื่องมือ สร้างเครื่องมือแบบสัมภาษณ์ฉบับร่างให้แล้วเสร็จจึง นำเสนอต่ออาจารย์ที่ปรึกษา และผู้เชี่ยวชาญให้ตรวจสอบความถูกต้องเหมาะสม เพื่อไปปรับปรุงตาม คำแนะนำต่อไป นำเครื่องมือที่ได้ปรับปรุงแก้ไขแล้วเสนอให้ผู้เชี่ยวชาญ/ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบด้าน ความเที่ยงตรงของเนื้อหา ซึ่งประกอบด้วย ๓ ท่าน ได้แก่ ๑. พระครูสารกิจโกศล ดร.รองอธิการบดี วิทยาเขตอุบลราชธานี ๒. อาจารย์สวิง บุญเจิม ครูภูมิปัญญาด้านศิลปกรรมและวรรณศิลป์จังหวัด อุบลราชธานี ๓. ผศ.ดร. บุญเลิศ ราชโชติ อาจารย์พิเศษมหาวิทยาลัย มจร.วิทยาเขตอุบลราชธานีเป็นผู้ เชี่ยวชาญด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ๔. ปรับปรุงเครื่องมือตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญ นำมาจัดทำสัมภาษณ์ ๕. นำแบบสัมภาษณ์ไปใช้กับกลุ่มเป้าหมายที่เกี่ยวข้องได้แก่ เจ้าอาวาส ผู้นำ ชุมชน/ปราชญ์ชาวบ้าน ที่เกี่ยวกับลักษณะของศิลปกรรม/จิตรกรรม หลักคำสอน ความเชื่อและเหตุผล ความคิดเห็นที่มีต่อโบราณสถาน/ปราสาทขอม ในจังหวัดอุบลราชธานี ๖. นำข้อมูลที่ได้จากการ สัมภาษณ์ นำมาวิเคราะห์หรืออภิปรายผลมาประเมินและประมวลผลตรวจสอบความถูกต้อง จึงจัดระบบ ข้อมูลให้เป็นระบบข้อมูลที่ต้องการและระยะเวลาการสัมภาษณ์และเก็บรวบรวมข้อมูล แบ่งออกเป็น ๒ ระยะ ดังนี้ ๑. ระยะที่ ๑ ออกสัมภาษณ์และบันทึกข้อมูลระหว่างวันที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๕๖ ถึง วันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๗ ๒. ระยะที่ ๒ ออกติดตามเก็บรวบรวมข้อมูลที่ยังไม่ได้สมบูรณ์ ระหว่างวันที่ ๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๗ ถึงวันที่ ๓๐ เมษายน พ.ศ.๒๕๕๗ ๗. การสัมภาษณ์ เป็นการ เก็บรวบรวมข้อมูลโดยวิธีการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ผู้นำชุมชน ปราชญ์ท้องถิ่น ผู้ทรงคุณวุฒิ นักวิชาการโบราณสถานอันเป็นลักษณะข้อมูลที่ไม่อาจศึกษาได้จากเอกสาร หรือ การศึกษาภาคสนาม เป็นข้อมูลที่ได้รับจากความรู้ความสามารถและประสบการณ์ของบุคคลที่มีความ ชำนาญเฉพาะตัว ๘. การบันทึก เป็นการบันทึกผลข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมที่ต้องการเฉพาะด้าน ตามที่ปรากฏในหนังสือวิธีการวิจัยของ ศ.บุญธรรม กิจปรีดาบริสุทธิ์

๓) กิจกรรมการจัดทำข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล การจัดทำข้อมูล ข้อมูลที่ได้จาก แบบ สัมภาษณ์ แบบบันทึกประจำวันผู้วิจัยผู้ร่วมวิจัย ได้นำมาตรวจสอบความถูกต้อง สมบูรณ์ นำเชื่อถือได้ แล้วดำเนินการดังต่อไปนี้ การวิเคราะห์ข้อมูลขั้นต้น เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลที่คล้ายคลึงกันอยู่ใน หมวดหมู่เดียวกัน เพื่อประเมินสภาพการณ์ที่เกิดขึ้น สิ่งใดที่ปฏิบัติได้ดีหรือเหมาะสม มีปัญหาและ อุปสรรคเกิดขึ้นหรือไม่ เป็นแนวทางในการพิจารณาแก้ไขและนำไปวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป การจัดกลุ่ม ข้อมูล เป็นการจัดกลุ่มข้อมูลที่คล้ายคลึงกันอยู่ในหมวดหมู่เดียวกันเพื่อประเมินสภาพการณ์ที่เกิดขึ้น สิ่งใดที่ปฏิบัติได้ดีหรือเหมาะสม มีปัญหาและอุปสรรคเกิดขึ้นหรือไม่ เป็นแนวทางในการพิจารณาหา วิธีแก้ไขและนำไปวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป การวิเคราะห์ข้อมูล ได้ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามลำดับ ตอนที่ ๑ วิเคราะห์สภาพปัญหาอภิปรัชญาศิลปกรรมปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี ตอนที่ ๒

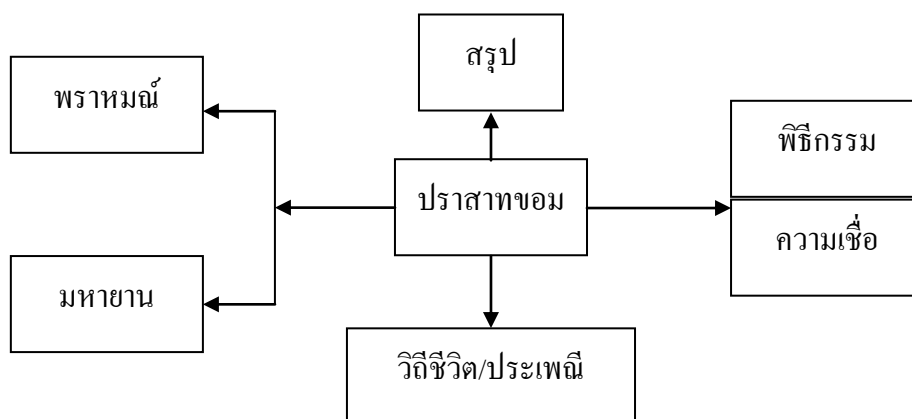
วิเคราะห์พิธีกรรมศิลปกรรมปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี ตอนที่ ๓ วิเคราะห์ผลความเชื่อและประเพณีศิลปกรรมปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี

อภิปรายผลการศึกษา

สรุปผลแนวทางการศึกษาเชิงสำรวจลักษณะและอิทธิพลความเชื่อพิธีกรรม และประเพณีศิลปกรรมปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี เพื่อให้ทราบโบราณสถานโบราณวัตถุ และสถานที่สำคัญ ๆ ของศิลปกรรมปราสาทขอมที่มีประโยชน์และคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ควรอนุรักษ์ไว้ให้มีคุณค่าของความเจริญเฟื่องฟูของศิลปะ กรรมและวัฒนธรรมเขมรได้ปรากฏหลักฐานการเคลื่อนย้ายและตั้งชุมชน การสร้างบ้านแปลงเมืองของกลุ่มวัฒนธรรมไทย-ลาว มีการนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ คือ ความต้องการให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ ความปลอดภัยในการดำเนินชีวิตของตน ตามศาสนาหลัก คือ ฮินดู และพุทธศาสนา ซึ่งเข้ามาผสมผสานซึ่งจะยืนยันได้ถึงแนวความเชื่อของชนเผ่าขอมโบราณ มีความเชื่ออำนาจแห่งดินและภูเขา ว่าเป็นต้นกำเนิดของพลังชีวิต การบูชาเคารพพญานาค และหรือความอุดมสมบูรณ์ทั้งปวงได้ผสมกับการนับถือบรรพบุรุษ บางกลุ่มเชื่อว่า ผีบรรพบุรุษของคนมีอำนาจดลบันดาลให้เกิดสิ่งดีหรือร้ายก็ได้ตามลักษณะและอิทธิพลความเชื่อและประเพณีศิลปกรรมปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี ประกอบด้วย ๑. จากการอภิปรายผลการดำเนินการทุกกิจกรรมวิจัยของแต่ละวงรอบ โดยการอิงกรอบการวิจัยประวัติของปราสาทขอม คือ ผู้ร่วมวิจัยมีความรู้ ความเข้าใจ ได้เปรียบเทียบข้อมูลที่เกิดขึ้นได้จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ แล้วนำมาพิจารณาว่า ข้อมูลแต่ละคนที่ได้มาในแต่ละประเด็นมีความสอดคล้องกัน ประกอบด้วย ๒. สภาพพื้นที่ปราสาทปัจจุบัน พบว่า มีสภาพเปลี่ยนแปลงจากเดิมลักษณะอิทธิพลทั้งมิติด้านคำสอนด้านอิทธิพลด้านคติความเชื่อ และด้านประเพณีที่มีต่อชุมชนท้องถิ่น สรุปได้ว่า ลักษณะและอิทธิพลความเชื่อและประเพณีศิลปกรรมปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานีที่มีกระแสวัฒนธรรม และอำนาจอิทธิพลวัฒนธรรมเขมรได้แพร่ขยายเข้ามายังภูมิภาคนี้ซึ่งจังหวัดอุบลราชธานีก็ได้รับอิทธิพลเขมรเช่นกัน ที่ปรากฏในศิลปกรรมปราสาทขอมทั้ง ๗ แห่ง ได้แก่ ๑.ปราสาทขอมบ้านเบ็ญจ ๒.ปราสาทขอมหนองทองกลาง ๓.ปราสาทขอมนางพญา ๔.ปราสาทขอมแก่งตอย ๕.ปราสาทขอมอุมมุง ๖.ปราสาทขอมภูน้ำเย็น ๗.ปราสาทขอมภูโคกใหญ่ และภาพสลักนารายณ์บรรทมสินธุ์ ล้วนมีสาเหตุมาจากอิทธิพลเขมรทั้งมิติด้านศิลปกรรม ด้านคติความเชื่อ และขนบธรรมเนียมประเพณี และศิลปวัฒนธรรมที่มีต่อชุมชนท้องถิ่นพบทั่วไปตามปราสาทขอม ผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัย สามารถเข้าใจในเนื้อหาสาระ ที่เป็นนามธรรม และรูปธรรม ลักษณะและอิทธิพลของขอมทำให้เกิดการเรียนรู้ จากประสบการณ์ตรงจากการสัมภาษณ์ การจดบันทึกรายละเอียด มีการเสวนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ มีการอภิปรายแสดงความคิดเห็นอย่างกว้างขวางแสดงให้เห็นว่า ผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัย มีความรู้ความสามารถเข้าใจมากยิ่งขึ้นในเนื้อหาสาระลักษณะและอิทธิพลความเชื่อและ

ประเพณีศิลปกรรมปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี ที่เห็นว่าเป็นเรื่องที่มีประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่น ๓. ข้อมูล เกี่ยวกับพิธีกรรม อิทธิพล ความเชื่อและประเพณีศิลปกรรมปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี จากผู้ทรงคุณวุฒิ พบว่า แนวทางพิธีกรรม ความเชื่อและประเพณีที่ให้ทราบถึงคุณประโยชน์ นำมาเป็นอย่าง เพื่อปรับปรุงจากความคิดเห็นได้สอดคล้องกับผู้ร่วมวิจัย จำนวน ๓ รูป/คน และข้อมูลเกี่ยวกับผลพิธีกรรม ความเชื่อและประเพณีที่ปรากฏในศิลปกรรมปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี จากเจ้าอาวาส และนักวิชาการพบว่า ผลเกิดจากพิธีกรรม ความเชื่อและประเพณีศิลปกรรมปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี เกี่ยวกับเอกสารสอดคล้องกับผู้วิจัย ผู้ร่วมวิจัยและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องจำนวน ๑๕ รูป/คน ๔. แนวทางวิถีชีวิตของชุมชน พบว่า มีพิธีกรรม ความเชื่อและประเพณี เพื่อให้ทราบถึงคุณประโยชน์ของการวิจัย จากการศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวกับลักษณะและอิทธิพลความเชื่อ และประเพณีศิลปกรรม/ปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี ที่สะท้อนผลเกี่ยวกับวิถีชีวิตของคนและขนบธรรมเนียมประเพณี และศิลปวัฒนธรรมที่มีต่อชุมชนท้องถิ่น ในจังหวัดอุบลราชธานี ประกอบด้วย ๕. ตามลักษณะและอิทธิพล และความเชื่อทางพุทธศาสนา พบว่า มีการให้ทานมีบาปบุญจริง มีความเชื่อ มีประเพณี มีขนบธรรมเนียมแบบแผน มีระเบียบแบบอย่าง มีความประพฤติปฏิบัติตามธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรม ในที่สุดการให้ทาน ความเชื่อ ประเพณี ขนบธรรมเนียมแบบแผน ระเบียบแบบอย่าง ความประพฤติปฏิบัติมีลักษณะผดผื่นไปจากต้นตำรับเดิม แต่ยังมีเค้าโครงของเดิมไว้ การปฏิบัติที่ผดผื่นไปในกลุ่มของชาวบ้าน เป็นวัฒนธรรมอีกกระยะหนึ่ง ที่เรียกว่า วัฒนธรรมชาวบ้านในปัจจุบันนี้ ฮีต - คอง ต่าง ๆ จึงเป็นกิจกรรมในการปฏิบัติระดับชาวบ้านเสมอ และเกิดเป็นจารีตประเพณีต่าง ๆ การครองเรือนหรือการประกอบสัมมาอาชีพ หรือการประพฤติตนในสังคม ตลอดจนการปฏิบัติตนให้มีความสุข ๖. ตามลักษณะและอิทธิพลความเชื่อเรื่องจักรวาล เทพเจ้าทั้ง ๓ องค์ซึ่งมีพระอินทร์(ศิเว)พระนารายณ์(วิษณุ)และพระพรหม(บิดา-มารดา) การบูชาพญานาคเป็นการเคารพบูชาของชุมชนท้องถิ่น คือการนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อต้องการให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ ความปลอดภัยในการดำเนินชีวิตของตน ตามศาสนาหลัก คือ ฮินดูและพุทธศาสนา ซึ่งเข้ามาผสมผสานซึ่งจะยืนยันได้ถึงแนวความเชื่อของชนเผ่าขอมโบราณ มีความเชื่ออำนาจแห่งดินและภูเขว่าเป็นต้นกำเนิดของพลังชีวิต และความอุดมสมบูรณ์ทั้งปวงได้ผสมกับการนับถือผีบรรพบุรุษ จึงมีการถือก่อนดิน เสาคิน คนบางกลุ่มเชื่อว่า ผีบรรพบุรุษของคนมี และเกี่ยวกับผี คือ ผู้ที่มีอำนาจเร้นลับที่ไม่มีใครบอกได้ว่า มันมีรูปร่างหน้าตาเป็นอย่างไร ความเชื่อเกี่ยวกับดวงชะตาชีวิต คือ เกี่ยวกับการเกิดวัน เดือน ปี ย่อมมีชีวิตที่แตกต่างกันไป คนเกิดมามีร่างกายและจิตใจผสมกัน เรียกว่า “ขวัญ” คือ ร่างกายและจิตวิญญาณ หรือพื้นฐานทางด้านวัฒนธรรมความเชื่อประเพณีประเพณีปฏิบัติ และมีศีลธรรม ซึ่งมีการปฏิบัตินับถือกันมานานแล้วตามชุมชนท้องถิ่น

กรอบแนวคิดที่สำคัญ

ผลการศึกษานี้มุ่งเน้นการศึกษาระบบเชิงสำรวจลักษณะและอิทธิพลความเชื่อพิธีกรรม และประเพณีศิลปกรรมปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี เพื่อให้ทราบโบราณสถานโบราณวัตถุ และสถานที่สำคัญ ๆ ของศิลปกรรมปราสาทขอมที่มีประโยชน์และคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ควรอนุรักษ์ไว้ให้มีคุณค่ายิ่งของความเจริญเฟื่องฟูของศิลปะ กรรมและวัฒนธรรมเขมรได้ปรากฏหลักฐาน ข้อเสนอแนะเพื่อนำไปใช้หรือการวิจัยในโอกาสต่อไปของการศึกษาอย่างเนื่องและเหมาะสมตามกาลต่อไป ดังต่อไปนี้

๑) จากการที่ได้ศึกษาวิจัยเชิงสำรวจลักษณะและอิทธิพลความเชื่อและประเพณีศิลปกรรมปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี ใช้หลักการประชุมปฏิบัติการ การปฏิบัติภาคสนาม และการปฏิบัติจริง ควรเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้มีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการดำเนินงานอย่างเต็มที่ และต่อเนื่อง สอดคล้องกับนโยบายของมหาวิทยาลัย รวมทั้งส่งเสริมสนับสนุน ด้านงบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ อย่างเพียงพอ เพื่ออำนวยความสะดวกต่อการวิจัยให้มากยิ่งขึ้น ควรศึกษาวิจัยเชิงสำรวจลักษณะและอิทธิพลความเชื่อและประเพณี เกี่ยวกับเรื่องนี้ควรจัดให้มีแหล่งศูนย์การเรียนรู้ให้มากและแพร่หลายทั่วไประยะนี้

๒) การนำผลการวิจัยไปใช้ควรปรับให้เหมาะสมกับบริบทของท้องถิ่นนั้นๆ ควรส่งเสริมให้มีการวิจัยอย่างต่อเนื่อง และมีการเผยแพร่ ประชาสัมพันธ์ ให้ทราบถึงความก้าวหน้าการดำเนินงานที่ประสบผลสำเร็จแก่ผู้เกี่ยวข้องรับทราบสมควรให้มีข้อมูลการวิจัยเพื่อนำไปเป็นข้อมูลสารสนเทศ และนำไปเป็นฐานข้อมูล

เอกสารอ้างอิง

กรมการศาสนา. กระทรวงวัฒนธรรม. **แนะนำสังฆเนยยสถาน ๔ ตำบล**, พ.ศ. ๒๕๕๕.

แก้ว ชิดตะขุม. **คู่มือพุทธศาสนิกชน**. กองพุทธศาสนศึกษา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, กรุงเทพมหานคร, ๒๕๔๙.

เกียรติศักดิ์ นาคประสิทธิ์ และคณะ. **การศึกษาความเชื่อและการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาของพุทธศาสนิกชนในจังหวัดนครราชสีมา**. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

กองโบราณคดี กรมศิลปากร. **รายงานการขุดแต่งปราสาทบ้านเบญจ อำเภอดงหลวง จังหวัดอุบลราชธานี พ.ศ. ๒๕๓๓**.

กิติ ยิ่งยงใจสุข. **ความเชื่อและพฤติกรรมที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาของอาจารย์มหาวิทยาลัยของรัฐในกรุงเทพมหานคร**. รายงานการวิจัยศูนย์พุทธศาสนศึกษาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

เกียรติศักดิ์ นาคประสิทธิ์ และคณะ. **การศึกษาความเชื่อและการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาของพุทธศาสนิกชนในจังหวัดนครราชสีมา**. รายงานการวิจัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

คณะผู้จัดทำ. **อุบลราชธานี ๒๐๐ ปี**. คณะกรรมการดำเนินงานฝ่ายจัดทำหนังสือ พ.ศ. ๒๕๓๕.

ชาญชัย อาจินสมาจาร. **หลักการประชุมเชิงปฏิบัติการ**. กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท., ๒๕๓๕.

दनัย ไชยโยธา. **ลัทธิ ศาสนา และระบบความเชื่อในประเพณีนิยมในท้องถิ่น**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๘.

ดวงเดือน พันธุมนาวิน และคณะ. **ความเชื่อและการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาของคนไทย : การปลุกฝังอบรมและคุณภาพชีวิต**. รายงานการวิจัย คณะพัฒนาสังคมสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๐.

ธนาภิต ธนิกุล. **ประเพณี พิธีมงคลและวันสำคัญของไทย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ปริมิต, ๒๕๔๓.

ธิดา สาระยา. **ปราสาทขอมพระวิหาร**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๔๐.

_____ . **เมืองอุบลราชธานีแห่งราชะ ศรีสง่าแห่งไพรพญา**. กรุงเทพมหานคร: ศรีบุญอุตสาหกรรมพิมพ์, ๒๕๓๖.

_____ . **นำเที่ยวเขาพระวิหาร**. กรุงเทพมหานคร: ด้านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๔๑.

ทองแดง พุทธเกตุ. **หลักธรรมและความเชื่อที่ปรากฏจิตรกรรมฝาผนังพุทธสถานของวัดในจังหวัดอุบลราชธานี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขตอุบลราชธานี.** รายงานการวิจัย, ๒๕๕๐.

สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม. **แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานสำหรับพระสงฆ์.** กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๐.

พระเทพรัตนโมลี. **ประวัติย่อพระธาตุพนม.** ธรรมบรรณาการ ในงานพิธีมุทิตาสักการะแด่พระเทพวรมณี เจ้าอาวาสวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร. พิมพ์ครั้งที่ ๓ (ปรับปรุงใหม่) เมษายน ๒๕๕๗.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **เครื่องวัดความเจริญของชาวพุทธ.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๐.

_____. **ธรรมนุญชีวิต (ฉบับชาวบ้าน).** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก, ๒๕๕๔.

_____. **กาลานุกรม พระพุทธศาสนาในอารยธรรมโลก.** กรุงเทพมหานคร: มหพันธ์ไฟเบอร์ซีเมนต์จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๒.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **ประวัติพระพุทธศาสนา.** กรุงเทพมหานคร, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

_____. **รวมบทความทางวิชาการ. พระพุทธศาสนาและปรัชญา ๕๐ ปี อุดมศึกษา มจร. ๒๕๙๐ - ๒๕๓๕.**

บุญชม ศรีสะอาด. **การวิจัยเบื้องต้น.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สุวีริยาสาส์น, ๒๕๔๕.

บุญธรรม กิจปริดาบริสุทธิ์. **คู่มือการวิจัย การเขียนรายงานการวิจัย และวิทยานิพนธ์.** กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๐.

_____. **สถิติวิเคราะห์เพื่อวิจัย.** กรุงเทพมหานคร: จามจุรีโปรดักท์, ๒๕๔๙.

_____. **เทคนิคการสร้างเครื่องมือ. รวบรวมสำหรับนักวิจัย คณะสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ศาลายา นครปฐม, ๒๕๔๙.**

บำเพ็ญ ฌ อุบล. **คอง ๑๔ ระเบียบชีวิตคนอีสาน.** สถาบันราชภัฏอุบลราชธานี, ๒๕๔๖.

บรรยงค์ โตจินดา. **การบริหารงานบุคคล.** กรุงเทพมหานคร: รวมสาส์น, ๒๕๔๒.

บริษัท พรอนันต์การช่าง จำกัด. **รายงานการบูรณะโบราณสถานปราสาทธาตินางนกา,** ๒๕๔๗.

ประวิต เอราวรรณ์. **การวิจัยปฏิบัติการ. คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม,** ๒๕๔๕.

ยินดี อีสสระโชติ. **ความเชื่อและการปฏิบัติของกลุ่มนักเรียน นักศึกษาต่อศาลและวินัยทางพุทธศาสน์ เป็นปัจจัยต่อต้านภัยเฮดส์ จังหวัดสงขลา, รายงานการวิจัย, สำนักงานควบคุมโรคติดต่อ เขต ๑๒ สงขลา, กรมควบคุมโรคติดต่อ. ๒๕๓๘.**

วัดทุ่งศรีเมือง. หนังสืออนุสรณ์พระราชทานเพลิงศพพระราชรัตนโบล. (พิมพ์ นารโท) ตำบลในเมือง
อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี: สิริธรรมออฟเซท, ๒๕๔๘.

วัดมหาวนาราม. หนังสือฉลองสมณศักดิ์ ทำบุญอายุวัฒนมงคล พระเทพกิตติมุนี. ตำบลในเมือง
อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี: หจก.อุบลกิจออฟเซทการพิมพ์, ๒๕๔๖.

วสี จิตจำรัสรัตน์ และคณะ. เอาชีวิตรอดในนครวัด เล่ม ๑ (ฉบับปรับปรุง). กรุงเทพมหานคร: นาน
มีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๕๗.

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุบลราชธานี. อุบลราชธานีเมืองนักปราชญ์. ๒๕๕๒.

สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติกรมศิลปากร. ทำเนียบโบราณสถานขอมในประเทศไทย
เล่ม ๔. ๒๕๓๙.

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์. ความรู้เรื่องพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

สมคิด บางโม. แนวคิดและหลักการของการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ. กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท.,
๒๕๔๔.

สมฤทธาภไตรภูมิ ฉบับกรุงศรีอยุธยา ฉบับกรุงธนบุรี เล่ม ๑, จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหา
มงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ, กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับ
ลิชชิ่ง, ๒๕๔๒.

สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน). หลักพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, นวโกวาท (หลักสูตนักเรียนชั้นตรี).
กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

สุจิตต์ วงศ์เทศ, ทุ่งกุลาลาอาณาจักรเกลือ ๒๕๐๐ ปี จากยุคแรกเริ่มเข้าหลังยุคมังคังข้าวหอม.
กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๖.

แสง จันทร์งาม. พุทธศาสนาวิทยา. กรุงเทพมหานคร: บริษัทสร้างสรรค์บุตส์ จำกัด, ๒๕๔๖.

อุดร จันทวัน. วรรณกรรมเสริมสร้างมิตรภาพแห่งประชาชาติในอุออารยธรรมลุ่มน้ำโขง,
นิทานครั้งคราตุ (ฉบับลาว) วิทยาลัยสงฆ์เลย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย จัดพิมพ์เผยแพร่, ๒๕๔๗.

เอกรินทร์ พึ่งประชา. มรดกโลกมรดกแห่งมนุษยชาติ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ปาเจรา จำกัด,
๒๕๕๐.

อง แจซอล. เอาชีวิตรอดในนครวัด เล่ม ๑. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๕๗.

ผนวก ข

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

ผนวก ข.

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

๑. กิจกรรมด้านการเรียนการสอนในสถานการศึกษา

- สามารถนำกระบวนการศึกษาวิจัยไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนในรายวิชา เช่น วิชาพระพุทธศาสนากับโลกปัจจุบัน รายวิชาสัมมนาพระพุทธศาสนา และรายวิชาพุทธศิลป์ ทั้งในระดับปริญญาตรีและปริญญาโท ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

- สามารถนำผลการศึกษาไปสะท้อนข้อมูลให้กับแหล่งปราสาทขอมต่างๆ ทั้ง ๗ แห่ง เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ความคิดเห็นและแนวทางการพัฒนาปรับปรุงปราสาทขอมในมิติด้านต่างๆ โดยเฉพาะด้านการพัฒนาจิตใจและภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เป็นแหล่งการท่องเที่ยว

- สามารถนำผลการศึกษาไปวิเคราะห์ร่วมกับนักวิชาการทางด้านโบราณคดี และนักท่องเที่ยวชุมชนท้องถิ่น การพัฒนาจิตใจและภูมิปัญญา เพื่อจัดกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การจัดกิจกรรมอนุรักษ์โบราณวัตถุโบราณสถาน และศิลปกรรม ในการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชื่อมโยงร่วมมือกับองค์กรบริหารส่วนตำบลท้องถิ่น มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กรมศิลปากร สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

๒. กิจกรรมด้านการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวของวัดและชุมชน

- สามารถพัฒนาโครงการสัมมนาทางโบราณวัตถุโบราณสถานด้านส่งเสริมแหล่งการท่องเที่ยวเชิงพุทธและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ตามแหล่งต่างๆ ในจังหวัดอุบลราชธานีและในอีสานตอนล่าง

- สามารถพัฒนาและต่อยอดโครงการเที่ยวไทยให้ถึงธรรมของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

- สามารถนำข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับสถานที่โบราณทั่วประเทศ ไปเผยแพร่ให้นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ

๓. กิจกรรมด้านวิชาการ

- มีการสัมมนา ๑ ครั้ง มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี และประชุมย่อยอีก ๒ ครั้ง โดยสามารถมีแนวทางการสร้างรูปแบบการอนุรักษ์โบราณวัตถุโบราณสถานที่เหมาะสมกับวัดและการเรียนรู้เพื่อพัฒนาจิตใจและและภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เป็นแหล่งการท่องเที่ยวและเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน

- มีการพัฒนาทักษะในการวิจัยในกับทีมงานวิจัยและคณาจารย์ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี เพื่อเรียนรู้ในมิติที่หลากหลาย เช่น การจัดสัมมนาการพัฒนาาระบบข้อมูลแหล่งโบราณวัตถุโบราณสถาน
- มีการพัฒนาความรู้และประวัติของวัดและปราสาทขอมต่างๆ ทางพระพุทธศาสนาและการส่งเสริมการท่องเที่ยวที่เหมาะสม
- มีการศึกษาร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อวิเคราะห์หาแนวทางการพัฒนารูปแบบการพัฒนาโบราณวัตถุโบราณสถานที่เหมาะสมกับวัดและแหล่งเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา

ภาคผนวก ค.

ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้

และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ

ภาคผนวก ค.

ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้

และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลุ วัตถุประสงค์	โดยทำให้
๑.ศึกษาข้อมูล ปฐมภูมิ/หัตถิภูมิ จากวัด/องค์กรที่ เป็นกรณีศึกษา	-ทราบถึงข้อมูล/ประวัติความเป็นมา/ เอกลักษณ์/จุดเด่นของลักษณะอิทธิพล ความเชื่อประเพณีศิลปกรรมปราสาท ขอมในจังหวัดอุบลราชธานี ทั้ง ๗ แห่ง	-ข้อที่ ๑ - ๒	-ทำให้สามารถวิเคราะห์ศักยภาพของ ปราสาทขอมที่มีอิทธิพลความเชื่อ ประเพณีในชุมชนท้องถิ่นที่นับถือ ปฏิบัติสืบสานกันมาเป็นเวลา ยาวนานแล้ว
๒.การสำรวจ พื้นที่กรณีศึกษามี ทั้ง ๗ แห่ง	-ทราบข้อมูลเกี่ยวกับกิจกรรมที่ชุมชน นับถือความเชื่อประเพณีที่มีต่อองค์ ปราสาทโดยมีการทำบุญกุศลอุทิศให้แก่ บรรพบุรุษ	-ข้อที่ ๑ - ๒	-ทำให้สามารถวิเคราะห์การ ดำเนินการของปราสาทขอมในมิติ การเรียนรู้อิทธิพลความเชื่อ ประเพณีในชุมชนท้องถิ่นที่นับถือ ปฏิบัติสืบสานกันมาเป็นเวลา ยาวนานแล้ว
๓.การเก็บข้อมูล ด้วยแบบ สัมภาษณ์/ แบบ บันทึกผู้ที่ เกี่ยวข้องมี ๑๘ รูป/คน	-ทราบถึงข้อมูล ความคิดของพระสงฆ์ ผู้นำชุมชน ประชาชนชาวบ้านและ นักวิชาการ เกี่ยวกับกิจกรรมที่ชุมชนนับ ถือความเชื่อประเพณีที่มีต่อองค์ปราสาท โดยมีการทำบุญกุศลอุทิศให้แก่บรรพ บุรุษ	ข้อที่ ๑-๒-๓	-ทำให้สามารถวิเคราะห์การ ดำเนินการของปราสาทขอมในมิติ การเรียนรู้อิทธิพลความเชื่อ ประเพณีในชุมชนท้องถิ่นที่นับถือ ปฏิบัติสืบสานกันมาเป็นเวลา ยาวนานแล้ว ผลที่ได้รับเกี่ยวกับ กิจกรรมที่ชุมชนนับถือความเชื่อ ประเพณีที่มีต่อองค์ปราสาทโดยมี การทำบุญกุศลอุทิศให้แก่บรรพบุรุษ

๔.การประชุม กลุ่มย่อยพระสงฆ์ ผู้ที่เกี่ยวข้องกับ ชุมชนท้องถิ่นทั้ง	-ได้แนวทาง/ข้อมูลการส่งเสริมกิจกรรม ที่ชุมชนนับถือความเชื่อประเพณีที่มีต่อ องค์ปราสาทโดยมีการทำบุญวันพระวัน สงกรานต์กุศลอุทิศให้แก่บรรพบุรุษ๗ แห่ง	-ข้อที่ ๑-๒-๓	--ทำให้เห็นข้อมูลกิจกรรมที่ชุมชนนับ ถือความเชื่อประเพณีมีต่อองค์ ปราสาทโดยมีการทำบุญวันพระ วัน สงกรานต์กุศลอุทิศให้แก่บรรพบุรุษ สภาพปัญหาของการส่งเสริมกิจกรรม
			ที่มีพระสงฆ์ มีผู้นำชุมชน ปฏิบัติการ ในปราสาทขอมแต่ละแห่งเห็น กระบวนการและแนวทางการพัฒนา ที่หลากหลาย
๕.การสัมภาษณ์ เชิงลึกพระสงฆ์/ผู้ ที่เกี่ยวข้องวัด และปราสาทขอม ๑๘ รูป/คน	-ทราบถึงข้อมูล ความคิดของพระสงฆ์ ผู้นำชุมชน ประชาชนชาวบ้านในเชิงลึก เกี่ยวกับจัดกิจ กรรมที่ชุมชนนับถือความ เชื่อประเพณีที่มีต่อองค์ปราสาทการ บริหารจัดการปราสาทและแนวทางการ พัฒนาสังคม/ชุมชนทั้งรูปแบบเชิงพุทธ	ข้อที่ ๑ - ๒-๓	--ทำให้เห็นข้อมูลด้านต่างๆของวัด และแหล่งปราสาทขอมทำให้ พระสงฆ์ได้เห็นความสำคัญของ โบราณวัตถุโบราณสถานต่อการ ท่องเที่ยวที่สอดคล้องวิถีพุทธ
๖.การประชุมเพื่อ สังเคราะห์การ เรียนรู้และคุณค่า โบราณวัตถุ โบราณสถานและ การพัฒนาจิตใจ ๑ ครั้ง ๑๕ รูป/คน	-ได้ทราบถึงข้อมูลการจัดการเรียนรู้การ สื่อสารคุณค่าและการพัฒนาจิตใจ การ ใช้ประโยชน์ การสร้างสรรค์เชิงวัฒนธรรม การให้ แนวคิด ภูมิปัญญา เกี่ยวกับจัดกิจ กรรม ที่ชุมชนนับถือความเชื่อประเพณีที่มีต่อ องค์ปราสาทการบริหารจัดการปราสาท และแนวทางการพัฒนาสังคม/ชุมชน และบุคคล	-ข้อที่ ๒-๓	--ทำให้เกิดการค้นหาวិเคราะห์ ลักษณะอิทธิพลความเชื่อประเพณีที่ เกี่ยวข้องกับศิลปกรรมปราสาทขอม การใช้สื่อต่างๆให้เป็นประโยชน์ต่อ การท่องเที่ยวชุมชนท้องถิ่นอาจจะมี การใช้สื่อเพื่อให้เกิดความรู้ความ เข้าใจที่ชัดเจนรวมทั้งให้มีการทำ เว็บไซต์เพื่อให้ข้อมูลที่เหมาะสม
๗.ดำเนินการ เสริมสร้าง รูปแบบร่วมกับ วัดและแหล่ง ปราสาทขอม	-ได้มีการพัฒนาเครือข่ายการทำงานภาย แนวคิดอุดมการณ์ที่เป็นประโยชน์ต่อ การเรียนรู้ของฝ่ายต่างๆ มีการพัฒนา ระบบข้อมูลข่าวสารที่เชื่อมโยงถึงกันมี การพัฒนากิจ กรรมร่วมกันและมีการ	-ข้อที่ ๒ - ๓	--ทำให้ได้ข้อเสนอแนวทางการ อนุรักษ์โบราณวัตถุโบราณสถาน สร้างเครือข่ายของวัดและแหล่ง ปราสาทขอม การมีส่วนร่วมท่องเที่ยว ชุมชนและวัด ในฐานะหน่วยงานให้

	เชื่อมโยงกับเครือข่าย อื่นๆ เช่น เครือข่ายการท่องเที่ยว และการศึกษารวมทั้งให้มีการเชื่อมประสานกิจกรรมการท่องเที่ยวร่วมกับวัดและแหล่งปราสาทขอมทั้ง ๗ แห่ง และวัดสำคัญๆเช่น วัดมหาวนาราม วัดพระธาตุหนองบัว เป็นต้น		การศึกษาเรียนรู้รวมทั้งมีการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว
๘.การจัดประชุมกลุ่มย่อยระดมความคิดเห็นจากผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาต่างๆและพระสงฆ์/ผู้นำชุมชนในภาพรวม	-ทราบถึงรูปแบบลักษณะอิทธิพลความเชื่อประเพณีที่เกี่ยวข้องศิลปกรรมปราสาทขอม ประเภทวัดที่มีความเหมาะสมกับการเรียนรู้ในทางพระพุทธศาสนาและสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมรวมทั้งการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนโดยเฉพาะการเสนอมุมมองของการเรียนรู้และการท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดความสุข	-ข้อที่ ๑-๒-๓	-ทำให้ได้รูปแบบการเรียนรู้ลักษณะอิทธิพลความเชื่อประเพณีที่เกี่ยวข้องศิลปกรรมปราสาทขอม พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดใน ๓ รูปแบบที่มีความเหมาะสมกับการเรียนรู้ในทางพระพุทธศาสนาและสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมรวมทั้งการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน
๙.ข้อเสนอแนะอื่นๆ	-ทราบถึงข้อเสนอทั้งในเชิงนโยบายและระดับปฏิบัติในส่วนของวัดและชุมชนท้องถิ่นที่มีต่อการเรียนรู้ตามหลักพระพุทธศาสนาและการส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวของวัดและแหล่งปราสาทขอม ซึ่งเป็นข้อเสนอแนะและแนวทางที่จะช่วยให้วัด ชุมชนท้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้มีแนวทางในการที่เหมาะสม	ข้อที่ ๑ - ๒-๓	ทำให้ได้ข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่อวัดและแหล่งปราสาทขอม ชุมชน ทั้งการเรียนรู้ลักษณะอิทธิพลความเชื่อประเพณีที่เกี่ยวข้องศิลปกรรมปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี
๑๐รายงานฉบับสมบูรณ์	-ได้รายงานฉบับสมบูรณ์ที่สามารถตอบวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัยทั้ง ๓ ข้อ ๑.เพื่อศึกษาประวัติและความเป็นมาของปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี ๒.เพื่อศึกษาลักษณะและอิทธิพล	-ข้อที่ ๑ - ๒-๓	ได้รายงานวิจัยที่มีคุณค่าสามารถตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัยและการส่งเสริมการเรียนรู้ประวัติและความเป็นมาของปราสาทขอมลักษณะและอิทธิพลศิลปกรรมปราสาทขอมและวิเคราะห์ลักษณะอิทธิพล

	ศิลปกรรมปราสาทขอมในจังหวัด อุบลราชธานี ๓.เพื่อวิเคราะห์ลักษณะอิทธิพล เกี่ยวข้องกับปราสาทขอมในจังหวัด อุบลราชธานี		เกี่ยวข้องกับปราสาทขอมในจังหวัด อุบลราชธานี
--	--	--	--

ผนวก ง
แบบสัมภาษณ์

ผนวก ง
แบบสัมภาษณ์

คำชี้แจง แบบสัมภาษณ์มีสาระสำคัญ ๒ ตอน คือ

ตอนที่ ๑ ประวัติส่วนตัวผู้ให้สัมภาษณ์ ตอนที่ ๒ กรอบแนวคิดในการวิจัย

ตอนที่ ๑ ประวัติส่วนตัวผู้ให้สัมภาษณ์

ชื่อ.....ฉายา/นามสกุล.....

วุฒิการศึกษา..... ตำแหน่ง.....

สถานที่ทำงานที่อยู่ปัจจุบัน.....

วัด/บ้านเลขที่.....สถานที่ติดต่อ/โทรศัพท์.....

ตอนที่ ๒ กรอบแนวคิดอันเป็นเนื้อหาสำคัญของปราสาทขอมทั้ง ๗ แห่ง เกี่ยวกับ

๑) ปราสาทขอมบ้านเบญจ มีความสำคัญ และความเป็นมาอย่างไร ในด้านทั้ง ๔ ดังนี้

๑. ลักษณะ

.....
.....

๒. อิทธิพล.....

.....
.....

๓. คติความเชื่อ.....

.....
.....

๔. ประเพณีที่ปฏิบัติ.....

.....
.....

๒) ปราสาทขอมหนองทองกลาง มีความสำคัญและความเป็นมาอย่างไร ในด้านทั้ง ๔
ดังนี้

๑. ลักษณะ.....

.....
.....

๒. อิทธิพล.....

.....
.....

๓. คติความเชื่อ.....

.....
.....

๔. ประเพณีที่ปฏิบัติ.....

.....
.....

๓) ปราสาทนางพญา มีความสำคัญและความเป็นมาอย่างไร ในด้านทั้ง ๔ ดังนี้

๑. ลักษณะ

.....
.....
.....

๒. อิทธิพล.....

.....
.....

๓. คติความเชื่อ.....

.....
.....

๔. ประเพณีที่ปฏิบัติ.....

.....
.....

๔) ปราสาทแก่งตอย มีความสำคัญและความเป็นมาอย่างไร ในด้านทั้ง ๔ ดังนี้

๑. ลักษณะ

.....
.....
.....

๒. อิทธิพล.....

.....
.....

๓. คติความเชื่อ.....

.....
.....

๔. ประเพณีที่ปฏิบัติ.....

.....
.....

๕) ปราสาทขอมภูน้ำเย็น มีความสำคัญและความเป็นมาอย่างไร ในด้านทั้ง ๔ ดังนี้

๑. ลักษณะ

.....
.....
.....

๒. อิทธิพล.....

.....
.....

๓. คติความเชื่อ.....

.....
.....

๔. ประเพณีที่ปฏิบัติ.....

.....
.....

๖) ปราสาทขอมภูโศกใหญ่ มีความสำคัญและความเป็นมาอย่างไร ในด้านทั้ง ๔ ดังนี้

๑. ลักษณะ

.....
.....
.....

๒. อิทธิพล.....

.....
.....

๓. คติความเชื่อ.....

.....
.....

๔. ประเพณีที่ปฏิบัติ.....

.....
.....

๗) ปราสาทขอมอุบลมุง มีความสำคัญและความเป็นมาอย่างไร ในด้านทั้ง ๔ ดังนี้

๑. ลักษณะ

.....
.....
.....

๒. อิทธิพล.....

.....
.....

๓. คติความเชื่อ.....

.....
.....

๔. ประเพณีที่ปฏิบัติ.....

.....
.....

แบบบันทึก

เอกสารที่ค้น (ใส่บรรณานุกรม)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

เนื้อหาสาระ

.....

.....

.....

.....

.....

.....

วิเคราะห์/สรุป

.....

.....

.....

.....

.....

(ลงชื่อ).....ผู้เชี่ยวชาญ

(.....)

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

ผนวก จ

ภาพประกอบปราสาทขอม ๗ แห่ง

ภาคผนวก จ

ภาพประกอบปราสาทขอม ๗ แห่ง

เจ้าหน้าที่ อบต. หนองอัม และผู้วิจัย ร่วมถ่ายภาพในบริเวณปราสาทขอมบ้านเบญจ ปัจจุบัน

สภาพภูมิทัศน์ปราสาทขอมบ้านเบญจในปัจจุบัน

ปราสาทขอมหนองทองกลาง

สภาพภูมิทัศน์คูคลองน้ำล้อมรอบปราสาทขอมหนองทองกลางและชุมชนในปัจจุบัน

พระพิฆเนศอยู่ในปราสาทขอมนางพญา ปัจจุบัน

ปราสาทขอมนางพญา อ. บุณฑริก

สภาพภูมิทัศน์ปราสาทขอมนางพญาในปัจจุบัน พร้อมคณะผู้วิจัยศึกษาตุ้มพื้นที่

ยอดปราสาทขอมนางพญา ขณะนี้เก็บไว้ที่วัดบ้านหนองสะโน ต. หนองสะโน อ. บุญทริก

รูปจำลองพระเจ้าวรมัน (ขอม) ปราสาทขอมแก่งตอย ต. ท่าเมือง

ภูมิทัศน์สภาพปราสาทขอมแก่งตอย ปัจจุบันเหลือแต่ฐาน

พญานาค

พระเจ้าแสนดี หรือพระศรีอริยเมตตรัย
ศิลปกรรมบางส่วนนำไปไว้พิพิธภัณฑ์อุบลฯ

สภาพภูมิทัศน์ปราสาทขอมแก่งตอยมีแต่ฐาน

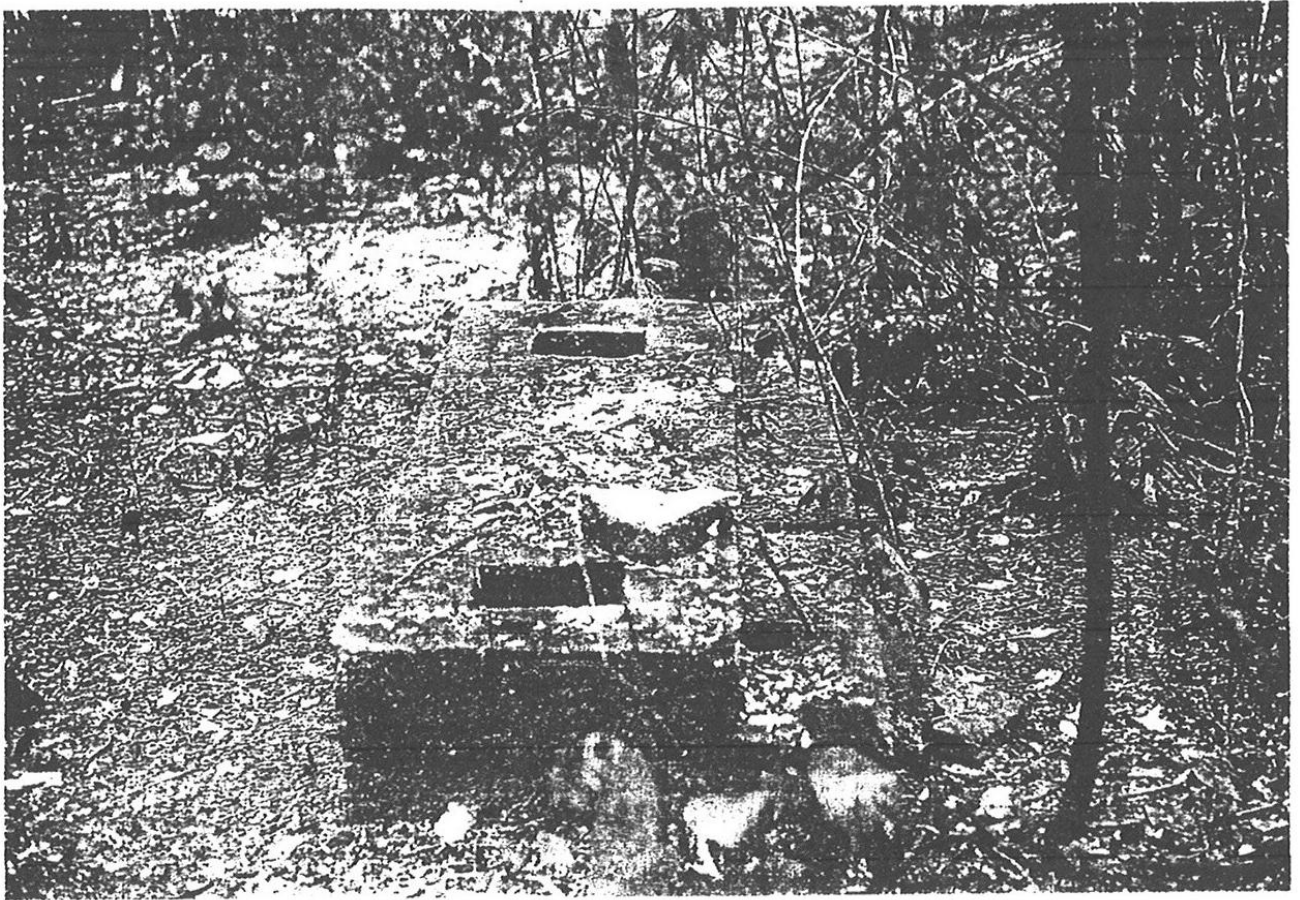
ปราสาทขอมภูน้ำเย็น บ้านน้ำเย็น ต. โจง อ. น้ำยืน จ. อุบลราชธานี

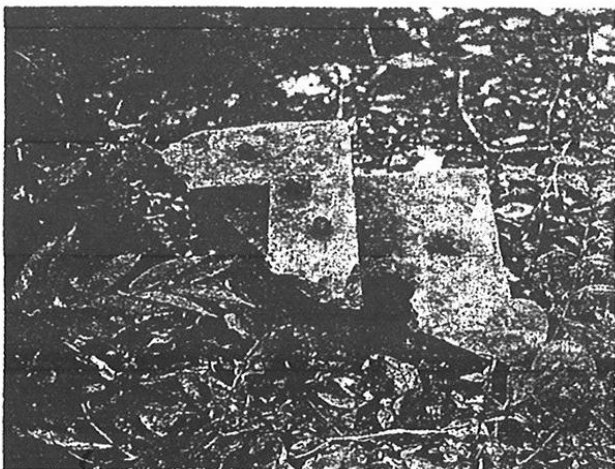
เศษอิฐกระจายทั่วไป

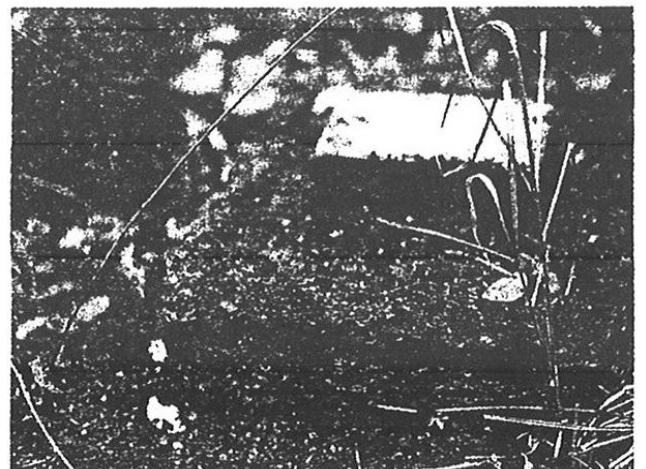
สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นชิ้นส่วนรางโสมสูตร

ธรณีประตูลึนทรายรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าลดชั้น ชั้นบนเจาะเป็นรูปสี่เหลี่ยม 2 ช่อง ลักษณะวาง
 เดี่ยววงกบประตู 2 ข้าง ชั้นล่างเจาะเป็นรูวงกลม 2 ข้าง ลักษณะเป็นครกบานประตู

ครกบานประตู

อิฐบนฐานศิลาแลง

ปราสาทขอมภูโกลใหญ่ บ้านคำผา ต. สี่วิเชียร อ. น้ำยืน

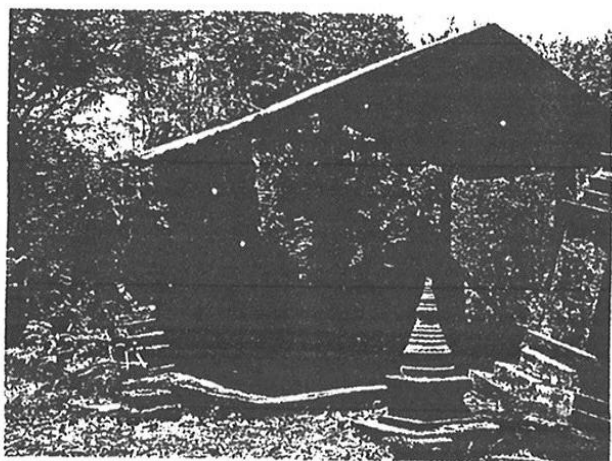
แนวประตูทางเข้า

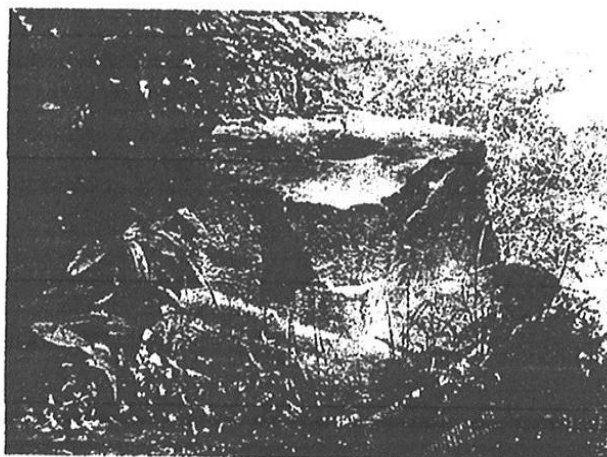
สันนิษฐานว่าเป็นแท่นฐานศิวิลิ่งค์

ปราสาทขอมอุบลมุงในวัดอุบลมุงเจริญ บ้านอุบลมุง ต. โศกสว่าง อ. สำโรง

ปรางค์ประธานด้านทิศตะวันตก

. แทนฐานประติมากรรม

ปราสาทขอมภูน้ำเย็น บ้านน้ำเย็น ต. โขง อ. น้ำเย็น จ. อุบลราชธานี

เศษอิฐกระจายทั่วไป

สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นชิ้นส่วนรางโสมสูตร

ศิลปะกรรมขอมรูปลักษณะทิวโค้งและโยนี

ศิลปกรรมขอม รูปลักษณะราหูอมจันทร์หรือพระอิศวรกวณอากาศชาตสร้างโลก

ทับหลังรูปลักษณะพระอิศวรกวนสมุทหรือพระอิศวรทรงช้าง 3 เคียร

ศิลปกรรม ราชูอมจันทร์ พระเจ้าสร้างโลกหรือพระอิศวรกวนอากาศธาตุ

ฐานศิวลึงค์และโยนี บ้านเบญจ

ทับหลัง นพเคราะห์ 9 องค์ แห่งความเชื่อ

นางอัปสร / อัปสร หรือนางในราชสำนัก

แบบสรุปโครงการวิจัย
สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สัญญาเลขที่	ว.๐๒๔/๒๕๕๗
ชื่อโครงการ	ลักษณะและอิทธิพล ความเชื่อและประเพณีศิลปกรรมปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี
หัวหน้าโครงการ	นายทองแดง พุทธเกตู หัวหน้าฝ่ายวิชาการและวิจัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี โทร. ๐๘๗-๒๕๗-๒๐๕๘
ความเป็นมาและความสำคัญ	
<p>ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาจังหวัดอุบลราชธานีในอดีต สมัยอาณาจักรศรีโคตรบูรณ์ เรียกว่า เมืองปากคบ สมัยอาณาจักรขอม เรียกว่า เมืองดอนมดแดง และสมัยอาณาจักรไทยกรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี เรียกว่า ดอนมดแดง จนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เพื่อเป็นการระลึกถึงอดีต ซึ่งเป็นชื่อสถานที่ราชการ เช่น สนามกีฬาากลางดอนมดแดง อำเภอดอนมดแดงในปัจจุบัน การเริ่มตั้งเมืองอุบลราชธานี (ดงอู่ผึ้ง) พระวอพระตา เมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๕ ท้าวคำผง บุตรชายของพระตา เป็นเจ้าเมืองคนแรก พระตา มีบุตรชาย ๓ คน คือ ท้าวคำผง ท้าวฝ่ายหน้า ท้าวทิศพรหมและพระวอ ผู้เป็นน้องพระตา และบุตรคนหนึ่งของพระวอ คือ ท้าวกำ รววม ๖ คน จังหวัดอุบลราชธานีถือว่าเป็นจังหวัดที่ใหญ่ในภาคอีสานตอนล่างตามสภาพทางด้านประวัติศาสตร์เรียกตามถิ่นฐานที่ตั้งทางด้านทิศใต้ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยซึ่งมีพื้นที่ประมาณ ๑๖,๑๑๒,๖๕๐ ตารางกิโลเมตร ด้านทิศเหนือจรดจังหวัดร้อยเอ็ดกับจังหวัดอำนาจเจริญ ด้านทิศใต้จรดจังหวัด ศรีสะเกษกับราชอาณาจักรกัมพูชา ด้านทิศตะวันออกจรดแม่น้ำโขงกับแขวงจำปาศักดิ์ สปป.ลาว และด้านทิศตะวันตกจรดจังหวัดศรีสะเกษกับจังหวัดยโสธร สภาพทางด้านภูมิประเทศมีพื้นที่กว้างเป็นที่สองของภาคอีสานที่ราบสูงแผ่นดินราบคลื่นและมีทุ่งนามีแม่น้ำชี แม่น้ำมูลและแม่น้ำโขงเป็นแม่น้ำสำคัญ</p> <p>ปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี ทั้ง ๗ แห่ง คือ ปราสาทขอมบ้านเบญจ์ ปราสาทขอมหนองทองหลวง ปราสาทขอมนางพญา ปราสาทขอมแก่งตอย ปราสาทขอมอู่มุมง ปราสาทขอมภูน้ำเย็นและปราสาทขอมภูโคกใหญ่ จัดว่าเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงถึงพัฒนาการ และประวัติความเป็นมาของชุมชน และบ้านเมือง ปราสาทขอมซึ่งส่วนใหญ่ เป็นที่รู้จัก และนิยมเรียกชื่อว่า “ปราสาท” ถือว่าเป็นโบราณสถานที่แสดงให้เห็นชัดถึงหลักฐานความเป็นมาของวัฒนธรรม และคติความเชื่อของชนเผ่าขะแม หรือเขมร ที่ตั้งอยู่กระจายอยู่ทั่วไปในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จนถึงบริเวณภาคกลาง</p>	

บางส่วนของประเทศไทย ปราสาทขอมเหล่านี้ มักนิยมก่อสร้างด้วยหินทราย อิฐ และศิลาแดงปราสาทหินเป็นโบราณสถานที่สัมพันธ์แนบแน่นกับคติความเชื่อในเรื่องเทพเจ้าของศาสนาพราหมณ์ ฮินดู คติเทวราชของขอมรวมถึงความเชื่อเรื่องจักรวาลในคติของฮินดูโบราณ ประเทศกัมพูชาได้ เชื่อว่าเป็นดินแดนแห่งปราสาทขอม เมื่อมองข้ามแนวติดเขาพนมดงรัก เข้าสู่เขตอีสานใต้แห่งลุ่มแม่น้ำมูล บนพื้นที่อันกว้าง เชื่อว่า เป็นชุมชนโบราณที่ตั้งอยู่บนเส้นทางเขตติดต่อระหว่างชุมชนเผ่าสองฝั่งเขา ได้ใช้ติดต่อกันมานานนับร้อยปีถึงพันปีมีปราสาทขอมใหญ่สูงตระหง่านโดดเด่น อยู่บนยอดเขาลูกหนึ่งในแนวเขาพนมดงรัก ซึ่งมีการเรียกขานว่า “ปราสาทพระวิหาร” ซึ่งเป็นจุดศูนย์รวมแห่งความเชื่อสมัครธาของคนที่สองฝั่งประเทศเขมร และไทย ปัจจุบันมีการเดินทางเข้าสู่ปราสาทเขาพระวิหารสะดวกมากขึ้นด้วยเส้นทางถนนจากฝั่งไทย และมีเส้นทางช่องเขาบันไดหัดอันเป็นทางผ่านเข้าสู่ปราสาทในฝั่งเขมร มีความสะดวกสบายกว่าในอดีตเมื่อพระเจ้าชัยวรมันที่ ๑ ทรงแผ่อำนาจมาสู่บริเวณนี้ พระองค์ทำไม่จึงได้ทรงสั่งการสร้างเทวาลัยบนยอดเขาที่แวดล้อมด้วยผืนป่าแห่งนี้ โดยมีการสร้างเป็นปราสาทหินขนาดใหญ่ที่มีการวางผังอย่างดี ที่สัมพันธ์กับลักษณะเฉพาะพื้นที่ที่ลาดชันสู่ยอดเขามีรูปแบบงานศิลปะ สถาปัตยกรรมที่มีลักษณะเฉพาะ และซับซ้อนอันบ่งบอกความสำคัญของพื้นที่แห่งนี้ และมีนักโบราณคดีนักสังเกตการณ์เสมอว่า เพราะเหตุใด กษัตริย์ขอม ถึงทรงได้ให้ความสำคัญต่อพื้นที่เขาพระวิหาร และนำไปสู่การสร้างปราสาทเขาพระวิหารแห่งนี้ รวมถึงปราสาทขอมแห่งอื่น ๆ และปราสาทขอมในพื้นที่ต่าง ๆ ในจังหวัดอุบลราชธานีด้วย ข้อนี้ น่าจะมีเหตุผลของการสร้างปราสาทขอม ซึ่งทำให้เข้าใจถึงความสำคัญที่ไม่เกี่ยวข้องในแง่ภูมิศาสตร์เท่านั้น แต่ยังมีความสำคัญที่สัมพันธ์ถึงกลุ่มชนหลากหลายผู้อาศัยอยู่ร่วมในบริเวณปราสาทพระวิหารแห่งนี้ กรณีปราสาทพระวิหาร หรือปราสาทขอมแห่งอื่น ๆ เป็นผลแห่งความพยายามความสมานฉันท์ของคนต่างกลุ่ม เมื่อครั้งที่ยังไม่มีพรมแดนของการแบ่งเขตดินแดนเป็นประเทศ แต่มีความแตกต่างทางเผ่าพันธุ์ คติความเชื่อทางสังคม และวัฒนธรรมที่แบ่งกลุ่มคนไม่ว่าจะเป็น คนพื้นเมืองอย่างพวกกูย พวกข่า เป็นต้น ซึ่งน่าจะเป็นผลมาจากการยอมรับความเชื่อในคติตามแบบขอมให้เข้ากันได้ นั่น คติความเชื่อในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ของเผ่าคนพื้นเมือง และการผสมผสานของลัทธิพราหมณ์- ฮินดู

วัตถุประสงค์โครงการ

วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัยทั้ง ๓ ข้อ

๑. เพื่อศึกษาประวัติและความเป็นมาของปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี
๒. เพื่อศึกษาลักษณะและอิทธิพลศิลปกรรมปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี
๓. เพื่อวิเคราะห์ลักษณะอิทธิพลเกี่ยวข้องกับปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี

ผลการวิจัย

ผลการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับปราสาทขอมด้านลักษณะและ อิทธิพล ความเชื่อ และ ประเพณีศิลปกรรมปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี ลักษณะของประชาชนโดยทั่วไป พบว่า ชุมชนส่วนใหญ่เป็นชุมชนเกษตรกรรมที่อาศัยอยู่ตามลุ่มแม่น้ำสำคัญ ๆ ที่ได้วิวัฒนาการไปตามภูมิประเทศตามความเหมาะสมที่มีความอุดมสมบูรณ์ และเอื้ออำนวยต่อการกำหนดรูปแบบชุมชนนี้ในเรื่องการสถาปนาปราสาทขอมก็มีองค์ประกอบคล้ายกับการสร้างพระธาตุพนม ที่ภูเก้าพร้าว (เป็นชื่อเมืองนครพนมในอดีต) ดังนั้น จึงเห็นได้ว่า โบราณวัตถุที่สำคัญในภูมิภาคนี้ มี ๒ แห่ง คือ อูร์งคราตุ (พระธาตุนครพนม) และ เขาพระวิหาร มีดังนี้

๑. พระอูร์งคราตุ มีตำนานว่า ในสมัยพระพุทธกาล พระพุทธเจ้าได้เสด็จไปทรงบาตรที่เมืองศรีโคตรบอง พระยาศรีโคตรบูรทูลอาราธนาให้พระองค์เข้าไปรับบิณฑบาตในราชฐาน เมื่อพระองค์ทรงรับข้าวบิณฑบาตแล้วส่งบาตรให้พญาศรีโคตรบูร พระยาศรีโคตรบูรนำบาตรไปถวายพระพุทธองค์ ณ ที่ประทับ พระพุทธองค์ได้ทรงทำนายให้พระอานนท์ฟังว่า พระยาศรีโคตรบูรองค์นี้จะไปเกิดยังเมืองสาเกตนคร มีพระนามว่า “สุริยกุมาร” สุริยกุมารจักได้บำรุงพุทธศาสนาไว้ในเมืองร้อยเอ็ดประตู จากนั้นสุริยกุมารจะไปจุติเป็นพญาสมิตตธรรมวงศาามรุกขนคร และบำรุงพระพุทธศาสนาที่เมืองนั้น พญาสมิตตธรรมองค์นี้จักเป็นผู้สถาปนาอูร์งคราตุของพระองค์ไว้ ณ ภูเก้าพร้าวนี้ เมื่อพระพุทธองค์ปรินิพพานแล้ว พระมหากัสสปะเถระพร้อมด้วยพระอรหันต์ ๕๐๐ พระองค์ได้นำพระอูร์งคราตุมาที่ภูเก้าพร้าว และเจ้าเมืองทั้ง ๕ องค์ ๑.พญาจุลณีพรหมทัต ๒.พญาอินทปัตถนคร ๓.พญาคำแดง ๔.พญานันทเสน ๕.พญาสุวรรณภิงคาร พร้อมด้วย ๒ แคว้นใหญ่ จากนั้น พระอูร์งคราตุก็กลายมาเป็นพระธาตุนม ดังปัจจุบัน

๒. ปราสาทขอมภูเขาพระวิหาร โบราณสถานที่ผ่านมาเวลาอันยาวนานแห่งนี้ทำให้ยุคปัจจุบันได้รู้จักอดีตที่ผู้คนทั้งหลายได้รังสรรค์ขึ้นเป็นปราสาทและผสมความเชื่อถือเมื่อมีการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ดังคำกล่าวที่ว่า “ในอดีต ปราสาทพระวิหาร คือ ที่ซึ่งคนทุกระดับทุกแห่งไปจาริกแสวงบุญ และบางช่วงเวลาที่นี่รกร้างอยู่กับป่าและขุนเขาขณะที่แหล่งที่ตั้งของปราสาทต้องกลายมาอยู่ตามรอยต่อของวัฒนธรรมของประชาชาติสองกลุ่ม ซึ่งมีพัฒนาการของความเป็นชนชาติที่แยกห่างกันทุกที่ ชาวไทยในประเทศไทย และชาวเขมรในประเทศกัมพูชา มีความเชื่อในเรื่องสฤบเจดีย์ หรือโบราณวัตถุโดยเฉพาะพระอูร์งคราตุ หรือ พระธาตุนม และภูเขาพระวิหาร หรือภูเขาพระวิหาร ซึ่งวัฒนธรรมสังคมไทยเรื่องสัมพันธ์ ความเชื่อ หรือศรัทธาในโบราณวัตถุให้อยู่ร่วมกันโดยสันติสุข และไม่มีปัญหา แต่ประชาชนในท้องถิ่น แต่มีเป็นบางครั้ง เช่น คติเขาพระวิหาร ส่วนอูร์งคราตุ หรือพระธาตุนม ไม่มีปัญหาระหว่างชาติไทย ลาว และเชื่อว่า เป็นวัฒนธรรมขอมที่ปรากฏในพระธาตุนม และภูเขาพระวิหาร มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้รู้และเข้าใจชัดถึงลักษณะของปราสาทขอมในมิติที่ครอบคลุมองค์ประกอบ ด้านประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม คติความเชื่อ หลักคำสอน และประเพณีวัฒนธรรม ที่

แทรกอยู่ในองค์ปราสาทขอมเหล่านั้น ซึ่งเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่งในการค้นพบวิถีวัฒนธรรม และรากเหง้าแห่งศิลปวัฒนธรรม เพื่อสร้างความเข้าใจ และการอยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์ของบรรพชนทั้งอยู่ในยุคอดีต และปัจจุบัน โดยใช้ปราสาทขอมเหล่านี้เป็นเครื่องมือ คนยุคโบราณได้ใช้ปราสาทขอมเป็นเครื่องมือในการสร้างความเข้มแข็งของอำนาจแห่งกษัตริย์โดยใช้ เทพเจ้า และหลักความเชื่อของศาสนาฮินดู หรือพราหมณ์เข้ามาเกี่ยวข้องในวิถีชีวิตของเขาในขณะที่คนในยุคโบราณในภาคอีสานได้ใช้พระธาตุและเจดีย์ต่าง ๆ เป็นเครื่องมือในการอนุรักษ์ส่งเสริมศรัทธาความเชื่อของศาสนิกชนที่มีต่อพระพุทธศาสนาอย่างเช่นตำนานพระอัฐมรธาตุตงที่ได้ยกมาเล่าประกอบไว้ในเบื้องต้น นั้นแล้ว คุณค่าของปราสาทขอมมักถูกประเมินค่าในแง่วัตถุ ค่าความเก่าแก่ของศิลปะ สถาปัตยกรรม และเป็นแหล่งท่องเที่ยวเท่านั้น เพราะภาพปัจจุบันกับในอดีต ทำให้เรานึกถึงภาพผู้คนในอดีตเมื่อนั้นภาพเขาพระวิหาร ยังคงเป็นสถานที่พิธีกรรมของกษัตริย์ขอม เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของคนพื้นถิ่น และเป็นแหล่งจาริกแสวงบุญของผู้คนสองฟากเขาตงรัก ที่มุ่งเดินทางสู่ปราสาทหินแห่งนี้ ด้วยการสร้างศรัทธาในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ยึดมั่นร่วมกัน เพื่อมาบนบานสานกล่าวขอพร หรือทำสักการบูชา เพื่อความเป็นสิริมงคลต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แห่งนี้

วิธีการดำเนินการวิจัยการวิจัยครั้งนี้ใช้กระบวนการวิจัยปฏิบัติการซึ่งเกี่ยวกับพิธีกรรมความเชื่อและประเพณีที่ปรากฏในศิลปกรรมปราสาทขอมทั้ง ๗ แห่ง ในจังหวัดอุบลราชธานี ใช้กระบวนการวิจัยปฏิบัติการของมหาวิทยาลัย Deakin ซึ่งประกอบด้วย ๑.การวางแผน (Planning) ๒. การปฏิบัติ (Action) ๓.การสังเกต (Observing) และ ๔.การสะท้อนผล (Reflection)

๑. การวางแผน (Planning) ได้ดำเนินการ ประกอบด้วย ๑.๑ สำรองสภาพปัจจุบันของปัญหา ๑.๒ กลยุทธ์จากการศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวกับลักษณะอิทธิพลความเชื่อ และประเพณีที่มีปรากฏในศิลปกรรม/ปราสาทขอม ทั้ง ๗ แห่ง ประกอบด้วยดัง ๑. การประชุม เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้มีความรู้และมีความเข้าใจสามารถปฏิบัติกิจกรรมวิจัยได้ตามขั้นตอน ๒. การปฏิบัติการจริง เพื่อให้มีทักษะและมีความรู้สามารถทำวิจัยได้ ๓. แผนปฏิบัติการ เพื่อเป็นการปฏิบัติกิจกรรมผู้วิจัยจึงศึกษาวิเคราะห์ลักษณะอิทธิพลศิลปกรรมที่ปรากฏในปราสาทขอม ทั้งมิติด้านศิลปกรรม ด้านคติความเชื่อ และขนบธรรมเนียมประเพณี และศิลปวัฒนธรรมที่มีต่อชุมชนท้องถิ่น ในจังหวัดอุบลราชธานี

๒. การปฏิบัติ (Action) ได้ดำเนินการตามแผนการปฏิบัติจนครบทุกกิจกรรมวิจัยที่ระบุได้ โดยเริ่มตั้งแต่การศึกษาเอกสาร ตำรา วิจัยเชิงปฏิบัติการ การปฏิบัติจริงจนครบทุกกิจกรรมวิจัยการสัมภาษณ์บุคคลที่มีความชำนาญเฉพาะตัว ๓. การสังเกต (Observing) ใช้การสังเกตการณ์เก็บรวบรวมข้อมูลตามแผนปฏิบัติการระหว่างการปฏิบัติและหลังการปฏิบัติการสังเกตการณ์

๔. การสะท้อนผล (Reflection) ได้มีการสะท้อนผลเป็นการสรุปผลการดำเนินการทุกกิจกรรมวิจัยในแต่ละวงรอบ โดยอิงกระบวนการวิจัยว่า บรรลุเป้าหมาย คือ กลุ่มผู้ร่วมวิจัยมีความรู้ ความเข้าใจ หรือไม่ในเรื่องของลักษณะอิทธิพล ความเชื่อ ประเพณีที่มีต่อปราสาทขอมทั้ง ๗ แห่ง ในจังหวัด

อุบลราชธานี

๑) กิจกรรมการสัมภาษณ์ และการบันทึก การเก็บรวบรวมข้อมูลโดยวิธีการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ผู้นำชุมชน ผู้ทรงคุณวุฒิ เจ้าหน้าที่เฝ้ารักษาโบราณสถาน/ประสาธน์ขอม ทั้ง ๗ แห่ง อันเป็นลักษณะข้อมูลที่ไม่อาจศึกษาได้จากเอกสาร หรือการศึกษาภาคสนาม เป็นข้อมูลที่ได้รับจากความรู้ความสามารถและประสบการณ์ของบุคคลที่มีความชำนาญเฉพาะตัว การบันทึก ใช้บันทึกข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับลักษณะศิลปกรรม หลักคำสอน ความเชื่อ ความเคารพ ที่พบเห็นและจากการสังเกตและทัศนคติ ความคิดเห็น การแปลความหมายและสะท้อนผลที่พบเห็นได้จากโบราณสถาน/ประสาธน์ขอมของผู้ร่วมวิจัย

๒) กิจกรรมการเก็บรวบรวมข้อมูล การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ เพื่อตรงกับวิธีการตรวจสอบแบบ Intra และ Inter เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ ผู้วิจัยจึงได้สร้างแบบสัมภาษณ์และแบบบันทึกหลักคำสอน ความเชื่อและประเพณี มีอิทธิพลศิลปกรรมที่ปรากฏในปราสาทขอม ทั้ง ๗ แห่ง ในจังหวัดอุบลราชธานี มีขั้นตอนดำเนินการ ประกอบด้วย ศึกษาทบทวนความรู้เกี่ยวกับอิทธิพลศิลปกรรม พิธีกรรม ความเชื่อ หลักคำสอนและประเพณีจากเอกสารและหาคุณภาพความน่าเชื่อถือของเครื่องมือ สร้างเครื่องมือแบบสัมภาษณ์ฉบับร่างให้แล้วเสร็จจึงนำเสนอต่ออาจารย์ที่ปรึกษา และผู้เชี่ยวชาญให้ตรวจสอบความถูกต้องเหมาะสม เพื่อนำไปปรับปรุงตามคำแนะนำต่อไป นำเครื่องมือที่ได้ปรับปรุงแก้ไขแล้วเสนอให้ผู้เชี่ยวชาญ/ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบด้านความเที่ยงตรงของเนื้อหา ซึ่งประกอบด้วย ๓ ท่าน ได้แก่ ๑. พระครูสารกิจโกศล ดร.รองอธิการบดีวิทยาเขตอุบลราชธานี ๒. อาจารย์สวิง บุญเจิม ครูภูมิปัญญาด้านศิลปกรรมและวรรณศิลป์จังหวัดอุบลราชธานี ๓. ผศ.ดร. บุญเลิศ ราชโชติ อาจารย์พิเศษมหาวิทยาลัย มจร.วิทยาเขตอุบลราชธานีเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ๔. ปรับปรุงเครื่องมือตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญ นำมาจัดทำสัมภาษณ์ ๕. นำแบบสัมภาษณ์ไปใช้กับกลุ่มเป้าหมายที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ เจ้าอาวาส ผู้นำชุมชน/ปราชญ์ชาวบ้าน ที่เกี่ยวข้องกับลักษณะของศิลปกรรม/จิตรกรรม หลักคำสอน ความเชื่อและเหตุผล ความคิดเห็นที่มีต่อโบราณสถาน/ประสาธน์ขอม ในจังหวัดอุบลราชธานี ๖. นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ นำมาวิเคราะห์อภิปรายผลมาประเมินและประมวลผลตรวจสอบความถูกต้อง จึงจัดระบบข้อมูลให้เป็นระบบข้อมูลที่ถูกต้องและระยะเวลาการสัมภาษณ์และเก็บรวบรวมข้อมูล แบ่งออกเป็น ๒ ระยะ ดังนี้ ๑. ระยะที่ ๑ ออกสัมภาษณ์และบันทึกข้อมูลระหว่างวันที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๕๖ ถึงวันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๗ ๒. ระยะที่ ๒ ออกติดตามเก็บรวบรวมข้อมูลที่ยังไม่ได้สมบูรณ์ระหว่างวันที่ ๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๗ ถึงวันที่ ๓๐ เมษายน พ.ศ.๒๕๕๗ ๗. การสัมภาษณ์ เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยวิธีการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ผู้นำชุมชน ปราชญ์ท้องถิ่น ผู้ทรงคุณวุฒิ นักวิชาการโบราณสถานอันเป็นลักษณะข้อมูลที่ไม่อาจศึกษาได้จากเอกสาร หรือการศึกษาภาคสนาม เป็นข้อมูลที่ได้รับจากความรู้

ความสามารถและประสบการณ์ของบุคคลที่มีความชำนาญเฉพาะตัว ๘. การบันทึก เป็นการบันทึกผลข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมที่ต้องการเฉพาะด้าน ตามที่ปรากฏในหนังสือวิธีการวิจัยของ ศ.บุญธรรม กิจปรีดาบริสุทธิ์

๓) กิจกรรมการจัดทำข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล การจัดทำข้อมูล ข้อมูลที่ได้จาก แบบสัมภาษณ์ แบบบันทึกประจำวันผู้วิจัยผู้ร่วมวิจัย ได้นำมาตรวจสอบความถูกต้อง สมบูรณ์ นำเชื่อถือได้ แล้วดำเนินการดังต่อไปนี้ การวิเคราะห์ข้อมูลขั้นต้น เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลที่คล้ายคลึงกันอยู่ในหมวดหมู่เดียวกัน เพื่อประเมินสภาพการณ์ที่เกิดขึ้น สิ่งใดที่ปฏิบัติได้ดีหรือเหมาะสมมีปัญหาและอุปสรรคเกิดขึ้นหรือไม่ เป็นแนวทางในการพิจารณาแก้ไขและนำไปวิเคราะห์ข้อมูลต่อไปการจัดกลุ่มข้อมูล เป็นการจัดกลุ่มข้อมูลที่คล้ายคลึงกันอยู่ในหมวดหมู่เดียวกันเพื่อประเมินสภาพการณ์ที่เกิดขึ้น สิ่งใดที่ปฏิบัติได้ดีหรือเหมาะสม มีปัญหาและอุปสรรคเกิดขึ้นหรือไม่ เป็นแนวทางในการพิจารณาหาวิธีแก้ไขและนำไปวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป การวิเคราะห์ข้อมูล ได้ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามลำดับตอนที่ ๑ วิเคราะห์สภาพปัญหาอิทธิพลศิลปกรรมปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี ตอนที่ ๒ วิเคราะห์พิธีกรรมศิลปกรรมปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี ตอนที่ ๓ วิเคราะห์ผลความเชื่อและประเพณีศิลปกรรมปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี

การนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

๑) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี สามารถนำความรู้ลักษณะและ อิทธิพล ความเชื่อ และประเพณีศิลปกรรมปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี ไปประยุกต์ในการเรียนการสอน โดยมีการพัฒนาหลักสูตรการจัดการพุทธศิลปกรรมมหาบัณฑิตจัดให้มีรายวิชาการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในหลักสูตร และสามารถพัฒนานิสิตให้มีความรู้และทักษะในการศึกษาและการพัฒนาวัด การอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมในวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว

๒) วัดที่เกี่ยวข้องทั้ง ๔ วัดได้มีการปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์ภายในวัด และพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ รวมทั้งจัดทำโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวภายในวัด วัดบ้านโนนสมบูรณ์ ได้มีการปรับปรุงป้ายแนะนำสถานที่ภายในวัดที่เหมาะสม โดยความร่วมมือของภาคเอกชน และมีการปรับปรุงสถานที่ทางกายภาพและมีการกำหนดมาตรการเพื่อป้องกันผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม

๓) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเช่น กลุ่มการท่องเที่ยวในจังหวัดอุบลราชธานี ภาคเอกชน และผู้ประกอบการท่องเที่ยว ได้มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและให้ข้อเสนอแนะต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวของวัดต่างๆ ในระยะยาว

การประชาสัมพันธ์

มีการประชาสัมพันธ์กิจกรรมและผลงานวิจัยทางสื่อต่างๆ เขียนผลงานทางวิชาการ ส่วนการประชาสัมพันธ์ทางสิ่งตีพิมพ์อยู่ในระหว่างดำเนินการ

ประวัติผู้วิจัย

๑. ชื่อ นายทองแดง พุทธเกตต์
๒. ตำแหน่งปัจจุบัน หัวหน้าฝ่ายวิชาการและวิจัย สำนักงานวิทยาเขตอุบลราชธานี
๓. หน่วยงานที่อยู่ที่สามารถติดต่อได้สะดวก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตอุบลราชธานี (ตงบังไฟ) หมู่ที่ ๑ ตำบลกระโสม อำเภอมือง
จังหวัดอุบลราชธานี
๔. ประวัติการศึกษา
 - พ.ศ. ๒๕๑๒ ประถมศึกษาปีที่ ๔ จากโรงเรียนบ้านโนนสมบูรณ์ตำบลโนนสมบูรณ์
อำเภอดงหลวง จังหวัดอุบลราชธานี
 - พ.ศ. ๒๕๒๐ นักรธรรมชั้นเอก วัดเขื่องกลาง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดอุบลราชธานี
 - พ.ศ. ๒๕๒๔ มัธยมศึกษาตอนปลาย (ม.ศ.๕) โรงเรียนบาลีสาธิตศึกษา วัดทุ่งศรีเมือง
อำเภอมือง จังหวัดอุบลราชธานี
 - พ.ศ. ๒๕๓๑ ปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) คณะครุศาสตร์วิชาเอกบริหาร
การศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขตอุบลราชธานี
วัดมหาวนาราม (พระอารามหลวง) อำเภอมือง จังหวัดอุบลราชธานี
 - พ.ศ. ๒๕๔๗ ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต (กศ.ม.) สาขาวิชา บริหารการศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
 - รหัสนักวิจัย YO๕๑๕
๕. ผลงานด้านการวิจัย
 - พ.ศ. ๒๕๕๐ หลักธรรมและความเชื่อที่ปรากฏบนจิตรกรรมฝาผนังพุทธสถานของวัด
ในจังหวัดอุบลราชธานี

ประวัติผู้ช่วยโครงการวิจัย

๑. ชื่อ (ภาษาไทย) นายมนูญ นามสกุล พันนา
(ภาษาอังกฤษ) Mr. Manoon นามสกุล Panna
๒. หมายเลขบัตรประจำตัวประชาชน ๓-๑๐๒๒-๐๑๘๗๙-๙๔ -๓
๓. ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตอุบลราชธานี
๔. หน่วยงานที่อยู่ที่สามารถติดต่อได้สะดวก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขตอุบลราชธานี,
โทรศัพท์ ๐-๔๕๔๐-๔๓๔๔, ๐-๖๕๓๒-๘๕๗๐
มือถือ ๐๘-๖๕๓๒๘๕๗๐
โทรสาร ๐-๔๕๔๐-๕๓๔๒
๕. ประวัติการศึกษา
สำเร็จการศึกษา (วุฒิต่างศาสนา) น.ธ. เอก, ป.ธ. ๖
สำเร็จการศึกษาระดับอุดมศึกษา
ปริญญาตรี คณะ ครุศาสตร์ สาขาวิชา การสอนสังคมศึกษา
มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ปริญญาโท คณะ ศึกษาศาสตร์, M.Phil สาขาวิชา บริหารการศึกษา
มหาวิทยาลัย ปูเณ ประเทศอินเดีย
๖. สาขาวิชาที่มีความชำนาญพิเศษ (แตกต่างจากวุฒิการศึกษา) วิชาการวิเคราะห์นโยบาย
และแผน, การบริหารโครงการ, การสอนภาษาอังกฤษ – การวิเคราะห์
โครงการ, วิทยาการบูรณาการ - จริยธรรม
๗. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศโดยระบุ
งานวิจัยที่กำลังทำ: ชื่อผลงานวิจัย บทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาชนบท
: ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดอุบลราชธานีปีพ.ศ. ๒๕๔๓
การเผยแพร่ เอกสารเข้าเล่มแหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร.
ชื่อผลงานวิจัย บทบาทพระสงฆ์กับการส่งเสริมและอนุรักษ์สมุนไพร
และแพทย์แผนไทย
: กรณีศึกษา จังหวัดอุบลราชธานี แหล่งทุนสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร.

งานวิจัยที่กำลังทำ: ชื่อข้อเสนอการวิจัย “การศึกษาแนวทางการจัดการเรียนการสอนที่ยึด
ผู้เรียนเป็นสำคัญ” แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร.
การวิจัยสำเร็จแล้วประมาณร้อยละ ๖๐